

UDC33

ე-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Paata Gugushvili Institute of Economics

ეკონომისტი

ekonomisti

2018

3

ტომი-volume
XIV

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

-

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

**Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.**

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭო

პროფესორები:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, როზეტა ასათიანი, გივი ბელიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგოხია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექვაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თეიმურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხადური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწე – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე

პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

სამეცნიერო-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ფრენკ არაუჰო (პროფესორი, ფილოსოფიის დოქტორი, კალიფორნიის უნივერსიტეტიბერკლი, კალიფორნიის უნივერსიტეტი დევისი, (კალიფორნია, აშშ)), ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ბარნი ერედია (პროფესორი, საგანმანათლებლო კონსორციუმ ინსტიტუტის პრეზიდენტი (ქ. აპტოსი, კალიფორნია, აშშ), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილეტი (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის სკოლა), სტივენ კოენი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, მდგრადი მენეჯმენტის სკოლის დირექტორი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), სლავომირ პარტიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა სავინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ჯეფრი საქსი (კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი, გაეროს მთავარი მრჩეველი (ქ. ნიუ იორკი, აშშ)), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეინლი (პეპერდაინის უნივერსიტეტი), ალექს სტუპანიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი), ადამ ნიუმენ ტიორნერი (მენეჯმენტის პროფესორი, ლესტერის უნივერსიტეტი (ლესტერი, დიდი ბრიტანეთი)).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Rosetta Asatiani, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharashvili, Paata Koghuashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics **Mamuka Khuskivadze**

Executive Secretary – Doctors of economics **Tea Iazarashvili**

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Frank P. Araujo (Professor, PhD at University California at Berkeley, University California at Davis), Larisa Belinskaia (Vilnius University), Steven Cohen (Professor at Columbia University, Director of the Master of Science in Sustainability Management (New York, USA)), Barney Eredia (Professor, President at Educational Consortium Institute at Aptos (CA, USA)), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskiene (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Jeffrey D. Sachs (Professor at Columbia University, Senior UN advisor (New York, USA)), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitskyy (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Adam Newman Turner (Professor of Management at Leicester University, The United Kingdom (UK)), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ე ვ ი - CONTENTS

დემოგრაფია □ DEMOGRAPHY

Avtandil Sulaberidze, Joseph Archvadze, Vladimir Sulaberidze – The Migration and Potential of Georgian Population from the Period of Gaining Independence Until Today 7

ავთანდილ სულაბერიძე, იოსებ არჩვაძე, ვლადიმერ სულაბერიძე – საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია და პოტენციური დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დღემდე (გაფართოებული რეზიუმე) 20

ეკონომიკური თეორია □ ECONOMIC THEORY

რევაზ გველესიანი – სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფციის დამოკიდებულება ძირითად საზოგადოებრივ ღირებულებებთან 26

Revaz Gvelesiani – Relationship of Social Market Economic Conception Towards the Main Social Values (Expanded summary) 35

სახელმწიფო მართვის პრობლემები □ PROBLEMS OF STATE MANAGEMENT

ნუგზარ პაიჭაძე – სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვა და მისი სრულყოფის გზები 37

Nugzar Paichadze – Management of Organizational Behavior of Governmental and Municipal Employees and the Ways of Perfection (Expanded Summary) 44

ტრანსპორტის ეკონომიკა – ECONOMIC OF TRANSPORT

Boris Gitolendia – Ways of Approximation and Further Compatibility of Georgian Transport System with the European and International Standards 46

ბორის გითოლენდია – საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებისა და შემდგომი თავსებადობის გზები 52

ჯანდაცვის ეკონომიკა – ECONOMIC OF HEALTHCARE

თენგიზ ვერულავა, ნინო ბესიაშვილი, მირიან თოდრია, ზვიად ლობჯანიძე – არამომგებიანი საავადმყოფოების განვითარების პრობლემები საქართველოში 60

Tengiz Verulava, Nino Besiashvili, Mirian Todria, Zviad Lobzhanidze – Nonprofit Medical Organizations in Georgian Healthcare System (Expanded Summary) 69

ბიზნესი – BUSINESS

ვლადიმერ ბასარია – საკუთრება და მეწარმეობა 72

Vladimer Basaria – Property and Entrepreneurship (Expanded Summary) 82

მაგისტრანტებისა და დოქტორანტების სამეცნიერო ნაშრომები
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS

<i>იზა ბუკია</i> – მოგების გადასახადის ესტონური მოდელი - ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივა	84
<i>Iza Bukia</i> – The Estonian Model of Profit Tax – The Prospect of Economic Growth (Expanded summary)	88
<i>ლელა გულედანი</i> – მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის შექმნის მეთოდოლოგია საქართველოში	91
<i>Lela Guledani</i> – Methodics of the Cluster Creation of Small Innovative Enterprises in Georgia (Expanded summary)	99
<i>თამარ ბუჭაშვილი</i> – ხარჯთეფექტური პირველადი ჯანდაცვა და მისი ეკონომიკური სარგებელი	101
<i>Tamar Butsashvili</i> – Cost-effective Primary Healthcare and its Benefits (Expanded summary)	107
<i>გიორგი ბრეგაძე</i> – ტურიზმის პირდაპირი ეკონომიკური სარგებლიანობის გამოთვლის მეთოდოლოგიური საკითხები	109
<i>Giorgi Bregadze</i> – Methodological Issues in Measuring Tourism Direct Economic Benefits (Expanded summary)	118
<i>ლია მეტონიძე</i> – სახელმწიფო მარკეტინგი და მისი როლი მართვის პროცესში	121
<i>Lia Metonidze</i> – State Marketing and its Role in the Management Process (Expanded summary)	124
<i>Otar Soselia</i> – Some Issues in Improving the Organization of Labor Remuneration System in the Construction Sector of Georgia	126
<i>ოთარ სოსელია</i> – შრომის ანაზღაურების სისტემის ორგანიზაციის სრულყოფის ზოგიერთი საკითხი საქართველოს სამშენებლო სექტორში	130
<i>Lasha Arevadze</i> – Estimation of Government Spending Multiplier in Countries in Transition	135
<i>ლაშა არევაძე</i> – სამთავრობო დანახარჯების მულტიპლიკატორის შეფასება გარდამავალი ტიპის ეკონომიკებისათვის	151

დემოგრაფია
DEMOGRAPHY

Avtandil Sulaberidze

*Director of Institute of Demography and Sociology
Ilia State University, Professor, Doctor of Economic Sciences*

Joseph Archvadze

*Associate researcher of Institute of Demography and Sociology
Ilia State University, Doctor of Economics*

Vladimir Sulaberidze

*Researcher of Institute of Demography and Sociology
Ilia State University, Doctor of Economics*

**THE MIGRATION AND POTENTIAL OF GEORGIAN POPULATION FROM THE
PERIOD OF GAINING INDEPENDENCE UNTIL TODAY**

Summary. The article deals with the migration processes of Georgian population during 1992-2017. Based on the materials of the general population censuses of 2002 and 2014, it analyzes the dynamics and structure of the migrants. The article also presents characteristics of the migrants, according to the directions of migration and its primary causes. On the basis of the sociological research, it studies the motivation of the migration behavior of the Georgian students as the potential migrants in terms of employment and education.

Key words: potential migration, education, employment, emigration, population census.

Introduction

Georgia is among one of those countries, where external migration played and still plays an important role in the formation of population and workforce. Consequently, the article aims to briefly present positive and negative factors currently affecting the migration of the Georgian population from the quantitative as well as qualitative standpoint. In this regard, the work pays basic attention to the potential migrants, namely, to the migration behavior and motivation of the student-youth, the knowledge of which is vital and necessary in terms of social-demographic and economic viewpoint for any country, especially for the authorities and wider society of a country with a small number of population.

Research methodology

The research of migration problems was always hindered by current recording of migration, as well as inaccurate statistical information concerning population census, especially, after the transformation of the Recording Institute in the Post-Soviet period and its replacement by the new form of registration. The thing is that the inaccurate recording of the migration is a direct result of the incorrect methodology employed until the year of 2012. Since 2012, Geostat created a new methodology of recording external migration, which significantly lowered incorrect recording of the mentioned migration. Regarding country's internal migration, the movement of the population inside the country is no longer controlled and thus is not recorded.

Within the article, the qualitative indicators of the potential migration are primarily studied on the basis of the 2018 research conducted by the Ilia State University's Institute of demography and sociology concerning migration problems among the student-youth, as well as on the results of researches conducted by Georgian scientists, etc.

Migration of Georgian population from the period of gaining independence until today

After the country gained its independence, the negative net migration of external migration started having an impact on the rate of size of Georgian population. As a result, lower natural increase of population cannot cover the higher negative net migration of the external migration, which leads to the decrease of the Georgian population and depopulation. According to the 2014 population census, 223 villages have become depopulated.

Emigration primarily underwent the process involving three factors: on the one hand, there occurred ethnic migration, when after the collapse of the SSSR, tens of thousands of other nationalities living in Georgia returned to their historical motherland; on the other hand, the emigration of the large masses of refugees, that came from the lost territories as a result of ethnic conflicts, stipulated the high rate of migration. The third factor was the high level of unemployment, which still exists today, caused by the social-economic collapse and family poverty.

On the verge of depopulation, under the circumstances of zero natural growth of population, the fact that emigration exceeded immigration determined not only an important reduction of the population, but also the deformation of age-sex structure (increase of demographic aging) and change in the national contingent. Emigration is especially intensive among the members of the population who are capable of working and are in an active reproductive age.

Since April of 2017, the introduction of the visa-free travel regime within the countries of the European Union, gave a new impulse to the dynamic of migration process. It is true that by regulations the total annual duration of the days one can spend on the territory of the European Union is limited by 90 days, although not a small number of those people who left the country (more than 4 thousand Georgian citizens) have already “managed” to violate the above-mentioned time limit and have exceeded the period of their stay on the territory of the European Union.

If during 1990-2000, the negative external net migration amounted, on average, to -19.2 individuals annually on every 1000 souls of the population; the same figure substantially decreased in the years of 2000-2017, although its intensity still remains fairly high (-8.5). Therefore, we have witnessed the reduction of the negative net migration lately, which indicates, on the one hand, to the quantitative changes in the emigrational and Immigration flows, and on the other hand, to the probable decrease of the number of potential emigrants.

Despite the fact that after the middle of the 1990s, the economic development of Georgia acquired the characteristics of stabilization, and according to certain years, there even occurred a double figure economic growth (1996, 1997, 2003, and 2007); this has actually not had any substantial impact on the migration flows of the population. In the aftermath of gaining the independence, the emigration of the population takes place with different intensity, especially among those individuals who are most capable of working and are in a reproductive age. Amongst those people who left the country, 85% are between 20 and 50 years of age, whereas the share of the mentioned age group in the total Georgian population is only 40.2%. The key to the explanation of this phenomenon lies in the structure of employment and the number of jobs. Compared to the beginning of the 1990s, in 2014 the population of the country decreased by 1740 thousand individuals, and the number of the hired workers by 1436 thousand, which is 82.5% of the reduced population. As of today, the share of the hired workers in the population is nearly 2 times lower than it was in the beginning of the 1990s (22.2% and 41.4% respectively). For the purpose of comparing, in the USA, where the number of the hired employees is especially high, and the correlation between the hired employees and the self-employed individuals is approximately 8:1 (in Georgia 1:1.5), the share of the hired workers, in this country, does not exceed 45% of the total number of the population. The analogous indicator of Georgia during the beginning of the 1990s was quite near to the mentioned American figure (41.4%), whereas today it lags behind 2.2 times and more.

On the contemporary stage the migration processes of Georgia are essentially associated with the neoclassical theory of migration. Inasmuch as the Georgian economy is characterized by the high share of labor compared to the capital, and a low market salary. At the same time, the developmentally advanced countries of Europe stand out by the low share of labor in comparison to the capital, and the high salary for the hired individuals. Exactly this distinction compels Georgian population toward emigration to the highly developed foreign countries. The decrease of the work force together with its human capital did not lead to a significant growth of their salary in Georgia. In spite of the fact that the Georgian emigrants (especially illegal workers) working in the highly developed foreign countries, receive a smaller salary, compared to Georgian standards, in those countries the salary of even the dilettante workers still significantly exceeds the existing income of those people who are toiling at a highly qualified jobs in Georgia. This is the main reason why the emigrants refrain from returning to their motherland.

Besides economic factors, emigration from Georgia is also associated with such social-demographic factors of sociological theories as are: receiving education, exile, the desire to live in better conditions, etc. These factors significantly determine the positives of migration in the receiving developed countries and the negatives in Georgia. Consequently the bigger the difference between the positive and negative factors of migration, the higher is the expected emigration toward other countries and the possibility of staying there.

During 1960-2000, on average, the absolute size of the external migration's negative net, as well as intensity increased steadily throughout decades, and Georgian population lost more than 1404 thousand people as a result of outer migration. The 1990s were especially important for Georgia, when, according to various estimations, Georgian population lost substantially more people from external migration than they did during the previous 30-year period. Based on the data of estimations, during 1990-2000, Georgia lost 19% (1026 thousand people) of the quantity of population in 1989 from external migration, that is, nearly every fifth of the population went away from the county [Tsuladze G. 2007: 61-67].

When we talk about the modern period of migration, we must pay attention to the general population censuses conducted in Georgia in 2002 and 2014, the results of which are assessed differently by specialists. According to the results of the 2002 census, the quantity of Georgian emigrants amounted to 113.7 people, and in 2014 census much less – 88541 individuals. In both instances the figures are illogical and incorrect. The thing is, at the same time, according to the calculations of the statistics department of Georgia the negative net of external migration amounted to 930 thousand people in Georgia between the census periods of 1989-2001 [Population of Georgia. Statistical collection, 2003: 67]. Regarding the years in 2002-2014, because of the incorrect recording methodology, the figure was positive 24 thousand, whereas based on the assessing indicator, the net migration was negative – 320 thousand people [Tsuladze G... 2016: 18]. Therefore, the intensity of migration in Georgia was higher before 2000 than since 2002.

The above-mentioned is confirmed by the figure 1 below, which shows the dynamic of calculated and pre-calculated data of 1994-2014 net migration derived from the results of the population censuses of 2002 and 2014. Distinctions in the migration balance, according to certain years, are crystal clear, especially during 1994-2002.

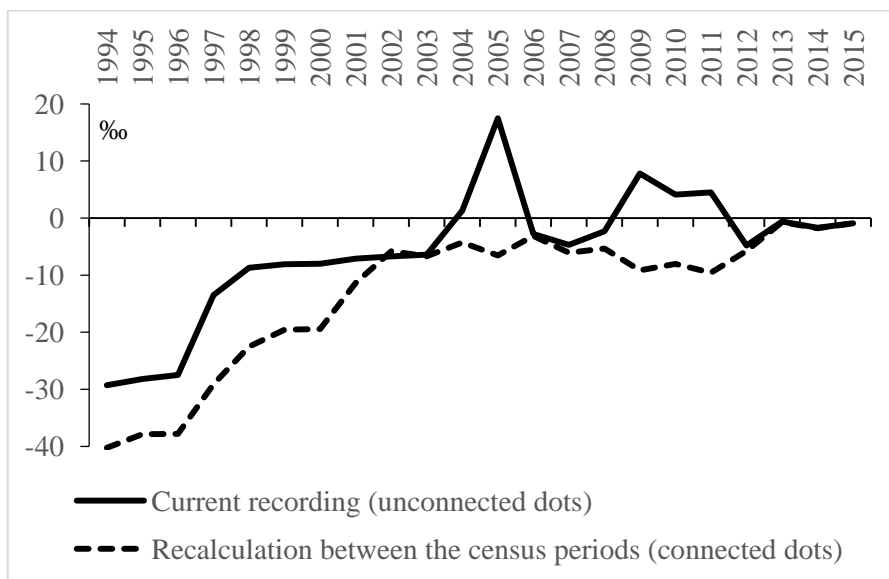

Figure 1 The dynamic of the net migration of Georgian population 1994-2015

Note: evaluative data during 2002-2011 projection by Tsuladze G.; since 2012 based on the data of the Ministry of Internal Affairs' border police.

The negative balance of external migration, according to Geostat's official data, before recalculation, amounted to 135.2 thousand people in total during 1990-2000 periods. After recalculation, the net migration became 879.5 thousand for the same period, that is, 6.5 times more! The transition to a new methodology of recording migration by Geostat from 2012 determined the improvement of migration indicators; the result is that since 2013, both indicators (official and evaluative) of the net migration, more or less, coincide with each other.

Despite incomplete recording of migrants during 2002 and 2014 population censuses, it gives us certain idea on the qualitative characteristics of external migration, and can be used in order to explain the migration behavior of emigrants and immigrants.

The dynamic of migrants' circulation in light of their gender during 2002-2014, where we can discern that, among males, emigrants exceeded immigrants until 2013 and their quantity became equal during 2013 and 2015, whereas in 2017 the number of immigrants overtook and exceeded that of emigrants. As the structure of the immigrants shows us, the majority are Georgian citizens, which indicates to their growing desire to return home. With regard to the tendency of reduction of male emigrants during the last 3 years since 2015, it is possible to suppose, on the one hand, that there occurred decrease in their quantitative potential and on the other hand, it refers to the change of their migration behavior.

As opposed to men, emigrants still exceed immigrants among women and unlike men, the analogous reverse process does not occur among women for the time being. However, based on the age structure of emigrants in 2017; there is a tangible prevalence (5.3%) of women above the age of 65 in comparison to men (2.2%). This gives us ground to suppose that there will be more people willing to return to their homeland. Even more so, by 2017, among the immigrants above the age of 65, the share of women (7.3%) was substantially higher than that of men (3.1%).

Consequently, the quantity of pensioners is expected to grow in the next 5 years, which will add on to the harsh social conditions in the country and make them even more

stressful. Therefore, the government of the country must necessarily take into account the above-mentioned during the transition to the new pension system.

It is noteworthy that according to the 2014 population census, the number of teachers increased among women emigrants, and they constituted a majority. Their profession makes it easier for them to get jobs as babysitters, caretakers, servants and other occupations abroad which require low qualification and are typical of the secondary labor market. Those kinds of jobs are rejected by the local population who possess higher education. Despite the fact that by working in emigration on low-qualification jobs, they experience disqualification, in comparison to the income they receive at home, they are compensated for by 4.5 times higher salary in the receiving country, which forces them to agree to endure cabal, exploitative conditions of their new jobs. On top of that, they have families at home who are dependent on the salaries of emigrants. Not taking into consideration various taxes, the money earned by the emigrants abroad is used for financing their children's education, treatment of their parents and relatives. Among the difficulties encountered abroad, those women primarily emphasize the predicaments of getting used to harsh climate and hardships of taking care of their health because of the stressful working environment. 84% of the returned women and 91% of the men declared that before going in emigration their health was in good shape, but after leaving their country 50% of the women and 39% of the men experienced deterioration of their health. The reasons for the deterioration of the women's health are stressful working conditions (50%), as well as unhealthy social environment (12%) and humidity of the foreign climate. The share of the women who became ill with neurosis is quite large among those females [Shelia M. 2017: 122-124].

Based on the population censuses of 2002 and 2014, compared to 2002, in 2014, in the age structure of women as well as men emigrants, there occurred a distinctive growth of people aged 15-64 and the share of the age group above 65. This phenomenon, to some extent, confirms the above-mentioned about the increase of the number of those emigrants who want to return to their homeland. Under these circumstances, the reduction of the share of immigrants under the age of 15, in our opinion, must basically be caused by the increase of their age, and transition into the age group of 15-64 and less by the return to homeland together with their parents. Moreover, the high indicator of immigration of male and female individuals below the age group of 15 must be caused, on the one hand by the birth of emigrants in the receiving country during 1990s, and on the other hand by taking an underage family member (child) in emigration by the family.

With regard to the age-sex structure of the emigrants during 2002-2014, we can say that the number of the emigrants below 65 among both men and women is more or less stable, whereas the share of the emigrants above 65 is decreasing. The mention fact can be explained by those emigrants' overcoming various difficulties (finding a job, studying, solving the issues of everyday living conditions, acquiring the status of a refugee or citizenship, etc.) in the receiving country and their desire to not return to their homeland for the time being or at all. The decrease in the number of emigrants above the age of 65, as was mentioned before, is associated, on the one hand, with the reduction of the potential of those population who want to emigrate abroad and who are above 65 in Georgia, and on the other hand, with the issue of immigration age. However, other causes (illness, nostalgia for the family members, etc.) must not be excluded.

As a result of the age-sex changes of the 2002-2014 migrants, the age-sex pyramid of 2014 Georgian migrants has the following form (Fig. 2).

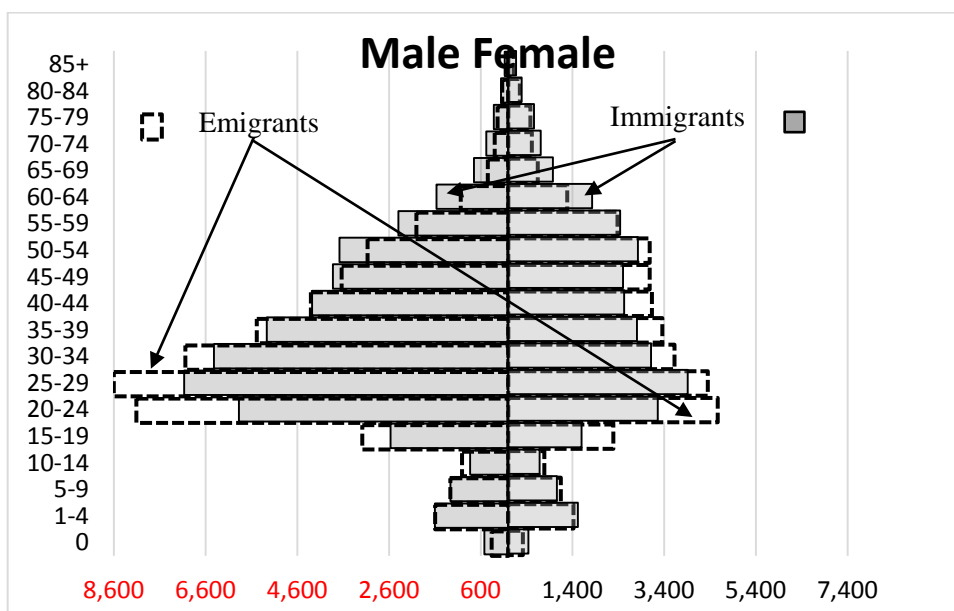

Figure 2 Age-sex pyramid of the migrants in 2014.

Created in accordance with the data of the 2002-2014 Georgian population censuses. As opposed to 2002, by 2014 the share of Georgians in the national structure of emigrants rose from 60.9 to 83.8%, especially among women (from 56.3 to 87.2%) and the share of other nationalities decreased: Azerbaijanians to 5.9%, Armenians to 5.0%, Russians to 0.9%, Ossetians to 0.7%, Greeks to 0.4%. At the same time, until 2000, the majority of these nationalities returned to their homeland (except for Ossetians, whose considerable portion remained on the territories of Akhalkgori and Tskhinvali after the 2008 war between Russia and Georgia), and today their emigration abroad, together with Georgians, is primarily determined by employment and improvement of their financial conditions. Simultaneously, there was an increase in the number of those emigrants who went abroad in order to study (from 6.6 to 11.0%), reunite with their families or create a new family.

The increase in the number of those people who wanted to create a new family or return to their families is not surprising in the light of living abroad for a longer period of time. If by 2000, up to 40% of emigrants lived abroad for more than 5 years, by 2014, this figure rose to 68.8%. In comparison to those people, the share of the emigrants who lived abroad up to 5 years decreased from 58.0% in 2002 to 18.5% in 2014. This indicates to the significant decrease in the emigrants' potential in Georgia.

By 2014, 70.8% of the emigrants worked, 10.3% studied, 5.6% searched for a job, and a small portion underwent treatment (1.7%), as well as used social assistance (1.1%). 7.1% of them has different reasons for being abroad and 3.4% did not specify as to their motivation for emigrating.

It is noteworthy that if by 2002, 64.1% of the total number of emigrants lived in Russian Federation, by 2014, after the war between Russia and Georgia, their number dwindled 2.5 times. The decrease in the number of women (from 56.7% to 11.5%) as well as men (from 69.4% to 34%) was also stipulated by the strict visa regime imposed by Russia against Georgian citizens. Under these circumstances, the number of the migrants living abroad remained the same in Turkey (11.3%), and increased in Italy (10.9%), in Germany (7.1%), in the USA (5.7%), in Spain (4.1%), in France (3.7%) and in other countries. Furthermore, the migrants, in the light of gender, are represented in the following way: the largest number of

men (39.9%) lives in Russian Federation; their share in other countries varies from 3 to 8%. As regards women, the largest number live in Greece (24.1%), then come Italy (17.0%), Turkey (13.8%), Russia (11.5%), Germany (7.1%), and the USA (5.3%). Their number in other countries is below 4%.

It is apparent from the data of the 2014 population census that from the total number of the emigrants with higher, professional and secondary education almost half (49.3%) with the share of more than 10% are represented in the following countries: in Russia (21.6%), in Greece (16.2%), in Turkey (11.5%), and in Italy (11.1%). Among those people 64.4% of the ones possessing higher education live in Russia, Italy, Greece, Germany and the USA. Unfortunately, the majority of these people are principally illegal migrants working in the spheres of teaching, engineering, medicine and technical fields. However, they do not employ their own occupation, and therefore, occupy the place in the secondary labor market, which causes their actual disqualification. Additionally, because of the high demand of the specialists with higher education in Russia, the number of migrants would have been even higher if it was not for the strict visa regime with Russia and the deportation of emigrants in 2010.

Furthermore, based on the analysis of the material of the 2014 population census, we can assert that on every level of educational structure, the biggest share of those emigrants who have higher education live in Germany, USA, Italy, Greece, Spain and France. As opposed to them, the largest share of the emigrants with professional education falls on Greece, Russia and Italy. With regard to the emigrants who possess only secondary education, their number in Russia exceeds that of other countries, and they are highly represented in the general structure of educational levels.

In connection to the emigration from regions abroad, albeit the fact that the data of the 2014 population census is not complete in terms of emigration, it still presents some insight. According to the data of 2002-2014, in majority of cases, (88.5 thousand individuals) women emigrants exceed that of the number of men, and a city population emigrated more often than that of a village. The intensity of emigration is the highest from the regions of Imereti, Tbilisi and Kvemo Kartli. Guria, Adjara, Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti are characterized by a relatively low intensity of emigration. The high intensity of emigration from the regions is stipulated by a relatively big population (high potential of emigration), and a low level of life – poverty. In contrast to Adjara, a small size of population, together with poverty, a high level of aging and consequently, the decrease in potential migrants in Guria, Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti determined the low intensity of emigration from those regions. With respect to Adjara, the low level of emigration here is primarily determined by a relatively high income generated from its resort potential, “pendulum migration”, established as a result of neighboring Turkey, actually excludes a long-term migration, etc.

Generally, more than a million individuals took part in the inner migration in Georgia (assuming all those people who changed their permanent place of residence within the borders of Georgia). The majority of the inner migrants fall on Tbilisi (33.1%) and then Imereti (15.1%), Samegrelo-Svaneti (9.6%) and Kakheti (8.6%), which is stipulated by a high level of unemployment in those regions. The least number of the inner migrants come from the regions of Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti (1.1%), Mtskheta-Mtianeti (3.3%) and Guria, where, despite a high level of unemployment and poverty, the low number of migrants stems from a high level of demographic aging.

Potential migration of students in the near 5 years (2018-2023) (General results of the research)

The general population censuses of the 2002 and 2014 manifested that among the factors for emigrating abroad the two factors are essentially highlighted: employment and the motivation to receive education. Taking into consideration the fact that in upper ages the

migration potential of population gradually diminishes, whereas in youngsters, especially among students, the motivation for going abroad is prominent, it is interesting to get their opinions as potential migrants about the possible motives, reasons and factors of going abroad.

It became clear that 42.7% of the interviewed students plan on going abroad. Provided there are more than 100 thousand students in Georgia, it follows that approximately 43-45 thousand students are determined to leave the country. The average duration for studying at university level (baccalaureate, master's) is nearly 4-5 years, taking into account the number of the relevant contingent. Consequently, the contingent of those students who want to go abroad reaches over 10 thousand on every course. At the time when, recently, the average number of the youngsters enrolled at higher educational institutions is within 30-35 thousand.

It must be noted that the two main motives for exiting the country are receiving-increasing education and getting a job. The share of the people who have those two motives is more than 9/10 of the ones willing to go abroad. Approximately 3/5 of the people willing to go abroad plan on leaving within the next 3 years, and 2/3 of them are determined to leave later. The motivation to exit the country is higher among women than among men; as a result, 59.6% of the interviewed student men and 52.0% of the women (on average – 55.6%) are prepared to stay in the country.

Long-standing statistics of the world migration bears witness as to the fact that the half of the migrants do not return home. The results of the mentioned research wholly fit into this context, according to which nearly half of the people (49.8%) willing to go abroad plan to return to their homeland. 47.0% of the ones willing to go abroad plan to make a decision about staying abroad after graduating. 3.4% of the students reach a final decision to not return to their homeland.

If we consider the number of the whole contingent of students, 5 thousand of the ones who are willing to go abroad annually will make a decision whether to return or not after finishing their studies abroad. Among those youngsters, 350-400 have already made up their mind about not returning to Georgia. Based on the fact that the negative migration balance of Georgian citizens annually amounts to nearly 15 thousand, we can assert that approximately 1/3 of those students consists of the contingent who have just finished their university studies, as a rule first stage (baccalaureate) in Georgia and are leaving the country to seek education and “try their luck”.

In contrast to the usual labor migrants, whose motivation to go abroad is based on the wish to improve their trivial financial conditions, students' decision, as the above-mentioned data confirmed, carries a “binary” character – study and work (or both at the same time).

It merits mention that there is not a single clearly defined factor in the motivation to go abroad. Several circumstances play defining role here. For example, 34.2% assumes that there are more chances to find a job in Georgia once you get your diploma abroad; 12.1% thinks that going abroad to study will give them an opportunity to find a job and stay there to live. On top of that, among men to find a job is a prevalent motive, whereas women prefer to employ themselves in studying.

The geography of exiting the country possesses multiple vectors and people primarily are ready to depart for Germany (37.2%), the USA (16.8%), the United Kingdom (11.4%), Italy (5.4%), France and Russia (3.4%).

The survey showed that nearly every fifth student (21.3%) does not speak any other (foreign) languages save their own native tongue. Approximately half of the students (48.8%) know English language, 22.4% speak Russian and 6.6% know German. In addition to that, 14.9% of the students are proficient in two languages and 3.4% in three. Among those students who know Russian 56% also speaks another foreign language (51.9% speaks English and 4.1% German).

Almost 3/5 of those who know English plans on moving to the countries (the USA, the United Kingdom), where English is an official language. For the rest of them, knowledge of

English is the means to enhance their education or find work in other countries. In this respect, Germany deserves to be highlighted because of the fact that the contingent wanting to go there exceeds 5.6 times the number of those students who are among the goers and also speak the language (37.2% and 6.6% respectively)

In contrast to the mentioned, the number of people who want to go to Russia is 6.6 times lower than the number of those who speak Russian language. Among large countries, Russia is the only one, where significantly less people want to go as opposed to the number of those who know Russian. In the same way, the number of those individuals who want to depart for Turkey exceeds nearly 1.6 times the number of those youngsters who know Turkish language (2.4% and 1.4% respectively).

Amongst those people who know a foreign language, the quotient of knowing a language is 1.18, which lags behind the average European indicator by almost 1.4 times (European Union – 1.6 and more). It is interesting that 60% of the students of European Union knew 2 and more languages in 2017. Furthermore, according to the situation in 2007 only 6% of the students did not know any languages.

According to the 2017 data, the unemployment level among the youth below 25 years-of-age is 28.9%, whereas among the rest of the population it is 2.3 times less and only 12.4%. Moreover, the number of those who receive salaries within the students' age range of 16-24 is only 16.3%, whereas the same indicator for people aged 25 and above is 1.8 times higher and amounts to 29.2%.

Therefore, low salary and generally unsatisfactory level of well-being, as well as a low perspective of finding a job and a high rate of unemployment among the youth are the primary factors, which substantially increase the youngster's motivation to go abroad. Despite the fact that today the contingent of those students who want to stay home exceeds almost 1.3 times the number of those students who plan on going abroad, from among the goers, who have a distinctly determined time limit for staying abroad, the average time period of being abroad is limited by nearly 2.5 years. However, it forces one to ponder that 43.4% of the goers do not have an established determination about *when they are going to return home*. 3.9% confess openly that they are permanently leaving Georgia, just when about 10 years ago the share of such a contingent constituted 2.8% [Chelidze N. 2008: 103].

For a country like Georgia, which does not include a large number of population, the readiness of the contingent of several tens of thousands of youngsters to go abroad and stay there, poses a serious threat to the social-economic and demographic development of the country.

Motivation for education

As the research showed us, within the structure of the Georgian students' educational needs the economic and business-administrative occupations are prominent (45.6%). In addition, girls (46.7%) choose these specialties more often than boys (44.5%). According to the chosen specialties, girls exceed boys in terms of natural sciences and social-political fields. Humanities are equally chosen between the two genders, whereas in other fields, especially in the field of engineering, the number of the boys exceeds that of the girls. It must be stressed that the boys essentially study in the field of agriculture, which supposedly and sadly indicates that the girls are less interested in the fields of agriculture and in small business.

Among the students who wish to go abroad, 26.9% of them intend to leave only in order to continue their studies. However, the majority of those youngsters (59.0%) plan to mix studying with a job. The share of the girls (63.6%) who want to go abroad only for their studies is almost twice (1.7 times) the number of the boys.

Among those students who went abroad to study, 13.2% gave primacy to those countries, where they expected a close relative or a friend to be living, who would assist them if necessary. Those students who went abroad to continue studying, basically, took into

consideration the following factors while deciding on a country: the existence of the university or college where he/she wanted to carry on studying in the chosen country – 40.6%, more possibilities of acquiring professional experience – 19.8%, more chances of employment – 17.6%; it is notable that the majority of the students (40.6%), essentially, choose the country according to the desired university or college existing in the mentioned country. Under these circumstances, the fact that 53.5% of the students have not chosen a university yet carries a negative character.

From amongst the criteria of choosing a university or a college, students, primarily, took into account the following factors: more chances of studying and working – 32.2%, the opportunities to take part in various grant programs – 11.2%, more chances of internship – 10.6%. It is notable that 28.8% of the respondents did not answer to the survey questions, which, in our opinion, indicates to the fact that they neglected the criteria of choosing an educational institution.

It is interesting that the majority of the students (62.9%) want to continue studying on a master's program, 10.1% on doctoral programs, 2.2% on a medical residency, and 13.7% on various short-term programs, which point to the students' desire to get a high level professional education. In this regard, it must be mentioned that only 9.4% of the students plan to carry on studying abroad on bachelor programs.

It is also interesting that 65.5% of the students intend to continue studying in the field of already acquired profession, 23.2% plan on choosing a related occupation, 17.3% go for professions with a larger profile, and 5.6% plan to change their profession.

Based on the results of the research, 56.4% of the interviewed students plan to return to their homeland, 50.2% will reach a decision whether to return or not after finishing their studies, and 3% do not intend to return at all. If we consider the issue in light of gender, the following picture will emerge: 52.6% of the girls and 45.7% of the boys will return in any case; 45.3% of the girls and 49.6% of the boys will make a decision about returning after they graduate; 2.1% of the girls and 4.7% of the boys do not want to return to their country.

If we consider that a certain portion (even small) of the students will reach a decision to not return to their country after graduating, it is possible that a fairly large number of youngsters will stay abroad. This, on the one hand, will reduce the indicator of population reproduction, which is low as it is, in terms of demography, and on the other hand, in terms of economy, the country will lose a human capital possessing a high education [International Migration Report 2015 Highlights UN New York, 2016].

Labor emigration

Today, the level of unemployment within the age group of below 25 is 28.9%, whereas in the population aged above 25 the same indicator is 2.3 times lower and constitutes only 12.4%. In comparison to the other part of the population, the level of economic activity is 1.6 times lower among youngsters (44.3% and 69.3% respectively) and almost twice as low the level of employment (31.6% and 60.7% respectively). Amongst the youngsters aged below 25 only every third is employed and every sixth is a hired worker. This fact essentially increases the motivation within the mentioned age group to emigrate for labor.

6.7% of the interviewed students intend to go abroad exclusively in order to start working; the number of those people who plan to go abroad in order to mix studies and work is nearly 4 times higher than the above-mentioned contingent.

The survey showed that a substantial number (44.5%) of the advanced bachelor and master's students are studying and working simultaneously. According to the most cautious estimations, the number of the employed students in Georgia exceeds 30-35 thousand, which is a third of the whole contingent of students.

The average monthly income of the students is fairly low, approximately 480 GEL (479.8 GEL), because of their improper qualification, a random or a part-time job. This figure

is substantially – nearly 2.2 times - lower compared to the income of those people who are employed in the national industry.

To the following question: *after graduation, when being offered a job, what would be a minimum salary that you would agree to?* According to the interviewed students' answers, the indicator of the estimated average salary amounted to 837 GEL. This figure exceeds almost by $\frac{3}{4}$ to the actual average salary of the employed students (480 GEL). However, the mentioned figure lags behind the existing average monthly salary at the time of the survey by almost $\frac{1}{4}$.

In this regard, according to the data of 2017, the level of unemployment among the youth aged below 25, compared to the other part of the population, is 2.3 times higher as was mentioned before. Besides, the number of students receiving a salary among the age range of 16-24 is only 16.3%, whereas among the population aged 25 and above the said figure is 1.8 times higher and reaches 29.2%.

Within the next 3 years, because of the low salary in the country, nearly every fourth of the employed students (24.4%) intends to go abroad. This figure substantially exceeds the data derived from the analogous research 10 years ago, (in 2008 – 17.4%) [Chelidze N. 2008: 103].

In case of going abroad, more than half of those students (50.3%) already employed think that the most acceptably type of work for them is based on the *employment according to their own occupation*; 17.2% of the students think that the main factor is a *high-paying job*. According to the survey of 2008, 58.8% of the students were willing to work on an illegal job in case of emigration if they could not arrange for a legal one [Chelidze N. 2008: 103]. Our research came to the conclusion that in case they cannot find a legal job abroad, a significant number of them (62%) does not plan to start working illegally.

The students are only going to agree to work abroad if their salary will, approximately, be at least 1000 dollars. This figure exceeds the average salary in Georgia nearly 2.5 times, and 5 and more times - to the actual salary of the employed students in their own country. The survey showed that the higher the students' salary in their homeland, the more their demands toward the salary abroad.

The correlation of the foreign salary with the actual figure earned at home is multiple times more. In particular, on average, after finishing studies, a student is willing to start working in his/her own country for the salary of minimum 837 GEL, whereas when starting a job abroad the corresponding minimal bar, calculated in Georgian Lari, exceeds 2500 GEL (3 times more). In addition, this difference is the higher the lower the figure of the salary earned at home. For instance, among the employees who earn 300 GEL this difference amounts to 8.35:1, whereas among those who earn more than 1000 GEL the mentioned figure reaches nearly 2.7:1. The expectation of a high salary abroad is fairly great among the students, which indicates that if the difference between the indicators of the high and low-paying jobs of the students in their homeland is approximately 3.3:1, as a result of starting a job abroad, the difference between the figures of the probable salaries there is within the boundaries of 30%. This fact should be considered as the reflection of the respondents' high optimism and the expectations which are great, although not guaranteed.

The motivation of the student-youth to go abroad is unambiguously associated with their financial position. This reason, as a motive to exit the country, was given by nearly $\frac{4}{5}$ (78.6%) of the responding students. The contingent of the people who want to leave their homeland is especially large among those students who see a lack of prospect in terms of finding a suitable job (47.5% of the interviewed and 48.6% of the responding youth). In terms of making a comparison, only every tenth of the interviewed students mentioned the simplification of the visa regime as the motive to leave the country. Furthermore, while mentioning various motives (hard financial position of a family, wish to save up some money); the salaries of the employed students did not vary significantly from each other (approximately

within the range of 1000 GEL). In our opinion, this is caused by the existential threat of the impossibility of finding a job in own country.

In case of going abroad to work, most students – nearly half (49.8%) – associate the prospect of a future job with their own occupation, which exceeds by almost 3-3 times other acceptable circumstances.

The salary of those students who intend to go abroad to continue working is considerably higher (by nearly 20%) than the salary of those students who are employed in their country (580 and 480 GEL respectively). This indicates to the rather big motivations and ambitions of the contingent of the students who want to leave the country.

The fact that the motivation for labor migration is great in Georgia, exerts a serious influence not only on the demographic structure of the country’s population, but also on the size of the money transactions conducted by the labor migrants in order to send money to Georgia. Currently, among the population older than 15, the share of the youth younger than 25 is 15%, in the economically active population the figure is 9.4%, and in the economically inactive population - 22.8%. With this in mind, by the most cautious estimations, 12-15% of the money transfers conducted from abroad to Georgia fall on the mentioned age group. In other words, only during 2011-2017, the youngsters aged below 25 conducted money transactions from abroad amounting to at least 1.1-1.4 billion US dollars. This figure is 2.4-3.0 times higher than the size of the budget allocations expended from the budget of Georgia on higher education during the same period, and is equal to the size of the income received by the whole Georgian population during one calendar quarter. As we can observe, the size of the transactions is quite solid, although, on the whole, against the background of the losses, which are caused by the mass drain of the energetic, ambitious and competent youth, because of the lack of employment in their own country, the effectiveness, economic and social profitability of the mentioned transactions are significantly less noticeable.

Conclusion

The contribution of Georgia to the world’s international migration far exceeds (nearly 20 times!) the share of its population within the world population. Nowadays, approximately 1% of the world’s migrants come on Georgia. This fact indicates to the high mobility of the Georgian population.

Until 2030, against the background of the positive net migration of the developed countries, negative net migration remains to be Georgia’s essential tendency in terms of external migration. Nevertheless, because of the decline in the migration potential, it is expected that the negative balance will decrease quantitatively in time. Therefore, the developed countries will still retain the status of the receiving country, and Georgia will remain the distributor of migrants. By 2040, the net migration of the external migration of Georgia is expected to be within the boundaries of a zero, that is, the quantity of goers and comers will become equal.

In this regard, it is necessary to formulate a long-term and effective national migration policy for the optimization of the internal and external migration processes (which the country never before possessed), where the primary importance must be attached to creating appropriate conditions in order for emigrants to return, as well as to solving the problems of youth.

References

1. Archvadze J. (2013). The effect of labor migration on the characteristic indicator of labor market situation (The case of Georgia). Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Migration Research Center. J. “Migration”. № 6. Tbilisi, (in Georgian)

2. Archvadze J. (2017). The Nature and Scale of Repatriation Money of Migrant Workers (On the example of Georgia and its land neighbors). Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Migration Research Center. J. “Migration”. № 8. Tbilisi, p. 79-95. (In Georgian)
3. Tsiklauri Sh., Sulaberidze A., Gomelauri N. (2015). Urban and rural population pyramids in Georgia since 1950's.
4. Sulaberidze A., Tsuladze G., Sulaberidze V., Gomelauri N. (2016). Census Statistic Problems in Demographic Cases in Georgia. Problems of Demography and Sociology. Collection of works, pp. 6-17.
5. Sulaberidze V. (2018). The Newest “Civilized” or depopulated type of population reproduction!? Modern Tendencies of Development of Economy and Economic Science. Proceedings of Materials of International Scientific Conference. (In Georgian)
6. Tukhashvili M., Shelia M. (2012). “The impact of labor emigration on the demographic and economic development of Georgia in the post-Soviet period”.
7. Tukhashvili A. (2014). Potential Educational Emigration of Georgian Students for Study Purposes. Multidisciplinary Perspectives on Education, Cambridge Scholars Publishing, pp. 367-375.
8. Tukhashvili M., Tsartsidze M., Latsabidze N., Lobzhanidze M., Shelia M. (2018). Emigration intentions of students of higher education institutions of Georgia (examples from Ivane Javakhishvili Tbilisi State University).// The European Journal of Humanities and Social Sciences, Premier Publishing. Vienna. (4).
9. Shelia M. (2017). Women's Emigration from Georgia. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Migration Research Center. J. “Migration”. № 8. Tbilisi. (In Georgian)
10. Tsuladze G., Sulaberidze A., Maglaperidze N., Mamardashvili G. (2007). Demographic Development of Georgia: yesterday, today, tomorrow. Monograph. Tbilisi. Ilia State University. (in Georgian)
11. Tsuladze G. (2016). Demographic yearbook of Georgia 2015. (in English, in Georgian)
12. Tsuladze G., Sulaberidze A. (2016). Demographic peculiarities of Georgian regions. Tbilisi. (in Georgian)
13. Chelidze N. (2008). Georgian Higher Schools Students' Attitude to Migration for Work and Study. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Migration Research Center. J. “Migration” №2. (in Georgian)
14. 2017 research of the Ilia State University's Institute of Demography and Sociology “students' attitude toward migration”.
15. International Migration Report 2015 Highlights UN New York, 2016.
16. Денисенко М. Б., Чудиновских О. С. (2018). Демографическое развитие постсоветского проптранстав. Сборник статей и аналитических материалов. М., с. 182-205.

ავთანდილ სულაბერიძე

*ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიის
და სოციოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.*

იოსებ არჩვაძე

*ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიის
და სოციოლოგიის ინსტიტუტის ასოცირებული მკვლევარი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

ვლადიმერ სულაბერიძე

*ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიის
და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მკვლევარი
ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი*

**საქართველოს მოსახლეობის მიგრაცია და პოტენციალი
დამოუკიდებლობის აღდგენიდან დღემდე
გაფართოებული რეზიუმე**

საქართველო იმ ქვეყნებს მიეკუთვნება, რომელთათვისაც გარე მიგრაცია მოსახლეობის და სამუშაო ძალის ფორმირებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა და თამაშობს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატიის მიზანია წარმოაჩინოს თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს მოსახლეობის მიგრაციაზე მოქმედი დადებითი და უარყოფითი ფაქტორები.

სტატიაში დასაბუთებულია, რომ საქართველოს მიგრაციული პროცესები ექვემდებარება მიგრაციის ზოგად კანონზომიერებებს და მიგრაციის არსებული თეორიებიდან გამომდინარეობენ. შესაბამისად, მიგრაციის ნეოკლასიკური და სოციოლოგიური კონცეფციების ფონზე მოცემულია, საქართველოს სტრუქტურა, როგორც პოტენციურ მიგრანტთა, უცხოეთში მიგრაციის მოტივაციები და პირობები, რომელთა შემთხვევაშიც ისინი უკან დაბრუნდებიან.

ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, მოსახლეობის ბუნებრივი მატება ვეღარ ფარავს გარე მიგრაციის მაღალ უარყოფით საღდოს და აღინიშნებასაქართველოს მოსახლეობის რაოდენობრივი კლება. დეფორმაცია განიცდა მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივისტრუქტურამ და მიმდინარეობს დემოგრაფიული დაბერება. აღინიშნა დეპოპულაცია. 2014 წლის მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით გაუკაცრიელებულია 223 სოფელი.

ემიგრაცია ძირითადად სამფაქტორიანი პროცესით წარმართა: ერთი მხრივ, სსრკ-ს დაშლის შემდეგ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოს დაუბრუნდა საქართველოში მცხოვრები ათეულ ათასობით სხვა ეროვნებების წარმომადგენელი; მეორე მხრივ, ეთნიკური კონფლიქტების შედეგად დაკარგული ტერიტორიებიდან ემიგრაცია გაზარდა დევნილთა დიდმა მასამ და მესამე, სოციალურ-ეკონომიკური კოლაფსით, დღემდე არსებული უმუშევრობის მაღალი დონით და ოჯახის სიღარიბით გამოწვეული ემიგრაცია.

ემიგრაციულ პროცესს ახალი იმპულსი მისცა ევროკავშირის ქვეყნების მიერ 2017 წლის აპრილიდან საქართველოს მოქალაქეთათვის უვიზო მიმოსვლის რეჟიმის შემოღებამ. მართალია, რეგულაციებით ევროკავშირის ტერიტორიაზე ყოველწლიურად ერთდროული ყოფნის ხანგრძლივობა 90 დღითაა ლიმიტირებული, მაგრამ ქვეყნიდან გასულთა არც თუ მცირე რაოდენობამ (4 ათასზე მეტმა საქართველოს მოქალაქემ) უკვე „მოასწრო“ ევროკავშირში ყოფნის ვადების დარღვევა.

1960-2000 წწ. გარე მიგრაციის შედეგად საქართველოს მოსახლეობას დააკლდა 1404 ათასზე მეტი ადამიანი, საიდანაც 1990-2000 წლების პერიოდზე მო-

დიოდა 1026 ათასი კაცი (73.1%). შეფასებითი მონაცემებით, 2000 წლისთვის 1989 წელთან შედარებით საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის 19%-მდე შემცირდა.

გარე მიგრაციის უარყოფითი საღლო წელიწადში მოსახლეობის 1000 სულზე თუ 1990-2000 წწ. საშუალოდ შეადგენდა -19,2 კაცს 2000-2017 წლებისათვის იგიმნიშვნელოვნად შემცირდა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი ინტენსივობა 2-ჯერ და მეტად შემცირდა, იგი მაინც საკმაოდ მაღალი რჩება (-8,5). აღნიშნული მიანიშნებს ერთი მხრივ, ემიგრაციული და იმიგრაციული ნაკადების რაოდენობრივ ცვლილებებზე, მეორე მხრივ კი, პოტენციურ ემიგრანტთა სავარაუდო შემცირებაზე.

1990-იანი წლების დასაწყისთან შედარებით 2014 წელს ქვეყანაში მოსახლეობა შემცირდა 1740 ათასით, ხოლო დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა – 1436 ათასით, რაც შემცირებული მოსახლეობის 82,5%-ია. ამჟამად მოსახლეობაში დაქირავებით დასაქმებულთა წილი დაახლოებით 2-ჯერ უფრო დაბალია, ვიდრე ეს იყო 1990-იანი წლების დასაწყისში (შესაბამისად, 22,2% და 41,4%). აღნიშნულის შედეგად ქვეყნიდან გასულთა შორის 85% 20-დან 50 წლამდე ასაკისანი არიან, მაშინ როდესაც ამ ასაკობრივი ჯგუფის წილი საქართველოს მთელ მოსახლეობაში მხოლოდ 40,2%-ია.

2002-2017 წწ. მიგრანტთა ბრუნვის დინამიკა სქესობრივ ჭრილში გვიჩვენებს, რომ მამაკაცთა შორის 2013 წლამდე ემიგრანტები სჭარბობდნენ იმიგრანტებს, ხოლო 2017 წელს იმიგრანტებმა გადააჭარბეს ემიგრანტებს. ეს შეიძლება აიხსნას ერთი მხრივ, მათი რაოდენობრივი პოტენციალის შემცირებაზე, მეორე მხრივ, მიგრაციული ქცევის ცვლილებაზე – სავარაუდოდ მათ სამშობლოში დაბრუნების გაზრდილ სურვილზე. მამაკაცთაგან განსხვავებით ქალთა შორის ანალოგიური უკუპროცესი ჯერ-ჯერობით არ ფიქსირდება.

აღსანიშნავია, რომ 2014 წლის საყოველთაო აღწერით, ქალ ემიგრანტთა შორის, პედაგოგთა რაოდენობა გაიზარდა და უმრავლესობას წარმოადგენენ. მათი პროფესია უადვილებს უცხოეთში ძირითადად დასაქმდნენ მიძებად, მომწოდებლად, მოახლეობად და მეორადი ბაზრისთვის დამახასიათებელ დაბალკვალიფიციურ სამუშაო ადგილებზე. უცხოეთში არსებული სირთულეებიდან ქალები ძირითადად გამოყოფენ კლიმატთან შეუგუებას და დაძაბული სამუშაო რეჟიმს. ქალთა ჯანმრთელობის დაქვეითების მიზეზი დაძაბული სამუშაო რეჟიმის გარდა (50%) არაჯანსაღი სოციალური გარემო (12%), და ჰაერის სინესტა. მათ შორის დიდია ნევროზით დაავადებულთა წილი [შელია მ. 2017: 122-124].

2002 წელთან შედარებით 2014 წელს, შესამჩნევად გაიზარდა 15-64 წლის და 65 წელს გადაცილებულ იმიგრანტთა ასაკობრივი ჯგუფის წილი, რაც გარკვეულწილად ადასტურებს ზემოთქმულს, ემიგრანტთა სამშობლოში დაბრუნების მსურველთა რაოდენობრივი ზრდის თაობაზე. ამ ფონზე 15 წლამდე ასაკის იმიგრანტთა წილის შემცირება, ჩვენი ვარაუდით, ძირითადად გამოწვეული უნდა იყოს ამ ასაკის ემიგრანტთა ასაკობრივი ზრდის შედეგად, 15-64 წლების ასაკობრივ ჯგუფში გადასვლით და ნაკლებად – ოჯახთან ერთად სამშობლოში დაბრუნებაზე.

2002 წელთან შედარებით 2014 წლისთვის ემიგრანტთა ეროვნულ სტრუქტურაში 60,9%-დან 83,8%-მდე გაიზარდა ქართველთა წილი და შემცირდა სხვა ეროვნებათა წილი: აზერბაიჯანელების – 5,9%-მდე, სომხების – 5,0%-მდე, რუსების – 0,9%-მდე, ოსების – 0,7%-მდე, ბერძნების – 0,4%-მდე. ამასთან, თუ 2000 წლამდე ამ ეროვნებათა დიდი ნაწილი საკუთარ სამშობლოში დაბრუნდა, დღეისათვის (გარდა ოსებისა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ ოკუპირებულ ახალგორის და ცხინვალის ტერიტორიაზე დარჩა) მათ უცხოეთში ემიგრაციას ქართველებთან ერთად, ძირით

თადად, დასაქმება და მატერიალური პირობების გაუმჯობესება განსაზღვრავს. ამასთან, გაიზარდა სასწავლებლად წასვლის (6,6%-დან 11,0%-მდე) და საკუთარ ოჯახთან დაბრუნების ან ოჯახის შექმნის მიზნით წამსვლელთა რაოდენობა.

საკუთარ ოჯახთან დაბრუნების ან ოჯახის შექმნის მიზნით წამსვლელთა რაოდენობის ზრდა, უცხოეთში ცხოვრების ხანგრძლივობის ზრდის ფონზე გასაკვირი არ უნდა იყოს. თუ 2000 წლისთვის 5 წელზე მეტი ხანგრძლივობით ცხოვრობდა 40%-მდე ემიგრანტი, 2014 წლისთვის, ეს მაჩვენებელი 68,8%-მდე გაიზარდა. მათგან განსხვავებით, 2002 წლის 58,0%-დან 2014 წლისთვის 18,5%-მდე შემცირდა 5 წლამდე უცხოეთში მცხოვრებთა წილი, რაც ასევე მიუთითებს საქართველოში ემიგრანტთა პოტენციალის შემცირებაზე.

2014 წლისთვის ემიგრანტთა 70,8 % მუშაობდა, 10,3% სწავლობდა, 5,6% ეძებდა სამუშაოს, ხოლო მათი მცირე ნაწილი მკურნალობდა (1,7%) და სარგებლობდა სოციალური დახმარებით (1,1%). მათგან 7,1 % სხვა მიზეზით არის უცხოეთში, ხოლო 3,4%-მა არ მიუთითა.

აღსანიშნავია, რომ თუ 2002 წლისთვის რუსეთის ფედერაციაში ცხოვრობდა მთელ ემიგრანტთა 64,1%, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ მათი რაოდენობა 2014 წლისთვის 2,5-ჯერ შემცირდა, რაც ასევე განაპირობა რუსეთის მიერ საქართველოსთან სავიზო რეჟიმის გამკაცრებამ. ამ ფონზე უცხოეთში მცხოვრებ ემიგრანტთა რაოდენობა იგივე დონეზე დარჩა თურქეთში (11,3%), ხოლო გაიზარდა იტალიაში (შეადგინა 10,9 %), გერმანიაში (7,1%), აშშ-ში (5,7%), ესპანეთში (4,1%), საფრანგეთში (3,7%) და სხვა ქვეყნებში.

უმაღლესი, პროფესიული და საშუალო განათლების მქონე ემიგრანტთა საერთო რაოდენობიდან ნახევარზე მეტი (60,5%), 10%-ზე მეტი წილით: რუსეთში (21,6%), საბერძნეთში (16,2%), თურქეთსა (11,5%) და იტალიაში (11,1%) არიან წარმოდგენილი. მათგან უმაღლესი განათლების მქონეთა 64,4% რუსეთში, იტალიაში, საბერძნეთში, გერმანიაში და აშშ-ში ცხოვრობენ. სამწუხაროდ, მათი უმრავლესობა ძირითადად არალეგალური მიგრანტი მასწავლებლები, ინჟინრები, ექიმები და ტექნიკური დარგების წარმომადგენლები არიან, თუმცა საკუთარი სპეციალობით არ მუშაობენ და შესაბამისად, შრომის მეორად ბაზარზე „მოდვაწეობენ“, რაც იწვევს მათ დეკვალიფიკაციას.

რაც შეეხება რეგიონებიდან უცხოეთში ემიგრაციას, 2002-2014 წლების მონაცემებით, უმრავლეს შემთხვევაში, ემიგრანტებში (88,5 ათასი კაცი) ქალები სჭარბობენ მამაკაცებს და ქალაქის მოსახლეობიდან მეტი იყო ემიგრაცია, ვიდრე სოფლიდან. ემიგრაციის ინტენსივობა ყველაზე მაღალია იმერეთიდან, თბილისიდან და ქვემო ქართლიდან. ემიგრაციის შედარებით დაბალი ინტენსივობით გამოირჩევა გურია, აჭარა, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი, რაც აჭარისგან განსხვავებით სიღარიბესთან ერთად განაპირობა ამ რეგიონების მოსახლეობის რაოდენობრივმა სიმცირემ, დაბერების მაღალმა დონემ და პოტენციურ მიგრანტთა შემცირებამ. რაც შეეხება აჭარას, აქ ემიგრაციის დაბალ დონეს ძირითადად განსაზღვრავს მისი საკურორტო პოტენციალიდან მიღებული შედარებით მაღალი შემოსავლები, თურქეთთან მეზობლობით ჩამოყალიბებული „ქანქარისებური მიგრაცია“, რაც ფაქტობრივად გამორიცხავს ხანგრძლივი ვადით ემიგრაციას და სხვ

ზოგადად, საქართველოში შიგა მიგრაციაში მონაწილეობა მიიღო მილიონზე მეტმა ადამიანმა (იგულისხმება ყველა პირი, ვინც შეიცვალა მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი საქართველოს ფარგლებში). ყველაზე მეტი შიგა მიგრანტი თბილისზე (33,1%) და შემდეგ იმერეთზე (15,1%), სამეგრელო-სვანეთზე (9,6%) და კახეთზე (8,6%) მოდის, რასაც უმუშევრობის მაღალი დონე განაპირობებს, ხოლო ყველაზე ცოტა – რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთზე (1,1%), მცხეთა-მთიანეთზე (3,3%) და გურიაზე (3,1%) მოდის, რასაც მიუხედავად

უმუშევრობის და სიღარიბის მაღალი დონისა, ამ რეგიონებში დემოგრაფიული დაბერების მაღალი დონე განსაზღვრავს.

მოსახლეობის 2002 და 2014 წლების საყოველთაო აღწერების თანახმად მოსახლეობის ზემო ასაკებში მიგრაციის პოტენციალის თანდათან შემცირების ფონზე, სტუდენტთა, როგორც პოტენციურ მიგრანტთ სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგად აღმოჩნდა, გამოკითხულ სტუდენტთა 42,7% აპირებს საზღვარგარეთ წასვლას. იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოში 100 ათასზე მეტი სტუდენტია, გამოდის, რომ დაახლოებით 43-45 ათას სტუდენტს განზრახული აქვს საქართველოს დატოვება. უმაღლეს სასწავლებელში (ბაკალავრიატი, მაგისტრატურა) სწავლის საშუალო ხანგრძლივობის (დაახლოებით 4-5 წელი) და – შესაბამისი კონტინგენტის რიცხოვნობის გათვალისწინებით, საზღვარგარეთ გასვლის მსურველ სტუდენტთა კონტინგენტი ყოველ კურსზე 10 ათასს აღემატება, მაშინ, როდესაც საშუალოდ უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხული ახალგაზრდების რაოდენობა ბოლო წლებში დაახლოებით 30-35 ათასის ფარგლებშია.

აღსანიშნავია, რომ ქვეყნიდან სტუდენტთა გასვლის ორი მთავარ მოტივზე (განათლების მიღება და შრომითი საქმიანობა). მოდის საზღვარგარეთ წასვლის მსურველთა 9/10-ზე მეტი. მათგან დაახლოებით 3/5 საქართველოს დატოვებას აპირებს უახლოეს სამ წელიწადში, 2/3 კი – მოგვიანებით. გასვლის მოტივაცია გოგონებში უფრო მაღალია, ვიდრე ვაჟებში.

სტუდენტთა რიცხოვნობის გათვალისწინებით, ყოველწლიურად საზღვარგარეთ წასვლის მსურველთაგან, 5-ათასიანი კონტინგენტი გადაწყვეტილებას – სამშობლოში დაბრუნების თაობაზე მიიღებს უკვე უცხოეთში განათლების მიღების შემდეგ, აქედან 350-400 ახალგაზრდას აქვს ჩამოყალიბებული გადაწყვეტილება საქართველოში არდაბრუნების თაობაზე. გამომდინარე იქიდან, რომ ყოველწლიურად საქართველოს მოქალაქეების უარყოფითი მიგრაციული სალდო შეადგენს დაახლოებით 15 ათასს, შეიძლება ითქვას, რომ მათი დაახლოებით ერთი მესამედი ის კონტინგენტი, რომლებმაც ეს გადაწყვეტილება საქართველოში უმაღლესი განათლების, როგორც წესი, პირველი საფეხური (ბაკალავრიატი) და მიემართება ცოდნისა და „ბედის საძიებლად“ საზღვარგარეთ.

საზღვარგარეთ წასვლის მოტივაციად, სტუდენტთა 34,2% მიიჩნევს უცხოეთში სწავლის შემდეგ საქართველოში დასაქმების უფრო მეტ პერსპექტივას; 12,1% იქვე დასაქმებისა და საცხოვრებლად დარჩენის საშუალებას. ამასთან, მამაკაცებში სჭარბობს მუშაობის, ხოლო ქალებში – სწავლის მოტივი.

ქვეყნიდან გასვლის გეოგრაფია საკმაოდ მრავალ გექტორულია და გამგზავრების მზობას გამოხატავენ ძირითადად: გერმანიაში (37,2%), აშშ-ში (16,8%), გაერთიანებულ სამეფოში (11,4%), იტალიაში (5,4%), საფრანგეთსა და რუსეთში (3,4%).

გამოკითხვამ აჩვენა, რომ თითქმის ყოველი მეხუთე სტუდენტი (21,3%) არ ფლობს მშობლიურის გარდა არც ერთ სხვა (უცხო) ენას. სტუდენტების თითქმის ნახევარი (48,8%) ფლობს ინგლისურს, 22,4% – რუსულს, ხოლო გერმანულს – 6,6%. ამასთან, 2 უცხო ენას ფლობს სტუდენტების 14,9%, ხოლო 3-ს – 3,4% მათ შორის, ვინც იცის უცხო ენა, ენის ცოდნის კოეფიციენტი შეადგენს 1.18-ს, რაც საშუალო ევროპულ მაჩვენებელს თითქმის 1,4-ჯერ ჩამორჩება (ევროკავშირი – 1.6 და მეტი).

საქართველოს სტუდენტთა განათლების მოთხოვნილების სტრუქტურაში აშკარად გამოკვეთილია ეკონომიკის და ბიზნეს-ადმინისტრირების სპეციალობები (45,6%). არჩეული სპეციალობების მიხედვით გოგონები სჭარბობენ ვაჟებს საბუნებისმეტყველო და სოციალურ-პოლიტიკური მიმართულებებით, თანაბრად და არჩეული პუმანიტარული სპეციალობები, ხოლო დანარჩენი მიმართულებით

ბით ვაჟთა რაოდენობა აღემატება გოგონებს, განსაკუთრებით, საინჟინრო-ტექნიკური მიმართულებით. აღსანიშნავია, რომ აგრარული სპეციალობებით ძირითადად ვაჟები სწავლობენ, რაც სამწუხაროდ მიანიშნებს იმაზე, რომ სოფლის მეურნეობის დარგებით, გოგონები ნაკლებად არიან დაინტერესებულნი.

უცხოეთში წასვლის მსურველ სტუდენტთაგან მხოლოდ სწავლის გაგრძელების მიზნით წასვლას აპირებს 26,9%, თუმცა მათი უმრავლესობა (59,0%) აპირებს სწავლას შეუთავსოს დასაქმება.

სასწავლებლად წამსვლელ სტუდენტთა მიერ ქვეყნის შერჩევისას ძირითადად გათვალისწინებულ იქნა: არჩეულ ქვეყანაში უახლოესი ნათესავის, ან მეგობრის ცხოვრება, ის უმაღლესი სასწავლებელი, რომელშიც სურს სწავლა – 40,6%; პროფესიული გამოცდილების – 19,8% და დასაქმების მეტი შესაძლებლობა – 17,6 %; ამ ფონზე ნეგატიურია ის რომ სტუდენტთა 53,5%-ს ჯერ არ შეურჩევია უმაღლესი სასწავლებელი.

საინტერესოა, რომ სტუდენტთა უმრავლესობას (62,9%) სწავლის გაგრძელება სურს მაგისტრატურაში, 10,1% – დოქტორანტურაში, 2,2% – სამედიცინო რეზიდენტურაში, 13,7%-ს ცალკეულ მოკლევადიან პროგრამებში, რაც მიუთითებს სტუდენტთა სურვილზე მიიღონ მაღალი დონის პროფესიული განათლება. საინტერესოა, რომ სტუდენტთა 65,5% აპირებს თავისი სპეციალობით სწავლის გაგრძელებას, 23,2% – მონათესავე სპეციალობით, 17,3% – უფრო ფართო პროფილით, ხოლო 5,6% აპირებს სპეციალობის შეცვლას.

2017 წლის მონაცემებით 25 წლამდე ახალგაზრდებში უმუშევრობის დონე 28,9%-ია, მაშინ როდესაც მოსახლეობის დანარჩენ ნაწილში – 2,3-ჯერ უფრო დაბალი – მხოლოდ 12,4%. ამის გარდა, ხელფასის მიმდებარე რაოდენობა 16-24 წლის სტუდენტებში მხოლოდ 16,3%-ა, მაშინ როდესაც 25 და მეტი წლის მოსახლეობაში – 1,8-ჯერ უფრო მაღალი – 29,2 %.

სტუდენტების საშუალო თვიური ანაზღაურება (დაახლოებით 480 ლარი) ეროვნულ მეურნეობაში დასაქმებულთა ხელფასთან შედარებით დაახლოებით 2,2-ჯერ დაბალია. სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სამუშაოს შეთავაზების შემთხვევაში, გამოკითხული სტუდენტების პასუხებით, ხელფასის სავარაუდო საშუალო მაჩვენებელი 837 ლარს შეადგენს, რაც თითქმის 3/4-ით აღემატება დასაქმებული სტუდენტების ფაქტობრივ საშუალო ანაზღაურებას (480 ლარი), თუმცა მაინც თითქმის 1/4-ით ჩამორჩება ეროვნულ მეურნეობაში გამოკითხვის მომენტისათვის არსებულ საშუალო თვიურ ანაზღაურებას.

დასაქმებულ სტუდენტთაგან, ქვეყანაში დაბალი ანაზღაურების გამო, უახლოეს სამ წელიწადში საზღვარგარეთ წასვლას აპირებს თითქმის ყოველი მეოთხე (24,4%), რაც მნიშვნელოვნად აღემატება ათი წლის წინ ანალოგიურ მონაცემებს. (2008 წ. – 17,4%). ამასთან, 2008 წლის გამოკვლევით, სტუდენტთა 58,8% ემიგრირების შემთხვევაში აპირებდა არალეგალურ მუშაობას, თუ ამას კანონიერად ვერ მოახერხებდნენ [ჭელიძე ნ. 2008: 103]. ჩვენი გამოკვლევით კი მნიშვნელოვანი ნაწილი (62%) არ აპირებს არალეგალურად საქმიანობას. საზღვარგარეთ სამუშაოდ წასვლის შემთხვევაში საკუთარი სპეციალობით დასაქმება სურს ნახევარზე მეტს (50,3%); წასვლის მთავარ ფაქტორად მაღალანაზღაურებად სამუშაოს მიიჩნევენ სტუდენტების 17,2%.

საზღვარგარეთ მუშაობაზე სტუდენტები იმ შემთხვევაში აპირებენ დათანხმებას, თუკი ანაზღაურება დაახლოებით 1000 დოლარი მაინც იქნება, რაც დაახლოებით 2,5-ჯერ აღემატება საქართველოში საშუალო ხელფასს და 5-ჯერ და მეტად – დასაქმებული სტუდენტების შრომის ფაქტობრივ ანაზღაურებას.

აღსანიშნავია, რომ სწავლის დამთავრების შემდეგ სტუდენტი თანახმაა საკუთარ სამშობლოში მუშაობა დაიწყოს მინიმუმ 837 ლარის ანაზღაურების პირობებში, მაშინ, როცა საზღვარგარეთ სასურველი ანაზღაურების მინიმალუ-

რი თამასა 2500 ლარს აღემატება (3-ჯერადი სხვაობა). თანაც, ეს სხვაობა მით უფრო მაღალია, რაც უფრო დაბალია სამშობლოში ანაზღაურების სიდიდე. თუ სამშობლოში სტუდენტთა მაღალ და დაბალანაზღაურებად მანქანებლებს შორის განსხვავება დაახლოებით 3.3:1-ზეა, საზღვარგარეთ სასურველ ხელფასთა სიდიდეებს შორის სხვაობა 30%-ის ფარგლებშია, რაც რესპოდენტთა ზეოპტიმიზმისა და, არც თუ გარანტირებული პერსპექტივის მქონე მოლოდინების გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ.

უცხოეთში სტუდენტი-ახალგაზრდობის წასვლის მოტივაცია ცალსახად მატერიალურ მდგომარეობას უკავშირდება (78,6%). განსაკუთრებით მაღალია იგი საკუთარ ქვეყანაში დასაქმების უპერსპექტივობის გამო (გამოკითხულთა 47,5% და პასუხის გამცემთა 48,6%).ამასთან, სხვადასხვა მოტივის დასახელების დროს (ოჯახის მძიმე მატერიალური მდგომარეობა, ფულის დაგროვების სურვილი) დასაქმებულ სტუდენტთა შემოსავლები მნიშვნელოვნად არ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან (დაახლოებით 1000 ლარის ფარგლებში), რაც, ჩვენი აზრით, სამუშაო ადგილების საკუთარ სამშობლოში ვერ პოვნის ეგზისტენციური საფრთხითაა გამოწვეული.

საზღვარგარეთ სამუშაოდ წასვლის შემთხვევაში თითქმის ნახევარი (49,8%) სამუშაოს პერსპექტივას საკუთარ სპეციალობას უკავშირებს, რაც ფაქტობრივად 3-3-ჯერ აღემატება სხვა მისაღებ გარემოებებს.

საზღვარგარეთ ახალგაზრდობის მიგრაციის მოტივაციაზე სერიოზულ გავლენას ტრანზაქციების მოცულობა. ყველაზე მოკრძალებული შეფასებით, 25 წლამდე ახალგაზრდებზე საქართველოში უცხოეთიდან განხორციელებული ფულადი გზავნილების 12-15% მოდის. მხოლოდ 2011-2017 წლებში 25 წლამდე ახალგაზრდებმა საზღვარგარეთიდან საქართველოში, სულ ცოტა, 1.1-1.4 მლრდ. აშშ დოლარის ფულადი ტრანზაქცია განახორციელეს. ეს თანხა 2.4-3.0-ჯერ აღემატება იმავე პერიოდში საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან უმაღლეს განათლებაზე გაღებული ასიგნებების მოცულობას და უტოლდება საქართველოს მთელი მოსახლეობის ერთი კვარტალის მანძილზე მიღებული შემოსავლების მოცულობას. თუმცა საკუთარ ქვეყანაში არასაკმარისი სამუშაო ადგილების გამო, ენერგიული, კომპეტენტური და ამბიციური ახალგაზრდების მასობრივი გადინების მთლიანი ზარალის ფონზე, საკმაოდ სოლიდური მოცულობის ტრანზაქციების ეფექტიანობა, დემოგრაფიული ეკონომიკური და სოციალური სარგებლიანობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვნად ფერმკრთალდება.

ამდენად, მაღალი უმუშევრობა, სამუშაოს შოვნის მცირე პერსპექტივა, დაბალი ანაზღაურება, განათლების და კვალიფიკაციის დონის ამაღლების შეუსაბამო ინსტიტუცია, და ზოგადად კეთილდღეობის არადაამაკმაყოფილებელი დონე, ის ძირითადი ფაქტორებია, რომლებიც ახალგაზრდების საზღვარგარეთ წასვლის მოტივაციას არსებითად ზრდის. ეს კი სერიოზულ საფრთხეს უქმნის მცირერიცხოვანი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ განვითარებას.

2030 წლამდე, ევროკავშირის ქვეყნების მიგრაციის დადებითი საღდოს ფონზე, საქართველოსათვის გარე მიგრაციის ძირითად ტენდენციად უარყოფითი საღდო დარჩება, თუმცა მიგრაციული პოტენციალის შემცირების გამო, მისი რაოდენობრივი კლების ტენდენციაა მოსალოდნელი და 2040 წლისთვის საქართველოსათვის გარე მიგრაციის საღდო 0-ის ფარგლებშია მოსალოდნელი.

ამ თვალსაზრისით აუცილებელია გარე და შიგა მიგრაციული პროცესების ოპტიმიზაციის გრძელვადიანი და ეფექტიანი ეროვნული მიგრაციული პოლიტიკის შემუშავება (რაც არასდროს გაჩნდა ქვეყანას), სადაც პრიმატი ემიგრანტთა დაბრუნების სათანადო პირობების შექმნასთან ერთად, ახალგაზრდული პრობლემების მოგვარებას უნდა მიენიჭოს.

ეკონომიკური თეორია
ECONOMIC THEORY

რევაზ გველესიანი

თსუ პროფესორი, ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის ხელმძღვანელი, ეკონომიკური პოლიტიკის ქართულ-გერმანული ინსტიტუტის დირექტორი

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფციის დამოკიდებულება ძირითად საზოგადოებრივ ღირებულებებთან

რეზიუმე. ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია შეიძლება განისაზღვროს როგორც ეკონომიკური პოლიტიკის მოქმედების ზოგადი ჩარჩო-პირობები, მისი საფუძველი და ორიენტირი. როდესაც ასეთი კონცეფცია რაციონალურობის პრინციპს ემყარება, იგი წარმოადგენს ზოგად და მასშტაბურ მიზანთა კარგად გააზრებულსა და მყარ სისტემას. იგი ასევე მოიცავს წესრიგის პოლიტიკის პრინციპებს, მათთან თავსებადსა და მიზნის მიმართ კონფორმულ საშუალებებს. ამ პოზიციიდან კი ეკონომიკა სხვა არაფერია თუ არა ბევრად უფრო მასშტაბურ საზოგადოებრივ მიზანდასახულობათა შემადგენელი ნაწილი. ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია აადვილებს რაციონალური ეკონომიკურ-პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებას და მოქმედების შესაძლებლობათა წინასწარი არჩევის საშუალებას გვაძლევს. სწორედ ის ადგენს ინტერვენციის წესს, როგორც საშუალებათა გამოყენების კრიტერიუმს (Tuchtfeldt, 1982, გვ. 202).

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია, ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკა, ძირითადი საზოგადოებრივი ღირებულებები, საბაზრო თავისუფლება, სოციალური თანასწორობა, ეკონომიკურ-პოლიტიკური გადაწყვეტილება, სოციალური საბაზრო ეკონომიკა.

შესავალი

ეკონომიკური პოლიტიკის საშუალებათა გამოყენების პროცესის რაციონალურად წარმართვის მიზნით უნდა გავითვალისწინოთ ინტერვენციის სამი წესი: მიზნის მიმართ კონფორმულობა, კონცეფციის მიმართ კონფორმულობა და სისტემის მიმართ კონფორმულობა (Streit, 2005, გვ.307). პირველ რიგში უნდა განვიხილოთ რამდენად უწყობს ხელს მოცემული საშუალება მიზნის განხორციელებისაკენ სწრაფვას. ასეთი საშუალება შეიძლება შეფასდეს თუ რამდენად არის ის მიზნის მიმართ კონფორმული. ამის შემდეგ საშუალებები უნდა შევაფასოთ კონცეფციისა და სისტემის მიმართ კონფორმულობის საფუძველზე. ამით დგინდება რამდენად კონფორმულია ღონისძიება კონცეფციასთან დამოკიდებულებაში, რაც წინასწარი არჩევანის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს.

ეკონომიკური პოლიტიკის ისეთ ღონისძიებათა ძიების პროცესში, რომლებმაც თავიდან უნდა აგვაშოროს დასახული მიზნისგან გადახვევა, თავდაპირველად აუცილებელია შემოწმდეს თუ რამდენად მნიშვნელოვანია მოსალოდნელი შედეგი უშუალოდ ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნებთან დამოკიდებულებაში. მიზნის მიმართ კონფორმულად უნდა მივიჩნიოთ ყველა ის ღონისძიება, რომელიც მიესადაგება ეკონომიკური პოლიტიკის პრობლემის გადაჭრას. მიზნის მიმართ კონფორმულობით ხასიათდება მიზანშეწონილი ღონისძიებებიც.

რაციონალური ეკონომიკურ-პოლიტიკური გადაწყვეტილების მისაღებად აუცილებელია შემოწმდეს და გავიაზროთ მიზნის მიმართ კონფორმულ საშუა-

ლებათა მნიშვნელობა (გველესიანი, 2013, გვ.17-18). ეს უნდა განხორციელდეს მიზანთა მთელ სისტემასთან დამოკიდებულებაში, იმ მიზნების ჩათვლით, რომლებიც ძირითად ღირებულებებად არის აღიარებული (გველესიანი, 2017, გვ.14-15). გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებული დანახარჯების შესამცირებლად საჭიროა ისეთი კრიტერიუმი, რომელიც შეფასებას გააადვილებს. უნდა გამოვიკვლიოთ აგრეთვე ეკონომიკური პოლიტიკის პროგრამიდან გამომდინარე კონკრეტული პრობლემის გადაწყვეტისათვის რომელი საშუალების გამოყენებაა დასაშვები. ასეთი პროგრამა არის ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია. იგი გვაწვდის საკმარის და ერთმნიშვნელოვან ინფორმაციას არსებითი და პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი კონსენსუსის თაობაზე. საქმე ეხება იმ კონსენსუსს, რომელიც გულისხმობს, რომ ეკონომიკას, როგორც საზოგადოებრივ მიზანთა უფრო მომცველი სისტემის შემადგენელ სფეროს, დაქვემდებარებული ადგილი უჭირავს. ეს მდგომარეობა განსაზღვრავს მის ღირებულებას. ამ გარემოების გათვალისწინება გვიადვილებს დავადგინოთ მიზანი სისტემის მიმართ კონფორმულობით ხასიათდება თუ არა.

სისტემის მიმართ კონფორმულობა სწორედ ის კრიტერიუმი, რომლითაც იზომება რაც მთავარია მოცემული ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციაში. ძირითად ღერძს წარმოადგენს კოორდინაციის ის მეთოდები, რომლებიც ეკონომიკას ახასიათებს, როგორც დაქვემდებარებულ სფეროს (ქვესისტემას). მნიშვნელოვანია სწორედ ამ საყრდენი ღერძის ამორჩევა, ვინაიდან ეკონომიკის, როგორც ქვესისტემის არსებობა კოორდინაციის მეთოდების ფუნქციონირებაზე დამოკიდებულია.

ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია საშუალებას გვაძლევს, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის გარკვეული გადაწყვეტილება მოქმედებათა მაქსიმალური რაოდენობის უშუალო შემოწმების გარეშე მივიღოთ. სწორედ კონცეფციის საფუძველზე დგინდება მათი (გადაწყვეტილებათა) თავსებადობა საზოგადოების უფრო მასშტაბურ მიზნებთან, რაც ეკონომიკური პოლიტიკის კონკრეტული მიზნების რეალიზებას ხელს უწყობს.

ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია დაკავშირებულია წესრიგის პოლიტიკასთან, რაზეც სწორედ კონცეფციით ნებადართულ საშუალებებსა და წესრიგის პრინციპებს შორის დამოკიდებულება მიუთითებს. კონცეფცია სწორედ მაშინ არის თანმიმდევრული და მყარი, როდესაც მასში მოცემული ინსტრუმენტები, ეკონომიკური წესრიგის პრინციპები და სხვა, კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღების თვალსაზრისით, კოორდინირებული და ჰარმონიული მოქმედების პირობას აკმაყოფილებს. ასე რომ, საბაზრო კოორდინაცია შესაბამისობაშია საკუთრების ხელ შეუხებლობის პრინციპთან. კერძო მოქმედებები, რომლებიც კონკურენციის საფუძველზე ხორციელდება, სრულ თანხმობაშია ეკონომიკურ-პოლიტიკური მართვის მოთხოვნასთან, რომელიც საინფორმაციო პოლიტიკისა და მონაცემთა ცვლილების საშუალებით ხორციელდება. საბაზრო მოთხოვნებთან შეუთავსებელი იქნებოდა კერძო ეკონომიკური მოქმედებების კოორდინირებულობის სახელმწიფო მართვის პირდაპირი ძალადობრივი ფორმით ჩანაცვლების მცდელობა. აქედან, უპირველეს ყოვლისა, მოქმედების თავისუფლების ასპექტით, მნიშვნელოვანი პრაქტიკული შედეგი გამომდინარეობს. საქმე ეხება იმას, თუ რამდენად გამართულად ფუნქციონირებს კოორდინაციის პრინციპზე დამყარებული კონფორმული სისტემა.

ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციაში მოცემული წესრიგის პოლიტიკის ელემენტებზე განსაკუთრებით აისახება ის ზეგავლენა, რომელიც ეკონომიკური პოლიტიკის ტენდენციებზე ახდენს საზოგადოების საბოლოო მიზნები და მათი ინტერპრეტაციები. ეკონომიკური წესრიგი, რომელიც საფუძველად უდევს კონცეფციას, თვითმიზანი არ არის. იგი საზოგადოებაში არსებული ძირითადი შესვლადელების გამოსატყულებაა. სწორედ ამის საფუძველზე უნდა გავიაზროთ რეგულირებადი ბაზრის ორი ასპექტი, რომელთაგან ერთი კოორდინირებული სისტემის მართვას უკავშირდება, მეორე კი იმის დადგენას გულისხმობს, თუ რამდენად არის

შესაძლებელი ეკონომიკურ-პოლიტიკური მოვლენების მართვა. გადაწყვეტილების მიღება დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ განისაზღვრება ეკონომიკური ასპექტით ინდივიდუალური თავისუფლება და სამართლიანობა. როდესაც აქცენტი კეთდება მოპოვებული სოციალური სტატუსის შენარჩუნებასა და სამართლიანობის შესახებ სუბიექტურ აღქმაზე, მაშინ საბაზრო კოორდინაცია და მასზე დაფუძნებული კერძო საკუთრების ავტონომია გარკვეულ შეზღუდვასა და კორექტირებას საჭიროებს. მაგრამ თუ აქცენტი გადატანილია წარმატებაზე და ინდივიდის უნარზე, მიესადაგოს პროგრესის მომტან ცვლილებებს, მაშინ სუბიექტური ავტონომიის მაღალ დონესთან ერთად აუცილებელია მატერიალური სტიმულებიც არსებობდეს. მათ განაწილებას სრულიად განსხვავებული, მაგრამ ყველასთვის ასატანი და მისაღები შედეგები უნდა მოჰყვეს.

კონცეფციამ რომ შეასრულოს თავისი ამოცანა და ეკონომიკური პოლიტიკის მოქმედების მყარ და გამძლე საფუძვლად იქცეს, აუცილებელია გრძელვადიანი პოლიტიკური კონსენსუსის უზრუნველყოფა. იგი უნდა ითვალისწინებდეს, რომ ეკონომიკა არის სისტემის სტრუქტურული რგოლი და ამ მხრივ მისი მიზნები უფრო მასშტაბური საზოგადოებრივი მიზნების შემადგენელი ნაწილია. ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციის განხორციელებისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ პრაქტიკული ნაბიჯების გადასადგმელად საჭიროა: გარკვეული დრო; მისი შედეგები უნდა შეფასდეს მხოლოდ შედარებითი ანალიზით; გათვალისწინებული უნდა იქნეს ძირითადი და თანმხლები მოკლევადიანი და გრძელვადიანი ზემოქმედებები, რომლებმაც შესაძლებელია მიზანთა კონფლიქტები გამოიწვიოს. მათი მოგვარებისათვის კი აუცილებელია შემოწმდეს, ხომ არ შეიცვალა ძირითადი ღირებულებების შესახებ არსებული შეხედულებები და მიღწეულ კონსენსუსს ნაწილობრივ ან მთლიანად ხომ არ გამოეცალა საფუძველი [Streit, 2005, გვ. 296].

აქედან გამომდინარე საჭიროა, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციები მუდმივად მოწმდებოდეს და დროთა განმავლობაში მათში ცვლილებები შედიოდეს. ამავე დროს, კონკრეტულ გარემოებათა ზეგავლენით, მიუხედავად ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლის ძალისხმევისა, შესაძლებელია, რომ კონცეფცია და ფაქტობრივი პოლიტიკა ერთმანეთს დაშორდეს. ამით კონცეფცია, როგორც პრაქტიკული მიზნების ორიენტირი, მნიშვნელობას როდი დაკარგავს. თუ მასზე უარს ვიტყვით, მაშინ ჩვენს წინაშე შემდეგი კითხვა გაჩნდება: რით უნდა ჩავანაცვლოთ იგი, თითქმის გაუაზრებელი ინტერვენციების საფრთხე თავიდან რომ ავიცილოთ? მსოფლიო აზროვნებაში სულაც არ იგრძნობა ისეთი მოდელების დევიციტი, რომლებიც ადამიანთა თანაცხოვრების იდეალურ მდგომარეობას გვიხატავს. საუკუნეთა მანძილზე ყოველსომცველ საზოგადოებრივ ცვლილებებს ბიძგს სწორედ ასეთი უტოპიები აძლევდა.

ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციის შექმნას იგივე მიზეზი აქვს, რაც საზოგადოდ – ეკონომიკური პოლიტიკის ყველა პრობლემას. ესაა ფაქტობრივ მდგომარეობასა და სასურველ ეკონომიკურ განვითარებას შორის განსხვავება. აუცილებელია უმრავლესობის მხარდაჭერის მოპოვება წარმომადგენლობით დემოკრატიებში კონცეფციების განხორციელება შესაძლებელი რომ გახდეს. ეს კი დამოკიდებულია როგორც იმაზე, თუ რამდენად მიძიდველია მათ მიერ ჩამოყალიბებული მიზნები, ისე მათი მიღწევის საშუალებებზე. ისინი კი ტექნოლოგიის შესახებ მსჯელობების ანალიზმა უნდა ცხადდეს. სხვა მხრივ, რაკი საქმე ეხება მიზნებისა და საშუალებების ინდივიდუალურ შეფასებებს, შეუძლებელია ინტერესთა კონფლიქტები თავიდან ავიცილოთ. უმრავლესობის მხარდაჭერის მოსაპოვებლად აუცილებელია, რომ ისინი (მიზნები და მათი მიღწევის საშუალებები) საკმარის კომპრომისებსა და კომპენსაციებს გვთავაზობდნენ. გამორიცხული არ არის, რომ კონცეფციის ქომაგები შეფასებით მსჯელობებსა და მართვის შესახებ წარმოდგენებში საზოგადოებრივად ჩამოყალიბებული მიზნების, წესრიგის პოლი-

ტიკის პრინციპებისა და შესაბამისი მიზნისადმი კონფორმული საშუალებების საკუთარი კომბინაციით ხელმძღვანელობდნენ, რაც ძალზე წააგავს იდეალური კონცეფციის მოდელს. თუ ასეთი მოდელის მიხედვით შევაფასებთ, მაშინ მეცნიერული შემოწმებისას შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ კონცეფცია, რომელსაც უმრავლესობის მხარდაჭერის მოპოვების უნარი აქვს, უმნიშვნელო კომპრომისს გეთავაზობს.

ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციები და უტოპიური თეორიები

უტოპიური თეორიები, რომლებიც იდეალურ სახელმწიფოებს გვიხატავს, ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციებისაგან თავიანთი უკომპრომისო ხასიათითა და იმითაც განსხვავდება, რომ შეუძლებელია მათი მეცნიერული შემოწმება. უტოპიები ადამიანთა საზოგადოების იდეალურ მდგომარეობას ახასიათებს, რომელსაც „საზოგადოებრივ ჰარმონიას“ [Dahrendor, 1958, გვ. 88] უწოდებენ. ასეთ ნაშრომებში მოცემული „საზოგადოებრივი ჰარმონია“ არარეალურია, ამავე დროს აშკარაა მათი გაურკვეველი და უკომპრომისო ხასიათი. უტოპიებში წარმოდგენილია ცხოვრება, რომელშიც მშვიდობა სუფევს, ადამიანის მოთხოვნილებები სრულად არის დაკმაყოფილებული, აღმოფხვრილია უთანასწორობა და არ არსებობს არავითარი ჩაგვრა, დაქვემდებარება და მორჩილება.

ამგვარ ჰარმონიაში არ ხდება ინტერესთა შორის კონფლიქტები, რომელთა მოგვარება აუცილებელია იმისათვის, რომ საზოგადოებას არსებობის შესაძლებლობა ჰქონდეს. უტოპიურ საზოგადოებებში ყველა ინდივიდუალური შეხედულება ჰარმონიულად თანაარსებობს. სხვაგვარად მოაზროვნეები, როგორც წესი, არ არსებობენ. მათი არსებობის ცალკეული შემთხვევები კი პათოლოგიად ითვლება, ხოლო სხვაგვარად მოაზროვნე სამშობლოს მტრად ცხადდება. საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე, აუცილებელია მათი გადამზადება, ახლიდან აღზრდა და გამოსწორება. უტოპიებში ხშირად გაურკვეველია როგორ აპირებდნენ ინდივიდუალური შეხედულებების გრძელვადიან ჰარმონიზებას. რაც შეეხება ინტერესთა კონფლიქტებს, ავტორები თვლიდნენ, რომ მათი აღმოფხვრის ერთადერთი გზა საზოგადოებრივი პირობების რადიკალური ცვლილებაა. ამ ცვლილებებში ზოგიერთი სოციალისტ-უტოპისტი გულისხმობს კერძო საკუთრების გაუქმებას და ახალი რელიგიის ან/და ამქრული ეკონომიკის რაღაც ფორმების შემოღებას. სხვების ლიბერალური პოზიციის მიხედვით კი საზოგადოებრივი ჯგუფების ინტერესთა შორის გრძელვადიანი ჰარმონია დაისადგურებდა თუ გააუქმებდით ყველა ეკონომიკურ შეზღუდვას და არ შევაფერხებდით ეკონომიკური ცხოვრების ბუნებრივი „კანონების“ მოქმედებას (ჩაურევლობის პრინციპი). ინტერესთა შორის კონფლიქტების არარსებობის კიდევ ერთი საფუძველია აღზრდის ქმედითი მეთოდები და კონტროლის ეფექტიანი მექანიზმები.

საზოგადოების განვითარების უტოპიური მოდელის ძირითად სიძნელეს წარმოადგენს მომავლის საზოგადოებებში გაბატონებული ტექნოლოგიების დეფიციტი. უტოპიებში ცდილობენ გამოცდილების ბორკილების დამსხვრევას და მთელი სიცხადით წარმოგვიდგენენ იმას, რისი განხორციელებაც აქამდე არ მომხდარა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ტექნოლოგიების დეფიციტი არ ეხება მარტო უტოპიური საზოგადოებების პროექტებს. საქმე ის არის, რომ უტოპიები არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ ტექნოლოგიურად როგორ უნდა განხორციელდეს ისტორიაში მოცემული პერიოდის საზოგადოებიდან მომავლის საზოგადოებაზე გადასვლა. ამის დასადასტურებლად მართებულად მიგვაჩნია ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებები, რომლის მიხედვითაც უშუალოდ დასრულდა ლენინის მცდელობა, წარმოედგინა ის კონკრეტული ნაბიჯები, რომლებიც პროლეტარიატის რევოლუციას კომუნიზამდე მიიყვანდა. იგივე მოუვიდა პლატონსაც, როდესაც იგი თავის „სახელმწიფოს“ წერდა, დარწმუნებული იყო, რომ ათეისტური დემოკრატიის

გაუქმების შემდეგ არისტოკრატიული წესრიგი თავისთავად დამყარდებოდა. მაგრამ იგი თანდათან რწმუნდებოდა იმაში, რომ შეუძლებელია რევოლუციის შედეგების წინასწარ განჭვრეტა.

უტოპიებში ჰარმონიის დამყარება შესაძლებელია მხოლოდ „ჩაკეტილ საზოგადოებაში“ (პოპერი). უტოპიები ადამიანთა თანაცხოვრების იდეალურ მდგომარეობას გამოხატავს, სადაც ყოველგვარი ცვლილება (მათ შორის ტექნიკური პროგრესი) საფრთხეს უქმნის იდეალს. ამიტომაც უტოპიებს სტატიკური ხასიათი აქვს და ასეთ მოდელებში საზოგადოება ცდილობს გაემიჯნოს გარე სამყაროს. საზოგადოების შიგნით კი ცდილობენ თავიდან მოიშორონ განსხვავებული აზროვნებისა და განხეთქილების ჩამომგდებნი (Streit, 2005, გვ. 299). აქედან გამომდინარე, ეგზომ სანატრელი საზოგადოების „შექმნა“ ცალკეული დიქტატორის თვითმიზნად იქცევა ხოლმე. მათ ცნობიერებაში ადამიანთა სურვილები უნდა ემორჩილებოდეს იმ მიზნებს, რომლებსაც უტოპია განასახიერებს. ყველა უტოპია, დიდ მოაზროვნეთა მიერ გაცხადებული პრეტენზიის მიუხედავად, კოლექტივისტურ მსოფლმხედველობას წარმოადგენს.

უტოპიის მნიშვნელობა, უპირველეს ყოვლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ იგი რადიკალურად უპირისპირდება არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს და მათი კრიტიკის ფორმად გვევლინება. ეს ითქმის როგორც პლატონისა და მორის, ისე თანამედროვე სოციალისტ-უტოპისტების შესახებ; მისი „კვლევითი ხასიათი“ (Engelhardt, 1969, გვ. 666) გასათვალისწინებელია იმ ასპექტით, რომ გამოთქმულ მოსაზრებათა მეცნიერული დამუშავება მომავალში მოხდეს; პროგრამული ხასიათიდან გამომდინარე, უტოპია მოიცავს სასურველ მიზანთა კომბინაციებს, რომლებსაც მოქმედების უცვლელ პრინციპებად აცხადებს.

ეს ბოლო ასპექტი მნიშვნელოვანია იმით, რომ რაციონალურ ქმედებას წარმოადგენს [Popper, 1948/2002, გვ. 358]. იგი საშუალებას გვაძლევს, ნებისმიერი მოქმედების საბოლოო მიზანი მაქსიმალური სიცხადით წარმოვიდგინოთ. საზოგადოებასთან დამოკიდებულებაში ეს ქმედება მოითხოვს, რომ ნათლად გვქონდეს გაცნობიერებული მისი საბოლოო მიზნები. რა უნდა ვქნათ თუ მიზნები იცვლება, როდესაც ჩვენ ვცდილობთ მათთან მიახლოებას? რას ნიშნავს ის, რომ ჩვენი თანამედროვეები სხვა იდეალებს იზიარებენ? რას ნიშნავს ის, რომ ყველა თაობას თავისი ახალი იდეალები მოაქვს? ყოველივე ეს ეჭვს ბადებს იმის შესახებ საერთოდ არსებობს თუ არა საბოლოო მიზანი. საკამათოა მიზნების მეცნიერულად ფორმირების შესაძლებლობა. ასეთი რამ კი აუცილებელია საზოგადოებისათვის, მათ საყოველთაო და განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე პრეტენზიის გასამართლებლად არ არის სადავო აგრეთვე ის, რომ ზოგიერთი მიზანი, რომელიც ადრე მიღწეულად ითვლებოდა, მოგვიანებით განხორციელდა. მოქმედებათა რაციონალურობის თაობაზე მსჯელობა მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც თავიდანვე ნათელი წარმოდგენა გვაქვს მიზნებსა და მათ ღირებულებაზე. გარკვეულ შემთხვევებში იწვევს ის, რომ მიზნის რეალიზებაზე მიმართული პოლიტიკური მოქმედების შედეგები შესაძლებელია საზოგადოებისათვის სახიფათო იყოს. ასეთი საფრთხეები კი იმაში მდგომარეობს, რომ:

- შესაძლებელია საზოგადოებას არ გააჩნდეს იდეალის ხორცშესხმის საკმარისი სულიერი და მატერიალური რესურსები და მხედველობიდან გამორჩეს უშუალო და კონკრეტული ნაკლოვანებების აღმოფხვრის აუცილებლობა;
- ზოგჯერ ახალი საზოგადოების შექმნას ხელისუფლება ცდილობს იმ თაობათა დათრგუნვის ხარჯზე, რომლებსაც გარდამავალი ხიდის როლს დააკისრებს;

- შესაძლებელია სხვაგვარად მოაზროვნეთა ძალადობრივი გარდაქმნა და დამორჩილება გამართლებულ ტაქტიკად ჩაითვალოს, ვინაიდან ისინი საფრთხეს უქმნიან უტოპიური საზოგადოების იდეების ხორცშესხმას (Streit, 2005, გვ. 300).

სავარაუდოდ, საფრთხეებს ის გაურკვეველობებიც ემატება, რომლებიც დაკავშირებულია იმასთან, რომ უტოპიები მოქმედებათა ტექნოლოგიას მოკლებულია. იდეალის ხორცშესხმის მიზნით აურაცხელი საზოგადოებრივი ცვლილება განხორციელებულა. თუ მათ შესახებ საკმარის ინფორმაციას შევაგროვებთ, დავრწმუნდებით, რომ შეუძლებელია მათი რაციონალური შემოწმება. საქმე ის არის, რომ უტოპიურად ორიენტირებული პროგრამები ფსევდორაციონალურობით ხასიათდება. ძალზე ვიწროა ის სფერო, რომელსაც შეიძლება სოციალური ტექნიკა მიუყენოთ.

ეკონომიკური პოლიტიკა მოწოდებულია, თანმიმდევრული დიაგნოზირების საფუძველზე აღმოფხვრას კონკრეტული ნაკლოვანებები და აქედან გამომდინარე შედეგები შემდგომი მოქმედებებისას მაქსიმალურად გაითვალისწინოს. მან უნდა აჩვენოს ის, თუ როგორ უნდა მოხდეს სოციალურ ტექნიკაზე დაფუძნებული თანმიმდევრული რეფორმების განხორციელება [გველესიანი, 2013, გვ. 11-13]. იმ შემთხვევაში, თუ ეკონომიკური პოლიტიკის სფეროში არსებული პრობლემები რაციონალურად არის გააზრებული, მაშინ მათი განხორციელების ყოველი ეტაპი, ერთი მხრივ, ერთმანეთთან თანხმობაში უნდა იყოს. მეორე მხრივ კი, საზოგადოების მდგომარეობისა და განვითარების შესახებ გლობალურ შეფასებებს უნდა შეესაბამებოდეს. ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფცია, როგორც ჩარჩო-პროგრამა, სწორედ ამ მიზანს ემსახურება. შეფასებებსა და ტექნოლოგიის ცოდნაში განხორციელებული ცვლილებების მიხედვით მისი გადამოწმება პერიოდულად უნდა მოხდეს.

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფციის წინააღმდეგობრივი მიზანი

ისტორიული ასპექტით სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფცია ჩამოყალიბდა, როგორც რეაქცია:

- იმ მიზარდსა და ორიენტაციას მოკლებულ ინტერვენციონიზმზე, რომელსაც ახორციელებდნენ განვითარებული სახელმწიფოები ორივე მსოფლიო ომებს შორის პერიოდში;

- ცენტრალიზებულად მართვადი არაეფექტიანი ეკონომიკის შესახებ დაგროვილ გამოცდილებაზე, რომელმაც სრულიად დაადასტურა მეცნიერულად ჩამოყალიბებული პროგნოზები;

- იმ სტრატეგიაზე, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის პირველ წლებში ცდილობდა სიდატაკის აღმოფხვრას ბიუროკრატიულ-ეკონომიკური მეთოდებით.

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის სულიერი მამები არიან ლიბერალი მეცნიერები, ე.წ. ფრაიბურგის სკოლის წარმომადგენლები: ფ. ბიომი, ვ. ოიკენი, ფ. მეიერი, ა. მიულერ-არმაკი, ვ. რიოპკე და ა. რიუსტოვი. ლუდვიგ ერჰარდი და ალფრედ მიულერ-არმაკი ის პიროვნებები არიან, რომლებმაც სცადეს მეცნიერული ვარაუდები პრაქტიკულ პოლიტიკაში გადაეტანათ.

ეკონომიკური წესრიგის პოლიტიკის თვალსაზრისით სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფცია რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკის კონკრეტული ტიპის ჩამოყალიბების მცდელობაა. ამ კონცეფციის მიზანია, რომ „საბაზრო თავისუფლების პრინციპი სოციალურ თანასწორობასთან დააკავშიროს“ [Mueller-Armack, 1956, გვ. 390]. ამით აღიარებული იქნება ინდივიდუალური თავისუფლებისა და სამართლიანობის მიზნები. კონცეფციის დამოკიდებულება ძირითად საზოგადოებრივ ღირებულებებთან ვლინდება იმაში, რომ ეკონომიკის სფეროში ინდივიდუალ-

ლური თავისუფლების განხორციელებისას გადაწყვეტილების მიღების ძალაუფლება მეტწილად გადადის კერძო ინდივიდების ხელში; თავისუფალი კონკურენციის შედეგების გაკონტროლება, უპირველეს ყოვლისა, ემსახურება სამართლიანობის, როგორც ყველასთვის თანაბრად მისაღები პირობების უზრუნველყოფის ამოცანას; ეკონომიკური უსაფრთხოების ხელშეწყობა ინდივიდის საარსებო პირობებზე ზრუნვასაც გულისხმობს, რომელიც ხორციელდება როგორც ქონების დაგროვების, ისე სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გზით; პროგრესს ხელს უწყობს საბაზრო კოორდინაცია, რომელიც კონტროლირებადი ფასების საფუძველზე კონკურენციის ფორმით მიმდინარეობს. ცხადია, რომ როგორც თავისუფლებასა და სამართლიანობას, ისე უსაფრთხოებასა და პროგრესს შორის კონფლიქტების მოგვარებისათვის ეკონომიკური ზრდა უკეთეს პირობებს ქმნის [Streit, 2005, გვ. 301-302].

ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნების განხორციელება ხელს უნდა უწყობდეს ძირითადი ღირებულებების რეალიზებას. „სოციალური ინტერვენციის რეგულირების პრინციპი“ [Mueller-Armack, 1956, გვ. 391] უპირველეს ყოვლისა, შინაარსობრივად შეესაბამება როგორც შემოსავლებისა და ქონების სამართლიანად განაწილების, ისე სოციალური უსაფრთხოების პრინციპს.

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის კონცეფციას საფუძველად უდევს ორი მარტივი პრინციპი:

- საბაზრო კოორდინაცია ხორციელდება იმ პროცედურის საფუძველზე, რომელიც კონკურენციის პროცესში ფასების რეგულირებას გულისხმობს. მაგრამ ვინაიდან კონკურენცია თავისთავად არ გვაძლევს ამის საშუალებას, საჭიროა მისი ინსტიტუციური უზრუნველყოფა. საუბარია იმაზე, რომ „გამორიცხოს კონკურენციის შეზღუდვა, გაკონტროლდეს მონოპოლიები, ოლიგოპოლიები და კარტელები და ამით - მომხმარებლის ინტერესებიდან გამომდინარე - ამაღლდეს კონკურენციის ეფექტიანობა,“ [Mueller-Armack, 1956, გვ. 391];

- ეკონომიკურ-პოლიტიკური მართვის ღონისძიებები ემსახურება „სოციალურ მიზანდასახულობას და არ აფერხებს საბაზრო მექანიზმის მუშაობას“ [Mueller-Armack, 1956, გვ. 391]. ამით დგინდება სისტემისადმი კონფორმულობა, როგორც ინსტრუმენტების გამოყენების კრიტერიუმში. განსხვავებული ზომების გამოყენება მოწმდება იმის მიხედვით თუ რამდენად შეასრულებენ ისინი მათზე დაკისრებულ ფუნქციას საბაზრო კოორდინაციის გაბატონებულ სისტემაში.

ეკონომიკური პოლიტიკის ამოცანები გადანაწილებულია ორ განსაკუთრებულ ინსტიტუტზე, რაც კონცეფციის კიდევ ერთი მახასიათებელია. ანტიმონოპოლიური სამსახურის ამოცანაა კონკურენციის უზრუნველყოფის მიზნით ღონისძიებათა გატარება, როგორც ეს განსაზღვრული უნდა იყოს კონკურენციის შეზღუდვათა აკრძალვის შესახებ კანონით. მეორე ორგანიზაცია კი დამოუკიდებელი ცენტრალური ბანკია. სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის ფულად მასაზე კონტროლის ფუნქციის ჩამორთმევა უნდა გავიგოთ, როგორც ინფლაციური პოლიტიკის პრევენციის მცდელობა. ამ კონტექსტში უნდა გავიაზროთ „საოჯახო მეურნეობის სტაბილურობის“ [Mueller-Armack, 1956, გვ. 391] პრინციპიც. თუმცა თეორიასა და პრაქტიკაში ეს პრინციპი არ არის დაკონკრეტებული. გაურკვეველია, თუ რას ნიშნავს იგი კონიუნქტურის პოლიტიკის ასპექტით. დაბოლოს, ზემოაღნიშნულ „სოციალური ინტერვენციის რეგულირების პრინციპთან“ ერთად უნდა დავასახელოთ „საწარმოო სოლიდარობის“ პრინციპიც [Rüstow, 1953, გვ. 102]. იგი უნდა გავიგოთ, როგორც „შრომითი კანონმდებლობა, რომელიც ხელს უწყობს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მეწარმის მონაწილეობის გააქტიურებას.“

დასკვნა

სოციალური საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებმა პოლიტიკური მნიშვნელობა მსოფლიოში მას შემდეგ შეიძინა, რაც ისინი 1949 წ. დიუსელდორფში გერმანელებმა (ქრისტიანულ-დემოკრატიულმა კავშირმა) თავისი ეკონომიკური პროგრამის ბირთვად გამოაცხადეს. ამის შემდგომ პერიოდში იგი ქრისტიანულ-დემოკრატიული კავშირის მიერ ფორმირებული ყველა მთავრობის პრაქტიკულ ეკონომიკურ პოლიტიკას წარმოადგენს. მასში გარკვეული შეზღუდვების შეტანისა და აქცენტების გადაადგილების შემდგომ, კონცეფცია თანდათან სოციალურ-დემოკრატიულმა ოპოზიციამაც გაიზიარა.

კონცეფციასა და რეალობას შორის გაჩენილი ღრმა ბზარი შესაძლებელია გლობალური კონტროლის შედეგი იყოს [Tuchtfeldt, 1973]. სოციალური საბაზრო ეკონომიკა, არსებითად უფრო მაღალ მოთხოვნებს უყენებს კონიუნქტურის პოლიტიკასა და მართვის შესახებ მოძღვრებას (ასევე „განხორციელების შესაძლებლობას“). გლობალური კონტროლი წესრიგის პოლიტიკის მიხედვით საბაზრო კოორდინაციის თავისებურ გაგებას ემყარება. სახელდობრ, იგი განისაზღვრება, როგორც ქცევის წესრიგის პოლიტიკაზე ორიენტირებული მოვლენა. ეს თვალსაზრისი არ ითვალისწინებს პოლიტიკის კანონზომიერებებს, როგორც ხელის შემშლელ ფაქტორს, რომელიც არ გვაძლევს მართვის გეგმის თანმიმდევრულად გამოყენების შესაძლებლობას. რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს გლობალურ კონტროლს დღემდე არ მოუტანია დამაჯერებელი შედეგი [Streit, 1981].

სოციალური სახელმწიფო თავისი შინაარსით ხელს უწყობს სუბსიდირების პრინციპის თანდათანობით განდევნას, რაც პოლიტიკური კონკურენციის შედეგია. კონცეფციის გადატვირთვასა და გამოფიტვას განაპირობებს მწვავე პრობლემა, რომელიც დემოკრატიის ერთ განსაზღვრულ ფორმას უკავშირდება. საუბარია კეთილდღეობის სახელმწიფოსა და დემოკრატიის იმ ფორმაზე, რომელიც მას (უმრავლესობის კეთილდღეობას) ემყარება. ეს პრობლემა საკითხის ეთიკური ასპექტის მიჩქმალვას იწვევს. ზოგჯერ კი მას ტაბუდ აქცევს. საქმე ეხება განსხვავებულ ინტერესთა ჯგუფების პოლიტიკურ უგულვებელყოფასა და მათ მიმართ ოპორტუნისტულ რეაქციას. რასაც ისიც აძლიერებს, რომ უმრავლესობის ინტერესთა ჯგუფები (ტნკ-ის ეკონომიკური ინტერესები) და პოლიტიკური აქტიორები ერთმანეთთან კავშირში არიან როგორც პერსონალურად, ისე ფინანსურად [Streit, 2003].

კონცეფციასა და რეალობას შორის გაჩენილი „ბზარის“ აღმოსაფხვრელად აუცილებელია ამ დაბრკოლებების იდენტიფიცირება და თავიდან აცილება. ამისათვის კი საჭიროა: მათი თავიდან აცილების ტექნოლოგიის ცოდნის გაუმჯობესება როგორც ეკონომიკურ ურთიერთზემოქმედებათა, ასევე პოლიტიკური ნების ფორმირების პროცესის თვალსაზრისით; როგორც ეკონომიკური პოლიტიკის ინსტრუმენტარიუმის, ისე პოლიტიკური მეთოდების გაუმჯობესება.

კონკრეტულად უნდა შემოწმდეს, შესაძლებელია თუ არა: ეკონომიკურ-პოლიტიკურ აქტივობათა გარდაუვალი კოორდინაციის გაუმჯობესება, როდესაც ეკონომიკური პოლიტიკის უამრავი გამტარებელი არსებობს; ინტერესთა ჯგუფების ზეგავლენის შეზღუდვა ეკონომიკურ-პოლიტიკური ნების ფორმირების პროცესზე; გადაწყვეტილების გამტარებელთა მართვის ცოდნის გაუმჯობესება ეკონომიკური პოლიტიკის დონისძიებათა შედეგების კონტროლის საფუძველზე. აადვილებს თუ არა ეს პოლიტიკური პასუხისმგებლობის იდენტიფიცირებას და მათთვის (საჭიროების შემთხვევაში) სანქციების დაკისრების შესაძლებლობას [გველესიანი, გოგორიშვილი, 2012, გვ.146].

ამავე დროს, აუცილებელია იმის გაცნობიერება თუ რა არის, როგორც ეკონომიკური პოლიტიკის კონცეფციის რეალიზებისა და მისი შემდგომი განვითარების, ისე ეკონომიკური და საზოგადოებრივი წესრიგის შესახებ შეხედულებათა ჩამოყალიბების მთავარი წინამძღვარი. სწორედ ეს არის რაც შეიძლება ფართო კონსენსუსი იმ ძირითადი ღირებულებების შინაარსისა და მასშტაბის თაობაზე, რომლის რეალიზაციაც საზოგადოებას სურს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. TUCHTFELDT, E. (1973), Soziale Marktwirtschaft und Globalsteuerung in ders. (Hrsg.): Soziale Marktwirtschaft im Wandel, Freiburg, S. 159-188.
2. TUCHTFELDT, E. (1981), Wirtschaftspolitik, in: Handwoerterbuch der Wirtschaftswissenschaft, Bd. 9, Stuttgart u. a., S. 202.
3. STREIT, M. E. (1981), Demand Management and Catallaxy – Reflections on a Poor Policy Record. *Ordo*, 32, S. 17-34.
4. STREIT, M. E. (2003), Menschliches Wissen - Dimensionen eines komplexen Phaenomens, in: *ORDO* 54, S. 113-122.
5. STREIT, M. E. (2005), Theorie der Wirtschaftspolitik, 6. Auflage, Stuttgart. p. 296; 299; 300; 301-302; 307.
6. რ. გველესიანი, ი. გოგორიშვილი. 2012. ძირითად საზოგადოებრივ ღირებულებებთან ეკონომიკურ-პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შესაბამისობა, თბილისი, გვ.146.
7. რ. გველესიანი. 2013. ეკონომიკური პოლიტიკის საშუალებათა რაციონალური გამოყენების ლოგიკა, *ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი*, N1, თბილისი, გვ.17-30.
8. რ. გველესიანი, თანმიმდევრული და ეტაპობრივი რეფორმების სოციალური ტექნიკა, *ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი*,” N6, თბილისი, 2013, გვ. 11-22.
9. რ. გველესიანი, ძირითად საზოგადოებრივ ფასეულობათა შორის არსებული წინააღმდეგობები და მათი დაძლევის პრობლემა, *ჟურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი*,” ტომი X, N1, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2017, გვ.14-24.
10. DAHRENDORF, R. (1958), Pfade aus Utopia - Zu einer Neuorientierung der soziologischen Analyse; wiederabgedruckt in ders. (Hrsg.): Gesellschaft und Freiheit - Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft. Gesammelte Abhandlungen II, Muenchen 1972. S.88.
11. ENGELHARDT, W. W. (1969), Utopie als Problem der Sozial- und Wirtschaftswissenschaften. *Zeitschrift fuer die gesamte Staatswissenschaft* 125, S.665-667.
12. POPPER, K.R (1948b), Prediction and Prophesy in the Social Sciences; wiederabgedruckt in ders.: *ConJectures and Refutations - The Growth of Scientific Knowledge*, 5. Aufl., Neudruck; London u.a. 2002, S. 358.
13. MULLER-ARMACK, A. (1956), Soziale Marktwirtschaft, in: Handwoerterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 9, Stuttgart, Tuebingen, Goettingen, S. 390; 391.
14. RUESTOW, A. (1953), Soziale Marktwirtschaft als Gegenprogramm gegen Kommunismus und Bolschewismus; in A. HUNOLD (Hrsg.): *Wirtschaft ohne Wunder*, Erlenbach-Zuerich, S. 102.

Revaz Gvelesiani

*Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
head of the Department of Economic Politics,
director of Georgian-German Institute of Economic Politics*

RELATIONSHIP OF SOCIAL MARKET ECONOMIC CONCEPTION TOWARDS THE MAIN SOCIAL VALUES Expanded Summary

Conception of economic policy may be defined as general frame-conditions of economic policy activity, its basis and indicator. When such conception is based on rationality principle, it is well realized and steady system of general and dimensional aims. It includes principles of discipline policy as well, compatible and conformal means towards the aim. Conception of economic policy simplifies making of rational economic-political decisions and gives opportunity to choose opportunities of activity in advance.

Economic discipline, which is the basis of the conception, is not an own goal. It is the reflection of the main point of view existing in the society. We have to realize two aspects of the market subjected to regulation, based on this, from which one is related to management of coordinated system, and the second means establishment of the fact how management of economic-political events is possible. Making of a decision depends on how individual freedom and justness is defined with economic aspect. When the accent is made on subjective perception regarding keeping of social status and justness, then market coordination and private property autonomy, based on it, needs limitation and correction. But if the accent is made on success and on the ability of an individual to appropriate amendments introducing progress, then existence of material stimulus, together with high level of subjective autonomy, is necessary. Their distribution is to be led by fully different, but supportable and permissible results for everyone.

Ensuring of long-term political consensus is necessary for the conception to perform its task and to become hard and durable basis of economic policy activity. It has to stipulate that the economics is a structural circle of the whole system and there in its aims, is part of more dimensional social aims. Separation of the conception and actual policy is possible under influence of certain circumstances, despite the effort of the executor of economic policy. The concept, as the indicator of practical aims, does not lose its importance. If we refuse it, the following question will arise: by what can we replace it in order to prevent danger of unadvised interventions? There is no lack of models, drawing perfect condition of humans' cohabitation, in world thinking. Such utopias gave impulses to all encompassing public changes during centuries. Utopian theories, representing perfect countries, are different from economic policy conception with its uncompromising character and by the fact that its scientific control is impossible.

The main difficulty of utopian model of the society development is lack of technologies dominating in societies. Crushing of experience shackles is tried in utopias and the facts are represented, implementation of which is not performed yet. It is to be mentioned that lack of technologies is not related only to projects of utopian societies. Utopias say

nothing about the fact how moving of the society of the period, given in the history, into future society is to be done technologically.

Conception of social market economics is an attempt to formulate certain type of regulative market economics in the view of economic discipline policy. Relation of the conception to the main public values is demonstrated in the fact that the power of making decision while performance of individual liberty in the sphere of economics is transferred to private individuals; Control of results of free competition, first of all, serves to the task of insurance of justness, as conditions equally permissible to everyone;

Promoting economic safety means taking care about living conditions of an individual as well, that is performed by means of accumulation of property and ensuring social safety; Market coordination promotes the progress, which flows in the form of competition based on controlled prices. It is clear that economic increase for settlement of conflicts between liberty and justness, as well as between safety and progress, creates better conditions.

სახელმწიფო მართვის პრობლემები
PROBLEMS OF STATE MANAGEMENT

ნუგ ზარ პაიჭაძე

*ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი*

**სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული
ქცევის მართვა და მისი სრულყოფის გზები**

რეზიუმე. ნაშრომში განხილულია ორგანიზაციული ქცევის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები და საქართველოში სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვის კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე გამოვლენილია მოცემულ სფეროში არსებული ზოგიერთი ნაკლოვანება და კონკრეტული ღონისძიებებია დასახული მათ გამოსასწორებლად.

საკვანძო სიტყვები: ორგანიზაციული ქცევა; სახელმწიფო და მუნიციპალური მოსამსახური; ორგანიზაციული ქცევის პიროვნული და ჯგუფური დონე; ორგანიზაციული ქცევის მართვა.

შესავალი

საბაზრო ეკონომიკისა და საზოგადოებაში მასთან დაკავშირებული სოციალური წესრიგის ფორმირებით იზრდება სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა როლი და პასუხისმგებლობა. ახლა, როცა სახელმწიფო მართვის ავტორიტარული სისტემა, რომელსაც ახასიათებდა მკაცრი ცენტრალიზაცია, შეცვალა მართვის დემოკრატიულმა სისტემამ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა პროფესიული საქმიანობის პიროვნულ ფაქტორებს. დღეს ნებისმიერი შრომითი კოლექტივის საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვანი პირობაა მომუშავეთა ინდივიდუალური და ჯგუფური ქცევის პროგრესული სტილისა და ფორმების ცოდნა და მათი გამოყენება პერსონალის მართვის სრულყოფის მიმართულ გზებით.

მოცემულ პრობლემაზე მრავალი სამეცნიერო შრომაა გამოქვეყნებული როგორც უცხოელი, ასევე ქართველი მეცნიერების მიერ. მიუხედავად ამისა, საქართველოში მასზე ზოგიერთი საკითხი ნაკლებად ან საერთოდ არ არის შესწავლილი. მათ შორისაა სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვასა და მის სრულყოფასთან დაკავშირებული საკითხები. სწორედ ამ ხარვეზის ნაწილობრივ გამოსწორების ერთგვარი ცდაა წინამდებარე სამეცნიერო სტატია.

ორგანიზაციული ქცევა: ზოგიერთი თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხი

ორგანიზაციული ქცევა სოციალური ქცევის სახესხვაობაა. სოციალური ქცევა ადამიანთა მიზანსწრაფული აქტიურობის პროცესია, მათი ინტერესებისა და მოთხოვნებიდან გამომდინარე. მისი თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები დამუშავებულია მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე ისეთ ცნობილ

მკვლევართა მიერ, როგორებიც არიან: მ. არმსტრონგი, გ. საიმონი, დ. ხომანსი, პ. ბლაუ, დ. ზნანეცკი, რ. მაკივერი, ტ. პარსონსი, მ. ვებერი, ვ. ვესნინი, ა. ტურჩინოვი, ა. კიბანოვი ფ. ლიუტენკო, ს. რეზნიკი და სხვები.

ორგანიზაციული ქცევა, რომელიც განიხილება როგორც სოციალური ქცევის განსაკუთრებული სახე, არის, ერთი მხრივ, პიროვნების ორგანიზაციის, როგორც სოციალური ინსტიტუტის, ფუნქციონირების პირობებთან ადაპტაციის (შეგუების) სისტემა, მეორე მხრივ – ინდივიდებისა და სოციალური ჯგუფების საქმიანობის საშუალება კონკრეტულ ორგანიზაციულ-ადმინისტრაციულ გარემოში.

ორგანიზაციაში მომუშავეთა ქცევის ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენს ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა: ორგანიზაციულ-კულტურული ურთიერთობები, ქცევითი მოლოდინები, ორგანიზაციაში თანამშრომლებს შორის ურთიერთქმედებათა პრაქტიკა და ა. შ. ორგანიზაციული ქცევის ფორმებშია ასახული სოციალური ცხოვრების ძირითადი სუბიექტების – პიროვნების, პიროვნებათა ჯგუფის, შრომითი კოლექტივის თვისებები. ორგანიზაციაში ადამიანთა ქცევის მოდელები ყალიბდება ინდივიდებისა და სოციალური ჯგუფების ურთიერთქმედების კანონზომიერებათა საფუძველზე. ადამიანთა საქმიანობის სწორი ხელმძღვანელობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ორგანიზაციის, როგორც ერთობლივი სოციალური სუბიექტის, ქცევის სპეციფიკის ცოდნას, რომელიც წარმოიშობა სოციალურ-ორგანიზაციული, კოლექტიური, ჯგუფური და პიროვნული ქცევის ურთიერთქმედებით.

ორგანიზაციათა ხელმძღვანელობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანაა, ეკონომიკური და მორალური მეთოდების გამოყენებით უზრუნველყოს მომუშავეთა შრომისადმი მაღალი მოტივაცია, შეიმუშაოს მათი ქცევის პოზიტიური ტიპები და ამის საფუძველზე დაარეგულიროს ადამიანთა ქცევა ორგანიზაციისათვის სასურველი მიმართულებით.

მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მკვლევრები გამოყოფენ ორგანიზაციული ქცევის შემდეგ მოტივაციებს: ა) მისწრაფება თვითრეალიზაციისაკენ, ანუ კმაყოფილების მიღება მუშაობისგან და პროფესიული ზრდისგან; ბ) სამსახურებრივი მოვალეობა, როცა პროფესიული საქმიანობა ემყარება საზოგადოებრივ და ორგანიზაციულ ინტერესებს; გ) პროგრამული ორიენტაცია, ანუ მისწრაფება-უზრუნველყო ინდივიდუალური ინტერესები; დ) კარიერული ინტერესები.

ნებისმიერი შრომითი კოლექტივის ხელმძღვანელობა დაინტერესებულია, თავის ორგანიზაციაში დამკვიდრდეს ისეთი ორგანიზაციული ქცევა, რომელიც მაქსიმალურად შეუწყობს ხელს ორგანიზაციის წინაშე მდგომი ამოცანების წარმატებით შესრულებას. სწორედ ამ მიზნით მიმართავენ ქცევის ნორმატიულ-თანამდებობრივი მოდელის აგებას. მისი მიზანია ორგანიზაციული სტაბილურობის უზრუნველყოფა და გულისხმობს ისეთი შიგარგანიზაციული პარამეტრების დამუშავებას, როგორიცაა: მომუშავეთა უფლებები, მოვალეობები, გამოყენებული რესურსები, კომპეტენტურობისა და მოვალეობების დონე. ორგანიზაციული ქცევის თანამდებობრივი მოდელი განსაზღვრავს საქმიანობის სამსახურებრივ ჩარჩოებს და მომუშავეთა ფორმალურ სტატუსს. ორგანიზაციული ქცევის ნორმატიულ-თანამდებობრივი მოდელი ემყარება იერარქიულობის პრინციპს.

რაც შეეხება ორგანიზაციული ქცევის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მოდელს, იგი ემყარება თვითრეგულაციისა და თვითორგანიზაციის პრინციპს. იგი არ არის მკაცრად სტრუქტურირებული. მისი საფუძველია სიტუაციური მიდგომა, რომლის მახასიათებლები, როგორც წესი, განისაზღვრება პირადი სიმპათიით ან ანტიპათიით და ემყარება პიროვნებათაშორის და ჯგუფურ კომუნიკა-

ციებს. სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მოდელში ქცევითი მატრიცა ყალიბდება ინდივიდუალური წარმოდგენების, ფასეულობებისა და იდეალების საფუძველზე.

ორგანიზაციული ქცევის სუბიექტებია: ცალკეული მომუშავე, სოციალური ჯგუფები და სხვადასხვა შრომითი კოლექტივები. ისინი მოქმედებენ ფუნქციური, ნორმატიული და სოციოკულტურული წარმოდგენებისა და შეზღუდვების ჩარჩოებში. ჯგუფური და კოლექტიური ქცევის თანაფარდობა და ეყრდნობა განისაზღვრება ორგანიზაციის საქმიანობის საზნობრივ-მიზნობრივი მიმართულობის კონფიგურაციით, მისი ფუნქციონირების შიგა და გარე კონტაქტით, წარმოებისა და შრომის ფაქტორების უნიკალურობით.

ორგანიზაციული ქცევის სტრუქტურაში გამოიყოფა პიროვნული, ჯგუფური და საერთოორგანიზაციული დონე. ორგანიზაციული ქცევის პიროვნული დონე გამოქმდნარეობს ინდივიდის სოციალურ-ფსიქოლოგიური თავისებურებებიდან. ცხოვრებისეული გამოცდილების მქონე პიროვნების ფასეულობითი ორიენტაციები და მიზანდასახულობანი, მიღებული საზოგადოებრივ გარემოში სოციალურ ჯგუფთან ადაპტაციისას, უშუალო გავლენას ახდენს ორგანიზაციაში ადამიანის ქცევაზე. ამიტომაც, რომ პიროვნების სოციოლოგიურ კონცეფციებში პიროვნება მიჩნეულია ამა თუ იმ სოციალური ფაქტორების მიერ ფორმირებულ სპეციფიკურ წარმონაქმნად.

სტრუქტურულ-ფუნქციონალური სკოლის (ა. რეკლიფ-ბრაუნი, დ. ორენო) მიერ პიროვნება განსაზღვრულია როგორც როლების ერთობლიობა, რომელსაც ასრულებს ინდივიდი საზოგადოებაში [5, 69]. ადამიანის ქცევა დამოკიდებულია მრავალ ისეთ ფაქტორზე, როგორცაა: ადამიანის ბიოფსიქოლოგიური უნარი, პიროვნების ხასიათი, შესასრულებელი როლი, სპეციალური კონტროლის ჯგუფში მიღებული წესი, ჯგუფის სტრუქტურა, ჯგუფის დარაზმულობის ხარისხი და სხვ. მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე ისეთი ცნობილი მეცნიერების მოსაზრებით, როგორებიც არიან: კ. ლევინი, გ. მერე, ე. ტოლმენი და ზ. ფრეიდი, შეუძლებელია ადამიანის ქცევის ახსნა პიროვნული ფაქტორებისა და ირგვლივ არსებული გარემოს ერთმანეთისაგან იზოლირებულად განხილვისას [5, 69].

ორგანიზაციული ქცევის ჯგუფური დონე დაკავშირებულია ისეთ ცნებებთან, როგორცაა: მისი სისტემის ნორმები, ფასეულობები, დარაზმულობისა და საქმიანობის მექანიზმი. ჯგუფი განიხილება პიროვნების, როგორც მოქმედების სუბიექტის რეალიზაციის გარემო. სოციალურ ჯგუფში იგულისხმება საქმიანობაში საერთო მონაწილეობაზე დაფუძნებული ადამიანების გაერთიანება, რომელიც რეგულირდება ფორმალური და არაფორმალური სოციალური ინსტიტუტებით. ჯგუფურ გაერთიანებათა წარმოქმნის მიზეზია როგორც შრომის დანაწილება და სპეციალიზებული ფუნქციების გაჩენა, ასევე სოციალურ-ფსიქოლოგიური გაერთიანებებისა და სხვა ადამიანებთან ურთიერთქმედების მდგრადი ფორმების ჩამოყალიბებისაკენ ადამიანთა ბუნებრივი მისწრაფება. არსებობს სოციალური ჯგუფისადმი სხვადასხვა მიდგომა. მაგალითად, სოციომეტრიული კონცეფცია ყურადღებას ამახვილებს ჯგუფთაშორის ურთიერთობებზე. იგი საზოგადოებას განიხილავს როგორც ერთმანეთის გადაკვეთად ადამიანთა ჯგუფებს, რომლებიც, თავის მხრივ, არიან რომელიღაც დომინირებული ჯგუფის სახესხვაობები. ანატომიური მიდგომით, სოციალური ჯგუფები მიიჩნევა შუალედურ რგოლად საზოგადოების სისტემაში [5, გვ.69].

მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მკვლევრები ჯგუფური ქცევის სოციალური ეფექტის შესწავლამ მიიყვანა დასკვნამდე, რომ შრომის ორგანიზაციისა და ქცევის კოლექტიურ მეთოდებს აქვს მნიშვნელოვანი უპირატესობა ინდივიდუალურთან შედარებით, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ჯგუფი მისაღებია მასში შემავალი წევრებისთვის. ინდივიდთა ერთობლიობის ჯგუფად გარდაქმნის

აუცილებელი პირობაა მათი მდგრადი ურთიერთქმედება და ერთობლივი კომუნიკაციები ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. ჯგუფი, როცა ქმნის შინაგან ორგანიზაციას, ხდება ერთობლივი სოციალური (ჯგუფური) ინტერესის მატარებელი. ჯგუფური ორგანიზაციული ქცევის თავისებურებებია: ა) ჯგუფის შემადგენელ ინდივიდებს შორის პირდაპირი, ანუ უშუალო კონტაქტი; ბ) პიროვნებათა შორის ურთიერთქმედება და ურთიერთგავლენა; გ) საერთო საქმიანობის, მიზნისა და განცდების არსებობა; დ) ფუნქციებისა და სოციალური როლების შიგაჯგუფური განაწილება; ე) ინტერესების, სოციალური ნორმების, ჩვეულებებისა და ქცევის გამოვლენის ერთობა და ა. შ. ორგანიზაციული ქცევის ჯგუფურ ფორმას შეიძლება ახლდეს უარყოფითი მომენტებიც. ერთ-ერთი ასეთია ჯგუფის თავის თავში “ჩაკეცვა” და, შესაბამისად, არაადეკვატური რეაქცია გარე სივანალებზე, კრიტიკის უგულვებელყოფა და სხვ.

ორგანიზაცია, როგორც სოციალური სისტემა, თავის თავში მოიცავს ინდივიდუალურ და ჯგუფურ ნორმებსა და ქცევის სტანდარტებს, აგრეთვე, ზოგადორგანიზაციულ და სოციოკულტურულ პარამეტრებს. ყოველ ორგანიზაციას აქვს საკუთარი სპეციფიკური თვისებები, მართვის ობიექტი და სუბიექტი და იქმნება გარკვეული მიზნის სარეალიზაციოდ. იგი ეყრდნობა გარკვეულ ჰორიზონტალურ და ვერტიკალურ სტრუქტურებს და ასრულებს მისთვის დამახასიათებელ სპეციფიკურ ფუნქციებს. ყოველი კონკრეტული ორგანიზაცია შეიმუშავებს სხვა ორგანიზაციებისაგან განსხვავებულ ფასეულობებს, ნორმებსა და ქცევის წესებს და, ამდენად, გვევლინება ზოგადორგანიზაციული ქცევის სუბიექტად. ფაქტობრივად, იგი ახდენს ინდივიდუალური და ჯგუფური ქცევის გაერთიანებასა და კოორდინაციას, მომუშავეებს აბამს ერთიან შრომით პროცესში, არეგულირებს მათ საქმიანობასა და ქცევას და აკონტროლებს შრომითი კოლექტივის საქმიანობას მთლიანობაში. ორგანიზაციის სპეციფიკურობა და ქცევა გამოვლინდება ორგანიზაციული კულტურის, როგორც ფასეულობათა ერთობლიობის, მისწრაფებების, ქცევის ნორმებისა და ფორმების ფენომენში. ორგანიზაციული კულტურა უზრუნველყოფს მომუშავეთა შორის კეთილსასურველ ურთიერთობას და ორგანიზაციის ეფექტიანი საქმიანობისა და განვითარებისათვის განსაზღვრავს თავის მისიას, ირჩევს სტრატეგიასა და ქცევის ნორმებს.

ორგანიზაციული ქცევისა და საქმიანობის სოციოკულტურული კონტექსტი შეფარდებითად მდგრადი ელემენტია, რამდენადაც თავის თავში მოიცავს როგორც ნორმატიულად განსაზღვრულ ინსტიტუციურ პარამეტრებს, ასევე, ზნეობრივად ფასეულობით რეგულატორებს. ინსტიტუციური ნორმები გამოირჩევა დიდი ფორმალისაგან და ურთიერთგავერით. საქმიანობისა და ქცევის ზნეობრივ-ეთიკური ფაქტორები კი ირაციონალურია. ისინი წარმოიქმნება ადამიანთა ურთიერთობის პრაქტიკაში. ამრიგად, ორგანიზაციული ქცევა ყალიბდება საქმიანობის სხვადასხვა დონის და ფაქტორის რთული ურთიერთქმედებიდან. ორგანიზაციული ქცევის სტრუქტურას აქვს რთული კონფიგურაცია და ვარირებს სტანდარტული მოქმედებებიდან უნიკალურ ხასიათობრივ მოქმედებებამდე. ორგანიზაციული ქცევის საფუძველია ქცევის საყოველთაოდ მიღებულ ნიმუშებში, ფასეულობებსა და ნორმებში ბაზირებული ობიექტური და სუბიექტური ელემენტები.

სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვა და მისი სრულყოფის გზები

სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ქცევით მახასიათებლებს გააჩნია განსაზღვრული თავისებურებები, რაც განპირობებულია მათი საზოგადოებრივ გარემოზე ადმინისტრაციული ზემოქმედების სოციალური მნიშვნელობითა და ხარისხით.

სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის სისტემაში ადმინისტრაციულ-მმართველობითი ურთიერთობები ორმაგ ხასიათს ატარებს, რომლის მიზეზი ისაა, რომ ის, ერთი მხრივ, განიცდის სოციალური ფაქტორებისა და პირობების (საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილების ხასიათი, სამოქალაქო საზოგადოების დონე და ა. შ.) ზემოქმედებას, ხოლო მეორე მხრივ, სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის ორგანიზაციებში მომუშავეთა ქცევა უმეტესად განისაზღვრება მათი პროფესიული საქმიანობის სპეციფიკით. ადამიანთა საქმიანობის მოცემულ სფეროში ქცევითი მოდელი ყალიბდება ე. წ. წამყვანი მუშაკების შრომითი ქცევის მნიშვნელოვანი ზეგავლენით, რაც ასახვას პოულობს ორგანიზაციულ-მმართველობით და საკვალიფიკაციო პროფესიულ სტანდარტებში.

სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის ორგანიზაციებში ხელმძღვანელი პირის ქცევაზე ზემოქმედებს ისეთი კომპონენტები, როგორცაა: ა) აუცილებლად შესასრულებელი ამოცანები; ბ) მომუშავეთა ოფიციალური სტატუსის განმსაზღვრელი უფლებებისა და მოვალეობების ერთობლიობა; გ) მმართველობით გადაწყვეტილებათა უზრუნველყოფელი რესურსები; დ) ზემდგომი თანამდებობრივი პირისადმი იერარქიულობა და ანგარიშვალდებულება. სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ქცევა მეტწილად რეგლამენტირდება მოვალეობებისა და ქცევების უფლებამოსილებისა და არაუფლებამოსილების პრინციპით. ამის საფუძველზე წარმოიშობა თანამდებობრივ პირთა ქცევის სამი განსაზღვრული სახე: აუცილებელი, ანუ იძულებითი; საჭირო, ანუ ხელშეკრულებითი და სასურველი, ანუ საკუთარი ნება-სურვილით.

სახელმწიფო და მუნიციპალურ სამსახურში მომუშავეთა ქცევის ფუნქციონალური განსაზღვრულობა დამოკიდებულია ხელმძღვანელის ორგანიზაციულ-მარეგულირებელ ძალისხმევაზე, რომელიც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მმართველობითი ურთიერთობის ვექტორს როგორც ოფიციალურ, ასევე არაოფიციალურ სფეროში.

საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა საქმიანობისა და ქცევის ხელმძღვანელობის ეფექტიანი მეთოდებისა და ფორმების დამუშავება. ადამიანთა საქმიანობის მოცემულ სფეროში ორგანიზაციული ქცევის მართვა ხორციელდება შემდეგი ოთხი მიმართულებით: 1) ქცევის მიზნობრივად რაციონალური მიმართულების, ანუ კონკრეტულ-სიტუაციური და სტრატეგიული პრიორიტეტების განსაზღვრა; 2) კომუნიკაციური ურთიერთქმედების სისტემის შექმნა, ანუ მნიშვნელოვანი ორგანიზაციული ინტერესების გამოვლენა; 3) სამსახურებრივი საქმიანობის ეფექტიანობის შეფასების მეთოდების შემუშავება და დანერგვა; 4) შრომითი კოლექტივის ქცევის მართვა ორგანიზაციული კულტურის გამოყენებით.

ორგანიზაციულ ქცევაზე მიზნობრივი ზემოქმედება გულისხმობს პროფესიული საქმიანობის უახლოეს, შუალედურ და შორეულ მიზანთა განსაზღვრას. ორგანიზაციის წინაშე მდგომი ამოცანების დასახვისა და მათ რეალიზაციაში ადამიანების ჩართვის უნარი ხელმძღვანელის მმართველობითი საქმიანობის საწყისი კომპონენტია. ნებისმიერ შრომით კოლექტივში მომუშავეთა ქცევის

ორგანიზაცია საკმაოდ როულია. საქმე ისაა, რომ სახელმწიფო და მუნიციპალურ ორგანოთა ორგანიზაციების მიზნები ყოველთვის არ ემთხვევა ინდივიდთა ცხოვრებისეულ მიზნობრივ ორიენტირებს.

სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის მომუშავეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვის მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია გამართული საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სისტემა. მისი ფორმირება ხდება ორგანიზაციის მნიშვნელოვანი ინტერესებიდან გამომდინარე. ორგანიზაციის მიზნებისა და ამოცანების ადეკვატური საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სისტემის განვითარების მიზნით იყენებენ სხვადასხვა ტექნოლოგიას. მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მკვლევრის გ. საიმონის მიხედვით, ადმინისტრაციულ ორგანოთა ორგანიზაციებში მნიშვნელოვანია კომუნიკაციის შემდეგი ტექნოლოგიები: ა) ინფორმაციის გავრცელების ორგანიზაცია, ანუ ინფორმაციის დაყვანა თითოეულ მოსამსახურემდე; ბ) ინფორმაციის კონტროლის ორგანიზაცია, რომელშიც იგულისხმება: ხელმოწერის წესის განსაზღვრა, საექსპერტო შეფასების ქვეგანყოფილების ორგანიზება, შეთანხმების პროცესების უზრუნველყოფა და ა. შ.; გ) ინფორმაციის რეგისტრაციისა და შენახვის სისტემის შექმნა; დ) სპეციალური საინფორმაციო-საკომუნიკაციო ქვეგანყოფილების ორგანიზება [1, 73].

საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე მოწინავე ორგანიზაციები, განსაკუთრებით სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის სისტემაში, შრომითი კოლექტივის მართვას ახორციელებენ ორგანიზაციული კულტურის საშუალებით, რაც შესაძლებლობას იძლევა მაქსიმალურად გამოიყენონ სოციოკულტურული ფაქტორების შესაძლებლობანი და უპირატესობები. კერძოდ, იგი აადვილებს სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის მთავარი მიზნობრივი ფუნქციის განსაზღვრას, მომუშავეთა პროფესიული საქმიანობის კულტურის ამაღლებას, თვითორგანიზებული ტექნოლოგიების (ორგანიზაციული ტრადიციებისა და პიროვნებათაშორისი რიტუალების და ა. შ.) გამოყენებას და სხვ. იგი დადებითად მოქმედებს ორგანიზაციულ ქცევაზე, ხელს უწყობს სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის ორგანიზაციებში საქმიანობის ყველაზე უფრო სასურველი სტანდარტების დამკვიდრებას და ა.შ.

პროფესიული საქმიანობის სოციოკულტურული ფაქტორების გათვალისწინება და გამოყენება დღეს ორგანიზაციის წარმატებული საქმიანობის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი საშუალებაა [7, 19]. საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ეპოქაში სახელმწიფო და მუნიციპალურ სამსახურში მომუშავეთა ეფექტიანი პროფესიული საქმიანობისა და რაციონალური ორგანიზაციული ქცევისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს არა მკაცრ მმართველობით გადაწყვეტილებებს, არამედ ორგანიზაციულ კულტურას, როგორც ინსტიტუციური და ზნეობრივი ნორმების კომპლექსს და რეგულატორს. ქცევის სოციოკულტურული ფაქტორებისთვის დამახასიათებელია ადამიანთა შეგნებულობის მაღალი დონე და საქმიანობის არამკაცრი სტილი. იგი მაქსიმალურად ითვალისწინებს მომუშავეთა ინდივიდუალურ და ჯგუფურ თავისებურებებს, ეფუძნება იმ სოციალურ ნორმებს, რომელთაც ცნობს და სამოქმედოდ იღებს ორგანიზაციის წევრთა უმეტესობა.

საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, სახელმწიფო და მუნიციპალურ ორგანოებში დასაქმებულ მოსამსახურეთა შრომის ეფექტიანობის ამაღლებაში, ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ადამიანთა საქმიანობის მოცემულ სფეროში მომუშავეთა ორგანიზაციული ქცევის გამართულ მართვას. სამწუხაროდ, საქართველოში ამ მხრივ სერიოზული ნაკლოვანებებია [7, 19]. მოკლედ, ზოგიერთი მათგანის შესახებ:

1) სათანადო ყურადღება არ ექცევა სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა საქმიანობისა და ქვეყნის ეფექტიანი მართვის საშუალებების, მეთოდებისა და ფორმების დამუშავებასა და დანერგვას;

2) ჯერ კიდევ სუსტია ორგანიზაციულ ქცევაზე მიზნობრივი ზემოქმედება, რომლის უპირველესი ამოცანაა შრომითი კოლექტივის უახლოესი, შუალედური და შორეული ამოცანების დასახვა და მათ რეალიზაციაში მომუშავეთა ჩართვა;

3) არც ისე იშვიათად, ორგანიზაციული ქცევის რაციონალურ მართვას ვერ უზრუნველყოფს საქმიანობის მოცემულ სფეროში არსებული საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სისტემა, მისი ფორმირება ხშირად არ ხდება ორგანიზაციის მნიშვნელოვანი ინტერესებიდან გამომდინარე;

4) ხშირ შემთხვევაში არ არსებობს სამსახურებრივი საქმიანობის შეფასების მწკობრი სისტემა;

5) სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის სისტემაში ხშირად შრომითი კოლექტივების მართვას არ ახორციელებენ ორგანიზაციული კულტურის ამაღლების დახმარებით, როგორც დღეს ამას ადგილი აქვს ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში. ეს კი საშუალებას არ იძლევა მაქსიმალურად იქნეს გამოყენებული სოციოკულტურული ფაქტორების შესაძლებლობანი და უპირატესობები.

საქართველოს სახელმწიფო და მუნიციპალურ ორგანოებში დასაქმებულ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვის სრულყოფის მიმართულებით მიზანშეწონილია, განხორციელდეს რიგი ისეთი ღონისძიებები, როგორიცაა:

1) განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმოს სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა ორგანიზაციული ქცევის მართვის ეფექტიანი საშუალებების, მეთოდებისა და ფორმების დამუშავებასა და დანერგვას. ორგანიზაციული ქცევის მართვისას, წინა პლანზე იქნეს წამოწეული ისეთი მიდგომები, როგორიცაა: ა) ქვეყნის კონკრეტულ-სიტუაციური და სტრატეგიული პრიორიტეტების განსაზღვრა; ბ) კომუნიკაციური ურთიერთქმედების რაციონალური სისტემის შექმნა და დანერგვა; გ) სამსახურებრივი საქმიანობის ეფექტიანობის შეფასების მეთოდების შემუშავება და დანერგვა;

2) უფრო მეტი ყურადღება დაეთმოს ორგანიზაციულ ქცევაზე მიზნობრივი ზემოქმედებას, რომლის უპირველესი ამოცანა, როგორც უკვე აღინიშნა, უახლოესი, შუალედური და შორეული ამოცანების დასახვა და მათ რეალიზაციაში მომუშავეთა ჩართვაა;

3) სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის ყველა რგოლში შეიქმნას ორგანიზაციული ქცევის რაციონალური მართვის უზრუნველყოფელი საინფორმაციო-საკომუნიკაციო სისტემა. მისი ფორმირება მოხდეს ორგანიზაციების მნიშვნელოვანი ინტერესებიდან გამომდინარე. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს კომუნიკაციასთან დაკავშირებულ ისეთ საკითხებს, როგორიცაა: ინფორმაციის გაერცვლების ორგანიზაცია (მისი დაყვანა თითოეულ მოსამსახურემდე), ინფორმაციაზე კონტროლი, საექსპერტო შეფასების ორგანიზაცია, ინფორმაციის რეგისტრაციისა და შენახვის სისტემის შექმნა და ა. შ.;

4) შეიქმნას სახელმწიფო და მუნიციპალურ მოსამსახურეთა საქმიანობის შეფასების მწკობრი სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს მომუშავეთა შრომისადმი მოტივაციის ამაღლებას;

5) სახელმწიფო და მუნიციპალური სამსახურის სისტემაში შრომითი კოლექტივების მართვისას განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმოს ორგანიზაციული კულტურის ამაღლების საკითხებს, რათა მაქსიმალურად იქნეს გამოყენებული სოციოკულტურული ფაქტორების შესაძლებლობანი და უპირატესობები.

დასკვნა

ორგანიზაციული ქცევა არის სოციალური ქცევის განსაკუთრებული სახე. მისი სტრუქტურა ხასიათდება როგორც კონფიგურაციით და ვარიირებს სტანდარტული მოქმედებებიდან უნიკალურ რეაქციებსა და ქმედებებამდე.

სახელმწიფო და მუნიციპალურ ორგანოებში მომუშავეთა ორგანიზაციული ქცევის მოდელი ყალიბდება პროფესიული საქმიანობის ფუნქციონალური ბირთვის მნიშვნელოვანი გავლენით და რეგლამენტირებულია უფლებამოსილებისა და სამსახურებრივი პასუხისმგებლობის პრინციპებით.

საქართველოს სახელმწიფო და მუნიციპალურ სამსახურში ორგანიზაციული ქცევის არსებული მდგომარეობის ანალიზით ირკვევა, რომ მას ჯერ კიდევ გააჩნია სერიოზული ნაკლოვანებანი და მათ შესამცირებლად საჭიროა რიგი პრაქტიკული ღონისძიებების გატარება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Армстронг М. 2012. Организационная культура. სტატია წიგნში: Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами. 10-е издание. Перевод с английского. М.
2. Веснин В. 2008. Управление поведением персонала. statia wignSi: Веснин В. Управление персоналом. М.
3. Лютенко Ф. 1998. Организационное поведение. 7-е издание. Перевод с английского. М.
4. Резник С. 2009. Организационное поведение. М.
5. 5.Управление персоналом. 2009. Авторский коллектив под общ. редакцией А. Турчинова. М.
6. Управление персоналом. 1998. Энциклопедический словарь. Под общ. редакцией А. Кибанова. М.
7. პაიჭაძე ნ. 2017. სახელმწიფო სამსახურში ადამიანური რესურსების მართვის სრულყოფისათვის, გვ.19.

Nugzar Paichadze

*Doctor of Economic Science, Associated Professor
of Iv. Javakhishvili Tbilisi State University*

MANAGEMENT OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR OF OVERNMENTAL AND MUNICIPAL EMPLOYEES AND THE WAYS OF PERFECTION

Expanded Summary

Theoretical and methodological issues of organizational behavior has been developed on the given topic by such well known scientists as: M. Armstrong, G. Simon, D. Romans, P. Blau, D. Znanetski, R. Makiver, T. Harsons and others.

In the structure of organizational behavior are separated personal, group and common organizational levels. As a result of study of social effect of groups' behavior the researchers, who are working on the given problem have come to the conclusion, that the collective (group) methods of work organization and behavior have significant advantages and priority compared to the individuals.

On the contemporary stage of public development particular importance is devoted to the processing of efficient methods and forms of management of the governmental and

municipal employees work manners and behavior. In the government and municipal system, management of workers' group is implemented with the help of organization culture, which gives an opportunity to make it possible to use the possibilities and advantages of social-cultural factors as much as possible. In particular, it facilitates determination of the main target function of the government and municipal service, raising the professional activity culture of the workers, usage of self-organized technologies (organizational traditions and interpersonal rituals and etc.) .

In increasing of working efficiency of the employees of the government and municipal bodies on the contemporary stage of public development, the most attention is devoted to the management of organization behavior of human activity of the employees working in the given field. Unfortunately, from this point of view, there is a serious defect in Georgia. Now briefly, about some of them:

No proper attention is paid to the effective management and activity of the government and municipal personnel, methods and forms of processing and implementation;

It is still weakly targeted impact on organizational behavior , the primary task of which is to set up the latest intermediate and distant tasks of the workers group and to engage the workers in realization of these tasks.

Not very seldom, informational-communication system cannot provide rational management of organizational behavior in the given sphere of activity. Its formation could not be performed due to the significant interests of the organization;

Very often there is not an arranged system of business or service activity ;

In the system of government and municipal services management of working groups are not implemented with the help of rising organization culture, as it is happened in economically well developed countries. This does not allow to have possibility to be maximally applied the possibilities and priorities of socio-cultural factors for their best.

To the direction of perfection Management of Organizational behavior of the employees of Georgian Government and Municipal bodies, it is purposeful to be implemented the following measures, as:

1) Special attention should be devoted to processing and introduction the efficient means, methods and forms of government and municipal employees organizational behavior. While managing organizational behavior such approaches as: a) determination of specific situational and strategic priorities of behavior; b) Creation and establishment of Communicative Interaction rational system; c) Elaboration and implementation of the methods of work efficiency .

2) to devote much more attention to targeted impact on organizational behavior, the primary task of which is to aim the nearest, intermediate and farther tasks and to involve the employees in their realization;

3) In all sections of governmental and municipal services to be created information-communication systems to provide rational management of organizational behavior;

4) To create a system of assessing performance of the governmental and municipal employee's work, which will ensure raising motivation for the workforce.

5) In the system of governmental and municipal services , while managing labor groups, a special attention should be paid to organizational culture raising issues, in order to receive maximal advantages and possibilities from the social-cultural factors.

ტრანსპორტის ეკონომიკა
ECONOMIC OF TRANSPORT

Boris Gitolendia

Doctor of Business Administration,

Associate Professor of Georgian Technical University

**WAYS OF APPROXIMATION AND FURTHER COMPATIBILITY OF GEORGIAN
TRANSPORT SYSTEM WITH THE EUROPEAN AND INTERNATIONAL
STANDARDS**

Summary. Georgia has greatly deepened relations with the EU in recent years, which has been strengthened with the most powerful and comprehensive so-called EU-Georgia Association Agreement in the history of EU-Georgia relations. Since then the relationships between EU and Georgia have moved to a new, historically unprecedented level. The VI Title of the Association Agreement deals with transport and related issues and, first of all, envisages modernization of transport sphere and the introduction of European standards. The presented article discusses the ways of approximation and further interoperability of Georgian transport system with European and international standards and suggests specific proposals. The article is prepared on the basis of the Young Scientists Grant (N YS-2016-41) of Shota Rustaveli National Science Foundation.

Keywords: transport, standard, infrastructure, regulations, recommendations

Introduction

Geographical location has always defined the role and political and cultural progress of South Caucasian countries, including Georgia, namely, being on the border of Caspian, Black and Mediterranean seas and having the shortest trade bridge, which connected Asia and Europe. During the Soviet empire, economics of the Caucasian republics, including transport infrastructure, belonged only to outskirts, deadlocks and/or objects inside the country and did not have a practical value in terms of the economic development and global integration in the rest of the world.

It is natural that the perfection of foreign economic ties is the greatest reserve of economic efficiency of each country. In the context of foreign economic ties, the EU market is attractive for Georgia due to various advantages. In addition to considering the size and significance of the complexity of the measures that the transport provides for the economy of any country, it can be said that the modernization of Georgian transport system and adaptation with European and international standards can become a key point and a powerful tool in the further economic development and lead to achieving long-term goals.

Under the conditions of deepening economic globalization, the connection between countries is unimaginable without international standards in transportation system. Taking into consideration strategic geographical location, Georgia's urgent task at this stage is a new understanding of the country's role in the global world and the necessity of acquiring additional international functions, which cannot be achieved in accordance with all kinds of high international standards without interconnecting transport with European systems. In this context it should be noted that, due to enormous advantages, it is known that the preconditions for integration into the European Union are to carry out certain economic and institutional reforms, a set of criteria, without satisfying which EU membership and regional integration are impossible.

In turn, the EU transport policy is currently under development. Its future depends on the rational use of transport, the multimodal development of transportation, the improvement of

competition, the efficiency, the comfort and speed of transporting passengers, the improvement of services offered on transport, and the environmental impacts. Today's requirements regarding the EU transport policy can be briefly formulated in the following standards: Effectiveness, Safety and Environment.

That is why the improvement of transport infrastructure for Georgia and the approach to European standards should be a crucial strategic task, especially for the economic and social development of the country.

In fact, Georgia aims to integrate transport into European transport infrastructure and its recognition as an integral part of the European transport system. In turn, the European Union considers Georgia's European aspirations. The EU welcomes Georgia's readiness to deepen cooperation in every field, including in the field of transport.

The article is prepared on the basis of the Young Scientists' Grant of the Shota Rustaveli National Science Foundation (N YS-2016-41).

Main Part

As is known, with the support of special programs (such as TRASECA and INOGATE etc.), for the last twenty years, the European Union, specific European countries and companies have provided important measures to create, renovate and modernize all types of transportation and general transport and energy projects in Georgia. In recent years, Georgia has greatly deepened relations with the EU, which has been strengthened by the most powerful and comprehensive so-called EU-Georgia Association Agreement in the history of EU-Georgia relationship (The Agreement is officially called "Association Agreement on the one hand, between the European Union and the European Atomic Energy Union and their Member States and on the other, Georgia"), a part of which is "Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreement" DCFTA. With the signing of the agreement, relations between Georgia and the European Union have moved to a new, historically unprecedented level.

The Association Agreement also includes a "Deep and Comprehensive Free Trade Area Agreement", which establishes a free trade regime between Georgia and the EU and contains the main economic and trade mechanisms that are first and foremost useful for Georgia.

Georgia has taken obligations to achieve its aim through ensuring reforms in all directions, including in the field of transport by considering the European Union's European Transport Policy Guidelines and Recommendations.

Title VI of the Association Agreement between Georgia and the European Union relates to cooperation in terms of transport. Transport and related issues are one of the important parts of the contract. The Association Agreement with the European Union, first of all, envisages modernization of the transport sphere and the introduction of European standards.

Having worked on special literature and sources we will present some recommendations and views on the approximation of Georgia's transport system to European and international standards and further compatibility:

1. First of all, in order to achieve this objective, the Government of Georgia must recognize the political will and desire to actively work on the solution of existing problems, proper financing at all levels of transport, transport policy, deepening relationship between EU countries and international organizations, coordinated development and making inter-state agreements. In this regard, the most important thing is "EU-Georgia Association Agreement", where Georgia undertakes to gradually get closer to international legal and technical instruments, including in the sphere of transport.

The quality of achievement in all directions depends entirely on the ability of the Georgian government to make recommendations and prioritized reforms in compliance with international and European norms and principles.

2. In order to solve the interoperability with the transport systems and make Georgian transport system actively involved in the international network, Georgia needs to

develop an appropriate legislative base, gradually make it closer to EU legislation and international legal tools in different areas, including transport, and harmonizing the relevant laws, normative acts, technical regulations and regulatory rules with EU legislation.

The Annexes, together with the Association Agreement, include the specific legal acts of the European Union and the deadline for the approximation of the Georgian legislation with EU, what Georgia should do in accordance with agreed terms. It is about harmonizing the existing legislation in the areas of four main transport - motor transport, rail transport, maritime transport and air transport, and creation of mechanisms for their execution. The transport activities of Georgia should be legally compliant with the international law of this sphere.

We believe that it is necessary to create a strategic national document for transport - Georgia's national transport policy. "National Transportation Strategy", where the vision of development of the economy of the country is determined by the challenges in the transport sector. It should be noted here that the Government of Georgia is currently working on the creation of this document.

3. Attention should be paid to improving the overall road infrastructure. Namely:

- ✓ The necessary road infrastructure should include construction and rehabilitation works of international, domestic and local roads;
- ✓ must be controlled by road standards and characteristics of international standards;
- ✓ It is necessary to monitor the damaged and subsequently rehabilitated sections, continuation of restoration and reconstruction works on bridges and other artificial structures.
- ✓ Complete rehabilitation and further development of highways and access roads to commercial and service providers as well as roads leading to regional centres, main resorts, historical and cultural monuments and neighboring countries, basic infrastructure etc.

4. It is important to continue active work on improving road safety on the Georgian roads.

- ✓ Mandatory technical check of the cars must be urgently introduced for all types of transport to ensure that technical conditions of all cars are in compliance with the European standards.

✓ To ensure greater engagement and interoperability in international logistics systems, it is necessary to modernize the Georgian automobile park and move to European standards of service.

✓ Motor vehicles participating in international traffic should be equipped with the so-called “tachometers” for motor diagnostics and measuring transportation regimes, this high-speed equipment provides motion and ecological safety, with other means of dimension, weight and technical uniformity (this issue is currently regulated by Georgian legislation).

✓ When implementing technical terms with Euro regulation, one of the main demands is to enforce regulations related to road transport, namely, truck and passenger transport (more than 9 people). The weight of load and dangerous cargo transportation should also be a subject of regulation and control (this issue is currently regulated by Georgian legislation).

✓ Special attention should be paid to protecting the safety regulations of the means of transport.

5. It is important to take into account the social aspects which involve improving the social conditions of workers in all sectors of the transport, in order to successfully accomplish the approximation and adaptation strategy of Georgia's transport system with European and international standards. Namely:

✓ It is important to carry out pre-qualification training, certification and encourage the further professional development of drivers, train operators, pilots and seafarers.

✓ Strict protection and monitoring of labor conditions, work and leisure time and hours corresponding to the international standards of workers employed.

✓ It is important to introduce also and narcological checks for drivers on long-distance and international routes.

✓ It is necessary to make driving test requirements similar to European standards when issuing the license of different categories and additional strict control of tests themselves.

✓ Issues about passenger rights and liabilities as well as public transport services.

6. One of the main priorities of the country these days should be to attract foreign investments and place them in the transportation sphere. After appropriate examination and justification, the logistics centers of the appropriate standard should be constructed on border territories, automobile and railway stations and airports, as well as in complex areas of industrial facilities (factories).

7. Ensuring improvement of rail transport service including issues related to border crossing procedures.

With the purpose of making the railroad transport compliant to Euro standards and multi-modalities, the following should be done:

✓ Infrastructural and technical measures to be taken to ensure that the railway can be used to transport heavier cargo.

✓ It is important to update damaged rails, rolling stock and wagons, strengthening drainage system in bridges and tunnels.

✓ The existing, old communication system on the Georgian railway should be replaced with a brand new digital communication and signaling system which will improve communication and ensure more mobile and timely movement of trains.

✓ It is necessary to continuously conduct rehabilitation and modernization of internal motorways and power supply.

The implementation of these measures is important to ensure technical and security conditions and interoperability with a single European railway zone to allow opening the market and access to infrastructure. For approximation with European standards, it is necessary to set tariffs for companies to access the railway infrastructure.

8. The transport system of Georgia is impossible without the development of marine ports. For Marine Transport Development:

✓ Marine infrastructure management standards should be further approached in compliance with international rules and conventions.

✓ Restrict the amount of documentation, increase its informative content, decrease the decision making time and improve quality.

✓ Ensure effective and strict monitoring of the requirements of the port state control and military policies, as well as the requirements of the Marine Environment Protection Committee resolutions and International Maritime Organization (IMO) conventions on the safety of the tankers.

✓ In order to control activity, it will be good to introduce the internal auditors' system that will conduct relevant analysis each year.

9. As regards the specific measures to be taken in the direction of aviation, the air transport sector is gradually getting closer to the EU based on the agreement "on the one hand between the EU and its Member States and on the other hand, Unified Airspace of Georgia", therefore:

✓ There is a need to accelerate the approximation of international regulatory system in the field of aviation.

✓ Security issues should be controlled strictly.

✓ Domestic flights of the Georgian aviation companies should be encouraged especially in areas popular with tourists.

✓ It is important to carry out constant control of the relevant administrative bodies in implementation of the relevant EU legislation.

10. One of the fundamental and essential demands of the European Standards Policy today is the reduction of adverse impacts on the environment and the development of sustainable transport. Taking into account the Euro directions with this regard, one of the priorities is to develop sustainable transport systems in Georgia that include all types of transport. Particular attention should be made to ensuring ecologically clean, efficient and safe transportation systems.

The quality of air cleanliness and the reduction of transport share in air pollution is a significant challenge for Georgia. Sustainable development means not only dealing with specific problems but also the introduction of concrete approaches. Namely:

- ✓ Strict control of fuel quality.
- ✓ Development of green transports and sustainable energy use.
- ✓ Reinforce the relevant legislation against air pollution in main transportation means and transportation and logistics centers.
- ✓ Various ways can be encouraged by the social and environmental aspects of business involved in the transport sector, and so on.

Analysis of general and specific issues in the present work gives an opportunity to note that the improvement of the Georgian transport system and its approximation to EU standards is relevant both in terms of political, economic and practical terms.

Conclusion

Global processes and the pace of development in the world require gradual changes and development of Georgia. The role of international economic relations is increasing particularly. Today, as always, it is important to develop a common rule of international economic systems and standards and to implement it in the economy of each country. Despite the fact that this process is difficult and hard to adapt to different political, economic, social and historical and cultural aspects and develops at different levels in different countries, the modern world still characterizes countries and people to adapt to the global space. Today, it is vital for everyone to engage in international processes and complete global integration.

Georgia can not avoid this movement can, which, despite its many problems, is an active subject of modern globalization. This role is particularly high in geo-political context. The transit function of Georgia was revealed by Geostrategy of Georgia – being located on the verge of Europe-Asia. In addition, Georgia strives to join the EU and Euro-Atlantic structures and is committed to Western values.

As a result of the survey, we conclude that the complex modernization of the transport sector in accordance with the above recommendations is important for the approximation and adaptation of Georgia's transport system with European and international standards.

We believe that the government's will and practical hand is essential for implementing recommended measures to enable the country to fulfill its obligations, which is important for the development of our country's well-being and turning it into a European state. Today, we should note that effective steps are already been taken in this direction, but it is desirable that the pace becomes more active, in this case, we often refer to the introduction and implementation of specific regulations and standards, fragmented and time-sized procedures, such as around technical inspections and other topical issues.

As mentioned above, the European Union takes Georgia's European aspirations into consideration. The EU welcomes Georgia's readiness to deepen cooperation in all fields, including transport, and seeks to normalize our country's transport infrastructure so that its integration into the developed European transport system speeds up. To achieve this goal, Georgia needs to develop appropriate legislative base, proper standard transportation and transportation services.

Quality of cooperation with the European Union depends on the commitment of the common values of Georgia and the ability of the country to implement the priorities of the EU

in compliance with international and European norms and principles. The pace of development of these relations will depend entirely on Georgia's commitment and the specific successes that the country will achieve in the implementation of the obligations taken.

References

1. I. Lashkhi, T. Pataraiia, G. Gabrielashvili, A. Imnaishvili - Pproject of Open Society Georgia Foundation - "Georgian Railway LLC - Drafting an Analytical Report";
2. State Program for "Strong, Democratic, United Georgia" - Government of Georgia The main data and directions of the country for 2016-2019;
3. Office of the State Minister on European and Euro-Atlantic Integration - "Georgia's Progress Report on Implementation of ENP Action Plan and the EaP Roadmaps" - 2014;
4. European Commission, Directorate-General for Communication Citizens Information - THE EUROPEAN UNION EXPLAINED - "Transport" - 2014;
5. ASSOCIATION AGREEMENT between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, and the Georgia, of the other part - Official Journal of the European Union - 2014;
6. http://europa.eu/pol/trans/index_en.htm
7. <http://www.economy.ge>
8. http://eeas.europa.eu/georgia/pdf/quick_guide_eu_ge_aa_en.pdf
9. http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=272&id_type=10

ბორის გითოლენდია
ბიზნისის ადმინისტრირების დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებისა და შემდგომი თავსებადობის გზები

რეზიუმე. ბოლო წლებში საქართველომ მნიშვნელოვნად გააღრმავა ურთიერთობა ევროკავშირთან, რომელიც ამ დროისთვის განმტკიცებულია საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობის ისტორიაში არსებული, ყველაზე მძლავრი და ყოველმომცველი ე.წ. „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების“ ხელშეკრულებით, რომლის გაფორმებით საქართველო-ევროკავშირს შორის ურთიერთობები თვისებრივად ახალ, ისტორიულად უპრეცედენტო დონეზე გადავიდა. „ასოცირების შესახებ შეთანხმების“ VI კარი ეხება ტრანსპორტსა და მასთან დაკავშირებულ საკითხებს და ის, პირველ რიგში, ტრანსპორტის სფეროს მოდერნიზებასა და ევროპული სტანდარტების დანერგვას ითვალისწინებს. წარმოდგენილ სტატიაში განხილულია საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებისა და შემდგომი თავსებადობის გზები და რეკომენდაციის სახით შემოთავაზებულია კონკრეტული წინადადებები. სტატია მომზადებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა გრანტის (N YS-2016-41) საფუძველზე.

საკვანძო სიტყვები: ტრანსპორტი, სტანდარტი, ინფრასტრუქტურა, რეგულაციები, რეკომენდაციები, საქართველოს ტრანსპორტი.

შესავალი

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს, როლს და პოლიტიკურ და კულტურულ პროგრესს ოდითგანვე განაპირობებდა მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, კერძოდ, კასპიის, შავი და ხმელთაშუა ზღვების აუზებთან მოსახლეობა და ის უმოკლესი სავაჭრო ხიდი, რომელიც ამ ტერიტორიაზე გადიოდა და აკავშირებდა აზიასა და ევროპას. საბჭოთა იმპერიის პერიოდში კავკასიის რესპუბლიკების ეკონომიკა, მათ შორის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა, მხოლოდ ქვეყნის განაპირა, ჩიხურ და/ან ქვეყნის შიდა დანიშნულების ობიექტებს მიეკუთვნებოდა პრაქტიკულ ღირებულებას არ წარმოადგენდა დანარჩენი მსოფლიოს ეკონომიკური განვითარებისა და გლობალური ინტეგრაციის თვალსაზრისით.

ბუნებრივია, საგარეო ეკონომიკური კავშირების სრულყოფა ყოველი ქვეყნის ეკონომიკური ეფექტურობის ზრდის უდიდესი რეზერვაა. საგარეო ეკონომიკური კავშირების კონტექსტში ევროკავშირის ბაზარი, სხვადასხვა უპირატესობებიდან გამომდინარე, მიმზიდველია საქართველოსათვის. ასევე, თუ გავითვალისწინებთ იმ დონისძიებათა კომპლექსის სიდიდესა და მნიშვნელობას, რომელსაც ტრანსპორტი უზრუნველყოფს ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის სრული მოდერნიზაცია და ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან ადაპტირება, რეგიონული ინტეგრაციის ჭრილში შეიძლება გახდეს ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისა და ეროვნული გრძელვადიანი მიზნების მიღწევის საკვანძო წერტილი და მძლავრი ინსტრუმენტი.

ეკონომიკური გლობალიზაციის გაღრმავების პირობებში ქვეყნებს შორის კავშირი წარმოდგენილია განვითარებული და საერთაშორისო სტანდარტების სატრანსპორტო სისტემის გარეშე. სტრატეგიული გეოგრაფიული მდებარეობის გათვალისწინებით, ამ ეტაპზე საქართველოს გადაუდებელ ამოცანას წარმოადგენს

გლობალურ სამყაროში ქვეყნის როლის ახლებური გააზრება და მისთვის დამატებითი საერთაშორისო ფუნქციის შექმნის აუცილებლობა, ეს კი, სხვადასხვა საკითხებთან ერთად, შეუძლებელია მიღწეულ იქნეს საქართველოში ყველა სახის მაღალი საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად განვითარებული ტრანსპორტის და მისი ევროპულ სისტემებთან ურთიერთთავსებადობის გარეშე. ამ კონტექსტში უნდა აღინიშნოს, რომ უზარმაზარი უპირატესობებიდან გამომდინარე, ცნობილია, რომ ევროკავშირში ინტეგრაციის წინაპირობას გარკვეული ეკონომიკური და ინსტიტუციური რეფორმების გატარება წამოადგენს, დაწესებულია მთელი რიგი კრიტერიუმები, რისი დაკმაყოფილების გარეშე ევროკავშირის წევრობა და რეგიონული ინტეგრაცია შეუძლებელია.

თავის მხრივ, ევროკავშირის ტრანსპორტის პოლიტიკა ამჟამად იმყოფება განვითარების გარდატეხის პერიოდში. მისი მომავალი დამოკიდებულია ტრანსპორტის რაციონალურ გამოყენებაზე, გადაზიდვების მულტიმოდალურ განვითარებაზე, კონკურენციის ამაღლებაზე, ეფექტურობაზე, მგზავრების გადაყვანის კომფორტზე და სისწრაფეზე. ტრანსპორტზე შემოთავაზებული მომსახურებების გაუმჯობესებაზე, გარემოზე ტრანსპორტის მავნებელი გავლენის შემცირებაზე, დღევანდელი მოთხოვნები ევროკავშირის სატრანსპორტო პოლიტიკასთან დაკავშირებით, მოკლედ შეიძლება ფორმულირდეს შემდეგი სტანდარტების სახით: ეფექტურობა, უსაფრთხოება და გარემოს დაცვა.

სწორედ ამიტომაც, საქართველოსთვის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და ევროპულ სტანდარტებთან მიახლოება უნდა იყოს და არის უმნიშვნელოვანესი სტრატეგიული ამოცანა, მით უმეტეს, ეს აუცილებელია ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარებისთვის.

ფაქტობრივად, საქართველოს მიზანია ტრანსპორტის ინტეგრაცია ევროპულ სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურაში, მისი აღიარება ევროპული სატრანსპორტო სისტემის განუყოფელ ნაწილად. თავის მხრივ ევროკავშირი ითვალისწინებს საქართველოს ევროპულ მისწრაფებებს. ევროკავშირი მიესალმება საქართველოს მზადყოფნას, გააღრმავოს თანამშრომლობა ყველა, მათ შორის, ტრანსპორტის, სფეროში.

სტატია მომზადებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ახალგაზრდა მეცნიერთა გრანტის საფუძველზე (N YS-2016-41).

* * *

როგორც ცნობილია, სპეციალური პროგრამების მხარდაჭერით (როგორცაა, მაგალითად, TRASECA და INOGATE და სხვა), ბოლო ოცწლეულის მანძილზე ევროკავშირმა, ევროპის ცალკეულმა სახელმწიფოებმა და ევროპულმა კომპანიებმა უზრუნველყვეს მნიშვნელოვანი ღონისძიებების ჩატარება საქართველოში ყველა სატრანსპორტო სახეობის და ზოგადად, სატრანსპორტო სისტემის და ენერგეტიკული პროექტების შექმნის, განახლებისა და მოდერნიზებისათვის. ასევე, ბოლო წლებში საქართველომ მნიშვნელოვნად გააღრმავა ურთიერთობა ევროკავშირთან, რომელიც ამდროისთვის განმტკიცებულია საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობის ისტორიაში არსებული, ყველაზე მძლავრი და ყოვლისმომცველი ე.წ. „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების“ ხელშეკრულებით (შეთანხმებას ოფიციალურად ეწოდება „ასოცირების შესახებ შეთანხმება ერთი მხრივ, ევროკავშირსა და ევროპის ატომური ენერჯის გაერთიანებასა და მათ წევრ სახელმწიფოებს და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის“), რომლის ნაწილიცაა “ღრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება“ (DCFTA). ხელშეკრულების გაფორმებით საქართველო-ევროკავშირის შორის ურთიერთობები თვისებრივად ახალ, ისტორიულად უპრეცედენტო დონეზე გადავიდა.

ასოცირების შეთანხმება ასევე მოიცავს „დრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმებას“, რომელიც ადგენს თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმს საქართველოსა და ევროკავშირის შორის და შეიცავს იმ ძირითად ეკონომიკურ და სავაჭრო მექანიზმებს, რომელიც, პირველ რიგში, საქართველოსთვის არის სასარგებლო და მომგებიანი.

საქართველომ აიღო ვალდებულებები, რომ დასახული მიზნის მისაღწევად უზრუნველყოფს რეფორმებს ყველა მიმართულებით, მათ შორის, ტრანსპორტის სფეროში ევროკავშირის საერთო ევროპული სატრანსპორტო პოლიტიკის სახელმძღვანელო დოკუმენტებისა და რეკომენდაციების გათვალისწინებით.

საქართველოსა და ევროგაერთიანებას შორის დადებული „ასოცირების შესახებ შეთანხმების“ VI კარი ეხება ტრანსპორტის კუთხით თანამშრომლობას. ხელშეკრულებაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს ტრანსპორტი და მასთან დაკავშირებული საკითხები. ევროკავშირთან ასოცირების შესახებ შეთანხმების ხელშეკრულება, პირველ რიგში, ტრანსპორტის სფეროს მოდერნიზებას და ევროპული სტანდარტების დანერგვას ითვალისწინებს.

სპეციალური ლიტერატურისა და წყაროების დამუშავების შემდეგ სტატიაში წარმოვადგენთ ზოგიერთ რეკომენდაციასა და ხედვას საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოებისა და შემდგომი თავსებადობის გზების მიმართულებით:

1. პირველ რიგში, დასახული მიზნის მისაღწევად აუცილებელია, საქართველოს მთავრობამ გამოავლინოს პოლიტიკური ნება და სურვილი, აქტიურად იმუშაოს არსებული პრობლემების გადაწყვეტაზე, ტრანსპორტის სახეობების ყველა დონეზე სათანადო ფინანსირებაზე, სატრანსპორტო პოლიტიკის, ევროკავშირის ქვეყნებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის თანამშრომლობის გადრმაგების, დარგის კოორდინირებული განვითარებისა და სახელმწიფოთა შორის შეთანხმებების განხორციელებაზე. ამ მხრივ, დღევანდელი მდგომარეობით, ყველაზე მნიშვნელოვანია „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმება“, სადაც საქართველო იღებს ვალდებულებას, განსაზღვრულ ვადებში ეტაპობრივად დაუახლოვდეს საერთაშორისო სამართლებრივ და ტექნიკურ ინსტრუმენტებს სხვადასხვა, მათ შორის ტრანსპორტის, სფეროში.

ყველა მიმართულებით შედეგების მიღწევის ხარისხი მთლიანად დამოკიდებულია საქართველოს მთავრობის უნარზე, შეძლოს რეკომენდაციებისა და პრიორიტეტული რეფორმების განხორციელება საერთაშორისო და ევროპული ნორმებისა და პრინციპების შესაბამისად.

2. იმისათვის, რომ ტრანსპორტის ევროპულ სისტემებთან ურთიერთთავსებადობის საკითხები გადაწყდეს და საქართველოს სატრანსპორტო სისტემა აქტიურად ჩაერთოს საერთაშორისო სტრანსპორტო ქსელში, საჭიროა საქართველომ განავითაროს სათანადო საკანონმდებლო ბაზა, განსაზღვრულ ვადებში ეტაპობრივად დაუახლოვოს თავისი კანონმდებლობა ევროკავშირის კანონმდებლობასა და საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტებს სხვადასხვა, მათ შორის ტრანსპორტის, სფეროში და მოხდეს შესაბამისი კანონების, ნორმატიული აქტების, ტექნიკური რეგლამენტებისა და მარეგულირებელი წესების ევროკავშირის კანონმდებლობასთან ჰარმონიზება.

ასოცირების შესახებ შეთანხმების შესაბამის თავს ახლავს დანართები, რომელშიც მოცემულია ევროკავშირის კონკრეტული სამართლებრივი აქტები და მათთან საქართველოს კანონმდებლობის დაახლოების ვადები, რაც საქართველომ უნდა შეასრულოს შეთანხმებული ვადების მიხედვით. საუბარია ტრანსპორტის ოთხი ძირითადი დარგის – საავტომობილო, საჰაერო, საზღვაო და საჰაერო ტრანსპორტის სფეროებში არსებული კანონმდებლობის ევროპულ კანონმდებლობასთან ჰარმონიზაციასა და მათი აღსრულების მექანიზმების შექმნაზე. საქართ-

ველოს სატრანსპორტო საქმიანობა სამართლებრივად აუცილებლად თავსებადი უნდა იყოს ამ სფეროს საერთაშორისო კანონმდებლობასთან.

მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია საქართველომ შექმნას ტრანსპორტის განვითარების სტრატეგიული ეროვნული დოკუმენტი - საქართველოს ტრანსპორტის ეროვნული პოლიტიკის შესახებ ე.წ. “ეროვნული სატრანსპორტო სტრატეგია“, სადაც იქნება ჩამოყალიბებული ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ხედვა სატრანსპორტო სექტორში არსებული გამოწვევების გათვალისწინებით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მთავრობა ამჟამად მუშაობს აღნიშნული დოკუმენტის შექმნაზე.

3. ყურადღება უნდა მიექცეს საერთო საგზაო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას. კერძოდ:

✓ საჭირო საგზაო ინფრასტრუქტურული ღონისძიებები უნდა მოიცავდეს საერთაშორისო, შიდასახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი მნიშვნელობის გზების სამშენებლო და სარეაბილიტაციო სამუშაოებს;

✓ უნდა კონტროლდებოდეს გზების დიზაინისა და მახასიათებლების დაახლოება საერთაშორისო სტანდარტებთან;

✓ აუცილებელია დაზიანებული და შემდგომ რეაბილიტირებული მონაკვეთების მონიტორინგი, სახიდე გადასასვლელებისა და სხვა ხელოვნური ნაგებობების აღდგენითი და სარეკონსტრუქციო სამუშაოების უწყვეტად გაგრძელება.

✓ ავტომაგისტრალებისა და გზების გასწვრივ განლაგებულ კომერციულ და სერვისულ ობიექტებთან მისასვლელი მეთრეხარისხოვანი და რაიონულ ცენტრთან მისასვლელი საავტომობილო გზების, ძირითად საკურორტო, ისტორიულ და კულტურულ ძეგლებსა და მოსაზღვრე ქვეყნებთან მისასვლელი გზების და საბაზისო ინფრასტრუქტურის შემდგომი სრული რეაბილიტაცია და განვითარება და ა.შ.

4. მნიშვნელოვანია, გაგრძელდეს აქტიური მუშაობა საქართველოს გზებზე საგზაო უსაფრთხოების გაუმჯობესის მიმართულებით.

✓ სასწრაფოდ უნდა იქნეს შემოღებული ავტომანქანების სავალდებულო ტექნიკური დათვალიერება ყველა სახეობის ტრანსპორტისათვის, რათა ყველა ავტომობილის ტექნიკური მდგომარეობა ევროსტანდარტებთან მაქსიმალურად მოვიდეს შესაბამისობაში.

✓ საერთაშორისო ლოგისტიკურ სისტემებში მეტი ჩართულობისა და ურთიერთთავსებადობის უზრუნველსაყოფად საჭიროა საქართველოს საავტომობილო პარკის მოდერნიზაცია და მომსახურების ევროპულ სტანდარტებზე გადასვლა.

✓ საერთაშორისო გადაზიდვებში მონაწილე ავტოსატრანსპორტო საშუალებები აღჭურვილი უნდა იყოს ბორტული დიაგნოსტიკებისა და მოძრაობის რეჟიმების აღმრიცხველი ე.წ. ტახომეტრებით, მოძრაობის და ეკოლოგიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მადალფექტიანი მოწყობილობებით, გაბარიტული, წონითი და ტექნიკური უნიფიცირების სხვა საშუალებებით (აღნიშნული საკითხი ამჟამად საქართველოს კანონმდებლობით უკვე რეგულირებულია).

✓ ევრორეგულაციებით ტექნიკური პირობების შესრულებისას ერთ-ერთი მთავარი მოთხოვნაა საავტომობილო ტრანსპორტის, კერძოდ, სატვირთო და სამგზავრო გადაზიდვების (9-ზე მეტი ადამიანი) ავტომობილებზე სინქარის შეზღუდვის მოწყობილობასთან დაკავშირებული რეგულაციების აღსრულება. რეგულირებას და კონტროლს უნდა დაექვემდებაროს ტვირთის წონაც და სახიფათო ტვირთების გადაზიდვები (აღნიშნული საკითხი ამჟამად საქართველოს კანონმდებლობით რეგულირებულია).

✓ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სატრანსპორტო საშუალებების უსაფრთხოების პირობების დაცვას.

5. ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის დაახლოებისა და ადაპტირების სტრატეგიის წარმატებით განხორციელების მიზნით **მნიშვნელოვანია, გათვალისწინებული იყოს სოციალური ასპექტები**, რომლებიც ეხება ტრანსპორტის ყველა დარგში მომუშავეთა სოციალური პირობების გაუმჯობესებას, კერძოდ:

✓ მნიშვნელოვანია სატრანსპორტო საშუალებების მძღოლების, მატარებლის მემანქანების, პილოტებისა და მეზღვაურების წინასააკვალიოგაციო გადამზადების, სერტიფიცირების ღონისძიებების გატარება და შემდგომი განვითარების **პროფესიული ტრენინგების ხელშეწყობა**.

✓ სისტემაში დასაქმებულთა საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი შრომითი პირობების, **სამუშაო და დასვენების სავალდებულო დროისა და საათების მკაცრი დაცვა** და მონიტორინგი.

✓ მნიშვნელოვანია შემოღებულ იქნეს საქალაქაშორისო და საერთაშორისო მარშრუტებზე მძღოლების წინასამარშრუტო **შემოწმების მოთხოვნა ალკოჰოლზე და ნარკოლოგიურ ნივთიერებებზე**.

✓ აუცილებელია სხვადასხვა კატეგორიის მართვის მოწმობების გაცემისას სატრანსპორტო საშუალების **მართვის ტესტების მოთხოვნების მიახლოება ევროპულ სტანდარტებთან** და საატესტო დამატებითი ღონისძიებების მკაცრი კონტროლი.

✓ გადასაჭრელია საკითხები **მგზავრთა უფლებებისა და ვალდებულებების**, ასევე საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მომსახურების შესახებ.

6. დღეისათვის ქვეყნის ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს **უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა** და მისი სატრანსპორტო სფეროში განთავსება. შესაბამისი გამოკვლევისა და დასაბუთების შემდეგ ხელი უნდა შეეწყოს სათანადო სტანდარტის **ლოგისტიკური ცენტრების მშენებლობას** სასაზღვრო ტერიტორიებზე, საავტომობილო და სარკინიგზო სადგურებსა და აეროპორტების მიმდებარედ, ასევე, კომპლექსურად თავმოყრილი სამრეწველო ობიექტების (ქარხნების) არეალში.

7. ხელი უნდა შეეწყოს სარკინიგზო ტრანსპორტის **სატვირთო გადაზიდვების მომსახურების გაუმჯობესებას** საზღვრის გადაკვეთის პროცედურებთან დაკავშირებული საკითხების ჩათვლით.

რკინიგზის ტრანსპორტის ევროსტანდარტებთან მიახლოებისა და მულტი-მოდალურობის ხელშეწყობის მიზნით აუცილებელია:

✓ **ინფრასტრუქტურული და ტექნიკური ღონისძიების გატარება**, რათა რკინიგზას უფრო მძიმე ტვირთების სწრაფი ტრანსპორტირების საშუალება მიეცეს.

✓ მნიშვნელოვანია დაზიანებული რელსების, მოძრავი შემადგენლობისა და ვაგონების **განახლება**, ხიდებზე და გვირაბებში დრენაჟის სისტემის გამყარება.

✓ საქართველოს რკინიგზაში არსებული ძველი **სადისპენერო სისტემის ახალი ციფრული საკომუნიკაციო და სასიგნალო სისტემით შეცვლა**, რაც გააუმჯობესებს კომუნიკაციას და უზრუნველყოფს მატარებლების უფრო მობილურ და დროულ გადაადგილებას.

✓ აუცილებელია უწყვეტად ჩატარდეს შიდა მაგისტრალებისა და **ელექტრო-მომარაგების რეაბილიტაციისა და მოდერნიზაციის ღონისძიებები**.

ამ ღონისძიებების გატარება მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს ტექნიკური და უსაფრთხოების პირობები და ურთიერთთავსებადობა ერთიან ევროპულ სარკინიგზო ზონასთან, რათა მოხდეს ბაზრის გახსნა და ინფრასტრუქტურაზე დაშვება. ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოების მიზნით აუცილებელია **რკინიგზის ინფრასტრუქტურაზე კომპანიების დაშვებისთვის ტარიფების დადგენა**.

8. საქართველოს სატრანსპორტო სისტემა წარმოდგენელია საზღვაო პორტების განვითარების გარეშე. საზღვაო ტრანსპორტის განვითარებისათვის:

✓ საჭიროა საზღვაო ინფრასტრუქტურის მენეჯმენტის სტანდარტების კიდევ უფრო მეტად მიახლოება საერთაშორისო წესებისა და კონვენციების შესაბამისობასთან.

✓ შეიზღუდოს დოკუმენტაციის რაოდენობა, გაიზარდოს მისი ინფორმაციული მომცველობა, მოხდეს გადაწყვეტილებათა მიღების დროის შემცირება და ხარისხის ამაღლება.

✓ განხორციელდეს პორტის სახელმწიფო კონტროლისა და სადროშო პოლიტიკის მოთხოვნების, აგრეთვე, ტანკერების უსაფრთხოების შესახებ „საზღვაო გარემოს დაცვის კომიტეტის რეზოლუციებისა და „საერთაშორისო საზღვაო ორგანიზაციის (IMO) შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციების მოთხოვნათა ეფექტიანი და მკაცრი მონიტორინგი.

✓ საქმიანობის კონტროლის მიზნით კარგი იქნება პორტებში ამოქმედდეს შიდა აუდიტორების სისტემა, რომელიც ყოველ წელს ჩაატარებს შესაბამის ანალიზს.

9. რაც შეეხება ავიაციის მიმართულებით გასატარებელ კონკრეტულ ღონისძიებებს, საჰაერო ტრანსპორტის სექტორში ევროკავშირთან ეტაპობრივი დაახლოება ექცევა „ერთი მხრივ, ევროკავშირსა და მის წევრ ქვეყნებს შორის და მეორე მხრივ, საქართველოს შორის ერთიანი საჰაერო სივრცის შესახებ“ შეთანხმების მოქმედების ქვეშ, შესაბამისად:

✓ უნდა დაჩქარდეს ავიაციის სფეროში არსებული მარეგულირებელი სისტემის საერთაშორისო ნორმებთან დაახლოების ტემპი.

✓ მკაცრად კონტროლდებოდეს უსაფრთხოების საკითხები.

✓ წახალისდეს ქართული ავიაკომპანიების შიდა ფრენები განსაკუთრებით ტურისტულად აქტიურ ზონებში.

✓ მნიშვნელოვანია განხორციელდეს შესაბამისი ადმინისტრაციული ორგანოების მუდმივი კონტროლი ევროკავშირის შესაბამისი კანონმდებლობის იმპლემენტაციის განხორციელების პროცესში.

10. დღეს ევროპული სტანდარტის სატრანსპორტო პოლიტიკის ერთ-ერთი ფუნდამენტური და უმთავრესი მოთხოვნაა გარემოზე ყველა სახეობის ტრანსპორტის უარყოფითი ზემოქმედების შემცირება და მდგრადი ტრანსპორტის განვითარება. ამ მიმართულებით ევროდირექტივების გათვალისწინებით, ერთ-ერთი პრიორიტეტული ამოცანაა, საქართველოში განვითარდეს მდგრადი სატრანსპორტო სისტემები, რომლებიც მოიცავს ტრანსპორტის ყველა ტიპს. განსაკუთრებით ხელი უნდა შეეწეოს ეკოლოგიურად სუფთა, ეფექტურ და უსაფრთხო სატრანსპორტო სისტემების უზრუნველყოფას.

ჰაერის სისუფთავის ხარისხი და ჰაერის დაბინძურებაში ტრანსპორტის წილის შემცირება მნიშვნელოვანი გამოწვევაა საქართველოსთვის. მდგრადი განვითარება არა მხოლოდ კონკრეტული პრობლემების დაძლევა, არამედ კონკრეტული მიდგომების დანერგვასაც გულისხმობს. კერძოდ:

✓ უნდა მოხდეს საწვავის ხარისხის მკაცრი კონტროლი.

✓ მწვანე ტრანსპორტის განვითარებისა და მდგრადი ენერჯის გამოყენების ხელშეწყობა.

✓ ძირითადი სატრანსპორტო საშუალებებისა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურისა და ლოჯისტიკურ ცენტრებში ჰაერის დაბინძურების წინააღმდეგ შესაბამისი კანონმდებლობის გამკაცრება.

✓ შესაძლებელია სხვადასხვა გზებით წახალისდეს ტრანსპორტის სფეროში ჩართული ბიზნესის სოციალურ და გარემოსდაცვითი თვალსაზრისით სასარგებლო საქმიანობა და ა. შ.

წინამდებარე ნაშრომში ზოგადი და კონკრეტული საკითხების ანალიზი საშუალებას იძლევა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის სრულყოფისა და მისი ევროკავშირის სტანდარტებთან დაახლოების პრობლემები აქტუალურია როგორც პოლიტიკური და ეკონომიკური, ასევე პრაქტიკული თვალსაზრისით.

დასკვნა

მსოფლიოში მიმდინარე გლობალური პროცესები და განვითარების ტემპი საქართველოს განვითარების შესაძლებლობებს კარდინალურად ცვლის და სწრაფად პროგრესირებას მოითხოვს. განსაკუთრებით იზრდება საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების როლი. დღეს, როგორც არასდროს, ყველა დარგში მნიშვნელოვანია საერთაშორისო ეკონომიკური სისტემებისა და სტანდარტების ერთიანი წესის შემუშავება და მისი დანერგვა-გატარება თითოეული ქვეყნის ეკონომიკაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეს პროცესი, სხვადასხვა პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სოციალური და ისტორიულ-კულტურული ასპექტებიდან გამომდინარე, რთული და ძნელად შესაგუებელია და სხვადასხვა ქვეყნებში განსხვავებული ტემპებით ვითარდება, თანამედროვე მსოფლიოს დღეს მაინც ახასიათებს ის, რომ ქვეყნები და ხალხები გლობალურ სივრცეში ადაპტირებისაკენ მაინც განუხრელად მიიწვევენ. დღეს ყველასათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საერთაშორისო პროცესებში ჩართვა და სრული გლობალური ინტეგრაცია.

ამ მოძრაობას გვერდს ვერ აუვლის საქართველოც, რომელიც, მიუხედავად უამრავი პრობლემისა, თანამედროვე გლობალიზაციის აქტიური სუბიექტია. ეს როლი განსაკუთრებით მაღალია გეოპოლიტიკურ კონტექსტში. საქართველოს სატრანსპორტო ფუნქცია გამოკვეთა საქართველოს გეოსტრატეგიულმა - ევროპა-აზიის გზასაყარზე მდებარეობამ. ამასთან, საქართველო განუხრელად მისწრაფვის ევროკავშირსა და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში გაწევრიანებისაკენ და ერთგულია დასავლური ღირებულებებისა.

კვლევის შედეგად ვასკვნით, რომ ევროპულ და საერთაშორისო სტანდარტებთან საქართველოს სატრანსპორტო სისტემის დაახლოებისა და ადაპტირებისათვის მნიშვნელოვანია განხორციელდეს სატრანსპორტო დარგის კომპლექსური მოდერნიზაცია ზემოთ აღნიშნული რეკომენდაციების შესაბამისად.

მიგვაჩნია, რომ რეკომენდებული ღონისძიებების განსახორციელებლად უმთავრესად საჭიროა მთავრობის ნება და პრაქტიკული ხელი, რათა ქვეყანამ შეძლოს აღებული ვალდებულებების შესრულება, რაც, პირველ რიგში, მნიშვნელოვანია ჩვენი ქვეყნის კეთილდღეობისა და ევროპული ტიპის სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებისათვის. დღევანდელი მდგომარეობით უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებით ქმედითი ნაბიჯები იდგმება, მაგრამ სასურველია ტემპი იყოს უფრო აქტიური, ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ კონკრეტული რეგულაციების და სტანდარტების დანერგვის და ამოქმედების ხშირ გადავადებას, ფრაგმენტულ და დროში გაწერილ პროცედურებს, მაგალითად, ტექნიკური დათვალიერებებისა და სხვა აქტუალური საკითხების ირგვლივ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ევროკავშირი ითვალისწინებს საქართველოს ევროპულ მისწრაფებებს. ევროკავშირი მისხალმება საქართველოს მზადყოფნას, გააღრმავოს თანამშრომლობა ყველა, მათ შორის, ტრანსპორტის სფეროში და ცდილობს ჩვენი ქვეყნის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის იმ დონეზე მოწყობას, რომ დაჩქარდეს მისი ინტეგრირება განვითარებულ ევროპულ სატრანსპორტო

სისტემაში. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა საქართველომ განავითაროს სათანადო საკანონმდებლო ბაზა, სათანადო სტანდარტის ტრანსპორტი და სატრანსპორტო მომსახურება.

ევროკავშირთან თანამშრომლობის ხარისხი დამოკიდებულია საერთო ღირებულებების ერთგულებაზე საქართველოს მხრიდან და ქვეყნის უნარზე, განხორციელოს ევროკავშირთან ერთად დასახული პრიორიტეტები საერთაშორისო და ევროპული ნორმების და პრინციპების შესაბამისად. ამ ურთიერთობების განვითარების ტემპი მთლიანად იქნება დამოკიდებული საქართველოს მონდომებასა და იმ კონკრეტულ წარმატებებზე, რომლებსაც ქვეყანა აღებული ვალდებულებების განხორციელების პროცესში მიაღწევს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სამთავრობო პროგრამა „ძლიერი, დემოკრატიული, ერთიანი საქართველოსთვის“ - საქართველოს მთავრობა ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2016-2019 წლებისათვის;
2. I. Lashkhi , T. Pataraiia, G. Gabrielashvili, A. Imnaishvili - Pproject of Open Society Georgia Foundation– “Georgian Railway LLC – Drafting an Analytical Report” .;
3. Office of the State Minister of Georgia on European andEuro-Atlantic Integration - “Georgia’s Progress Report on Implementationof the ENP Action Plan and the EaP Roadmaps” - 2014;
4. European Commission, Directorate-General for Communication Citizens information - THE EUROPEAN UNION EXPLAINED - „Transport“ - 2014;
5. ASSOCIATION AGREEMENT between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Georgia, of the other part - Official Journal of the European Union - 2014;
6. http://europa.eu/pol/trans/index_en.htm
7. <http://www.economy.ge>
8. http://eeas.europa.eu/georgia/pdf/quick_guide_eu_ge_aa_en.pdf
9. http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=272&id_type=10

ჯანდაცვის ეკონომიკა
ECONOMIC OF HEALTHCARE

თენგიზ ვერულავა

მედიცინის აკადემიური დოქტორი,

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ნინო ბესიაშვილი

ბიზნესის ადმინისტრირების მაგისტრი ჯანდაცვის მენეჯმენტში

მირიან თოდრია

ბიზნესის ადმინისტრირების მაგისტრი ჯანდაცვის მენეჯმენტში

ზვიად ლობჯანიძე

ბიზნესის ადმინისტრირების მაგისტრი ჯანდაცვის მენეჯმენტში

არამომგებიანი საავადმყოფოების განვითარების პრობლემები
საქართველოში

რეზიუმე. მსოფლიოში სამედიცინო დაწესებულებების ყველაზე გავრცელებული ორგანიზაციული ფორმა არაკომერციული (არამომგებიანი) იურიდიული პირი, რაც სამედიცინო ბაზრის თავისებურებებითაა განპირობებული. საქართველოში არამომგებიანი სამედიცინო დაწესებულებების რადენობა ერთ ათეულსაც ვერ აღწევს, კერძო მომგებიან სამედიცინო ორგანიზაციებს კი სამედიცინო ბაზრის თითქმის 90% უკავიათ. ჩატარებული კვლევის შედეგად, რომლის მიზანს შეადგენდა საქართველოში არამომგებიანი საავადმყოფოების განვითარების ხელის შეშლელი ფაქტორების შესწავლა, გამოვლინდა, რომ არ არსებობს სამედიცინო ორგანიზაციების არამომგებიანი სახით ფუნქციონირების საკმარისი მოტივაცია. მიუხედავად იმისა, რომ სავადასახადო კოდექსში გათვალისწინებულია სავადასახადო შეღავათები. მისი მხოლოდ ჩანაწერის სახით არსებობა ვერ უზრუნველყოფს მაქსიმალურ შედეგს. კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, საჭიროა სავადასახადო კოდექსში არამომგებიანი საავადმყოფოების მიმართ გათვალისწინებული სავადასახადო შეღავათების დახვეწა და მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინება. მიზანშეწონილია, არამომგებიანი საავადმყოფოების როლის გაზრდა საქართველოს სამედიცინო ბაზარზე.

საკვანძო სიტყვები: არამომგებიანი საავადმყოფო; სამედიცინო ბაზარი; სახელმწიფო საავადმყოფო, მომგებიანი საავადმყოფო.

შესავალი

სამედიცინო ბაზარი მოითხოვს სამედიცინო დაწესებულებების სხვადასხვა ორგანიზაციული ფორმის არსებობას [ვერულავა, 2017]. აქ ყველაზე გავრცელებული ორგანიზაციული ფორმა არაკომერციული (არამომგებიანი) იურიდიული პირი. ხშირად, სიტყვა „არამომგებიანის“ არასწორ ინტერპრეტაციას ახდენენ და წარმოგვიდგენენ ისეთ ორგანიზაციად, რომელიც არ ეწევა მომგებიან საქმიანობას. კერძო მომგებიანი და არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან მიღებული მოგების განაწილების მექანიზმით. კერძოდ, არამომგებიან საავადმყოფოებში, მომგებიან საავადმყოფოებისგან განსხვავებით, მოგების განაწილება არ ხდება მესაკუთრეებზე ან აქციონერებზე. არაკომერციულ საავადმყოფოებს მართავენ საბჭოები, რომლებიც შედგება ექიმებისა

და საზოგადოების წარმომადგენლებისაგან. მათი საქმიანობით მიღებული მოგება კი ნაწილდება სამედიცინო სერვისების ხარისხის გაუმჯობესებაზე, ახალი სადიაგნოსტიკო მოწყობილობა-დანადგარების შექმნაზე, სამედიცინო პერსონალის ხელფასის გაზრდაზე [Feldstein, 2011].

არაკომერციული საავადმყოფოების უპირატესი განვითარება აღინიშნება როგორც ევროპის ქვეყნებში, ასევე აშშ-ში. ევროპის ქვეყნებში არაკომერციული სამედიცინო ორგანიზაციები შეადგენს 70-80%-ზე მეტს, ხოლო აშშ-ში - 57%-ს [AHA, 2007].

საქართველოში სამედიცინო დაწესებულებების მხოლოდ ორი ფორმა არსებობს - საავადმყოფოთა 88.6% კერძო, მომგებიანი (მათ შორის 42% სადაზღვევო კომპანიებს ეკუთვნის, ფიზიკურ პირებს - 29 %, სხვა ტიპის კომპანიებს - 18.4%), ხოლო 8% - სახელმწიფო ორგანიზაციებია [სგ-ს, 2012; ვერულავა, 2017ა; ვერულავა, 2017ბ].

არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარების ხელშემწყობი ფაქტორები

არაკომერციული საავადმყოფოების უპირატესობა დაკავშირებულია იმ გარემოებასთან, რომ შუა საუკუნეებიდან მათ ჩამოყალიბებაში უდიდესი წვლილი მიუძღვით რელიგიურ ორგანიზაციებს და ადგილობრივ სათემო გაერთიანებებს [ვერულავა, 2017ა]. ისინი ეხმარებოდნენ მოსახლეობის ღარიბ ფენებს, ობლებს, ტუბერკულოზით დაავადებულ პაციენტებს. მოსახლეობის ამ ნაწილს ბინაზე არ გააჩნდა მკურნალობისათვის სათანადო სანიტარიულ-ჰიგიენური პირობები, რაც მოითხოვდა საავადმყოფოების აშენებას და შენახვას. ღარიბთაგან განსხვავებით, მდიდარ ფენას თავის სასახლეში ჰყავდა კარის ექიმები და საავადმყოფოებს არ საჭიროებდა. ამრიგად, როგორც ევროპის ქვეყნებში, ასევე აშშ-ში, არამომგებიანი საავადმყოფოები თავიდანვე შეიქმნა ღარიბთათვის სამედიცინო მომსახურების გასაწევად, რომელთა დაფინანსების უმთავრესი წყარო იყო საქველმოქმედო შემოწირულობები [Sloan, 2000; Grobman, 2008].

XX საუკუნის დასაწყისში სამედიცინო ტექნოლოგიების განვითარებამ ხელი შეუწყო საავადმყოფოს ისეთი სახით ჩამოყალიბებას, როგორც იგი დღეისთვის არსებობს. შეიქმნა როგორც გადაუდებელი, ასევე გეგმური სამედიცინო მომსახურების საავადმყოფოები, სამკურნალო-სარეაბილიტაციო ცენტრები. აღნიშნულის შედეგად შეიცვალა საავადმყოფოების როლი. საავადმყოფო გახდა სამედიცინო პერსონალის საქმიანობის, პაციენტთა სათანადო დონეზე მკურნალობის ადგილი [Verulava, 2018].

საავადმყოფოს ფუნქციის შეცვლასთან ერთად, შეიცვალა საავადმყოფოთა დაფინანსების მექანიზმები. თუ წინათ საქველმოქმედო ფონდები, შემოწირულობები იყო საავადმყოფოს შემოსავლების მნიშვნელოვანი წყარო, შემდგომ პერიოდში გაიზარდა პაციენტების მიერ გადახდილი ხარჯების, ასევე სახელმწიფოს და კერძო დაზღვევის წილი. ასე გადაიქცა საქველმოქმედო საავადმყოფოები არამომგებიან, ანუ არაკომერციულ საავადმყოფოებად.

გარდა იმისა, რომ დასავლეთის ქვეყნებში არაკომერციული საავადმყოფოები ხელშემწყობ ისტორიულ გარემოში განვითარდა, არანაკლები როლი ითამაშა სახელმწიფოს მხარდაჭერამ. რადგანაც არამომგებიანი საავადმყოფოები ემსახურება ღარიბ და დაბალშემოსავლიან პაციენტებს, მათი საქმიანობა განიხილება როგორც საქველმოქმედო. შესაბამისად, მათი შემოსავალი და ქონება უმთავრესად გათავისუფლებულია სახელმწიფო გადასახადებისგან [Verulava, 2018].

ევროპასა და აშშ-ში არამომგებიანი საავადმყოფოების ფართოდ გავრცელებას ხელი შეუწყო საზოგადოების მხრიდან არსებულმა ნდობის ფაქტორმა. სამედიცინო ბაზარზე პაციენტის ნაკლებად ინფორმირებულობის გამო განსაკუთ-

რებული მნიშვნელობა ენიჭება ნდობაზე დაფუძნებულ ურთიერთობას. პაციენტები უპირატესობას ანიჭებენ არამომგებიან საავადმყოფოებს, რადგან სიტყვა “მოგება” მათთვის არის სიგნალი, რომელიც უარყოფს ნდობით ურთიერთობებს [Arrow, 1963]. შესაბამისად, მომგებიანთან შედარებით, პაციენტები უფრო ენდობიან არამომგებიან საავადმყოფოებს, რადგან ეს უკანასკნელი არ არის დაინტერესებული მოგების მიღებით და არ ცდილობს პაციენტის არაინფორმირებულობის ხარჯზე მიიღოს ფინანსური სარგებელი [Norton, 1994; Hansmann, 1980].

გარდა ამისა, არამომგებიანი საავადმყოფოს საქმიანობას ზედამხედველობს საზოგადოება, სადაც ექიმებს უფრო მეტი შესაძლებლობა აქვთ, დამოუკიდებლად განსაზღვრონ საავადმყოფოს პოლიტიკა, შეიძინონ მათთვის სასურველი სამედიცინო მოწყობილობა-დანადგარები, მომგებიანი საავადმყოფოებისგან განსხვავებით, პაციენტებს დაბალ ფასად მიაწოდონ ძვირადღირებული სერვისები. შესაბამისად, არამომგებიანი საავადმყოფოები გაცილებით მეტად შეესაბამება ექიმების ფინანსურ ინტერესებს [Gruber, 1994].

მოსახლეობაში კერძო, არამომგებიანი სავადმყოფოების პოპულარობაზე მიანიშნებს ის გარემოება, რომ აშშ-ში მათ მიმართავს პაციენტების 70%, ხოლო მომგებიან საავადმყოფოებს პაციენტების მხოლოდ 13%. სამედიცინო პერსონალიც არაკომერციულ საავადმყოფოებს ანიჭებს უპირატესობას, შედეგად, ექიმთა უმრავლესობა საქმიანობას ეწევა კერძო არამომგებიან საავადმყოფოებში [AHA, 2007].

საზოგადოებაში გარცელებული შეხედულებით, კერძო, მომგებიანი ორგანიზაცია ყოველთვის ასოცირდება სამედიცინო მომსახურების უფრო უკეთეს ხარისხთან. თუმცა, კვლევები ადასტურებს, რომ გაწეული სამედიცინო მომსახურების ხარისხის თვალსაზრისით, მომგებიან და არამომგებიან საავადმყოფოებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავება არ შეინიშნება [Walker, 2005].

არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარება საქართველოში

მეცხრამეტე საუკუნეში და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ბევრმა ქართველმა მეცენატმა დააარსა არამომგებიანი საავადმყოფოები. თბილისში, წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ტაძართან არსებული ლაზარეთი და წმინდა ნინოს სახელობის ლაზარეთი არამომგებიან სამედიცინო ორგანიზაციებს წარმოადგენდა. მათი დაფინანსების ძირითად წყაროს შეადგენდა სამოქალაქო და საეკლესიო შემოწირულობები. 1903 წელს ცნობილმა მეცენატმა და ქველმოქმედმა არამიანცმა 100 000 მანეთი შესწირა არამიანცის საავადმყოფოს მშენებლობას, რომელიც საბოლოოდ 1909 წელს გაიხსნა და 1921 წლამდე არამომგებიანი კლინიკის სტატუსით ფუნქციონირებდა. საავადმყოფოს მოწყობილობა-დანადგარებით აღჭურვას, სამედიცინო პერსონალის ჯამაგირს თუ სხვა ხარჯებს მეცენატი თავად ფარავდა. ძმებმა ზუბალაშვილებმა მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში თბილისში პირველი პედაგოგიური კლინიკა ააშენეს და უსასყიდლოდ გადასცეს ქალაქს.

1921 წლიდან, საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შედეგად, არამომგებიანი საავადმყოფოები გადაკეთდა სახელმწიფო საკუთრებაში მყოფ სამედიცინო ორგანიზაციებად. შედეგად, საბჭოთა პერიოდში საქართველოში სამედიცინო ორგანიზაციების მესაკუთრეობის მხოლოდ ერთი ფორმა იყო განვითარებული. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, 1990-იან წლებში სახელმწიფო საავადმყოფოების უმეტესი ნაწილი გაიყიდა და გადაკეთდა კერძო მომგებიან საავადმყოფოებად [Verulava, 2018; ვერულავა, 2017]. ამრიგად, საბჭოთა პერიოდში მოყოლებული, საქართველოში არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციები ვერ განვითარდა.

არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების საგადასახადო შეღავათები

დასავლეთის ქვეყნებში არაკომერციული საავადმყოფოების განვითარებას ხელი შეუწყო მათი შემოსავლებისა და ქონების გათავისუფლებამ სახელმწიფო გადასახადებისგან.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი გვაძლევს არაკომერციული ორგანიზაციის განმარტებას: „ორგანიზაცია, რომლის მიზანი არ არის სამეწარმეო საქმიანობა და მისი ფუნქციონირების ძირითადი მამოტივირებელი ფაქტორი არ არის მატერიალური მოვების მიღება, არის არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი“.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მიხედვით: „*არასამეწარმეო იურიდიული პირის შექმნისა და ფუნქციონირების დანიშნულება, პირველ ყოვლისა, არის არაკომერციული ხასიათის საქმიანობა და რაიმე განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად მოქმედება. ასეთი ორგანიზაციები, ძირითადად, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შედეგების მიღებისთვის იქმნება. ზოგადად კი, არასამეწარმეო იურიდიული პირის საქმიანობის მიზანი შეიძლება იყოს ნებისმიერი რამ, რაც კანონით არ არის აკრძალული და არ ეწინააღმდეგება მოქმედ სამართალს“.* (საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 33-ე მუხლის მე-2 ნაწილი) კანონი თავისი არსით ითვალისწინებს არამომგებიანი ორგანიზაციის მთავარ პრინციპს, რაც მოვების რეინვესტირებას გულისხმობს. კერძოდ კი, დამფუძნებელს ან დამფუძნებელთა ჯგუფს არ აქვთ უფლება, ორგანიზაციის მოგება დივიდენდის სახით გაიტანონ.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, დღგ-საგან გათავისუფლებულია სამედიცინო მომსახურება, ჯანდაცვის სახელმწიფო პროგრამებით გათვალისწინებული ნებისმიერი ღონისძიებები (საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, მუხლი 226). გადასახადით არ იბეგრება სამედიცინო საქმიანობისათვის გამოყენებული სამედიცინო დაწესებულებათა ქონება და ასევე სამედიცინო დაწესებულებების (მიუხედავად ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა) სამედიცინო საქმიანობიდან მიღებული მოვების ის ნაწილი, რომელიც მოხმარდება რეინვესტირებას (დაწესებულების რეაბილიტაცია, ტექნიკური ბაზის უზრუნველყოფა) და თანამშრომელთა მატერიალურ წახალისებას (საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, თავი XIII, მოვების გადასახადი, მუხლი 97).

მიუხედავად იმისა, რომ არასამეწარმეო იურიდიული პირი, თავისი არსით, არ შეიძლება იყოს კომერციულ საქმიანობაზე ორიენტირებული, მას უფლება აქვს, ეწეოდეს დამხმარე ხასიათის სამეწარმეო საქმიანობას. ასეთი საქმიანობიდან მიღებული მოგება უნდა მოხმარდეს არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირის მიზნების რეალიზებას და მისი განაწილება არასამეწარმეო იურიდიული პირის დამფუძნებლებს, წევრებს, შემომწირველებს, აგრეთვე ხელმძღვანელობისა და წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების მქონე პირებს შორის დაუშვებელია [Verulava, 2018].

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად, საწარმოო სტატუსის მქონე ორგანიზაციებისათვის 2017 წლამდე დაწესებული იყო მოვების გადასახადი, რომელიც შეადგენდა მოვების 15%-ს. 2015 წელს მთავრობის წარმომადგენლების მიერ დაანონსდა მნიშვნელოვანი ცვლილება საგადასახადო კოდექსში, რაც გულისხმობდა მოვების გადასახადის ესტონური მოდელის დაწერვას, რომლის ამოქმედებაც 2017 წლის 13 იანვრის ბრძანება №9-ის საფუძველზე მოხდა. ესტონეთში 2000 წელს განხორციელებული რეფორმის მიხედვით, მოვების გადასახადით (არსებული 21 %-ით), აღარ იბეგრება რეინვესტირებული მოგება. საქართველოს კანონმდებლობაში გატარებული ცვლილების შედეგად რეინვესტირებული მოგება თავისუფლდება ყოველგვარი მოვების გადასახადისაგან. აღნიშნული საგადასახადო შედავათებით 2017 წლამდე სარგებლობდნენ მხოლოდ არამომგებიანი ორგანიზაციები. საკანონმდებლო ცვლილების შემდეგ კი სამეწარმეო ორგანიზაციებსაც მიეცათ აღნიშნული შედავათით სარგებლობის

უფლება.

ამგვარად, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, საგადასახადო საშეღავათო სისტემის მხრივ, არამომგებიანი ორგანიზაციები, არაფრით განსხვავდება მომგებიანი ორგანიზაციებისაგან.

კვლევის მიზანია, გავარკვიოთ, თუ რატომ განვითარდა მსოფლიოში უპირატესად არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციები; რამ განაპირობა საქართველოს ჯანდაცვის სისტემაში უმთავრესად მომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების არსებობა, რამდენად სასურველი გარემოა შექმნილი საქართველოში არამომგებიანი საავადმყოფოების განვითარებისთვის.

მეთოდოლოგია

კვლევის ფარგლებში განხორციელდა საქართველოში ამჟამად მოქმედი არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების შესწავლა. ქვეყანაში მოქმედი არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების მცირე რაოდენობის გამო კვლევის არეალი შეზღუდული აღმოჩნდა და მოიცავდა მხოლოდ სამ კლინიკას: ნარკოლოგიური ცენტრი „ურანტი“, ჯო ენის სახელობის სამედიცინო ცენტრი და ქართულ-ფრანგული სამედიცინო ცენტრი „კახეთი-იონიკა“.

თვისებრივი კვლევის ფარგლებში არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების შენეჯერება და ექსპერტებთან განხორციელდა ჩადრმავებული ინტერვიუ. ინტერვიუ წარმოებდა წინასწარ შედგენილი ნახევრად სტრუქტურირებული კითხვარის მეშვეობით. ინტერვიუ ვერბალური ტიპის იყო და, რესპონდენტების თანხმობით, სიზუსტისა და დეტალებზე ორიენტაციის მიზნით მოხდა მათი ჩაწერა.

სამივე ინტერვიუ განსხვავებულ, ხშირ შემთხვევაში ურთიერთგამომრიცხავ პასუხებს შეიცავდა, რაც კვლევის პროცესს უფრო საინტერესოს ხდიდა და რამაც სერიოზული დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობა მოგვცა არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების საქართველოში ფუნქციონირების სპეციფიკის დასადგენად, ხელის შემშლელი ფაქტორების გამოსაკვეთად და პრობლემების მოგვარების გზების დასასახად.

შედეგები, დისკუსია

ნარკოლოგიური ცენტრი „ურანტი“ დაარსდა 2013 წელს როგორც არასამთავრობო ორგანიზაცია. მას მართავს გამგეობა, რომელსაც ჰყავს თავმჯდომარე. გამგეობაში შედიან კლინიკური, ფინანსური და გენერალური დირექტორები, ასევე ხარისხის მართვის მენეჯერი და სხვა ადმინისტრაციული პერსონალი. გამგეობის გადაწყვეტილებებს კონტროლს უწევს ზედამხედველობის საბჭო, რომელიც ასევე განაგებს ფინანსური რესურსების განაწილებასაც. კლინიკას არ გააჩნია ერთპიროვნული მმართველი, თუმცა მთავარი ადმინისტრატორია გამგეობის თავმჯდომარე. გამგეობის თავმჯდომარე პერიოდულად იცვლება.

როგორც ინტერვიუში გამოიკვეთა, მესაკუთრეობის სხვა ფორმებთან შედარებით არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაცია არ იხდის დღგ-ს და შედარებით მაღალია სამედიცინო პერსონალის ანაზღაურება. ხარჯების 70% მოდის სამედიცინო პერსონალის ხელფასებზე, 15% - ადმინისტრაციულ პერსონალზე, დაახლოებით 10% კომუნალურ ხარჯებზე, ხოლო დანარჩენი 5% რჩება მოგების სახით, რომელიც იხარჯება ინფრასტრუქტურის განვითარებაში, სარემონტო სამუშაოებში, მოწყობილობა-დანადგარების განახლებაში, სამედიცინო პერსონალის ტრენინგებში. იმ შემთხვევაში, როდესაც ვერ ხერხდება მოგების რეინვესტირება, საქართველოში მოქმედი ყველა დაწესებულების მსგავსად, ნარკოლოგიური ცენტრი წლის ბოლოს იხდის მოგების გადასახადს.

ნარკოლოგიური ცენტრის დაფინანსების უმთავრესი წყაროა სახელმწიფო პროგრამები. ცენტრს გააჩნია რამდენიმე განყოფილება – სტაციონარი, ამბულატო-

რია და ჩანაცვლებითი თერაპიის განყოფილება. ამბულატორიას თვეში დაახლოებით 18000 პაციენტი მიმართავს, ხოლო სტაციონარს - წელიწადში დაახლოებით 200 პაციენტი. მაღალი ამბულატორიული მიმართვიანობა გამოწვეულია იმით, რომ ცენტრს თავისი მუდმივი კონტინგენტი ჰყავს, რომელიც პერიოდულად მიმართავს მას. სტაციონარის ნაკლები დატვირთვა დაკავშირებულია მის მცირე ზომისთან.

ცენტრის ფუნქციონირებაში მთავარ ხელის შემშლელ ფაქტორად დასახელდა არამომგებიანი ორგანიზაციების მიმართ სახელმწიფოს უარყოფითი დამოკიდებულება და მათი განვითარების ხელშეწყობის ნაცვლად ხელოვნური ბარიერების შექმნა. როგორც ინტერვიუდან ირკვევა, სახელმწიფო ნეგატიურად არის განწყობილი ცენტრის თანამშრომლების მაღალი ხელფასის გამო. სახელმწიფო სამედიცინო ორგანიზაციებისაგან განსხვავებით, ცენტრის ადმინისტრაციული ხარჯები დაბალია. შესაბამისად, ცენტრი ცდილობს გაზარდოს სამედიცინო პერსონალის ხელფასები. ეს, თავის მხრივ, არაკონკურენტუნარიანს ხდის სახელმწიფო სექტორს, რის გამოც სახელმწიფო, იმის მაგივრად, რომ სახელმწიფო სამედიცინო ორგანიზაციების სერვისების ხარისხის ამაღლებაზე იზრუნოს, ყველანაირად ცდილობს, არახელსაყრელი პირობები შეუქმნას არამომგებიან სამედიცინო ორგანიზაციას. ინტერვიუერის განცხადებით, ამით სახელმწიფო ხელს უშლის სამედიცინო ორგანიზაციებს შორის ჯანსაღ კონკურენციას.

სახელმწიფოს მხრიდან ცენტრის ფუნქციონირებაში უხეში ჩარევის მაგალითია ცენტრში მეთადონით ჩანაცვლებითი მკურნალობის სახელმწიფო პროგრამის შეწყვეტა. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ პაციენტების უმრავლესობას უფასო სახელმწიფო პროგრამით ურჩევენია მკურნალობა, ცენტრს მაინც თავისი მრავალრიცხოვანი კონტინგენტი ჰყავს.

რესპონდენტის აზრით, საქართველოში არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარებას ხელს უშლის მოუქნელი საკანონმდებლო სისტემა. ჯანდაცვის სამინისტრო არ ინტერესდება აღნიშნული პრობლემით, შესაბამისად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სახელმწიფო არ არის დაინტერესებული არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარებით.

ამგვარად, რესპონდენტის აზრით, პოლიტიკური, საკანონმდებლო, სოციალური და კულტურული ფაქტორებიდან გამომდინარე, საქართველოში არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარებისათვის არ არსებობს ხელშემწყობი პირობები, უფრო მეტიც, მისი ფუნქციონირება დიდ რისკთანაა დაკავშირებული. აღნიშნული ხელის შემშლელი ფაქტორების გამო, ცენტრი ფიქრობს რომ შპს-დ გადააკეთდეს. რესპონდენტის აზრით, საქართველოში არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციების განვითარებისთვის საჭიროა ძირეული სისტემური და საკანონმდებლო ცვლილებები.

ჯო ენის სახელობის სამედიცინო ცენტრი საქართველოში მოქმედ არამომგებიან სამედიცინო ორგანიზაციებს შორის ყველაზე დიდი ისტორიის მქონე და, ამავდროულად, ერთ-ერთი წარმატებულია. ცენტრი 1996 წლის 16 სექტემბერს დაარსდა ცნობილი ამერიკელი მსახიობის ჯო ენ მაქგოვენის ხელშეწყობით. საქართველოში იმ დროისათვის არ არსებობდა სრულფასოვანი ბავშვთა კარდიოქირურგიული ცენტრი. ქართველი კარდიოქირურგის ირაკლი მეტრეველის და ჯო ენის შეხვედრის შემდეგ გაჩნდა იდეა, საქართველოში ჩამოყალიბებულიყო არამომგებიანი სამედიცინო ცენტრი, რომლის პროფილიც იქნებოდა კარდიოლოგია და კარდიოქირურგია. ცენტრის შექმნასა და სათანადო სამედიცინო პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებაში განსაკუთრებული წვლილი შეიტანა აშშ-ის საქველმოქმედო ორგანიზაციებმა, მათ შორის ორგანიზაცია „ლობალ ჰეალთინგ“-მა. 1996 წლის 23 სექტემბერს ჯო ენ მაქგოვენი, საქართველოში მისივე სახელობის ცენტრის გახსნიდან ზუტად ერთ კვირაში ინსულტის დიაგნოზით გარდაიცვალა. მის მიერ დაარსებული ცენტრი საქართველოში დღესაც წარმატებით ფუნქციონირებს.

ცენტრს ჰყავს 5 დამფუძნებელი როგორც საქართველოს, ასევე აშშ-ის მოქალაქეები. ისინი დღემდე მონაწილეობენ ცენტრის მართვაში. ერთ-ერთი დამფუძნებლის, ქალბატონ ჯო ენ მაქგოვენის გარდაცვალების შემდეგ, უფლებამოვალეობები მემკვიდრეობით გადაეცა მის შვილს. მეორე დამფუძნებელი ქართველი კარდიოქირურგია, რომელიც დღესაც თავის პროფესიულ მოვალეობას ასრულებს ცენტრში. მესამე დამფუძნებელი ქართველი ფინანსისტი, რომელიც განაგებს ადმინისტრაციულ საკითხებს. აღნიშნული ჯგუფი იღებს ცენტრის ძირითად სტრატეგიულ გადაწყვეტილებებს. დამფუძნებელთა საბჭო ნიშნავს ცენტრის გენერალურ დირექტორს, რომელიც პასუხისმგებელია ცენტრის მმართველობაზე. მის ყოველდღიურ საქმიანობაში საბჭო არ ერევა, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მისაღებია ისეთი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები, როგორცაა ახალი სამედიცინო აპარატურის შესყიდვა, დამატებითი განყოფილების გახსნა და ა.შ.

ცენტრის დაფინანსების წყაროებია დონორი ორგანიზაციების შემოწირულობები და ჯანდაცვის სახელმწიფო პროგრამები: საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამა და რეფერალური მომსახურების სახელმწიფო პროგრამა. რეფერალური მომსახურების სახელმწიფო პროგრამით ხდება ბაჟშვთა თანდაყოლილი მანკებისა და სხვა პათოლოგიების სახელმწიფოს მიერ 100%-ით დაფინანსება. საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამით ხდება მოზრდილთა სამედიცინო მომსახურების დაფინანსება. ორგანიზაციის მთლიან შემოსავლებში საყოველთაო ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის წილი შეადგენს 80%-ს. დანარჩენი 20% შეადგენს პაციენტების პირდაპირ გადახდებს და სადაზღვევო კონპანიების მიერ გადახდილ თანხებს.

ამჟამად კლინიკაში ტარდება ბაჟშვთა და მოზრდილთა კარდიოლოგიური პროფილის ყველა მანიპულაცია და ოპერაცია, გარდა გულის გადანერგვისა. 2017 წლის მონაცემებით, ცენტრს ამბულატორიულად მიმართა 18 528 ბენეფიციარმა. მათგან ცენტრს პირველად მიმართა 5028 პაციენტი. პირველადი მიმართვიანობის ასეთი მაღალი მაჩვენებელი მიუთითებს ცენტრის მიმართ ნდობაზე.

მიღებული მოგება მთლიანად რეინვესტირდება სამედიცინო ორგანიზაციის განვითარებაში. დამფუძნებელთაგან სამი ამავე კლინიკაშია დასაქმებული სხვადასხვა პოზიციაზე. შესაბამისად, მათი დაფინანსება ხორციელდება მხოლოდ კუთვნილი ხელფასის სახით. მოგება ნაწილდება ახალი სამედიცინო აპარატურის შესყიდვაზე, პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, ხელფასის გაზრდაზე, სამედიცინო მომსახურების ხარისხის ამაღლების ღონისძიებებზე. სამედიცინო და ადმინისტრაციული პერსონალის სახელფასო ფონდზე იხარჯება მთლიანი შემოსავლის დაახლოებით 55%. თუმცა, ცენტრი მართვის აგრომატიზებული სისტემების დანერგვის ხარჯზე ცდილობს ადმინისტრაციული რესურსების შემცირებას.

ცენტრში დასაქმებული პერსონალის ხელფასი სახელმწიფოს მიერ ჩვეულებრივ იბეგრება 20%-ით. ცენტრის სამედიცინო პერსონალის ხელფასი აღემატება სხვა, იმავე პროფილის სამედიცინო ორგანიზაციის პერსონალის ხელფასს. სამედიცინო ცენტრი არ ცდილობს გაზარდოს მოგება ადამიანური რესურსების ხელოვნური შემცირების ხარჯზე. ცენტრის რეანიმაციულ განყოფილებაში ერთ პაციენტს 24 საათის განმავლობაში ერთი ექთანი უწევს მეთვალყურეობას. მაშინ, როდესაც სხვა სამედიცინო ორგანიზაციებში ერთი ექთანი მეთვალყურეობაში შედის 3-4 და ზოგჯერ მეტი პაციენტის მეთვალყურეობა. ამჟამინდელი საგადასახადო კოდექსი არ უზრუნველყოფს არამომგებიანი სამედიცინო ორგანიზაციისათვის საგადასახადო შეღავათებს.

ცენტრი ცდილობს თავისი წვლილი შეიტანოს პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებაში და მათი საქმიანობისათვის არსებული გარემოს გაუმჯობესებაზე. ცენტრი აფინანსებს სამედიცინო პერსონალის კონფერენციებში, ტრენინგებში მო-

ნაწილეობას, მათ უწყვეტ სამედიცინო განათლების ხარჯებს. კვლევის ჩატარების მაგალითისათვის, კვლევის მიმდინარეობისას, სამედიცინო ცენტრმა დააფინანსა ექიმების მონაწილეობა გერმანიაში დაგეგმილ საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც ეძღვნება თანდაყოლილი მანკების დიაგნოსტიკებსა და მკურნალობას.

ჯო ენის სამედიცინო ცენტრი საკუთარი სამედიცინო პერსონალის პროფესიული დონის ამაღლებასთან ერთად ცდილობს ახალი თაობების გაზრდასა და მათთვის შესაბამისი განათლების მიღებაში ხელშეწყობას. ცენტრი გეგმავს რეზიდენტურის ჩამოყალიბებას ბავშვთა კარდიოქირურგიასა და ბავშვთა რევმატოლოგიაში, რითაც თავისი წვლილი შეაქვს ახალი კვალიფიციური კადრების აღზრდაში.

ცენტრი მნიშვნელოვან თანხებს გამოყოფს უახლესი სამედიცინო მოწყობილობა-დანადგარების ულტრათანამედროვე ტექნოლოგიით აღჭურვისათვის. ცენტრი გეგმავს ახალი პროფილის სამედიცინო დეპარტამენტების ჩამოყალიბებას.

ცენტრის მთავარ პრობლემად დასახელდა სახელმწიფოს მხრიდან ნაკლები ხელშეწყობა. საგადასახადო კოდექსის თანახმად ცენტრი არ იხდის მოგების და ქონების გადასახადს. თუმცა, სახელმწიფო პროგრამებით განსაზღვრული ნოზოლოგიების დაფინანსება ხორციელდება რამდენიმე წლის წინ დადგენილი ტარიფებით და არ ხდება დოლარის კურსის საგრძნობი ცვლილების გათვალისწინება. ამასთან, ცენტრი საჭირო მასალების (ხელოვნური და ბიოლოგიური სარქველები და ა.შ.) შესყიდვას ახორციელებს დოლარის ვალუტით, ხოლო არსებული ტარიფები ისევ იგივე დარჩა, არ მოხდა მათი გადახედვა. შედეგად, გაიზარდა ცენტრის ხარჯები, რაც უარყოფითად აისახა მის ფინანსურ მდგომარეობასა და საერთოდ განვითარებაზე.

მიუხედავად პრობლემებისა, ჯო ენის სამედიცინო ცენტრი მთელს ამიერკავკასიაში ერთ-ერთ წარმატებულ კლინიკად ითვლება, რომელიც დიდი ავტორიტეტითა და ნდობით სარგებლობს მოსახლეობაში.

ფრანგულ-ქართული სამედიცინო ცენტრი „კახეთი-იონი“ დაარსდა 2006 წელს საფრანგეთის ხელშეწყობით. იგი მრავალპროფილური კლინიკაა. 2016 წელს ცენტრი „ჩი პეპატივის“ ელიმინაციის პროგრამაში ჩაერთო, რისთვისაც გაიხსნა შესაბამისი სადიაგნოსტიკო და სამკურნალო განყოფილებები. კახეთის რეგიონში მცხოვრებ პირებს შეუძლიათ ჩაიტარონ სკრინინგი „ჩი პეპატიტზე“, ხოლო დიაგნოზის დადასტურების შემთხვევაში კი ადგილზევე ჩაიტარონ მკურნალობა. ცენტრში ფუნქციონირებს შემდეგი განყოფილებები: ზოგადი ქირურგია, ლაბორატორია, სადიაგნოსტიკო განყოფილება, ოფთალმოლოგია, ოტორინოლარინგოლოგია, გინეკოლოგია, ონკოლოგია, პედატოლოგია და ა.შ.

ცენტრის დამფუძნებელია ფრანგი სენატორი ანრი დერენკური. მას მართავს საბჭო, რომელიც დაკომპლექტებულია ქართველი და ფრანგი წარმომადგენლებით. კლინიკისთვის მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღებას საბჭო ახორციელებს. ცენტრი გეგმავს ტელემედიცინის განვითარებას და ახალი სადიაგნოსტიკო აპარატურის შექმნას.

დასკვნა, რეკომენდაციები

სამედიცინო ბაზარი მოითხოვს სამედიცინო ორგანიზაციების მესაკუთრეობის მრავალი ფორმის არსებობას, სადაც წარმოდგენილია როგორც კერძო არაკომერციული, ასევე კერძო მომგებიანი, სახელმწიფო და სახელმწიფო-კერძო პარტნიორული ორგანიზაციები.

საქართველოს ბაზარზე არამომგებიანი (არაკომერციული) ორგანიზაციები საკმაოდ მცირედაა წარმოდგენილი. როგორც ჩანს, არ არსებობს საავადმყოფოების და საერთოდ ორგანიზაციების არამომგებიანი სახით ფუნქციონირების საკმარისი მოტივაცია.

მიუხედავად იმისა, რომ საგადასახადო კოდექსში გათვალისწინებულია საგადასახადო შეღავათები, მისი მსოფლიო ჩანაწერის სახით არსებობა ვერ უზრუნველყოფს მაქსიმალურ შედეგს.

აქვე აღსანიშნავია, რომ 2017 წელს განხორციელებული საკანონმდებლო ცვლილების შედეგად, არამომგებიანი ორგანიზაციები, საგადასახადო საშეღავათო სისტემის მხრივ, არაფრით განსხვავდება მომგებიანი ორგანიზაციებისაგან.

საჭიროა საგადასახადო კოდექსში არამომგებიანი ორგანიზაციების მიმართ გათვალისწინებული საგადასახადო შეღავათების შემდგომი დახვეწა და მსოფლიო გამოცდილების გათვალისწინება. მიზანშეწონილია არამომგებიანი საავადმყოფოების როლის გაზრდა საქართველოს სამედიცინო ბაზარზე.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ვერულავა თ. (2017ა). არამომგებიანი საავადმყოფოების როლი ჯანდაცვის სისტემაში: მსოფლიო გამოცდილება და საქართველო. ეკონომიკა და ბიზნესი. 10 (3), გვ. 100-110.
2. ვერულავა თ. (2017ბ). შეზღუდული კონკურენცია ჯანდაცვის ბაზარზე: გადაწყვეტის გზები. I საერთაშორისო სამედიცინო კონფერენცია "კონკურენციის პოლიტიკა: თანამედროვე ტენდენციები, გამოწვევები" შრომების კრებული. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 72-78.
3. ვერულავა თ. (2017გ). სამედიცინო ბაზარი: არსი, სპეციფიკა, სტიმულები. ეკონომიკა და ბიზნესი. 10 (4):73-90.
4. ვერულავა თ. (2017დ). ჯანდაცვის დაფინანსების პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიის რეგიონში: შედარებითი ანალიზი, შეფასება. II საერთაშორისო კონფერენციის „პოლიტიკა კავკასიის გარშემო“ შრომათა კრებული. თბილისი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 101-116.
5. საერთაშორისო გამჭვირვალობა – საქართველო (სგ-ს). (2012). საქართველოს ჰოსპიტალური სექტორი. თბილისი.
6. AHA, 2007. American Hospital Association. Hospital Statistics. Chicago: AHA.
7. Arrow K. (1963), “Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care”, American Economic Review 43(5): 959-967.
8. Asatiani M., Verulava T. (2017). Georgian Welfare State: Preliminary Study Based on Esping-Andersen’s Typology. Economics and Sociology, 10 (4): 21-28. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-4/2
9. Feldstein P.J. (2011). Health Policy Issues: An Economic Perspective, Fourth Edition Chicago AUPHA press.
10. Grobman G.M. (2008) The Nonprofit Handbook: Everything You Need to Know to Start and Run Your Nonprofit Organization (Paperback), White Hat Communications
11. Gruber, J. (1994). The Effect of Competitive Pressure on Charity. Hospital Responses to Price Shopping in California. Journal of Health Economics. 13. (2) 183-212.

12. Hansmann H. B. (1980), “The role of the nonprofit enterprise”, *Yale Law Review Journal* 39:835-901.
13. Norton E., Staiger. (1994). How Hospital Ownership Affects Access to Care for Nonprofits Different? *Health Affairs* 18. (3): 167-73.
14. Sloan F. (2000). “Not-for-Profit Ownership and Hospital Behavior. New York North-Holland Press.
15. Verulava T., Jorbenadze R. Dangadze B. (2018) The Role of Non-Profit Organizations in Healthcare System: World Practice and Georgia. *Georgian Medical News*. 278(1):178-182.
16. Verulava T., Maglakelidze T. (2017). Health Financing Policy in the South Caucasus: Georgia, Armenia, Azerbaijan. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 11 (2): 143-150.
17. Walker. D, M. (2005). Nonprofit, For-Profit and Government Hospital Uncompensated Care and Other Community Benefit. Testimony before the Committee on Ways and Means, House of Representatives.

Tengiz Verulava

*Doctor of Medicine, Professor of Ilia State University,
Head of Public Health and Insurance Institute*

Nino Besiashvili,

Master of Business Administration in Healthcare Management

Mirian Todria,

Master of Business Administration in Healthcare Management

Zviad Lobzhanidze

Master of Business Administration in Healthcare Management

NONPROFIT MEDICAL ORGANIZATIONS IN GEORGIAN HEALTHCARE SYSTEM

Expanded Summary

There are several forms of ownership of medical organizations: Nonprofit, For-profit, State-owned, Public-private partnership. Such diversity is mostly due to the particularities of the medical market. However, there are predominantly two forms of ownership in Georgia – for-profit and state-owned.

The most widespread form of ownership of health care organizations is the nonprofit one. In Europe, nonprofit hospitals make more than 70-80% of the hospitals. Similarly, in US, 57% of the hospitals are nonprofit, while 26% are state-owned (public) and private for-profit hospitals represent only 17%. Most of the physicians have private practice in profit and nonprofit hospitals.

Contrary to the above-mentioned, only two forms of ownership has developed in Georgia. But, we should not disregard one important fact: before sovietization of Georgia, charity hospitals existed in Georgia as well. For example, in Tbilisi, on the place where the former 9th hospital was situated, stood an infirmary next to the church of Andrew the Apostle, where the famous Georgian poet Vazha Pshavela passed away. The mentioned infirmary, like other infirmaries of the time, was a nonprofit hospital. After 1921, with the eventual soviet occupation of Georgia, nonprofit hospitals became state-owned healthcare organizations [4]. As a result, during the soviet period, there was only one form of ownership in Georgia – state ownership. After regaining independence, private hospitals were added as well. Thus, at

present, there are only two extremely radical forms of ownership of health care organizations in Georgia – state-owned and private [5, 6].

Hence, we can say that since soviet times, Georgia has been off the path, which the European countries took in terms of developing the health care system (forms of ownership of healthcare organizations is one of the characteristics of the health care system).

According to data from 2013, 88,6% of the hospitals are private for-profit, among which 42% is owned by insurance companies, 29% by individuals, 18,4 by other types of companies and 8% is state-owned. More than 80% of hospitals are owned by three private insurance companies (Aldagi, GPI- holding, and Aversi/alfa). Private Insurance Company Aldagi owns 49% of the hospitals. Insurance Company GPI-holding owns 255 of hospitals. Insurance Company Alfa owns 17% of hospitals.

It is important to take note of the following problems of the health care sector of Georgia: Most hospitals have fewer than 50 beds (34% of the hospitals have between 11-20 beds; 17% - between 21-30; 41% - between 41-50). According by international experience, a hospital with fewer than 50 beds cannot become for-profit. It is equally important to highlight that certain types of health care services are not profitable; thus, the owners of the hospitals have less interest to fund expensive services. Therefore, insurance companies that own hospitals may not bear expenses for such types of medical service.

Very often, the word ‘nonprofit’ is misinterpreted and it is considered that such organizations do not represent profitable enterprises. As a matter of fact, nonprofit, as well as for-profit, or even the state medical institutions attempt to make a profit. They only differ in the way they distribute the profit. Nonprofit hospitals are managed and run by boards composed of physicians, society representatives, and managers. The profit hospitals are managed by shareholders. To be more precise, nonprofit medical institutions do not distribute the profit to the owners or the shareholders, unlike the for-profit medical institutions. The profit gained by their work is distributed and spent on improvement of medical services that the hospital provides, acquisition of tools and equipment for diagnostics, increasing the salaries of the medical personnel of the hospital.

Besides the historically advantageous environment, nonprofit hospitals in western countries had significant support from the governments. As the non-profit hospitals provide service to poor and low-income patients, their activities are considered to be charity. Therefore, their income and property is exempt from taxes. The tax benefits do not apply to profit hospitals. Furthermore, profit hospitals have no right to receive public donations. Donations are given to the non-profit hospitals to provide medical service to vulnerable population.

In Western Europe and US, trust in nonprofit medical services developed over the years also played a role in the existence of non-profit hospitals. On the medical markets, where consumers are less informed and do not have relevant education on the needs of healthcare services, the great importance is attached to the trust-based relations. The patients tend to trust towards nonprofit hospitals more than for-profit ones, as the latter are not focused on the profit and doesn’t strive to take advantage of the patients’ lack of information.

In addition, the society overlooks the performance and governance of nonprofit hospitals. Their policy is more flexible for implementation of the activities such as provision of expensive medical service. In the non-profit hospitals doctors have more possibilities to independently define the hospital policy, service provision, purchase the need medical equipment and services. Due to this, non-profit hospitals better correspond to the financial interest of doctors. In contrast to this in profit hospitals the gain is basically divided between shareholders and state taxes; thus, the motivation of doctors is rather low. Therefore, the factor of trust, public benefit, and financial interest of doctors is main basis for high number of non-profit hospitals.

The popularity of nonprofit hospitals is evident in certain cases, as 70% of US patients prefer nonprofit hospitals, while only 13% go to for-profit ones. Even the medical personnel prefer the nonprofit hospitals, as the majority of them work in nonprofit health care institutions.

It was mentioned above that one of the reasons contributing to the development of nonprofit hospitals in the Western countries was the exemption from taxes. Thus, according to the internal revenue code/tax code of Georgia, nonprofit organizations, which undertake charity activities benefit from tax privileges. Charity organizations are exempt from corporate income tax.

Despite the fact that an entry about nonprofit entities and their exemption from taxes exists in the internal revenue code of Georgia, sheer existence on paper is not enough for the development of nonprofit hospitals in Georgia. As the nonprofit health care institutions in Georgia are underdeveloped, we can claim that there is a lack of motivation for the existence of such institutions. Further elaboration of tax benefits and privileges in the revenue code is necessary based on European experience. It is expedient to increase the role of nonprofit hospitals on Georgia's health care market.

Different forms of ownership of the medical organizations will increase the competition between different forms of ownerships, which will improve access to health care services. Most importantly, this will bring Georgia closer to the experience of the European countries.

ვლადიმერ ბასარია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საკუთრება და მეწარმეობა

რეზიუმე. საქართველოში სერიოზული სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური პროცესები მიმდინარეობს. მათი არსი ჯერ კიდევ უკავშირდება წარმოების ერთი წესიდან (სოციალურ-ეკონომიკური წესრიგიდან) მეორეში გადასვლას: რთულია დადასტურებით იმის თქმა, რომ მბრძანებლური წარმართვადი სისტემა საბოლოოდ ჩაანაცვლა სოციალურად ორიენტირებულმა თავისუფალმა საბაზრო ეკონომიკამ.

ეს თვისებრივი გარდაქმნები, სოციალურ - პოლიტიკური ცვლილებების გატარებასთან ერთად, გულისხმობს მოსახლეობის მატერიალური კეთილდღეობის ამაღლებისათვის საჭირო სამეურნეო საქმიანობის მაღალი ხარისხის ეკონომიკური თავისუფლებით გამყარებას, პირველ რიგში კი კერძო საკუთრების ფლობა-განკარგვის თავისუფლების მყარ სახელმწიფოებრივ უზრუნველყოფას; სწორედ კერძო საკუთრებრივი ურთიერთობების თავისუფლება უნდა იყოს გარანტირებული ეკონომიკურ საქმიანობაში ჩართული სუბიექტებისათვის, რომ იმათმა ქცევამ მაქსიმალური შედეგი გამოიღოს.

ახალი სოციალურ-ეკონომიკური წესრიგის შექმნის პერიოდი უკვე 25 წელზე მეტს ითვლის. მასზე გადასვლისთვის საჭირო გარდამავალი პერიოდი, პრინციპში, თითქოს გავიარეთ, მაგრამ, ერთგვარი საერთო წინსვლის მიუხედავად, სუფთა ეკონომიკური თვალსაზრისით (კეთილდღეობის დონე), სამწუხაროდ, ჯერჯერობით წარმატებაზე საუბარი არამართლზომიერია: მოსახლეობის ერთ სულზე 2017 წლის მთლიანი შიდა პროდუქტი 1990 წლის შესაბამის მაჩვენებელზე ნაკლები იყო. ეს ბევრმა მოვლენა-მიზეზმა განაპირობა, მათ შორის თავისუფალი საკუთრებრივი ურთიერთობების (ასეთი ურთიერთობებით გამოწვეული მოტივაციის) არასაკმარის დონეზე დამკვიდრება-გათავისებამაც. ამიტომ სასარგებლო და აუცილებელია ამ მიმართულებით ქვეყანაში კვლევების გააქტიურება და სამეურნეო სუბიექტების, საზოგადოების წევრების მიერ პრობლემის (წარმოებისათვის საჭირო რესურსების ფლობა-გამოყენების საკითხებში გარკვევის) გაგებაში ხელის შეწყობა.

საკვანძო სიტყვები: საკუთრება, საკუთრებრივი ურთიერთობები, მეწარმეობა, ბიზნესი, მოტივაცია, კეთილდღეობა, მეტოქეობა, სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკური სისტემა.

შესავალი

წარმოშობის დღიდან ადამიანი ფუნქციონირებს გარემოში, რომელიც სხვადასხვა აუცილებელი ნივთ-საგნებისაგან შედგება: ჰაერია ეს, წყალი, ტყე თუ სხვა რამე. მისი ცხოვრება-არსებობა უშუალოდ და დაკავშირებული პირვანდელი მოთხოვნილებების (ჭამა-სმა, ჩაცმა, საცხოვრისი, გვარონობის გაგრძელება) დაკმაყოფილებასთან. ამასთან, როგორც ყველა სხვა დანარჩენი არსება, თავიდან ადამიანი ყოველგვარი შეგნებული შეცვლა-გადაკეთების გარეშე მოიხმარდა იმას, რაც მზამზარეულად ხვდებოდა ბუნებისაგან. ამ პირობებში რესურსების შეზღუდულობა

მისთვის განსაკუთრებულ პრობლემას არ წარმოადგენდა, თუმცა, დროთა განმავლობაში, მისი გონივრული შესაძლებლობების განვითარების შედეგად, სიტუაცია პრინციპულად შეიცვალა: გარემოს მიერ ბოძებული ზოგიერთი სიკეთე ადამიანმა მეტი დოვლათის შექმნის რესურსად და მეტის მოხმარების მომცემ საშუალებად აქცია. ამან კი (და ამის კვალობაზე შრომის დანაწილების შედეგად მწარმოებელურობის ზრდაში) მასში გააჩინა ნივთ-საგნების დაუფლების ინტერესი, ანუ გაუღვივა კერძომესაკუთრებრივი იმპულსი.

ეს კაცობრიობის განვითარების ის პერიოდი, როდესაც უკვე ჩამოყალიბებულია ადამიანების მეტ-ნაკლებად დიდი რიცხოვრივი ერთობლიობები – პრიმიტიული, თუმცა მაინც საზოგადოება თავისი გარკვეული ინტერესებით. ამ საზოგადოებებს (არა აქვს მნიშვნელობა, ისინი ერთ ადგილას ცხოვრობენ თუ მომთაბარენი არიან) ბუნებისაგან ერგო შეზღუდული სივრცე, სადაც არსებობისათვის საჭირო დოვლათ-სიკეთის საზოგადოების წევრების მიერ გამოყენება-დაუფლების პრობლემა დადგა; შესაბამისად, ადამიანთა ერთობის ერთი ნაწილის მიერ რესურსების მნიშვნელოვან წილს ეუფლება. გასაგებია, რომ ერთობის მეორე ნაწილს ნაკლები ერგება. ეს კი კერძო საკუთრების ნიშნებია. რესურსების მფლობელს, რომელიც ხედავს, რომ მათი გამოყენებით მეტი სიკეთის შექმნა შეიძლება, შესაბამისი საქმიანობის მოტივაცია უჩნდება.

* * *

ამის შემდეგ იწყება კაცობრიობის არსებობის თვისებრივად ახალი ეპოქა, როდესაც ადამიანების ცხოვრებისეული ინტერესები მძაფრად უკავშირდება დოვლათის ქონა-არქონას, საკუთრების პრობლემას; მისი ხასიათის თვისებრივი ცვლილებები განაპირობებდა, როგორც წესი, თვით საზოგადოებრივი ყოფის ცვლილებებს. სოციალურ-ეკონომიკური წყობილების (წესრიგის) ჩამოყალიბებაში საკუთრების ფორმის მნიშვნელობას, საკუთრებრივი ურთიერთობების გადამწყვეტ (საბაზისო) ხასიათს განსაკუთრებით უსვამდა ხაზს ჩვენ ქვეყანაში ათეული წლების განმავლობაში დამკვიდრებული იდეოლოგია (მარქსიზმი). მაგრამ ეს დებულება ძირითადად გამოიყენებოდა იმისათვის, რომ წარმოჩენილიყო კერძო საკუთრების ექსპლუატატორული, რეგრესული და მიუღებელი ხასიათი, ამის ფონზე კი წინ წამოწეულიყო ტოტალური სახელმწიფო საკუთრების უპირატესობა, როგორც წარმოება-განაწილებაში უფრო მაღალი შედეგიანობის დამამყარებელი საკუთრების ფორმა. ამ პროპაგანდას და მოსახლეობის სოციალური დაცვის გარკვეულწილად გადაწყვეტას ფუჭად არ ჩაუვლია: საზოგადოების ნაწილი უარყოფითად განეწყო კერძო საკუთრებისადმი, შეიძულა და შეურთებელი გახდა იმათ მიმართ, ვინც, მისი აზრით, ასეთ საკუთრებაზე დაყრდნობით „სხვისი შრომის ხარჯზე მდიდრდება“; ზოგსაც, შეიძლება ითქვას, მნიშვნელოვნად დაუმახინჯდა კერძომესაკუთრებრივი მოტივაცია – მიუხედავად იმისა, რომ თავად სიამოვნებით ეუფლებიან დოვლათ-სიკეთეს, სხვების მიერ ქონების დაგროვებას ისინი გაზვიადებული შურით უყურებენ და მათგან საზოგადოებრივი ინტერესების წინ დაყენებას მოითხოვენ.

საკუთრებრივ ურთიერთობებზე საგნობრივი საუბარი მიზანშეწონილი იქნება თვით საკუთრების განმარტებით დავიწყეთ. საკუთრება არის ადამიანთა შორის წარმოების, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების პროცესში არსებული ობიექტური კავშირების სისტემა, რომლებიც (კავშირები) პირველ რიგში წარმოების საშუალებების და მოხმარების საგნების მითვისებას ახასიათებს და წარმოების ორგანიზაციის, სამუშაო ძალის (შრომის) წარმოების სხვა ფაქტორებთან შეერთების ხასიათს განაპირობებს.

საკუთრების სუბიექტებს შორის საკუთრების ობიექტების განაწილება საზოგადოებრივი კვლავწარმოების შედეგებზეა დამოკიდებული, საკუთრების ამა თუ

იმ ფორმაში არსებობის თავისუფლება კი ადამიანების (ინდივიდების), მთელი საზოგადოების მეწარმეობრივი მოტივაციის ინტენსივობას განაპირობებს. ამასთან, კვლავწარმოებას უპირველესად ადამიანის შინაგანი გენეტიკური მისწრაფებები განსაზღვრავს (იარსებოს, გვაროვნობა გააგრძელოს); გაფართოებული კვლავწარმოების მიზეზად კი, პირველ რიგში, თავად საკუთრებრივი ურთიერთობებიდან გამომდინარე მეწარმეობრივი (და მთლიანად შრომითი) მოტივაცია გვევლინება.

საკუთრება, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, ადამიანებს შორის ურთიერთობებს და მათი ქცევის პრინციპებს გამოხატავს. უპირველესად საკუთრების ობიექტის (ნივთების, დოვლათის, ქონების, კაპიტალის) დასაკუთრების და გამოყენების გამო. მაგრამ საკუთრება და მისი მონაგრება მეწარმეობრივი საქმიანობის გარეშე არ არსებობს (საუბარია საბოლოო ჯამში, და არა კონკრეტულ შემთხვევებსა და ფაქტებზე). მესაკუთრეს თანდაყოლილი სურვილი და იმანენტური მისწრაფება აქვს, გაზარდოს თვისი საკუთრება, მისი საგნობრივი მოცულობა, თანაც ეს სურვილი გააჩნია ყველა ცალკეულ მესაკუთრეს და, მაშასადამე, მთელ საზოგადოებას. ამისათვის კი მეწარმეობაა საჭირო; თუ საკუთრება წარმოებაში (მეწარმეობაში) არ არის ჩართული, ის არა მარტო არ იზრდება, არამედ უცვლელიც არ რჩება და, როგორც წესი, კლებულობს.

საკუთრების (კაპიტალის) მეწარმეობრივ საქმიანობაში ჩართვა შეიძლება სხვადასხვანაირად:

1. როცა მესაკუთრე თვითონ კისრულობს წარმოების ორგანიზაციას, თავად ეწევა მეწარმეობრივ საქმიანობას და, შესაბამისად, თვითონვე ითვისებს შექმნილი ფასეულობის იმ ნაწილს, რომელიც მის კაპიტალზე მოდის, აგრეთვე საკუთარი შრომის, ორგანიზატორული და მეწარმეობრივი ნიჭის ანაზღაურებას;
2. როდესაც მესაკუთრე თავისი საკუთრების ობიექტს (კაპიტალს) ფულის სახით სხვაზე გაასესხებს, ე.ი. სხვას დაუთმობს გამოსაყენებლად გარკვეული დროით და გარკვეული საზღაურის გადახდევინებით;
3. როდესაც მესაკუთრე მისი საკუთრების მეწარმეობრივ გამოყენებას ძირითადად მაღალი ანაზღაურებით მოზიდულ (დაქირავებულ) პროფესიონალ მმართველებს (მენეჯერებს) ანდობს, თვითონ კი საკუთრების ტიტულს (აქციებს) ფლობს და მასზე შემოსავალს (დივიდენდს) იღებს.

ამ სამივე შემთხვევაში ჩვენ საკუთრებას ეკონომიკური თვალსაზრისით ვხედავთ, ბიზნესის გამართვისა და მისი შედეგების განაწილების ეკონომიკურ ურთიერთობებთან გვაქვს საქმე, რომლებიც ძირითადად საკუთრებრივი ურთიერთობებიდან გამომდინარე ყალიბდება: ეს არის ურთიერთობები მესაკუთრესა და დაქირავებულ მუშაკებს შორის, მესაკუთრესა და მენეჯერს შორის, კაპიტალის მესაკუთრესა და მეწარმეს (ფირმის მესაკუთრეს) შორის, მეწარმესა და მის მიერ დაქირავებულ სამუშაო ძალას შორის, მესაკუთრესა და მთელ დანარჩენ საზოგადოებას შორის. მაგრამ ეს ურთიერთობები, რომლებიც საზოგადოებაში საკუთრებასთან დაკავშირებით ყალიბდება, ჩვეულებრივ, იურიდიულ სამოსელში გვევლინება, როგორც საკუთრების (მესაკუთრის) უფლებები. ადამიანის ქცევის პარამეტრებს და წესებს, რომლებიც საკუთრების ფლობა-სარგებლობასთან არის დაკავშირებული, ქვეყნის კანონმდებლობა განსაზღვრავს როგორც საკუთრების უფლებას.

საკუთრების უფლება არის ცალკეული პირის, ჯგუფის ან სახელმწიფოს ნება-სურვილის შესაბამისად მის საკუთრებაში არსებული წარმოების საშუალებებით თუ სხვა ქონებით სარგებლობის უფლებამოსილება; საკუთრების უფლება მოიცავს ქონების (საკუთრების) ფლობას, გამოყენებას და განკარგვას (იგივე მთლიანი საკუთრება), რაც იურიდიულ კანონებსა და სხვა ნორმატიულ აქტებში აისახება. საკუთრების უფლებების კანონმდებლობით მოწესრიგებას და სახელმ-

წიფობებრივ დაცვას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. მათი წყალობით საზოგადოებაში ყალიბდება მესაკუთრეთა, აგრეთვე მესაკუთრეთა და საკუთრების არმქონეთა თანასაქმიანობის და თანაარსებობის პირობები, თავისებური საზოგადოებრივი, ეკონომიკური და სხვა „თამაშის წესები“. საკუთრების უფლებებში უპირველესად იგულისხმება მესაკუთრის მიერ თავისი რესურსების გამოყენების და ამ გამოყენების დროს წარმოქმნილი ხარჯების და სარგებლის განაწილების უფლებამოსილება.

მაშასადამე სწორედ იურიდიული ნორმატიული აქტები არეგულირებს საკუთრების:

□ ფლობას. საკუთრების ფლობა ნიშნავს, რომ ესა თუ ის წარმოების საშუალება, საწარმო, ქონება ამა თუ იმ იურიდიულ ან ფიზიკურ პირს ეკუთვნის და არა სხვას (სხვას ამ საკუთრებაზე უფლება არ აქვს, თუ ისიც მფლობელი არ არის);

□ გამოყენებას. საკუთრების გამოყენება ნიშნავს, რომ მისი მფლობელი თავის ქონებას (საკუთრებას) იყენებს საკუთარი შეხედულებისამებრ;

□ განკარგვას. საკუთრების განკარგვა, შეიძლება ითქვას, უმაღლესი უფლებაა, როდესაც მესაკუთრეს თავისი სურვილისამებრ შეუძლია გაასხვისოს (გაყიდოს, გააჩუქოს) საკუთრება.

ყურადღებას იქცევს საკუთრების უფლების განაწილების საკმაოდ გავრცელებული ფორმა - ე.წ. ტრასტი (ინგლ. ტრუსტ). ტრასტული შეთანხმება ნიშნავს, რომ მესაკუთრე სხვა სუბიექტს გადასცემს თავისი საკუთრების მართვის უფლებას, რის შემდეგ ხელშეკრულების ფარგლებში თვითონ კარგავს ფორმალურ უფლებას, ჩაერიოს რწმუნებული პირის საქმიანობაში. მაგალითისათვის, ამ წესით შესაძლებელია სხვა პირზე აქციების პაკეტის (პორტფელის) მართვის გადაცემა.

კაცობრიობის ისტორიაში ცნობილია საკუთრების ორი ტიპი: კერძო და საზოგადოებრივი. კერძო ეწოდება საკუთრებას, როდესაც წარმოების საშუალებები და სხვა ქონება (დოვლათი) ცალკეულ ინდივიდს, საოჯახო მეურნეობას, ფირმას ეკუთვნის. ე.ი. ამ დოვლათის ფლობის, სარგებლობისა და განკარგვის უფლება იურიდიულად გაფორმებულია ამ სუბიექტებზე და მისი მოხმარება თუ შეწარმობრივ საქმიანობაში ჩართვა მხოლოდ ამ კერძო მესაკუთრის ინტერესებიდან გამომდინარე და მისი სურვილით ხდება.

საზოგადოებრივი არის საკუთრება, რომლის ფლობაზე, გამოყენებასა და განკარგვაზე თანაბარი უფლება აქვს მთელი საზოგადოების ყველა წევრს.

საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა პერიოდში და საფეხურებზე სწორედ საკუთრების ეს ორი ტიპი გვევლინება განსხვავებული ფორმების სახით. მათ შესაბამისად ყალიბდება თვით მეურნეობრიობის სახეები.

ყოველი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაცია მნიშვნელოვანწილად მისთვის დამახასიათებელი საკუთრების ფორმებით განსხვავდება. საწარმოო ძალების ამა თუ იმ დონეს შეესაბამება სათანადო ეკონომიკური ურთიერთობები. ამ ურთიერთობებში კი არსებითი და გარკვეულწილად გადაამწყვეტი საკუთრებრივი ურთიერთობებია.

საზოგადოების ისტორიული განვითარების პროცესში საკუთრებრივი ურთიერთობები, მათი სტრუქტურა და ხასიათი იცვლებოდა მრავალრიცხოვანი ფაქტორის ზეგავლენით, იქნებოდა ეს დოვლათის შექმნა-კვლავწარმოება, მიტაცებები ომების ან სხვა იძულებითი ზომების საშუალებით, პოლიტიკური რევოლუციები, საკანონმდებლო აქტები თუ სხვა მისთ. ამ ცვლილებების შედეგად საკუთრება იღებდა ახალ ფორმებს, რომლებიც წარმოების საზოგადოებრივ წესს განაპირობებდა (შეესაბამებოდა), ახალი ურთიერთობების განმტკიცება კი სათანადო საკანონმდებლო აქტებით ხდებოდა (და ხდება).

განვიხილოთ ამ ფორმების, სახეებისა და საერთოდ საკუთრების აღმოცენება-განვითარების საკითხი ისტორიულ ასპექტში. ეს აუცილებელია საკუთრების

არსის, საკუთრებრივი ურთიერთობების და ადამიანების ქცევის სწორად გაგებისათვის.

კაცობრიობის წინაკაპიტალისტური განვითარების პერიოდში გაბატონებული დარგი იყო სოფლის მეურნეობა, ხოლო წარმოების ძირითადი პირობა-მიწა. ამიტომ განმსაზღვრელი როლიც მიწის საკუთრებას ეკუთვნოდა. მიწაზე საკუთრებას საზოგადოებრივი, თემური ხასიათი ჰქონდა: ცალკეულ ადამიანს, როგორც ინდივიდუუმს, შეეძლო მხოლოდ ესარგებლა მიწით (საკუთრების ობიექტით), მაგრამ ის თავიდან, როგორც წესი, მიწის მესაკუთრე არ იყო და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, ვინაიდან შრომის დაბალი მწარმოებლურობის გამო დამოუკიდებლად ვერ ირჩენდა თავს. ამიტომ საკუთრების პირველი სუბიექტი თემი (ტომი) იყო. მიწის საკუთრების პირველი ფორმები ამავდროულად უშუალოდ შეიცავდა საკუთრებას პროდუქტზე და იმ იარაღზე, რომლითაც ხდებოდა მიწის დამუშავება (ესეც საკუთრების ობიექტია). საკუთრების ობიექტად მიწის გარდაქმნა ხორციელდებოდა ახალ-ახალი მიწების ათვისებით, რომლებიც არავის ეკუთვნოდა, აგრეთვე მათი მიტაცებით, სხვა თემებისათვის წართმევით.

საწარმოო ძალების განვითარების, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გაღრმავების, შრომის მწარმოებლურობის ზრდის შედეგად მიმდინარეობდა თემების დაშლა და კერძო მესაკუთრეების გამოყოფა. ქონებრივი უთანასწორობის ზრდის და გაცვლის განვითარების კვალობაზე წარმოიქმნა მონათმფლობელური კერძო საკუთრება, როდესაც საკუთრების ობიექტი, ჩვეულებრივ სიკეთესთან ერთად, თვით საზოგადოების გარკვეული ნაწილიც გახდა (მონები); ის დაფუძნებული იყო მონის შრომის ექსპლუატაციაზე და ეყრდნობოდა მონათა შრომის შედეგის მონათმფლობელის მიერ მითვისებას. მონას კი არავითარი საკუთრება არ გააჩნდა; მისი შრომა არ იყო დაკავშირებული მისი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების დონესთან, ამიტომ ძალზე დაბალმწარმოებლური იყო.

მიუხედავად თავიდან ასეთი ნეგატიური, დღევანდელი პოზიციიდან ყოველად მიუღებელი ხასიათისა, მთლიანობაში კერძო საკუთრების წარმოქმნა იმთავითვე ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო კაცობრიობის ისტორიაში, რომელმაც გამოიწვია, საქმიანობაში ფართოდ ჩართო და განავითარა ადამიანის შემოქმედებითი, მწარმეობრივი და საერთოდ შრომითი შესაძლებლობები, განამტკიცა მისი სტატუსი ბუნებაში და ის დღევანდელ ცივილიზაციამდე მიიყვანა.

შუა საუკუნეებში გაბატონებული ხასიათი მიიღო ფეოდალურმა საკუთრებამ, რომლის საფუძველს ფეოდალის მიწაზე საკუთრება და პირადად არათავისუფალ, დამოკიდებულ გლეხთა ექსპლუატაცია წარმოადგენდა. ამასთან, მონისაგან განსხვავებით, ყმა (ფეოდალურად დამოკიდებული გლეხი) უკვე საკუთრებრივი ურთიერთობების ფაქტობრივი მონაწილე (სუბიექტი) იყო, ვინაიდან მას მიწის მცირე ნაკვეთი და მის დასამუშავებლად საჭირო წარმოების საშუალებები გააჩნდა (მართალია, მიწა ფეოდალის საკუთრება იყო, ხოლო თავად ყმა გლეხი – მნიშვნელოვანწილად ფეოდალური საკუთრების ობიექტი). თავისი შრომის შედეგის დიდ ნაწილს ყმა გლეხი იძულებითი წესით განასხვისებდა მიწის მესაკუთრის სასარგებლოდ - სამუშაოს შესრულების ან ნატურალური რენტის სახით. მიწის ფეოდალური საკუთრება იყო პიროვნული, პირადი დამოკიდებულებების იერარქიული კავშირებით შეზღუდულ-შემოფარგულული საკუთრება. მიუხედავად ამისა, ყმა გლეხის შრომა, მონის შრომასთან შედარებით, უფრო მწარმოებლური იყო.

ფეოდალური საზოგადოების წიაღშივე წარმოიშვა ურთიერთობები, რომლებიც არ იყო დაკავშირებული მწარმოებლის მიწისადმი მიმაგრებასთან. თავისუფალ გლეხთა წვრილ კერძო საკუთრებასთან ერთად, აქ არსებობდა მიწის საკუთრებისაგან გამოყოფილ, ფეოდალური დამოკიდებულებისაგან თავისუფალ ქალაქელ ხელოსანთა საკუთრება, რომლებიც (ხელოსნები) აწარმოებდნენ გასაყიდად გამზადებულ პროდუქტს. მიუხედავად იმისა, რომ ხელოსნები ამქრებში იყვნენ გაერთიან-

ნებული და ეს უკანასკნელი რეგლამენტაციას უწევდნენ მათ საქმიანობას, ისინი პირადად დამოუკიდებელი იყვნენ და გამოდიოდნენ როგორც წარმოების საშუალებებისა და პროდუქციის შედარებით განცალკევებული მესაკუთრეები. ხელოსანთა კერძო საკუთრება მთლიანად უკავშირდება სასაქონლო წარმოებას და გაცვლას, ამიტომ მისი სუბიექტები საქონელმწარმოებლებად გვევლინება. მართალია, ეს წერილი საქონელმწარმოება იყო, მაგრამ ის მაინც იძლეოდა კაპიტალისტური ურთიერთობების დამყარებისათვის აუცილებელი დაგროვების გარკვეული მოცულობის შექმნის საშუალებას.

სასაქონლო ურთიერთობების განვითარების კვალობაზე ერთგვარი დანახოვები დაუფროვდათ ფეოდალებსაც, რომელთა გამოყენება შეიძლებოდა წარმოების სხვა საწყისებზე ორგანიზებისათვის.

საწარმოო ძალების, სასაქონლო წარმოების განვითარების და კაპიტალის პირველადელებითი დაგროვების შედეგად წარმოიშვა კაპიტალისტური კერძო საკუთრება. ასეთი საკუთრებისათვის თავიდან დამახასიათებელი იყო უშუალო მწარმოებელთა დიდი ნაწილის შრომის მატერიალური პირობებისაგან, როგორც საკუთრების ობიექტისაგან, სრული გათიშვა (გამოყოფა). ვინაიდან ფეოდალური წყობილების პირობებში მუშაკთა დიდი უმეტესობა დაკავშირებულია სოფლის მეურნეობას და მიწის საკუთრებასთან, კაპიტალისტური კერძო საკუთრების წარმოქმნის აუცილებლობა მოითხოვდა (და განხორციელდა კიდევ) სოფლის მშრომელი მოსახლეობის საკუთრების ექსპროპრიაციას და თვით მოსახლეობის დაკავებული მიწებისაგან განდევნას. ამის შედეგად შეიქმნა გლეხებისაგან გამოთავისუფლებულ მიწაზე მსხვილი კერძო საკუთრება და გაჩნდა პიროვნულად თავისუფალი, ეკონომიკური რესურსების (გარდა შრომისა) არმქონე ადამიანების მასა. ე.ი. საკუთრება გათავისუფლდა პიროვნული დამოკიდებულებისაგან, შეიქმნა, ასე ვთქვათ, „სუფთა“ კერძო საკუთრება.

საკუთრებრივმა ურთიერთობებმა, მ.შ. თვით კერძო საკუთრებამ, დღიდან ჩამოყალიბებისა, სერიოზული ცვლილებები განიცადა. XVIII საუკუნეში ევროპის ქვეყნებში დამკვიდრებულ კაპიტალისტურ კერძო საკუთრებას, წერილი საქონელმწარმოების მსგავსად, კავშირი ჰქონდა სასაქონლო წარმოებასა და გაცვლასთან, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ აქ წარმოების საშუალებები, წარმოების მოწყობის ფულად-მატერიალური რესურსები ძირითადად საზოგადოების ერთი (მცირე) ნაწილის ხელში იყო, რომელსაც ამ ფასეულობის მეწარმეობრივად გამოყენების შედეგად გაზრდა-გაფართოების მოტივაცია გააჩნია. საზოგადოების დანარჩენ ნაწილს ასეთი საშუალებები (კაპიტალი) არ აქვს, მაგრამ წარმოების მეორე აუცილებელი ფაქტორის - სამუშაო ძალის (შრომის) მფლობელია, რომლის გამოყენებისაგან მას მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სურვილი უბიძგებს. წარმოების ამ ორი ფაქტორის სუბიექტების ბაზარზე შეხვედრის შედეგად ხდება წარმოების ორგანიზაცია, რომელსაც საფუძვლად უდევს კაპიტალის მესაკუთრის (მეწარმის) მიერ კაპიტალის გამოყენება და სამუშაო ძალის დაქირავება. შეთანხმების ორივე სუბიექტი ბაზარზე თავისუფალია და მოლაპარაკების შესაბამისად იღებს სამეურნეო საქმიანობის შედეგად შექმნილი პროდუქტის კუთვნილ წილს. ამ წილის ანაზღაურების გარეშე არც კაპიტალისტი მოჰკიდებს წარმოებას ხელს და გაიღებს (გამოიყენებს მეწარმეობრივად) კაპიტალს და არც მუშა გასწევს შრომას: თუ მუშისათვის ეს წილი (ხელფასი) შრომის საფასურია, კაპიტალისტისთვის მის მიერ მიღებული მოგება მეწარმეობრივი საქმიანობის, აგრეთვე თავშეკავების და გაწეული რისკის სახლაურია - რომ მან კი არ მოიხმარა ადრე მონაგრებულ-დაგროვილი დოვლათი, არამედ დააბანდა მეწარმეობაში იმ ვარაუდით, რომ ავანსირებული ზე მეტ მოგებას დაიბრუნებს. შექმნილი პროდუქტის ორ მესაკუთრეს (კაპიტალისტი - კაპიტალის მესაკუთრე, მუშა - შრომის მესაკუთრე) შორის განაწილება

თავისუფალ ბაზარზე მოთხოვნისა და მიწოდების კანონის მოქმედებიდან გამომდინარე ხდება.

ამასთან, რადგანაც აბსოლუტურად თავისუფალი ბაზარი მხოლოდ თეორიული დაშვებაა, ალბათ, არც ეს ურთიერთობებია რეალურად (აბსოლუტურად) თავისუფალი, განსაკუთრებით კი კაპიტალიზმის განვითარების ადრინდელ, საწყის პერიოდში, როდესაც ბაზრის კონიუნქტურა თითქმის ყოველთვის კაპიტალისტისთვის არის სასარგებლო, ბაზარი მთლიანობაში უფრო კაპიტალისტისაა, მას მეტი საშუალება აქვს არ წავიდეს შეთანხმებაზე, ვიდრე მის კონტრაქტს. მუშა თუ ბაზარზე ჩამოყალიბებულ პირობებზე არ დათანხმდა, შიმშილით მოკვდება, ხოლო შიმშილის დაკმაყოფილების და სიცოცხლის გადარჩენის მუხტი კაპიტალისტის გაზრდის მესაკუთრულ მისწრაფებაზე ძლიერია შეჭველად. ამას ემატება კაპიტალთან შედარებით შრომის უფრო დაბალი ელასტიკურობა. მაშასადამე, კაპიტალისტი ჩვეულებრივ იმაზე მეტის მიღებას აღწევს, რაც მას სამართლიანად (ე.ი. კაპიტალზე, საკუთარ ნიჭსა და შრომაზე, გაწეულ რისკზე) ეკუთვნის, ბაზარზე მისთვის პერმანენტულად ხელსაყრელ კონიუნქტურასთან დაკავშირებით ის მოგებაზე ერთგვარ ნამეტს იღებს. სწორედ ესაა ერთგვარი ექსპლუატაცია, ექსპლუატაციის წყარო, და არა ის, რომ ღირებულებას მხოლოდ შრომა ქმნის, ხოლო კაპიტალისტი მის ნაწილს (ხედმეტ ღირებულებას) უნაცვალგებოდ ისაკუთრებს, როგორც ამას მარქსისტები ამტკიცებდნენ.

დროთა განმავლობაში, მუშათა კლასისთვის ბაზრის ეს არახელსაყრელი კონიუნქტურა კაპიტალიზმის განვითარებასთან, კერძო კაპიტალისტური საკუთრების თვისებრივ ცვლილებას, მუშათა კლასის ორგანიზებულობის განმტკიცებას და მის მატერიალურად მომძლავრებასთან (ის სულ უფრო მეტი ქონების მესაკუთრე ხდება – მიმდინარეობს ე.წ. „საკუთრების დიფუზია“) ერთად ისე იცვლება, რომ ბაზარზე დაქირავებულ მუშაკთა პოზიციები მყარდება, ხოლო არახელსაყრელობა მცირდება, რაც, საბოლოოდ, განაწილებითი ურთიერთობების თვისებრივ ცვლილებებში გადაიზრდება – სულ უფრო იკვეცება და ქრება ექსპლუატაცია. ამ ტენდენციამ შესაძლოა გადაამეტებული ინტენსივობაც კი მიიღოს, რაც განაწილებით ურთიერთობებს ასევე დაამახინჯებს; თუ მუშათა ორგანიზებულობა (პროფკავშირები) მონოპოლიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდება (რაც მეწარმეობრივი საქმიანობის მოტივაციის მნიშვნელოვან შემცირებას განაპირობებს და ხელს ააღებინებს მეწარმეს კაპიტალის დაბანდებაზე, უფრო მეტის მოხმარებისაკენ უბიძგებს მას), ეს ეკონომიკური ზრდის მუხრუჭი გახდება.

საკუთრების დიფუზია - სახეცვლილების შედეგად მეწარმეობრივი საქმიანობის რეზულტატის განაწილებაში მომხდარი ცვლილებები იმდენად სერიოზული იყო, რომ მათი აღმნიშვნელი სპეციალური ტერმინიც კი შემოვიდა ეკონომიკურ თეორიაში „წილობრივი ეკონომიკის“ სახელწოდებით (ეს პრობლემა დამუშავებული აქვს ინგლისელ ეკონომისტს, ნობელის პრემიის ლაურეატს ჯეიმს ედვარდ მიდს). კაპიტალიზმის განვითარებაში ეს ცვლილებები ძირითადად მე-19 საუკუნის ბოლოს დაიწყო და მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ისეთი სერიოზული ხასიათი მიიღო, რომ ეკონომიკის ახალი მოდელის (სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის) ჩამოყალიბებაზე დაიწყო საუბარი. თანაც ეს შეცვლა რევოლუციური წესით კი არ მომხდარა, არამედ ევოლუციურად. სიახლეები შეეხო კვლავწარმოების სტრუქტურის ყველა შემადგენელ ნაწილს - წარმოებას, განაწილებას, გაცვლას და მოხმარებას. ამასთან, ეს ცვლილებები ყალიბდებოდა როგორც სტიქიურად (თავისუფალი ბაზრის თვითსრულყოფა), ისე შეგნებულად (სახელმწიფოს, პროფკავშირების, მთელი საზოგადოების მცდელობა გაეკეთილშობილებინათ სისტემა სამართლიანობის საწყისებზე).

თვისებრივად შეიცვალა კერძო კაპიტალისტური საკუთრების არსი სააქციო საზოგადოებებში, რომლებშიც (გარდა იმისა, რომ ისინი თავისთავად მნიშვნელო-

ვანწილად ჯგუფურ საკუთრებას წარმოადგენენ და არა კერძო – ინდივიდუალურს) მართვა-განკარგვას სულ უფრო მეტად მესაკუთრეები კი არ უზრუნველყოფენ, არამედ დაქირავებული პროფესიონალი მენეჯერები; მიმდინარეობს და სულ უფრო ღრმავდება კაპიტალ - ფუნქციის კაპიტალ - საკუთრებისაგან განცალკევება.

საკუთრებრივი ურთიერთობების გაკეთილშობილების ტენდენციის განმტკიცებაში დადებით როლს ასრულებს დემოკრატიული სახელმწიფო (სახელმწიფო საკუთრება). ეს უკანასკნელი ხშირად აქტიურობს ეკონომიკის სტაბილური განვითარების ხელშეწყობაში, მწვავე სოციალური პრობლემების მოგვარებაში, კრიზისული თუ სხვა მძიმე მოვლენების თავიდან აცილებაში. სახელმწიფო სტრუქტურები საზოგადოებაში მზარდი ქონებრივი უთანასწორობის საჭირო და შესაძლო მოსწორების, მთლიანობაში კერძოსაკუთრებრივი ურთიერთობების თანმდევი ნეგატიური ტენდენციების შეკვების მიზნებს ემსახურება მნიშვნელოვანწილად. სახელმწიფო საკუთრების გარკვეული ზომით ფუნქციონირება მთლიანობაში ხელს უწყობს მეურნეობრივი სირთულეების გადალახვა-დაძლევას, მეცნიერულ-ტექნიკური დარგებისა და მიმართულებების (მ.შ. განსაკუთრებით ფუნდამენტური გამოკვლევების) დაჩქარებულ განვითარებას, ქვეყნის რეგიონების ეკონომიკური მდგომარეობის ოპტიმალურ გამოთანაბრებას, ნეგატიური ეკოლოგიური მოვლენების ლიკვიდაციას და სხვ.

კაპიტალ - ფუნქციის კაპიტალ - საკუთრებისაგან განცალკევების გაღრმავება-განმტკიცებამ და მასთან დაკავშირებულმა მმართველობითი (მენეჯერული) შრომის კაპიტალ - საკუთრებისაგან გამოყოფამ გამოიწვია ის, რომ ერთგვარად მცირდება და სუსტდება კერძოსაკუთრებრივი უფლებები და მნიშვნელოვნად გაფანტულია კერძო საკუთრების ძალა (ის მესაკუთრეთა კოლექტიურ ძალად გარდაიქმნება); ამავდროულად ფართოვდება და გარკვეულწილად გადამწყვეტი ხდება მმართველთა ფენის, მენეჯერების როლი; როგორც ხშირად აღნიშნავენ, ადგილი აქვს მმართველობით რევოლუციას. ყველაფერმა ამაზე ბევრ დასავლელ თეორეტიკოსს მისცა საშუალება, გაეკეთებინა მართლზომიერი დასკვნა იმის თაობაზე, რომ თანამედროვე კაპიტალისტური საკუთრება მთელი საზოგადოების ინტერესებს ემსახურება.

ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ კაპიტალისტურმა კერძო საკუთრებამ, როგორც ინდივიდუალურმა საკუთრებამ, გარკვეულწილად დაკარგა ეკონომიკური ურთიერთობების ერთადერთი განმაპირობებლის პირვანდელი როლი და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, შეიცვალა მოქმედების ხასიათი. ამიტომ არასწორი იქნებოდა კაპიტალისტურ ურთიერთობებზე დამყარებული დღევანდელი მეწარმეობრივი საქმიანობა (ბიზნესი) განვსაზღვროთ როგორც მთლიანად კერძო კაპიტალისტური. თვით ტერმინი „კაპიტალისტურის“ ხმარება კი კანონზომიერია, ვინაიდან კაპიტალის ცნება ძირითადად იმ ურთიერთობების არსს ასახავს, რომლებიც მეწარმეობრივ საქმიანობაში ყალიბდება.

შეიძლება ითქვას, რომ დღეს თავისუფალი მეწარმეობის პრინციპებზე ორგანიზებული წარმოებისათვის მნიშვნელოვანწილად დამახასიათებელია, კერძო საკუთრებასთან ერთად, ჯგუფური (კორპორაციული) და სახელმწიფო საკუთრება. მოსაზრება, რომელიც საბჭოურ პოლიტეკონომიაში იყო გაბატონებული, და რომლის მიხედვით საზოგადოებრივ საკუთრებას მხოლოდ ყოფილ სოციალისტურ ბანაკში არსებულ სახელმწიფო და კოლექტიურ საკუთრებას უწოდებდნენ, პრინციპულად არასწორია. საზოგადოებრივია მნიშვნელოვანწილად ჯგუფური აქციონერული საკუთრებაც; სააქციო კაპიტალი საპაიო საწყისებზე დამყარებული საზოგადოებრივი, ასოცირებული კაპიტალია. ეს საკუთრების კოლექტიური, კორპორაციული და ინდივიდუალური საკუთრების შერწყმის თავისებური წარმონაქმნია და არა სუფთა სახის კერძო საკუთრება.

მოცემულმა მსჯელობამ არ უნდა დატოვოს შთაბეჭდილება, თითქოს დღევანდელი კაპიტალისტური სისტემა ყოველგვარი წინააღმდეგობრივი მოვლენების გარეშე ვითარდება, თითქოს აქ აბსოლუტურად იდეალური საკუთრებრივი ურთიერთობებია დამყარებული. საუბარია განვითარების საერთო ტენდენციებზე, რომლებშიც (ისევე, როგორც განვითარებული ქვეყნების სოციალურ - ეკონომიკურ მდგომარეობაში) ბევრია წინააღმდეგობა, პრობლემა, რომლებიც გარკვეულ პირობებსა და პერიოდებში საკმაოდ მწვავე ხასიათს იღებს.

საბაზრო ეკონომიკის ყველა ქვეყანაში ამჟამად დამკვიდრებულია საკუთრების პლურალიზმი, საზოგადოების წევრების სურვილის შესაბამისად ყველგან არსებობს და წამყვანი ადგილი უკავია იმავე ერთგვარად სახეშეცვლილ კერძო საკუთრებას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ უზრუნველყოფილია ეკონომიკური დემოკრატია, ეკონომიკური თავისუფლება, რომელიც განაპირობებს (როგორც ბაზისური მოვლენა) პოლიტიკურ დემოკრაციას, პოლიტიკურ თავისუფლებას. ე.ი. ადამიანი, ინდივიდი თვისუფალია იმის არჩევანში, თუ როგორ, რა ფორმით მოჰკიდებს ის ხელს ბიზნესს (მეწარმეობრივ საქმიანობას) - დამოუკიდებლად, როგორც კერძო (ინდივიდუალური) მეწარმე თუ სხვა მესაკუთრეებთან გააერთიანებს ან გაასესხებს თავის კაპიტალს, რა არის მისთვის ხელსაყრელი, წარმოების ორგანიზაციის როგორი ფორმა იქნება მისთვის უფრო სარგებლიანი, უფრო მოგებიანი; ის თვისუფალია ამავედროულად თვისი შემოსავლის (მოგების) გამოყენებაში. პირველ რიგში მესაკუთრეთა ეს მოტივაცია - სურვილები (პლუს ამას ხელისუფლების შედარებით უმნიშვნელო ზეგავლენა, გამომდინარე საერთო სახელმწიფო ამოცანებიდან, სახალხო მეურნეობის მთლიანად განვითარებისა და მისი ცალკეული დარგების სპეციფიკიდან) განაპირობებს იმას, რომ დღეს თავისუფალი მეწარმეობის ქვეყნებში გავრცელებულია (განზოგადებულად) საკუთრების შემდეგი ფორმები: ინდივიდუალური კერძო საკუთრება; კოლექტიური (კოოპერაციული) საკუთრება; სახელმწიფო საკუთრება და შერეული საკუთრება.

რეალურ ცხოვრებაში (სხვადასხვა დარგებში, სახელმწიფოებში, რეგიონებში) გვხვდება საკუთრების ამ ფორმების განსხვავებული სახეობები, საკუთრების ამ განზოგადებული ფორმების სხვადასხვანაირი ტიპები. გარდა ამისა, არსებობს საკუთრებრივი უფლებების რანჟირებაც: შეიძლება, მაგალითად, საკუთრების უმაღლესი უფლება (განკარგვა) ჰქონდეს ერთ მესაკუთრეს, გამოყენებისა და ფლობის უფლება კი მეორეს (ჩვენ მიერ ზემოთ ნახსენები ტრასტი). საერთოდ, საკუთრებრივ ურთიერთობებს წარმოების დღევანდელი ორგანიზაციის რეალობაში მეტად რთული ხასიათი აქვს და ეს სირთულე განსაკუთრებით სააქციო საზოგადოების და მათ მსგავს საწყისებზე მოქმედ სხვა სამეურნეო სუბიექტებს ახასიათებს. სააქციო საზოგადოების (და მისთანა ფორმირებების) რეალური კაპიტალი მთლიანობაში მნიშვნელოვანწილად ფუნქციონირებს როგორც კორპორაციული კაპიტალი; მისი საქმიანობის შედეგის სოლიდურ ნაწილს სააქციო საზოგადოებაში მომუშავე წევრები და დაქირავებული მუშაკები ეუფლებიან და გამოიყენებენ (განაგებენ). ამავედროულად, თითოეული აქციონერი (მიუხედავად იმისა, მუშაობს თუ არა უშუალოდ საზოგადოებაში) საზოგადოების საქმიანობის შედეგებიდან იღებს შემოსავალს დივიდენდების სახით, გამომდინარე მის საკუთრებაში არსებული აქციების მოცულობიდან (ე.ი. მისი ინდივიდუალური კაპიტალის სიდიდიდან). მაშასადამე, აქციონერული საკუთრება კერძო ინდივიდუალური საკუთრების კოლექტიურ (საზოგადოებრივ) საკუთრებად თავისებური გარდაქმნა-გარდასახვის შედეგია. საკუთრების აქციონერულ ფორმას კი მეტად მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ყველა განვითარებულ ქვეყანაში.

საკუთრების ფლობა, მისი განკარგვის უფლება განაწობს მესაკუთრეს მისი შენარჩუნება-გაზრდისაკენ, ეს გაზრდა კი საკუთრების მეწარმეობრივ საქმიანობაში გამოყენებითაა შესაძლებელი. საკუთრების კვლავწარმოებაში ჩართვა კი

ნიშნავს, რომ მესაკუთრე ერთვება კონკურენციულ ბრძოლაში, ვინაიდან სასაქონლო ურთიერთობების პირობებში სამეურნეო საქმიანობა იმანენტურად მეტოქეობრივია, აუცილებლად შეჯიბრებას გულისხმობს. მაშასადამე, მეწარმეობრივ საქმიანობას რომ ჰკიდებს ხელს, მესაკუთრემ (თუ ის უშუალოდ წარმართვს წარმოებას) ან მის მიერ დაქირავებულმა მმართველმა (მენეჯერმა) უნდა გამოიჩინოს შესაბამისი მონდომება, ნიჭი, საზრიანობა, ცოდნა და უნარი, რათა ამ პაექრობაში დადებითი შედეგი მიიღოს. ასეა ეს ყოველთვის, ასეთ პირობებშია წარმოებაში ჩართული კაპიტალის უკლებლივ ყველა მესაკუთრე და მმართველი. მაშასადამე, უბიძგებს რა ყველა მონაწილეს სარგებლიანი საქმიანობა – შრომისაკენ, კერძო საკუთრება (კაპიტალი) წარმოჩინდება სიახლის მაძიებელ მწარმოებელურ ძალად. ე.ი. შეიძლება ითქვას, კაპიტალს, როგორც საკუთრებას, შემოქმედებითი ფუნქციაც აქვს. მისი შემოქმედებითობა კი ბიზნესში პოულობს ასახვას.

რა თქმა უნდა, ყველა ადამიანს არ აქვს ბიზნესმენის (მეწარმეობრივი) ტალანტი. საქმის ორგანიზაცია და გაძღოლა, კომერციული საქმიანობის უნარი ისეთივე თანდაყოლილი ნიჭია, ალბათ, როგორც, მაგალითად, მუსიკოსის, მსახიობის ან სხვა დარგის ხელოვანისა. ნიჭიერი, უნარიანი ბიზნესმენები, შეიძლება ითქვას, ხალხის, ქვეყნის „ოქროს ფონდია“. ამიტომ საზოგადოება, სახელმწიფო ყველაფერს უნდა აკეთებდეს საიმისოდ, რომ ადამიანებში მეწარმეობრივი სული (მუხტი) კი არ ჩაქრეს, არამედ მაქსიმალურად გამჟღავნდეს, განვითარდეს და გაიშალოს.

ბიზნესმენობა - ეს არის ცდები, მოიგონო და გააკეთო რაიმე ახალი ან გააუმჯობესო უკვე არსებული; მეწარმეობა რეალობად აქცევს მრავალ საინტერესო იდეას; თავისუფალ მეწარმეობაში სრულად გამოიყენება ადამიანის ბუნებრივი პატივმოყვარეობა, მისი იმანენტური მისწრაფება თვითრეალიზაციისა და თვითდამკვიდრებისაკენ. ამასთან, მოაქვს რა სიკეთე თავისი თვისათვის, მეწარმე (ბიზნესმენი) მოქმედებს საზოგადოების სასარგებლოდ. ვინაიდან კომერციის ძირითადი მოტივი მეწარმის საკუთარი მატერიალური და მორალური მდგომარეობის განმტკიცებაა, ბიზნესმენი იძულებულია განუწყვეტლივ იფიქროს და იმოქმედოს, ეძებოს და იპოვოს ახალი გზები და გადაწყვეტილებები. მეწარმეობა ვერ იტანს, არ ეგუება უძრაობას, უმოქმედობას და მოდუნებას. ამავდროულად მეწარმეობრივი საქმიანობისათვის აუცილებელმა მეტოქეობამ არ უნდა გამოიწვიოს შური და სიძულვილი, ყოველ შემთხვევაში, მეწარმე, ისევე საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, უნდა ეცადოს ჩაახშოს, მოთოკოს ასეთი განწყობა, ეცადოს იყოს სხვებისადმი ლოიალური.

ასეთ განწყობა-ქმედებას მთელ ეკონომიკაში განუწყვეტლივ უნდა უწყობდეს ხელს სახელმწიფო მთელი თავისი შესაძლებლობებით იმისათვის, რომ ბიზნესი, მეწარმეობრივი საქმიანობა მაქსიმალურად სასარგებლო გახდეს როგორც თავად მეწარმის, ასევე მთელი საზოგადოებისათვის.

დასკვნა

ნებისმიერი ქვეყნის საზოგადოების კეთილდღეობის უზრუნველყოფის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნის იმას, თუ როგორ აქვს მას გათავისებული თვისი სამეურნეო საქმიანობის განმსაზღვრელი (საბაზისო) მიზეზები (საკუთრებრივი ურთიერთობები და მათ მიერ გამოწვეული საქმიანობის მოტივაცია) და როგორ იყენებს მათ სასურველი შედეგის (კეთილდღეობის ამაღლების) მისაღწევად. თავის ისტორიაში კაცობრიობა საკუთრების ორ ფორმას იცნობდა - კერძო საკუთრებას და საზოგადოებრივ საკუთრებას. მათი თანაარსებობა და თანაფარდობა განაპირობებდა სოციალურ-ეკონომიკური წესრიგის არსს, ეკონომიკური საქმიანობის რეზულტატს. ამასთან, კერძო საკუთრებას, როგორც ადამიანების მეწარმეობრივი თუ მთლიანად მეურნეობრივი საქმიანობის მოტივაციის განმსაზ-

ღვრელ სუბსტანციას, ყოველთვის ძირითადი, გაბატონებული ადგილი ეკავა. სწორედ ამ ურთიერთობებში გარკვევა, მათი საუკეთესო შესამება და შესაძლებლობების გამოყენება იქნება ჩვენს ქვეყანაში სოციალური ორიენტაციის და, დოვლათ-სიკეთის ზრდის თვალსაზრისით მაღალშედეგიანი წარმოების წესის წარმატებით დამკვიდრება-განვითარების, მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლების ამოცანის გადაწყვეტის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ეკონომიკური ლექსიკონი. 2001. პროფ. ა. სილაგაძის ხელმძღვანელობით. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. - თბილისი.
2. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. 1986. ერთტომეული. მთ. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. თბილისი.
3. Кемпбелл Р., Макконел, Стенли Р. Брю. 1992. Экономика, т. I – Москва, изд. “Республика”.

Vladimer Basaria
Doctor of Economy
Sokhumi State University

PROPERTY AND ENTREPRENEURSHIP Expanded Summary

For almost three decades, Georgia has been in a difficult process of moving from one economic formation to another. Along with the social and political outcomes achieved in this transition period, the situation in the pure economic sense (human welfare) is so severe, which causes many reasons. Among them is one of the main causes of the decline of the economic development of the society (its economic structures) - the lack of private property and the lack of ownership in the use of incompatibility.

Property, as an economic category, expresses the relationship between people and their behavior. But there is no property without entrepreneurship. If the property is not involved in the enterprise, property does not grow, it remains unchanged and usually decreases.

From the day of creation private property relationships was changed. Even those changes, which occurred during the development of capitalism, were so impressive and serious, that got a special term, in which they came to the economic theory under the title "equity economy".

The essence of private capitalist property has been substantially changed in equity societies - owners do not provide joint stocks even more, but hired professional managers do; more and more positive role is in improving the relations of a democratic state (state property).

These and other processes related to property relations, allowed western economic theorists to make the right conclusion that modern capitalist property serves the interests of the whole community (society).

In fact, capitalist private property, as individual property, has lost the role of the determinant of economic relations. That's why it would be incorrect to determine, that the business based on capitalist relations as a whole private capitalist. It can be said that today the

organizational structure of free entrepreneurship principle is characterized by a considerable characteristic of private property, group (corporate) and state ownership.

The idea, which was dominated by Soviet economic theory, according to which public property could only be the state and collective property of the socialist camp, is wrong - the ownership of the shareholder society is public; equity capital, based on retirement capital, is public capital. This is a kind of collective, corporate and individual property merger, and not a clean type of private property.

In addition, in the democratic states the individual: is free to choose how, in what way make business; will unite its equity with others or independently start business; decides, what form of organizing the product will be more profitable and more profitable for him. This proprietary charge, protected by democratic countries, determines in free countries that the following forms of ownership are: individual private property; collective (cooperative) property; state ownership and mixed property. In addition, there are also ranks of ownership rights: for example, a higher right of ownership (disposal) may have one owner, the right to use and own – the other one.

Generally the property relationships are very difficult in the reality of today's production organization, and these difficulties are especially characteristic to joint-stock companies. The real capital of the joint stock company is operating as corporate capital; a solid part of the outcome of its activities is owned and used by the working members of the joint stock company and its hired workers. At the same time, each shareholder receives incomes in the form of dividends. Therefore the shareholder's property is the result of transfer of private individual property into collective (public) ownership – and, as you know, the shareholding form of ownership will be the most important place in all developed countries.

Ownership of the property, the right to dispose it - spurs the owner to maintain – increase property. And this increase is possible only through business. Involvement in property ownership means that the owner is involved in a competitive struggle. Therefore, private ownership (capital) will be the productive force of the novelty.

That's why the society, state should do everything to develop and dissolve entrepreneurial (ownership) spirit (the charge).

The two forms of human ownership - private property and public ownership - had historically always coexisted, and it's still the essence of socio-economic order, of the result of economic activity. In addition, the private property as the entrepreneurial determinant of people's entrepreneurial motivation is always in the dominant position. In this respect, we have to understand that their best combination and use should be the main means of improving the economic development of our country, of raising the welfare of the population.

Keywords: *Property, property relations, entrepreneurship, business, motivation, welfare, rivalry, socially oriented economic system.*

მოგების გადასახადის ესტონური მოდელი - ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივა

რეზიუმე. ნაშრომში განხილულია ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილება საქართველოს საგადასახადო კოდექსში, რომლის თანახმადაც მოგების გადასახადით დაბეგვრის არსებული მოდელი შეიცვალა ესტონური მოდელით. გაანალიზებულია თუ რას ითვალისწინებს აღნიშნული მოდელი, ცვლილების შედეგად მოსალოდნელი რისკები, პროგნოზი მოკლევადიან და გრძელვადიან პერსპექტივაში, ასევე შეფასებულია პირველადი შედეგები.

საკვანძო სიტყვები: მოგების გადასახადი; ესტონური მოდელი; აქციზი; საგადასახადო რეფორმა.

შესავალი

საქართველოს ბიუჯეტის უმეტესი ნაწილი (დაახლ. 92%) შედგება საგადასახადო შემოსავლებისგან, ამიტომ მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი საკანონმდებლო ცვლილებების გატარება, რომელიც ერთი მხრივ, ბიზნესსა და მეწარმეებზე იქნება მორგებული და მეორე მხრივ, საბიუჯეტო სახსრების მობილიზებას შეუწყობს ხელს. აქედან გამომდინარე, ძალიან მნიშვნელოვანია იმ ცვლილების განხილვა, რომელიც ეხება მოგების გადასახადის არსებული მოდელის ესტონური მოდელით ჩანაცვლებას (ამოქმედდა 2017 წლის 1 იანვრიდან). ზემოთ ხსენებული ცვლილება ერთგვარი გამოწვევაა საქართველოს ეკონომიკისთვის, რადგან საბიუჯეტო შემოსავლები მოგების გადასახადის ჭრილში წელიწადში დაახლოებით 400 მილიონი ლარით მცირდება. თუმცა, იგი ძალიან დიდი სტიმულია მეწარმეებისთვის, რადგან მათ საშუალება ეძლევათ არ დაბეგრონ რეინვესტირებული მოგება, რაც ბიზნესის გაფართოების გარანტიაა.

ესტონეთისა და საქართველოს მოგების გადასახადის მოდელის შედარებითი ანალიზი

განაწილებული მოგების გადასახადი ესტონეთში უკვე 18 წელია მოქმედებს და რეგულირდება საშემოსავლო გადასახადის აქტით, რომელიც ძალაში 2000 წელს შევიდა. განაწილებული მოგების გადასახადით დაბეგვრას ექვემდებარება:

1. საკუთრივ განაწილებული მოგება;
2. თანამშრომლების სახელფასო სარგებელი;
3. ჩუქება, შეწირულობა და წარმომადგენლობითი ხარჯები;
4. ზოგიერთი ხარჯი ან/და განაცემი, რომელიც არ არის დაკავშირებული კომპანიის სამეწარმეო საქმიანობასთან.

ამასთან აღსანიშნავია, რომ განაწილებული მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადის განაკვეთი ერთნაირია (20%), იმ მიზნით, რომ თავიდან იქნეს აცილებული განაწილებული მოგების ხელფასად გაფორმების, ან, პირიქით, ხელფასის განაწილებულ მოგებად დაკვალიფიცირების რისკი. ასევე ამ მოდელის თავისებურება მდგომარეობს შემდეგში: იბეგრება ცალკეული ტიპის ხარჯი. კერძოდ ხარჯი, რომელიც არ უკავშირდება ეკონომიკურ საქმიანობას, ან არ არის დოკუმენტურად დადასტურებული, რაც ხარჯების გავლით მოგების შეფარულად განაწილების პრევენციაა (ეს 2017 წლამდე მოქმედი კანონმდებლობით ის ხარჯე-

ბია, რომლებიც ერთობლივი შემოსავლიდან არ გამოიქვითება). იქიდან გამომდინარე, რომ განაწილებული მოგების გადასახადის გამოთვლა არ მოითხოვს ცალკეული შემოსავლების დეტალურ ანალიზს და აქცენტი გადატანილია მხოლოდ ფულადი განაცემების კონტროლზე, მისი ადმინისტრირება უფრო იოლია. მნიშვნელოვანია აგრეთვე ის ფაქტი, რომ განაწილებული გადასახადის მოდელში კომპანიის საგადასახადო მოგება და ფინანსური მოგება ერთმანეთის ტოლია (რაც განსხვავებულია 2017 წლამდე მოქმედი ქართული მოდელისაგან).

რაც შეეხება საქართველოში 2017 წლის 1 იანვრამდე მოქმედ მოგების გადასახადის მოდელს, რეზიდენტი საწარმოს მოგების გადასახადით დაბეგვრის ობიექტი იყო დასაბეგრი მოგება (15%). იგი განისაზღვრებოდა, როგორც სხვაობა გადასახადის გადამხდელის ერთობლივ შემოსავალსა და ამ კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვითვების თანხებს შორის (როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 2017 წლამდე მოქმედი კანონმდებლობით, კომპანიის ფინანსური მოგება და საგადასახადო მოგება ერთმანეთის ტოლი არ იყო).

მოგების გადასახადის ის მოდელი, რომელიც ძალაში შევიდა 2017 წლიდან, რა თქმა უნდა, არ არის ესტონეთში მოქმედი მოდელის ანალოგი, რადგან აქ გასათვალისწინებელია რიგი ფაქტორები, რომელიც დამახასიათებელია საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობისთვის და ზოგადად საგადასახადო პოლიტიკისთვის. ამიტომ, მოცემული მოდელის მიხედვით (განაკვეთი დარჩა იგივე - 15%) რეზიდენტი საწარმოსთვის დაბეგვრის ობიექტი განისაზღვრება შემდეგნაირად:

1. განაწილებული მოგება (განაწილებული მოგება არის მოგება, რომელსაც საწარმოს ანაწილებს მის პარტნიორზე დივიდენდის სახით, ფულადი ან არაფულადი ფორმით);
2. გაწეული ხარჯი ან სხვა გადახდა, რომელიც ეკონომიკურ საქმიანობასთან არ არის დაკავშირებული;
3. უსასყიდლოდ საქონლის მიწოდება/მომსახურების გაწევა ან/და ფულადი სახსრების გაცემა;
4. ამ კოდექსით დადგენილ ზღვრულ ოდენობაზე მეტი ოდენობით გაწეული წარმომადგენლობითი ხარჯი.

რაც შეეხება კომერციულ ბანკს, საკრედიტო კავშირს, სადაზღვევო ორგანიზაციას, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციას და ლომბარდს, ხოლო, ტოტალიზატორის სისტემურ-ელექტრონული ფორმით მომწეობ პირს ამ საქმიანობის ნაწილში, მათთვის მოგების გადასახადით დაბეგვრის ობიექტი 2019 წლის 1 იანვრამდე დარჩა იგივე, ანუ სხვაობა კალენდარული წლის განმავლობაში მიღებულ ერთობლივ შემოსავალსა და ამ კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვითვების თანხებს შორის.

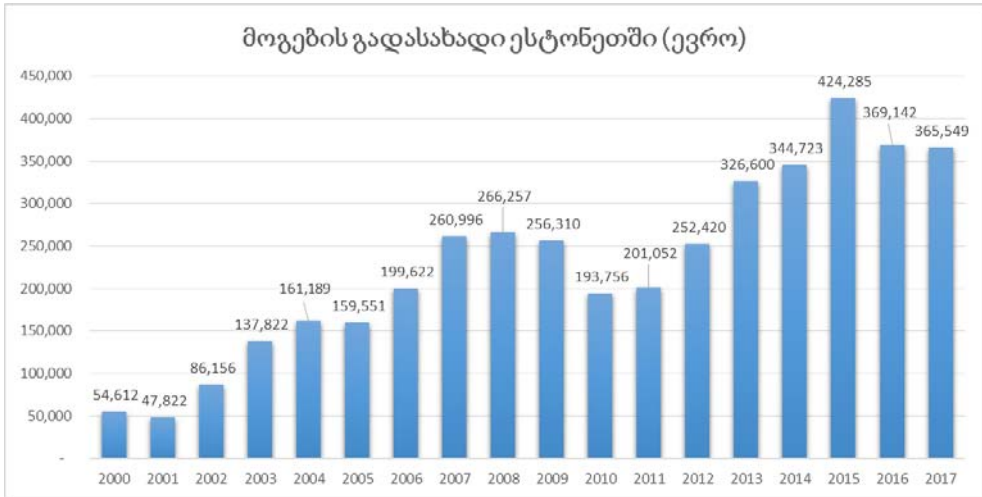
ამ მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო ცვლილების მიზანია, ხელი შეუწყოს მეწარმეებს, განავითარონ თავიანთი ბიზნესი და არ დაიბეგროს ის თანხები, რომლებიც რეინვესტირებას მოხმარდება. ეს, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს ბიზნესის გაფართოებას, რაც ასევე ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის გარანტია.

რეფორმის შედეგები ესტონეთში და პერსპექტივები საქართველოში

რთულია ზუსტად იმის განსაზღვრა, თუ რა შედეგები ექნება ამ რეფორმას გრძელვადიან პერსპექტივაში საქართველოში, თუმცა, რა თქმა უნდა ზოგადი გათვლები გაკეთებულია, ასევე გვაქვს პირველი წლის შედეგები, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია სავარაუდო დასკვნები გავაკეთოთ.

თუ გადავხედავთ მის შედეგებს ესტონეთში, სავარაუდო წარმოდგენა შეიძლება შეგვექმნას შესაძლო შედეგზე გრძელვადიან პერსპექტივაში. ესტონეთში ამ მოდელის მიღების (2000) შემდგომ (იხ. დიაგრამა 1) მოგების გადასახადიდან შემო-

სული შემოსავლები მკვეთრად მცირდება, თუმცა 2003 წლიდან გადაასწრო რეფორმამდელ ნიშნულს (1999 წელი - 107 მლნ). აქვე გასათვალისწინებელია რეფორმის შემდგომ პერიოდში არსებული ეკონომიკური კრიზისი და აგრეთვე შემცირებული მოგების გადასახადის განაკვეთი 26%-დან 20%-მდე (2015 წლიდან განაკვეთი უკვე 20%-ია), რომელიც ესტონეთში მიმდინარეობდა 2000-2017 წლებში (ხოლო საქართველოში აღნიშნული რეფორმის შემოდებისას არ შეცვლილა მოგების გადასახდის განაკვეთი და დარჩა იგივე (15%), რაც საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში შესაძლოა არ ჰქონდეს ისეთივე მკვეთრად გამოხატული დადებითი შედეგი, როგორც ჰქონდა ესტონეთში).

დიაგრამა 1

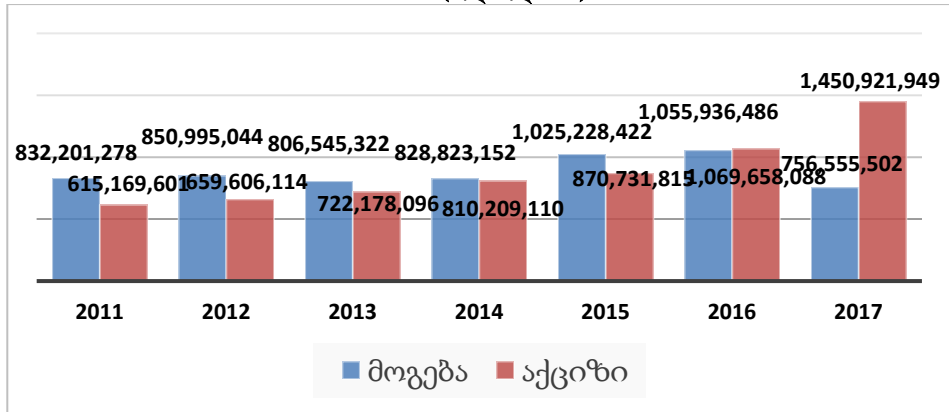
წყარო: *Statistics Estonia – www.Stat.ee*

მოცემული დიაგრამიდან ნათლად ჩანს რეფორმის დადებითი შედეგი გრძელვადიან პერსპექტივაში. განაწილებული მოგების გადასახადის მოდელის ნაკლად შეიძლება ჩაითვალოს ის, რომ იგი არ არის გავრცელებული მასობრივად და მოკლევადიან პერსპექტივაში აქვს უარყოფითი შედეგი, რადგან მცირდება საბიუჯეტო შემოსავლები მოგების გადასახადის ჭრილში. ამან შესაძლოა გამოიწვიოს ბიუჯეტის დეფიციტი, ბიუჯეტის დეფიციტის აღმოსაფხვრელად კი საჭიროა ხარჯების შემცირება და სწორედ ეს ფაქტი უნდა იქნეს გათვალისწინებული საქართველოს შემთხვევაში, თუ რამდენად შეუძლია სახელმწიფოს ბიუჯეტის დეფიციტის დაძლევა. რამდენადაც ესტონეთში მოგების გადასახადს მთლიანი გადასახადების ჭრილში უმნიშვნელო წილი აქვს (დაახლ. 6-7%), რეფორმას დიდი დეფიციტი არ გამოუწვევია ბიუჯეტში, ხოლო საქართველოს შემთხვევაში მოგების გადასახადის წილი საბიუჯეტო შემოსავლებში 12-13% შორის (დაახლოებით 800-900 მლნ ლარი) მერყეობდა, რაც დიდ გავლენას ახდენს მთლიან საგადასახადო შემოსულობებზე. ესტონური მოდელის ამოქმედების შემდეგ, 2017 წლის შედეგების მიხედვით, მოგების გადასახადის წილი საგადასახადო შემოსავლებში არის 7,7% (756 მლნ ლარი), ხოლო თანხობრივად მოგების გადასახადი დაახლოებით 300 მლნ ლარითაა შემცირებული.

თუმცა აქვე აღსანიშნავია, რომ როდესაც მთავრობის მიერ იქნა გაცხადებული ინიციატივა აღნიშნული მოსალოდნელი ცვლილების შესახებ 2015 წელს

(რომელიც 13.05.2016 - 5092 პარლამენტის კანონით ძალაში შევიდა 2017 წლის 1 იანვრიდან), მოსალოდნელი ბიუჯეტის დეფიციტის შესამცირებლად, მთავრობამ მიიღო რიგი გადაწყვეტილებები, როგორცაა მაგ., აქციზის გადასახადის გაზრდა (პერიოდულად სხვადასხვა პროდუქციაზე), სხვადასხვა სტრუქტურული ერთეულების მიერ გასაწევი ხარჯების შემცირება. დიაგრამა 2-ზე მოცემულია მოგებისა და აქციზის გადასახადები 2011-2017 წწ. საქართველოში. როგორც მონაცემებიდან ჩანს, 2011 წელს მოგების გადასახადის წილი შედარებით მაღალია ვიდრე აქციზის, მაგრამ მოგების გადასახადით დაბეგვრის ესტონური მოდელის შესახებ საკანონმდებლო ინიციატივის გაცხადებისთანავე (2015), ვინაიდან მოსალოდნელი იყო ბიუჯეტის დეფიციტი, მის დასაბალანსებლად აქციზის განაკვეთი გაიზარდა სხვადასხვა პროდუქციაზე (მაგ., თამბაქოზე 2015 წელს 2-ჯერ, 2016 და 2017 წელს) პერიოდულად, რამაც 2016 წელს მოგებისა და აქციზის გადასახადებიდან შემოსული შემოსავლების გათანაბრება გამოიწვია, ხოლო უკვე 2017 წელს, როდესაც ძალაში შევიდა აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილება მოგების გადასახადით დაბეგვრის ახალი მოდელის შესახებ, როგორც მოსალოდნელი იყო, შემცირდა მოგების გადასახადიდან შემოსული შემოსავლები, ხოლო აქციზიდან შემოსულმა გადასახადმა მკვეთრად გადააჭარბა მოგების გადასახადის წილს. სწორედ ის მოსალოდნელი (დაახლ. 400 მლნ) დეფიციტი, გადაიფარა აქციზის გადასახადით 2017 წელს, რამაც შესაძლებელი გახადა შედარებით დაბალანსებულიყო მოგების გადასახადით დაბეგვრის ესტონური მოდელის შემოღებით გამოწვეული ბიუჯეტის დეფიციტი.

მოგებისა და აქციზის გადასახადები 2011-2017 წწ.
(მლნ ლარი)

დიაგრამა 2

წყარო: საქართველოს სახელმწიფო ხაზინა <http://treasury.ge/5629>

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ წარმოდგენილ 2018 წლის ბიუჯეტის გეგმაში, ასევე ასახულია მოსალოდნელი შედეგები მოგებისა და აქციზის გადასახადის კრილში, სადაც მოგება შეადგენს 630 მლნ ლარს (6,1%), ხოლო აქციზი 1,450 მლნ ლარს (14,1%).

როგორც აღვნიშნეთ, ზემოხსენებული ცვლილება არის გრძელვადიან პერიოდზე გათვლილი საგადასახადო პოლიტიკის ნაწილი, მისი მიზანია, შეიქმნას სამეწარმეო აქტივობის მასტიმულირებელი საგადასახადო სისტემა, გაიზარდოს კაპიტალის მოცულობა, გაუმჯობესდეს საინვესტიციო გარემო, რადგან, თავის მხრივ, განვითარებული ბიზნესი და საგადასახადო სისტემა ეკონომიკის განვითარების

ხელშემწეობს მექანიზმს წარმოადგენს, რაც გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკური ზრდის გაუმჯობესებისთვის მნიშვნელოვანი ბიძგი იქნება.

დასკვნა

საქართველოს ეკონომიკისთვის მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი საგადასახადო პოლიტიკის გატარება, რომელიც საშუალებას მისცემს მეწარმეებს, დაიწყოთ და განაუთარონ ბიზნესი. ამ მიზნით საქართველოს საგადასახადო კოდექსში 2017 წლის 1 იანვრიდან ძალაში შევიდა მოგების გადასახადის ესტონური მოდელი. ამ მოდელის უპირატესობა გამოიხატება იმაში, რომ მეწარმეებს საშუალება ეძლევათ, არ დაიბეგროს რეინვესტირებული მოგება, რაც, თავის მხრივ, ბიზნესის გაფართოების საწინდარია. ნაკლოვანებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ბიუჯეტის შემოსავლების შემცირება მოგების გადასახადის ჭრილში (მოკლევადიან პერიოდში), რომელმაც შესაძლოა გამოიწვიოს ბიუჯეტის დეფიციტი. ამ დისბალანსის აღმოსაფხვრელად შემცირებულია სხვადასხვა სტრუქტურული ერთეულების მიერ გასაწვევი ხარჯები და გაზრდილია აქციზის გადასახადი სხვადასხვა პროდუქტიაზე.

სწორი და მიზანმიმართული საგადასახადო პოლიტიკის გატარება მეწარმეობის განვითარების საფუძველია, კერძოდ, იგი ხელს შეუწყობს კაპიტალის მოცულობის გაზრდას, საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესებას, არის სტიმული, რომ მეწარმეებმა შექმნან ან გააფართოონ ბიზნესი, რაც, თავის მხრივ, ეკონომიკური ზრდის გარანტია.

გამოყენებული ლიტერატურა

საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, თბილისი, 2010.

www.treasury.ge - საქართველოს სახელმწიფო საზინა.

www.mof.ge - საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.

www.rs.ge - შემოსავლების სამსახური.

www.Eesti.ee - Estonian State Portal.

www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/518062015017/consolide/current - Income Tax Act.

www.Stat.ee - Statistics Estonia.

Iza Bukia

PhD Candidate at the Tbilisi State University

THE ESTONIAN MODEL OF PROFIT TAX – THE PROSPECT OF ECONOMIC GROWTH

Expanded Summary

The most part of Georgia's budget (approximately 92%) is made up of tax revenues, that is why it is very important to implement such legislative amendments, which, on the one hand, business and entrepreneurs will be tailored and on the other hand, to mobilize budget funds. Therefore, it is very important to consider the change, which refers to the replacement of the existing profit tax model with the Estonian model (since January 1, 2017). The above mentioned change is a challenge for the Georgian economy, because budget revenues are reduced by 400 million GEL per year in terms of profit tax. However, it is a great stimulus for

entrepreneurs, because they have the opportunity of not levying tax of reinvestment profit, which is a guarantee of business expansion.

Distributed profit tax in Estonia it has already been working for 18 years and it is regulated by The Income Tax Act, which entered into force in 2000. Distributed profit tax is subject to taxation:

1. Distributed profit;
2. Payroll benefits of employees;
3. Gift, donation and representation expenses;
4. Some expenses and/or deduction that are not related to the company's entrepreneurial activities.

It should be noted, that the distributed profit tax and income tax rate is the same (20%), whereas, company tax profit and financial profit are equal to each other. (Which is different from the Georgian model operating until 2017).

As to the profit tax model acting on January 1, 2017, the taxable profit of a resident enterprise was taxable profit (15%). It was defined as the difference between the taxable income of the taxpayer and considering the deductions by this Code.

The profit tax model, which came into force from 2017, (Rate remained the same – 15%) the object of taxation for a resident enterprise is defined as follows:

1. Distributed profit; (Distributed profit is profit, which is distributed by the enterprise as a dividend to its partner, in cash or non-monetary form)
2. Costs incurred or other payments, which is not related to economic activity;
3. Deliver the goods/services and/or provide cash for free;
4. The cost of representative expenditure of the amount exceeding the limit set by this Code.

As regards, commercial bank, credit union, insurance organization, microfinance organization and pawnshop, whereas, the person who works in the systematic-electronic form of the totalizator in this part of the activity, for them the object of taxation remained the same until January 1, 2019 – so it is the difference between the taxable income of the taxpayer and the considering the deductions by this Code in the calendar year.

If we look at its results in Estonia, revenues from the profit tax after the adoption of this model (2000) are dramatically reduced, however, since 2003, it has reached the mark of the reform (1999 – 107 million). Here also should be considered the economic crisis in the post-reform period and as well as reduced profit tax rate from 26% to 20% (since the rate has already been 20% since 2015), which was held in Estonia in 2000-2017. However, in spite of this, the amount which has received from the profit tax in 2015 has reached its maximum (approximately 425 million). Distributed profit tax model may be considered a defective that it is not spread massively and short-term perspective has a negative result, because budgetary revenues are decreasing in profit tax margin. This may result in a budget deficit. In the case of Georgia, the profit tax rate in the budget revenues varied between 12-13% (about 800-900 million GEL), which has a big impact total tax revenues. After the launch of the Estonian model, according to the results of 2017, the profit tax rate in tax revenues is 7.7% (756 million GEL), whereas profit tax is reduced approximately by 300 million GEL.

However, it should be noted, when the initiative was announced by the Government about this expected change in 2015 (which was adopted by the Law on Parliament of Georgia

on 13.05.2016 – N5092, so it come into force from 01 January 2017), in order to reduce the expected budget deficit, the government has adopted a number of decisions such as: increase excise tax (periodically different products), reduction of costs incurred by various structural units. For example: if we compare profit and excise taxes in 2011-2015, the profit tax rate is relatively high than excise, but announcement of the initiative of legislative about the Estonian model of profit tax (2015), since the budget deficit was expected, in order to balance it, the excise rate has increased periodically on various products, which led to the equalization of revenues from profit and excise taxes in 2016 and in 2017, when this legislative amendment has already entered into force about a new model of taxation of profit tax, as expected, revenues from profit tax decreased, however, tax revenue from excise dramatically exceeded the share of profit tax. That's an expected (approximately 400 million) deficits, have filled up an excise tax in 2017, which made it possible to be relatively balanced budget deficit caused by the introduction of the Estonian model by taxing profit.

As we mentioned, this change is a part of the tax policy considered for a long term, its goal is to create a tax system that stimulates entrepreneurial activity, increase the volume of capital, improve the investment environment, because in turn, developed business and tax system are mechanisms for promoting economic development, which will be a major push for economic growth in the long term.

*ლელა გულედანი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დოქტორანტი*

მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის შექმნის მეთოდოკა საქართველოში

რეზიუმე. 21-ე საუკუნის დასაწყისში მოწინავე ეკონომიკის მქონე თითქმის ყველა სახელმწიფოს ინტერესშია ეროვნული კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე ორიენტირებული რეგიონული ინოვაციური სისტემისა და კლასტერების განვითარების პოლიტიკის ხელშეწყობა, როგორც საშუალება ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის.

მსოფლიო პრაქტიკის მრავალი მაგალითი ადასტურებს, რომ წარმოების ორგანიზაციის კლასტერული ფორმა ყველაზე ხელსაყრელია ინოვაციური პროცესისთვის. კლასტერი ხელს უწყობს მასში შემავალი დაინტერესებული პირების თანამშრომლობას, რეგიონის უნიკალური კომპეტენციების ფორმირებას, საწარმოებისა და ორგანიზაციების კონცენტრირებას კონკრეტულ ტერიტორიაზე.

თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკის ძირითადი ამოცანაა ინოვაციური პროცესების აქტივიზაცია და ინოვაციურ განვითარებაზე გადასვლა. ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს ის ამოცანები, რომლებიც დაკავშირებულია ინოვაციური კლასტერების, როგორც დამოუკიდებელი მოფლენის, გამოყოფასთან.

საქართველოში უნდა ჩამოყალიბდეს ინოვაციური განვითარებისათვის ხელსაყრელი ფაქტორების ერთობლიობა. უნდა შეიქმნას კლასტერების მხარდაჭერის სახელმწიფო ზომებისა და მექანიზმების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს რეგიონების, კლასტერში შემავალი საწარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდას, ასევე ინოვაციების დანერგვას.

კლასტერული კონცეფციის დანერგვის დაჩქარება ხელს შეუწყობს მცირე ინოვაციური ბიზნესის განვითარებას საქართველოში. კლასტერული სტრუქტურების მხარდაჭერა და შექმნა შეიძლება წინსვლის საწინდარი გახდეს სახელმწიფოსა და თითოეული ტერიტორიული წარმონაქმნისათვის.

საკვანძო სიტყვები: კლასტერი, კლასტერული პოლიტიკა, კლასტერული ინიციატივა, ინოვაციური კლასტერი.

შესავალი

თანამედროვე ეკონომიკაში ცალკეული ტერიტორიული წარმონაქმნების (რეგიონი, შტატი, ოლქი) ინოვაციური განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კლასტერებს, რომელიც საწარმოების, სახელმწიფოს, მეცნიერების, საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებების, სასწავლებლებისა და სხვათა თანამშრომლობაზეა აგებული.

კლასტერი ფინანსური და ინტელექტუალური კაპიტალის ინტეგრაციის ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტური ფორმაა, რომელიც კონკურენტულ უპირატესობას უზრუნველყოფს. კლასტერის შემადგენლობაში ყოფნა ინოვაციურ საწარმოს ფართო შესაძლებლობებს აძლევს, კერძოდ, თავისუფალ ხელმისაწვდომობას რესურსებზე, ინფორმაციასა და კრედიტებზე.

მსოფლიო პრაქტიკის მრავალი მაგალითი ადასტურებს, რომ წარმოების ორგანიზაციის კლასტერული ფორმა ყველაზე ხელსაყრელია ინოვაციური პროცესისთვის. კლასტერი ხელს უწყობს მასში შემავალი დაინტერესებული პირების თანამშრომლობას, რეგიონის უნიკალური კომპეტენციების ფორმირებას, საწარმოებისა და ორგანიზაციების კონცენტრირებას კონკრეტულ ტერიტორიაზე.

* * *

საზოგადოდ, აღსანიშნავია რომ მკვლევარები სხვადასხვაგვარად განსაზღვრავენ კლასტერის არსს, მაგრამ, პრაქტიკულად, ყველა ამ განსაზღვრებაში უღერს ერთი და იგივე საკვანძო სიტყვები: გაერთიანება, თანამშრომლობა, ურთიერთკავშირი, კონკურენცია, სპეციალიზაცია, გეოგრაფიული კონცენტრაცია და სხვა. აქედან გამომდინარე, შეიძლება გამოვყოთ კლასტერინგის კონცეფციის მთავარი იდეა კოოპერაციული კავშირების შექმნის შესახებ: საწარმო - მწარმოებლებს, რესურსებისა და ტექნოლოგიების მომწოდებლებს და მეიჯარებს შორის ასევე სამეცნიერო კვლევით და ფინანსურ-საკრედიტო დაწესებულებებს შორის.

ასეთი კოოპერაციული კავშირები აძლევს შესაძლებლობას კლასტერის მონაწილეებს, აიმაღლონ თავიანთი საქმიანობის ეფექტურობა და უფრო სწრაფად დანერგონ ტექნოლოგიები, პროდუქტები და ასე შემდეგ. ერთი მხრივ, კლასტერის მონაწილეები ერთმანეთს უწევენ კონკურენციას, მეორე მხრივ, კი ერთობლივად მუშაობენ სხვადასხვა პრობლემების ახალი გზით გადასაჭრელად (მაგალითად, რესურსების მომარაგება, გასაღების ახალი ბაზრების ხელმისაწვდომობა და ა.შ.). ამრიგად კლასტერის ზღვარზე ერთმანეთს ერწყმის კონკურენცია და კოოპერაცია.

ამის გათვალისწინებით, შეიძლება განვიხილოთ კლასტერის შემდეგი განსაზღვრება: კლასტერი წარმოადგენს ურთიერთმომგებიან თანამშრომლობას მეწარმეობის სფეროში ინოვაციურობის სტიმულირების მიზნით რესურსების უფრო ეფექტურად გამოყენებისათვის [1].

კლასტერისთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებია:

- მაქსიმალური გეოგრაფიული სიახლოვე;
- ტექნოლოგიების ნათესაობა;
- ნედლეულის საერთო წყარო;
- ინოვაციური კომპონენტის ხელმისაწვდომობა.

კლასტერების ძირითადი მონაწილეები არიან:

- კერძო სექტორი;
- სამეცნიერო/კვლევითი ინსტიტუტები;
- ფინანსური ინსტიტუტები;
- საჯარო სექტორი.

ამასთანავე, მონაწილეებად შეიძლება მივიჩნიოთ ფორმალური და არაფორმალური ორგანიზაციები, რომელთა ინტერესშიც არის კლასტერების განვითარება (სავაჭრო პალატა, ბიზნესინსტიტუციები და სხვა).

21-ე საუკუნის დასაწყისში მოწინავე ეკონომიკის მქონე თითქმის ყველა სახელმწიფოს ინტერესშია ეროვნული კონკურენტუნარიანობის ზრდაზე ორიენტირებული რეგიონული ინოვაციური სისტემისა და კლასტერების განვითარების პოლიტიკის ხელშეწყობა, როგორც საშუალება ეკონომიკური ზრდისა და განვითარებისათვის.

კლასტერული პოლიტიკა კლასტერების მხარდაჭერის მიმართულებით განხორციელებელი საქმიანობაა რაც გულისხმობს [2]:

- ინოვაციებისათვის ბარიერების მოხსნას;
- ადამიანურ კაპიტალში და ინფრასტრუქტურაში ინვესტიციების ჩადებას;
- შესაბამისი ფორმების გეოგრაფიული კონცენტრაციის მხარდაჭერას.

ქვეყნის ან რეგიონის კლასტერული პოლიტიკა წარმოადგენს „კლასტერული ინიციატივების“ პორტფელს, სადაც გათვალისწინებულია კლასტერის შექმნით გამოწვეული ეფექტები და რისკები. „კლასტერული ინიციატივა“ არის კონკრე-

ტული კლასტერის შექმნისა და განვითარების პროცესი, რომელიც შეიძლება ჩამოყალიბდეს [3]:

- რეგიონის მეწარმეების ან თემის მიერ;
- რეგიონისა და ქვეყნის განვითარების ინსტიტუტების მიერ;
- სახელმწიფო, ადგილობრივი ადმინისტრაციული ხელისუფლებისა და საკანონმდებლო ორგანოების მიერ.

კლასტერი ასევე მხარდაჭერილი უნდა იყოს რეგიონული განვითარების სტრატეგიით, რომლის შემუშავებისას გათვლილი უნდა იყოს მოცემულ რეგიონში მწარმოებლურობის, ინოვაციურობის, კონკურენტუნარიანობის, მოგების და დასაქმების დონის ამაღლება, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს შრომის საერთაშორისო დანაწილებას და რეგიონის სპეციალიზაციას [4].

უცხოეთის ქვეყნების ინოვაციური კლასტერების მკაფიო მაგალითებს წარმოადგენს:

აშშ - 380 კლასტერი. სპეციალიზაცია - კომპიუტერული ტექნოლოგიები. კლასტერი - „სილიკონის ველი“. მსოფლიოში ცნობილი კომპანიების სამშობლო: Intel, AMD, Oracle, Apple, Cisco, Yahoo!, eBay. [5. <http://ppt.ru/news/134649>]

საფრანგეთში - 96 კლასტერი. სპეციალიზაცია - ფარმაცევტული და კოსმეტიკა. საკვები პროდუქტების წარმოება. კლასტერი - „Cosmetic Valley“ დ 600 საწარმო, მსოფლიო ლიდერი კოსმეტიკის წარმოებაში. [5]

ინდოეთში - 106 კლასტერი. სპეციალიზაცია - კომპიუტერული ტექნოლოგიები. IT - დარგების ბრუნვა ინდოეთში შეადგენს 70 მლრდ დოლარს [5].

იტალიაში - 206 კლასტერი. სპეციალიზაცია - სამომხმარებლო საქონლისა და საჭმელი პროდუქტების წარმოება. კლასტერი - “შასსულო”: 330 მლნ კვ.მ კერამიკული ფილები წელიწადში საერთო თანხით 3 მლრდ ევრო [5].

დიდი ბრიტანეთი - 168 კლასტერი. სპეციალიზაცია - ბიოტექნოლოგია და ბიორესურსები [5].

მეოცე საუკუნის 80-იანი წლების პარავარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა მაიკლ პორტერმა შექმნა რეგიონალურ კლასტერებზე დაფუძნებული ეროვნული კონკურენტუნარიანობის სტრატეგიის თეორია, სადაც ქვეყნის მთავრობა, კერძო სექტორი, შესაძლებლობები, მოთხოვნა და კონკურენცია ქმნის ისეთ სტრუქტურას, რომლის სამრეწველო ერთობა მძაფრ კონკურენციას უწყევს მსოფლიო ბაზარზე წამყვან ბიზნესსუბიექტებს [6].

პროფესორის აზრით, კლასტერები წარმოადგენს გეოგრაფიულად კონცენტრირებული ურთერთდაკავშირებული კომპანიების ჯგუფს, რომლებიც ერთმანეთს უწყვენ კონკურენციას, მაგრამ, ამავე დროს, ასრულებენ ერთობლივ სამუშაოს.

მ. პორტერის თეორიის თანახმად, ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა უნდა განიხილებოდეს არა ცალკეული ფირმების საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობით, არამედ კლასტერებით.

საქართველოში, შეიძლება ითქვას, რომ მცირე ბიზნესის კლასტერების განვითარებისათვის ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნევა, რაც მოგვცემს გამოყოფილი რესურსების კონკრეტული მიმართულებით განვითარების კონცენტრირების შესაძლებლობას, ასევე ერთობლივი პროექტების განხორციელების შესაძლებლობას, რომელიც ხელს შეუწყობს რეგიონებისა და, მთლიანობაში, სახელმწიფოს სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას. საქართველოში, პირველ რიგში, უნდა მოხდეს კლასტერული პოტენციალის კვლევა რეგიონების, დარგებისა და ფირმების მიხედვით, რომელთა სწორი ფორმირება ხელს შეუწყობს ქვეყანაში ეკონომიკურ ზრდას.

თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკის ძირითადი ამოცანაა ინოვაციური პროცესების აქტივიზაცია და ინოვაციურ განვითარებაზე გადასვლა. ამასთან დაკავშირებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას მოითხოვს ის ამოცანები, რომლებიც დაკავშირებულია ინოვაციური კლასტერების, როგორც დამოუკიდებელი მოვლენის, გამოყოფასთან.

ინოვაციური კლასტერების ეფექტური განვითარება მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და მეცნიერული ცოდნის მოწინავე წყაროების ხელმისაწვდომობაზე, ასევე ფინანსური რესურსების მნიშვნელოვანი მოცულობის კონცენტრაციის შესაძლებლობებზე. კლასტერის ინოვაციური ორიენტაციის პროცესში დიდ როლს თამაშობს ინტელექტუალური და ფინანსური კაპიტალის განვითარებული ინფრასტრუქტურების არსებობა. რეგიონულ დონეზე კლასტერული მიდგომის უპირატესობას წარმოადგენს:

1. რეგიონულ ინოვაციურ კლასტერებს აქვს საფუძველშივე ჩამოყალიბებული ახალი ტექნოლოგიების, ცოდნის, პროდუქციის, ტექნოლოგიური ქსელის გავრცელების მდგრადი სისტემა, რომელიც ერთიან მეცნიერულ ბაზას ეყრდნობა;

2. კლასტერის საწარმოებს აქვს დამატებითი კონკურენტული უპირატესობები, რადგან მათ აქვთ სპეციალიზაციისა და სტანდარტიზაციის განხორციელების, ასევე ინოვაციების დანერგვაზე ხარჯების მინიმუმადე დაყვანის შესაძლებლობები;

3. კლასტერის მოქნილი სამეწარმეო სტრუქტურების არსებობა მათ სტრუქტურებში - მცირე საწარმოები, რომლებიც ხელს უწყობენ რეგიონის ეკონომიკის ინოვაციური წერტილების ზრდის ფორმირებას;

4. კლასტერები ძალიან მნიშვნელოვანია მცირე ინოვაციური მეწარმეობის განვითარებისათვის, რადგან ისინი უზრუნველყოფენ მცირე ინოვაციურ ფირმებს სპეციალიზაციის მაღალი ხარისხით კონკრეტული მეწარმეობრივი ნიშის მომსახურებისას, რადგან ამ დროს სამრეწველო საწარმოების კაპიტალთან ხელმისაწვდომობა გაადვილებულია, ასევე ადვილად ხდება იდეების გაცვლა და სპეციალისტების ცოდნის მეწარმეებისათვის გაზიარება.

5. ეფექტურად ფუნქციონირებად ინოვაციურ კლასტერებში დანქარებულია ინოვაციური პროცესი, ხოლო მცირე ინოვაციურ საწარმოებს, რომლებიც კლასტერის მონაწილეები არიან, უვითარდებათ ისეთი უპირატესობა, როგორცაა ინოვაციების აღქმა, ბიზნესის რაციონალიზაცია, რომელიც წინ უსწრებს მწარმოებლურობის ზრდას და ა.შ.

თუმცა, მიუხედავად ყველა ზემოთ ხსენებული უპირატესობისა, ამჟამად საქართველოში არ არსებობს კლასტერების განვითარების უნივერსალური კონცეფცია. თვით ცნება „კლასტერი“ არ არის კანონმდებლობით დამტკიცებული. მოცემულ პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს კლასტერული პოლიტიკა.

კლასტერული პოლიტიკა კლასტერების მხარდაჭერის სახელმწიფო ზომებისა და მექანიზმების სისტემაა, რომელიც უზრუნველყოფს რეგიონების, კლასტერში შემავალი საწარმოების კონკურენტუნარიანობის ზრდას, ასევე ინოვაციების დანერგვას. კლასტერების შექმნისა და განვითარების ღონისძიებებს თან ერთვის ორგანიზაციული, ნორმატიულ-სამართლებრივი უზრუნველყოფის ზომები, ინვესტიციური, ფინანსურ-საბიუჯეტო მექანიზმები, საინფორმაციო და საკადრო მხარდაჭერა. ინოვაციური კლასტერების განვითარების მხარდაჭერისა და უზრუნველყოფის აუცილებლობა მტკიცდება შემდეგი არგუმენტებით [7]:

- ეკონომიკის ინოვაციურობა დამოკიდებულია არა მარტო საწარმოებისა და მეცნიერულ-კვლევითი დაწესებულებების ეფექტურ საქმიანობაზე, არამედ პირველ რიგში იმაზე, თუ როგორ თანამშრომლობენ ერთმანეთთან და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებთან.

- ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების ტერიტორიული სიხლოვე ხელს უწყობს ცოდნის ჩამოყალიბებას, აღქმას და გამოყენებას, ასევე ეფექტური ინოვაციური სისტემის ფორმირებას.

კლასტერული პოლიტიკის ძირითადი მიზნებია:

- მცირე ინოვაციური ბიზნესის განვითარება;

- რეგიონებისა და ცალკეული საწარმოების კონკურენტუნარიანობისა და ინოვაციური პოტენციალის ამაღლება;

- რეგიონული ეკონომიკის დივერსიფიკაციის ხელშეწყობა რეგიონული დარგობრივი კლასტერების სტიმულირებისა და განვითარების საფუძველზე.

კლასტერის საერთო ნიშან-თვისება, რომლითაც მათ მიადწიეს არსებით ტექნოლოგიურ პროცესს, არის ის, რომ ყველა მუშაობს როგორც ერთიანი ქსელის მონაწილე და არა ცალ-ცალკე. სპეციალისტების მტკიცებით, კლასტერული საწარმოების ყველაზე დიდი უპირატესობა არის ის, რომ მას აქვს შესაძლებლობა მოიწვიოს მაღალკვალიფიციური მუშები და პარტნიორებმა ერთმანეთს გაუზიარონ საბაზრო ინფორმაცია. აღსანიშნავია რომ კლასტერში ყოფნა სტიმულს აძლევს მეწარმეობრივ უნებს, აადვილებს კავშირების დადგენას სხვადასხვა პროექტების განხორციელების მიზნით, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია მცირე ინოვაციური საწარმოებისათვის [8].

საქართველოსთვის კლასტერების განვითარებისა და შექმნის მართვის ინსტრუმენტების სრულყოფა შეიძლება სასარგებლო იყოს, ამისათვის უნდა არსებობდეს ინოვაციური კლასტერის ფორმირების შემდეგი წინაპირობები:

- მეცნიერული პოტენციალის არსებობა (მსოფლიო დონის მეცნიერების ყოფნა, მსხვილი მეცნიერული ცენტრები).

- ინოვაციური კლასტერის ფორმირების იდეის მხარდაჭერის ინსტიტუციური წინაპირობები - ხვადასხვა ფონდები ბიუჯეტის სახსრებიდან, ასევე ამ იდეის სახელმწიფოებრივი და რეგიონული მხარდაჭერა.

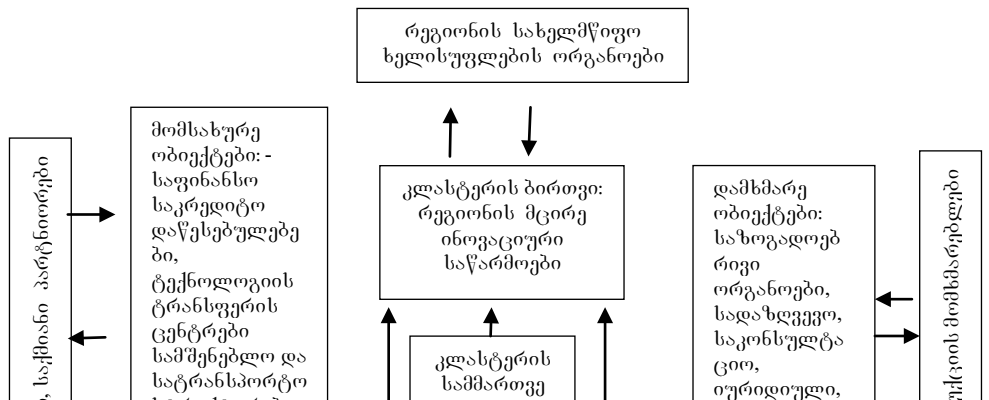
- პოლიტიკური წინაპირობები (მთავრობის გადაწყვეტილება ინოვაციური საქმიანობის, როგორც ერთ-ერთი სტრატეგიული პრიორიტეტის, განვითარების შესახებ).

- წარმოების წინაპირობები, სახელდობრ, კლასტერში შემაჯავლი რეგიონისა და ცალკეული საწარმოების ინოვაციურობის დონე, რომლის მოთხოვნაც უნდა გაჩნდეს კლასტერის წარმოების მიმართ, როგორც უმაღლესი კონკურენტუნარიანობის მიღწევის აუცილებელი პირობა.

საქართველოში უნდა ჩამოყალიბდეს ინოვაციური განვითარებისათვის ხელსაყრელი ფაქტორების ერთობლიობა. მათ რიცხვშია მოსახლეობის სტრუქტურაში უმაღლესი განათლების მქონე პირთა მაღალი კონცენტრაცია, განვითარებული სამეცნიერო ინფრასტრუქტურა, ქალაქისა და რეგიონების საწარმოებში შემუშავებული პროექტების გამოყენების შესაძლებლობა.

საქართველოში შემდგომი განვითარებისა და სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის განმტკიცებისათვის ეფექტური შეიძლება გახდეს მცირე ინოვაციური საწარმოების რეგიონული კლასტერების შექმნა.

ქვემოთ მოცემულია საქართველოს მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის ორგანიზაციულ-კონცეპტუალური სქემა.

საქართველოს მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის ორგანიზაციულ-კონცეპტუალური სქემა.

მოცემული სქემის ჩარჩოში შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი სტრუქტურული ელემენტები:

- „კლასტერის ბირთვი“ - ობიექტები, რომელთა ირგვლივ ხდება კლასტერის - მცირე ინოვაციური საწარმოების დაჯგუფება.

- „დამატებითი ობიექტები“ - ობიექტები, რომელთა საქმიანობა უშუალოდ უზრუნველყოფს „კლასტერის ბირთვის“ ობიექტების ფუნქციონირებას, ჩვენი აზრით, მათ უნდა მივაკუთვნოთ სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებები, საგანმანათლებლო დაწესებულებები, ბიზნესინკუბატორები და სხვა.

- „მომსახურე ობიექტები“ - ობიექტები, რომელთა არსებობა აუცილებელია, მაგრამ მათი საქმიანობა უშუალო კავშირში არ არის „კლასტერის ბირთვის“ ობიექტის ფუნქციონირებასთან. ჩვენი აზრით, „მომსახურე ობიექტებს“ უნდა მივაკუთვნოთ საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებები, ასევე საწარმოები, რომლებიც კლასტერის სერვისულ ფუნქციებს ახორციელებს.

- „დამხმარე ობიექტები“ - კლასტერის ობიექტები, რომელთა არსებობა სასურველია, მაგრამ არ არის აუცილებელი კლასტერის სხვა ობიექტების ფუნქციონირებისათვის. მათ რიცხვს შეიძლება მივაკუთვნოთ სხვადასხვა საკონსულტაციო საქმის წარმოება, რომელთა ფუნქციები შეიძლება განხორციელდეს როგორც კლასტერის ჩარჩოში, ასევე აუტსორსინგის დახმარებითაც. ამას გარდა, მოცემულ ობიექტებს შეიძლება მივაკუთვნოთ საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, სადაზღვევო, ლიზინგური, ფაქტორინგული საწარმოები.

შემთავაზებული მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის ორგანიზაციულ-კონცეპტუალური სქემის მნიშვნელოვანი მომენტი არის ის, რომ აქცენტი კეთდება არა მხოლოდ კლასტერის მონაწილეთა და კლასტერული ჯგუფის პროდუქციის მომხმარებელ-მომხმარებლების ურთიერთქმედებაზე, არამედ რეგიონის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებთან და რეგიონში მცირე ბიზნესის

სახელმწიფო მხარდაჭერის ინფრასტრუქტურის ორგანიზაციებთან ურთიერთქმედებაზე.

დასავლეთის გამოცდილების თეორიული წინაპირობის განხილვის საფუძველზე საქართველოში მცირე ინოვაციური კლასტერის განვითარების პირობების შესაძლებლობების შექმნისათვის შეიძლება შემდეგი მეთოდური მიდგომების შეთავაზება [9]:

1. მოსამზადებელი ეტაპი, რაც ითვალისწინებს საქართველოს რეგიონში კლასტერის მოდელის ზოგად მეთოდურ დამუშავებას. მას თან ერთვის შემდეგი ეტაპები: მუშა ჯგუფის შექმნა; კლასტერის მომავალი მმართველი ცენტრის სავარაუდო მონაწილეების განსაზღვრა; მცირე ინოვაციური საწარმოების კლასტერის ფუნქციონირების ნორმატიულ-უფლებრივი ბაზის დამუშავება და დამტკიცება; პროექტის დასახული მიზნის დამუშავება;

2. ანალიტიკური ეტაპი. ამ ეტაპზე ხორციელდება შემდეგი ნაბიჯები: კლასტერის წარმოების განსაზღვრა; კლასტერის ბირთვის ფორმირება; კლასტერის საზღვრების დადგენა; ვლინდება კლასტერის შიდა კავშირები; განისაზღვრება კლასტერის მმართველობის ცენტრი; ტარდება კლასტერის სტრატეგიული ანალიზი; განისაზღვრება მისი პოტენციალი.

3. ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ეტაპი, რაც ითვალისწინებს კლასტერის ეფექტური მუშაობის უზრუნველყოფისათვის რეკომენდაციების დამუშავებას. მას თან ერთვის:

- კლასტერის ფუნქციონალური და ორგანიზაციულ-სამეურნეო მექანიზმების აგება;

- მონაწილეთა ინოვაციური საქმიანობის გაფართოების მიზნით ინფრასტრუქტურის განვითარება;

- კლასტერის მონაწილეთა ინფორმაციული ურთიერთქმედების ორგანიზება;

- კლასტერის წევრთა შესაძლებლობებისა და კომპეტენციის სისტემატიზება;

- კლასტერის განვითარების სტრატეგიის, მათ რიცხვში მიზნების, სცენარისა და ინოვაციური განვითარების მიმართულებების შემუშავება.

4. კლასტერის საქმიანობის ეფექტურობის შეფასების ეტაპი. მოცემული ეტაპი ითვალისწინებს კლასტერის განვითარების სტრატეგიის ეფექტურად შესრულების ანალიზს, სხვადასხვა მიმართულებით ფუნქციონირების პროგნოზის დამუშავებას, სინერგეტიკული ეფექტის თვალსაზრისით კლასტერის ეფექტურობის შეფასების მეთოდის ფორმირებას. საწყის ვარაუდად მიიღება ის ფაქტი, რომ ეფექტურად ფუნქციონირებად ინოვაციურ კლასტერებში დაჩქარებულია ინოვაციური პროცესი, ხოლო კლასტერის მონაწილეებს უვითარდებათ ისეთი უპირატესობები, როგორცაა ინოვაციების აღქმა, ბიზნესის რაციონალიზაცია, მწარმოებლურობის წინმსწრები ზრდა და ა.შ.

კლასტერის ფუნქციონირების ეფექტურობა შეიძლება შეფასდეს ხელფასის დონით, შექმნილი სამუშაო ადგილების რაოდენობით.

დასკვნა

საერთო-სახელმწიფოებრივ და ლოკალურ დონეზე კლასტერული კონცეფციის დანერგვის დაჩქარება ხელს შეუწყობს მცირე ინოვაციური ბიზნესის განვითარებას საქართველოში და რეგიონებში. კლასტერული სტრუქტურების მხარდაჭერა და წარმოქმნა შეიძლება გახდეს თითოეული ტერიტორიული წარმონაქმნისა და სახელმწიფოსთვის წინსვლის საწინდარი. ამისათვის აუცილებელია, პირველ რიგში საკანონმდებლო დონეზე მოვხაზოთ კლასტერების შექმნისა და ფუნქციონირების

ნირების სამართლებრივი ბაზა, შესაბამისად, მიზანშეწონილია იმ ტერმინების განმარტება, რომლებიც კლასტერინგს ეხება. მნიშვნელოვანია ასევე ხელმძღვანელი სუბიექტების რაოდენობის კონკრეტიზება, მონაწილეთა სტატუსი, მისი შექმნის პირობები, დოკუმენტების მომზადება იურიდიული გაფორმებისა და ფუნქციონირებისათვის, კლასტერის დასახელების იურიდიული დამტკიცების პროცედურა, ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების ჩამონათვალი, მისი საქმიანობის რეგლამენტირებისათვის.

საჭიროა აღვნიშნოთ თუ როგორ ხდება კლასტერის მონაწილეთა შორის ურთიერთობების ჩამოყალიბება, რომელი ორგანოები მართავენ კლასტერულ განათლებას, როგორია მათი უფლებამოსილება, რა სახის პასუხისმგებლობა შეიძლება დაეკისროთ კლასტერის მონაწილეებს და რა დარღვევაზე და სხვა.

რადგანაც კლასტერები წარმოიქმნება ხანგრძლივი დროით, ჩამოთვლილი საკითხების სამართლებრივი რეგლამენტირება უზრუნველყოფს ასეთი გაერთიანებების აღმოცენებასა და ფუნქციონირებას, მიუხედავად იმისა, თუ როგორი მთავრობა ხელმძღვანელობს სახელმწიფოს და რა პოლიტიკას ატარებს ის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Владислав Тарасенко. Территориальные кластеры: Семь инструментов управления. — М.: Альпина Паблишер, 2015. с - 201;
2. В.В. Тарасенко Социологический анализ целей кластерных инициатив, 2011. с - 30;
3. <http://ru.wikipedia.org>;
4. <http://ppt.ru/news/134649>;
5. Solvell, O, Lindqvist, G, & Ketels, C, The Cluster Initiative Greenbook, 2003. p-25;
6. Портер, М. Конкуренция. 2001. с - 495;
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Business_cluster;
8. Фурщик Моисей, Славянова Светлана Кластер номер один//Эксперт Юг № 48 2010. с -137;
9. Мигранян, А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой 2002. с - 99.

Lela Guledani

Ivane Javakishvili Tbilisi State University PhD Student

**METHODICS OF THE CLUSTER CREATION OF SMALL INNOVATIVE
ENTERPRISES IN GEORGIA
Expanded Summary**

In the beginning of the 21st century, almost all countries with advanced economies are interested in to promote regional innovation systems and clusters development policy, thus raise country's national competitiveness as an opportunity of economic growth and development.

Many examples of world practice demonstrate that the clustered form of the production is most favorable for the innovative process. Cluster helps the cooperation of interested bodies, forming the region's unique competences, focusing enterprises and organizations in a specific area.

The main task of modern Georgian economy is to activate innovative processes and to move it to innovative development. In this regard, special attention is paid to the tasks relating to innovation clusters as an independent event.

Georgia should form a combination of favorable factors for innovative development. For supporting Clusters should be created a system of state measures and mechanisms to increase the competitiveness of enterprises, clusters in the region and increase innovations.

Cluster's concept's acceleration will promote the development of small innovative businesses in Georgia and regions. Support and creation of clustered structures can become the reason of the state's and each territorial entity's progress.

Country's or region's cluster policy is a "cluster initiative" portfolio that deals with the effects and risks caused by the cluster creation. "Cluster Initiative" is the process of creating and developing a specific cluster that can be formed by region's community, firms and other active institutions.

The clear examples of innovative clusters of foreign countries are:

□ USA - 380 clusters, Specialized in - Computer Technologies. Cluster - "Silicon Valley". Homeland of the world famous companies: Intel, AMD, Oracle, Apple, Cisco, Yahoo !

□ France - 96 clusters, Specialized in - pharmaceutical and cosmetics. Production of food products. Cluster - "Cosmetic Valley" - 600 enterprises, the world leader in the production of cosmetics.

□ India - 106 clusters, Specialized in - Computer Technologies. The turnover of IT sectors in India is about 70 billion dollars.

□ Italy - 206 clusters, Specialized in - production of consumer goods and food products. Cluster - "Sassuolo": 330 million cubic meters of ceramic tiles per year 3 billion euros.

However, despite all of the above-mentioned advantages, there is no universal concept of Clusters Development in Georgia. The concept of "cluster" is not approved by the legislation. In this conditions the Cluster policy is gaining a particular importance.

Cluster Policy is a system of state measures and mechanisms for supporting clusters, ensuring the growth of competitiveness of enterprises in clusters, as well as introduction of innovations. It is collection of clusters initiatives. The necessity of supporting and sustaining innovative clusters is confirmed by many arguments.

Improvement of clusters development and creation for Georgia can be useful, for this there should be the following preconditions for the formation of an innovative cluster:

- Existence of scientific potential (presence of world class science, large scientific centers, existence of higher industrial science);

- Institutional prerequisites to support the idea of innovative cluster formation - Various funds from budget funds, as well as the state and regional support of this idea;
- Political prerequisites (government decision on innovation activities, as one of the strategic priorities);
- Preconditions of production, namely, the level of innovation in the region and individual firms.

Georgia should form a combination of favorable factors for innovative development. Among them are high concentration of persons with higher education in the structure of the population, the development of scientific infrastructure, the realization of projects developed by the enterprises in the regions and towns.

For the further development and strengthening of scientific-technical potential in Georgia, it is possible to create regional clusters of small innovative enterprises.

Based on the theoretical preconditions of Western experience, the following innovative approaches can be offered to create conditions for the development of small innovative clusters in Georgia:

5. Preparation level, which provides the general methodological processing of cluster model in the region of Georgia.
6. Analytical level, which provides the steps for formatting clusters core and potential;
7. Organizational-economical level, which envisages processing of clusters for effective work;
8. Cluster Performance Assessment Phase. This phase provides an analysis of the effectiveness of the Cluster Development Strategy, in various directions.

თამარ ბუჭაშვილი
საქართველოს უნივერსიტეტის
ბიზნესადმინისტრირების ფაკულტეტის დოქტორანტი

**სარჯთეფექტური პირველადი ჯანდაცვა და მისი ეკონომიკური
სარგებელი**

რეზიუმე. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, სამედიცინო საქმიანობის პროცესში აუცილებელი ხდება სერვისის მიღების მამოტივირებელი ფაქტორების, ახალი მიდგომების შესწავლა და გამოყენება, რადგან სწორედ ეს ფაქტორები ახდენს ყველაზე შესაძინევ გავლენას პაციენტის ქცევის ცვლილებებზე. კვლევის პროცესში შესწავლილი იქნება პირველადი ჯანდაცვის დაწესებულებაში (პოლიკლინიკაში) ოჯახის ექიმის მიერ მიწოდებული სამედიცინო მომსახურებით პაციენტთა კმაყოფილების დონე. კვლევის მიზნიდან გამომდინარე, ძირითადი ამოცანებია იმ მნიშვნელოვანი ცვლადების და მასტიმულირებელი ფაქტორების გამოვლენა, რომელიც ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, მონაწილეობს მომხმარებლისთვის, პაციენტისთვის ექიმის მიერ შერჩეული მეურნეობის და დიაგნოსტიკის სქემების გათვალისწინებასა და დაცვაში და, შესაბამისად, პაციენტის ქცევის მოდელს აყალიბებს. კვლევას ექნება რეკომენდაციის ხასიათი პირველადი ჯანდაცვის სერვისის მიმწოდებელი პროვიდერებისათვის. კვლევის შედეგები გამოყენებული იქნება პირველადი ჯანდაცვის მომსახურების ხარისხის სტრატეგიული გეგმის შემუშავების პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: პირველადი ჯანდაცვა, საერთაშორისო სტანდარტიზებული კითხვარი, პაციენტის კმაყოფილება, ჩართულობის პარამეტრები.

შესავალი

ჯანმრთელობა სრული ფიზიკური, სულიერი და სოციალური კეთილდღეობაა. მედიცინა მრავალმხრივ საქმიანობას ითვალისწინებს, რომელიც, თავის მხრივ, ყველა რგოლს უკავშირდება. ჯანმრთელობის დაცვა მოწოდებულია, უზრუნველყოს საზოგადოების ჯანმრთელობის შენარჩუნების, დაცვისა და აღდგენის პროცესები, რაც საზოგადოების არსებობის და განვითარების აუცილებელი პირობაა. თავის მხრივ, საზოგადოებრივი ცხოვრების თანდათან ცვლილება ჯანდაცვის სისტემის განახლებასაც მოითხოვს. ამგვარად, ჯანდაცვა არის როგორც საზოგადოების კეთილდღეობის, ისე ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინდიკატორი. შესაბამისად, ჯანდაცვა საზოგადოების მიერ აღიქმება, როგორც ცხოვრების დონისა და ხარისხის აუცილებელი შემადგენელი კომპონენტი, რომელიც მთავარ როლს თამაშობს სახელმწიფოს ეკონომიკურ განვითარებაში და უზრუნველყოფს შრომითი რესურსების წარმოებასა და ხარისხს. მედიცინა თავისი არსით მომსახურების სფეროს მიეკუთვნება, რომელიც თანამედროვე ეკონომიკის ერთ-ერთი პერსპექტიული მიმართულებაა. ამ სფეროში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ჯანდაცვას, რომელიც საკმაოდ დიდ ინვესტირებას საჭიროებს. ჯანდაცვის ეროვნული სისტემები ყველა ქვეყანაში განსხვავებულია.

ჯანდაცვაში სახელმწიფოს წილობრივი მონაწილეობით დიდი ბრიტანეთი ლიდერობს. ბევრი ქვეყანა ასუსტებს სახელმწიფო კონტროლს და ნერგავს საბაზრო მექანიზმებს, რაც ჯანდაცვაში პაციენტთა ნაწილობრივ მონაწილეობას გულისხმობს. ჯანდაცვაზე გაწეულ მთლიან დანახარჯებში სახელმწიფოს წილის ზრდა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო და 1980 წლამდე გაგრძელდა, დღესდღეობით, მსოფლიოში ხდება კერძო სექტორის წილის ზრდა, რაც საბაზრო ეკონომიკის განვითარებას უკავშირდება.

თემის აქტუალობა განპირობებულია მსოფლიოში მიმდინარე სისტემური ცვლილებებით გ სტანდარტიზაციით, ბიზნესის ინტერნაციონალიზაციით და, რაც მთავარია, სამედიცინო ბიზნესის მართვაში სისტემური მიდგომის როლის გაზრდით. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, სამედიცინო საქმიანობის პროცესში აუცილებელი ხდება სერვისის მიღების მამოტივირებელი ფაქტორების, ახალი მიდგომების შესწავლა და გამოყენება, რადგან სწორედ ეს ფაქტორები ახდენს ყველაზე შესაძინევ გავლენას პაციენტის ქცევის ცვლილებებზე. მომსახურების

სფერო მსოფლიო ეკონომიკის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მიმართულებაა. იგი პერსპექტიული და სწრაფად განვითარებადი დარგია. რაც დრო გადის, მომსახურების სფეროს სულ უფრო მეტი ყურადღება ექცევა, კერძოდ იმას, თუ რისი მიღება სურს მომხმარებელს და რა მოტივაცია გააჩნია მას. კაცობრიობის ისტორიაში სამედიცინო სფერო ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ მომსახურების სფეროდ განიხილება. საჭიროების დადგომის შემდეგ მისგან თავის არიდება თითქმის წარმოუდგენელია. დღეს ამ სფეროში ძალიან მნიშვნელოვანია მომხმარებლის მოლოდინების გამართლება და ისეთი გარემოს შექმნა, რომელიც მათ ლოიალურს გახდის. სამედიცინო მომსახურების სფეროს მიმართულებით გარემო დღითი დღე უფრო კონკურენტუნარიანი ხდება.

პირველადი ჯანდაცვის თავისებურებები

ჩვენს ქვეყანაში სამედიცინო სერვისების მიღება მომხმარებლებს შეუძლიათ სახელმწიფო პროგრამებში ან კერძო სადაზღვევო სქემებში მონაწილეობით. მომხმარებელს ასევე აქვს შესაძლებლობა, სამედიცინო სერვისი თვითდინებით, ანუ ჯიბიდან გადახდის საშუალებით მიიღოს. ამ შემთხვევაში ხშირად ადგილი აქვს პირველადი ჯანდაცვის ძირითადი რგოლის – ოჯახის ექიმის გვერდის ავლას. პირველადი ჯანდაცვის ექიმისთვის პაციენტთან ურთიერთობა უწყვეტი პროცესია. იგი პაციენტს ხანგრძლივად, ზოგჯერ კი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში აკვირდება. შედეგად, ექიმმა კარგად იცის კონკრეტული პაციენტის სამედიცინო ისტორია. ეს ცოდნა კი მას საშუალებას აძლევს მართოს დაავადება, მოახდინოს სამედიცინო ხარჯის მინიმუმამდე დაყვანა და სამედიცინო მომსახურების უწყვეტობის შენარჩუნება. თუმცა, ხშირად ადგილი აქვს ამ რგოლის ამოგდებას და ისეც ხდება, რომ ამბულატორიული შემთხვევის დადგომისას პაციენტს არ მართავს ოჯახის ექიმი.

ჯანდაცვა რთული სისტემაა. პაციენტს უძნელდება იმის გარკვევა, თუ რომელ ექიმს მიმართოს და რა სახის სამედიცინო სერვისები ჩაიტაროს. ასეთ სისტემაში მას სწორედ ოჯახის ექიმი უწევს კოორდინაციას. შესაბამისად, ოჯახის ექიმის მიმართ პაციენტის ნდობის ჩამოყალიბება საბოლოოდ ეკონომიკური სარგებელის და სამედიცინო ხარისხის ამაღლების ერთ-ერთი წინაპირობაა. ექიმი ამ შემთხვევაში გვევლინება არა მხოლოდ როგორც პაციენტის მკურნალი, არამედ ის არის პაციენტის სამედიცინო გზის დამგეგმავე, დამკვალიანებელი. რაც უფრო კმაყოფილია პაციენტი პირველადი ჯანდაცვის პროვაიდერი დაწესებულების და კონკრეტული ოჯახის ექიმის მომსახურებით, მით უფრო იზრდება იმის ალბათობა, რომ სამედიცინო შემთხვევა პირველადი ჯანდაცვის რგოლის მიერ ეფექტურად იქნება მართული.

სამედიცინო მომსახურების, მით უფრო ამბულატორიული სერვისის სირთულე განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ გაწეული სერვისების ხელით შესება შეუძლებელია. ძნელია მათი მახასიათებლების გაზომვა და, რა თქმა უნდა, მოითხოვს მაღალი კვალიფიკაციის სპეციფიკურ (სამედიცინო) ცოდნას. მომხმარებლებს უძნელდებათ ჯანდაცვის სერვისების ხარისხის წინდაწინ შეფასება, რადგან ეს მხოლოდ მათი მიღების შემდეგ არის შესაძლებელი და რიგ შემთხვევაში შეუძლებელიც). ამასთანავე, პირველადი ვიზიტი სამედიცინო დაწესებულებაში სულაც არ გულისხმობს იმას, რომ ეს პაციენტი სერვისის მიმწოდებლების ძიებას არ განაგრძობს და ეხება როგორც სამედიცინო დაწესებულებას, ასევე მკურნალ ექიმს. პაციენტთა კმაყოფილება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სამედიცინო მო-

სახურების უწყვეტობაზე. ეს უკანასკნელი კი, ჯანდაცვის სერვისების ხარჯთეფექტურობის გარდა, სერვისების ადეკვატურ უტილიზაციას განაპირობებს. პაციენტზე ორიენტირებული ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია, გაუმჯობესდეს როგორც სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობა, ასევე, ხარისხი. სამედიცინო დახმარების ბაზარი კარდინალურად განსხვავდება ყველა სხვა ტიპის ბაზრისაგან. იგულისხმება ის, რომ სამედიცინო განათლების არმქონე ადამიანისთვის პრაქტიკულად წარმოუდგენელია სამედიცინო დახმარების ხარისხის განსაზღვრა და ამის საფუძველზე მისთვის სასურველი სერვისის ამორჩევა. სამედიცინო სერვისების თავისუფალი ბაზრის პრინციპებზე გადასვლის მოწინააღმდეგენი მიიჩნევენ, რომ სამედიცინო განათლების არმქონე ადამიანი (პაციენტი, ასევე მის ოჯახის წევრი) სრულიად არაკვალიფიციურია თავად განსაზღვროს არათუ სამედიცინო დახმარების სერვისის ხარისხი, არამედ ისიც კი, საერთოდ დგას თუ არა ადამიანისთვის სერვისის მიღების საჭიროება. მომხმარებლებს (პაციენტებს) შესაძლოა აქვთ თავისუფალი არჩევანის შესაძლებლობა. მათ შეიძლება აირჩიონ კონკრეტული სამედიცინო დაწესებულება, თუმცა ვერ აირჩევენ მომსახურების მოცულობას. მომხმარებელმა შესაძლოა განსაზღვროს სამედიცინო დაწესებულება მხოლოდ გამართული ინფრასტრუქტურით და მაღალტექნოლოგიური აპარატურით, თუმცა მიღებული მომსახურების განსაზღვრა გარკვეულ სირთულეებთან არის დაკავშირებული. თავისუფალი ბაზრის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნაა მომხმარებლის სრული ინფორმირებულობა შესაძენი საქონლის (ან მომსახურების) ფასზე, მოცულობასა და ხარისხზე. სამედიცინო ბაზარზე, მისი სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, უფრო რთული მდგომარეობა შეინიშნება, რაც განპირობებულია სამედიცინო დახმარების ხარისხის განსაზღვრის ზუსტი კრიტერიუმების არარსებობით. უპირველეს ყოვლისა, სამედიცინო მომსახურების მომხმარებელი არ ფლობს ისეთი სახის ცოდნას, რომლის მეშვეობითაც სამედიცინო ორგანიზაციასა და ექიმს რაციონალურად აირჩევდა და, შესაბამისად, მიიღებდა მაღალი ხარისხის სამედიცინო მომსახურებას. პაციენტის შთაბეჭდილება უმთავრესად წინა მკურნალობით მიღებული გამოცდილებით ან სხვა ექიმთა აზრით განისაზღვრება. საჭირო ინფორმაციის მოპოვება დროსა და რესურსებთან დაკავშირებულ გარკვეულ ხარჯებს მოითხოვს. ინგლისის ჯანდაცვის ეკონომიკის ექსპერტთა თვალსაზრისით, რაც უფრო ინფორმირებულია მომხმარებელი და რაც უფრო ნაკლებია ძიების დანახარჯები, საბაზრო სტრუქტურა მით უფრო ახლოს არის სრულყოფილ კონკურენციასთან [Health economics, Barbara Mcpake, 2003 გვ. 202].

პაციენტებმა არ იციან სამედიცინო დახმარების რომელი სახეა მათთვის ყველაზე ეფექტური, რა ტიპის სამედიცინო მომსახურებას საჭიროებენ ან რა სარგებლობას მოუტანს შემოთავაზებული სამედიცინო დახმარება. პაციენტებისათვის სირთულეს წარმოადგენს აგრეთვე მათზე ჩატარებული მკურნალობის შედეგის და ხარისხის შეფასებაც. სწორედ ამ ფაქტორების გამო, სამედიცინო მომსახურების სფეროში რთულია კომუნიკაცია.

სამედიცინო სფეროში ინდივიდუალური გადაწყვეტილებები მიიღება არა ცალკეული მომხმარებლის ინფორმირებულობის და ფინანსური შესაძლებლობების შესაბამისად, არამედ მისი ჯანმრთელობის საჭიროებებიდან გამომდინარე. კლასიკური მოდელის მიხედვით, აუცილებელი სამედიცინო მომსახურების შესაძენად გადაწყვეტილება თავად მომხმარებელმა უნდა მიიღოს.

საინტერესოა კლინიკისა და ექიმის შერჩევის პროცესში რეპუტაციული პარამეტრების მნიშვნელოვნების განსაზღვრა. სამედიცინო დაწესებულება არ არის

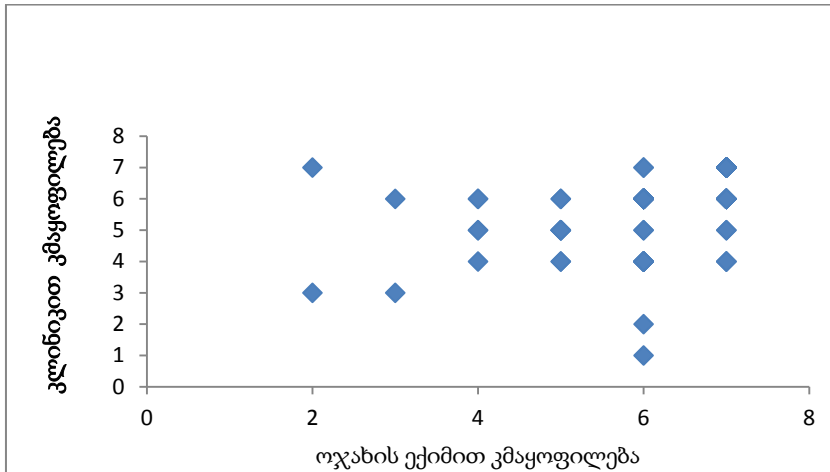
საბანკო სერვისი, სადაც შესაძლოა მისაღები იყოს სტანდარტული მომსახურების პარამეტრების არსებობა.

საყოველთაოდ მიღებულია, რომ სამედიცინო მომსახურების ხარისხის შეფასების არსებით ინდიკატორს წარმოადგენს პაციენტის კმაყოფილების მაჩვენებელი, სამედიცინო მომსახურების შესაბამისობა პაციენტების და მათი ოჯახის წევრების მოლოდინთან. პაციენტთა კმაყოფილების შესწავლის ფართო გავრცელებას ხელი შეუწყო ორმა მოცემულობამ: ერთი მხრივ, მთელ მსოფლიოში პაციენტთა უფლებების დაცვის გაზრდამ და, მეორე მხრივ, მედიცინაში საბაზრო ეკონომიკის ასპექტების დამკვიდრებამ და პაციენტის ე.წ. მომხმარებლის რანგში გადანაცვლებამ. პაციენტთა აზრის შესასწავლად შემუშავებულია და გამოიყენება სხვადასხვა ინსტრუმენტები. სპეციალური ლიტერატურის გაცნობა ადასტურებს, რომ თანამედროვე ეტაპზე ფართოდ გამოიყენება როგორც ხარისხობრივი, ისე რაოდენობრივი კვლევები. როგორც წესი, ამ ტიპის კვლევები ტარდება ორ დონეზე. პოპულაციურ დონეზე კვლევების ჩატარება მიზნად ისახავს ეროვნული მასშტაბით ჯანმრთელობის ღირებულებებისა და პრიორიტეტების გამოვლენას.

პაციენტთა კმაყოფილების დონისა და ხარისხის შესასწავლად აქტიურად გამოიყენება ევროკომისიის კითხვარი „ევრობარომეტრიკა და სტანდარტიზებული საერთაშორისო კითხვარი „ევროპეპი“. ევროსაბჭოს მიერ შემუშავებული მეთოდოლოგია - „ევრობარომეტრი“ - მიზნად ისახავს პაციენტთა უსაფრთხოებისა და ჯანდაცვის ხარისხის საკითხების შესწავლას, ხოლო ევროპეპი – პრაქტიკოსი ექიმებით პაციენტთა კმაყოფილების შესწავლას. 2009 წელს „ევრობარომეტრის“ გამოყენებით კვლევა ჩატარდა 27 ქვეყანაში და მოიცვა 406.557.138 ადამიანი. 1995-1998 წლებში მეცნიერთა ჯგუფმა შეიმუშავა პაციენტების მიერ ზოგადი პრაქტიკის შეფასების საერთაშორისო სტანდარტიზებული ინსტრუმენტი – „ევროპეპი“ [<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3409606/>]. მოცემული მეთოდოლოგია გამოყენებულია უკვე 20-ზე მეტ ქვეყანაში. სტანდარტული „ევრობარომეტრის მოდელი“ შემუშავდა 1973 წელს და ტარდება როგორც რაოდენობრივი, ასევე თვისებრივი კვლევების სახით. თითოეული რაოდენობრივი კვლევა მოიცავს 1000 პირისპირ ინტერვიუს ევროკავშირის ქვეყნებისთვის. კვლევების შედეგები ქვეყნდება წელიწადში ორჯერ.

სწორედ ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგიის საფუძველზე შემუშავდა ჩატარებული კვლევის ძირითადი კითხვარი. კვლევის კითხვარი შედგებოდა პაციენტის ჩართულობის მნიშვნელოვნების ბლოკისგან. შერჩევის (იმავე ამონაკრების ზომა) - 100 პაციენტი, რომლებმაც ისარგებლეს ოჯახის ექიმის მომსახურებით კონკრეტულ სამ ამბულატორიულ სამედიცინო დაწესებულებაში. კვლევა ჩატარდა ქალაქ თბილისში და ამბულატორიული კლინიკები შეირჩა ვაკე-საბურთალოს, მუხიანის და ვარკეთილის ტერიტორიაზე. როგორც უკვე აღინიშნა, კვლევა მულტი-დისციპლინური ხასიათისაა და აღმოჩნდა რომ ოჯახის ექიმის მომსახურებით კმაყოფილებასა და კლინიკით კმაყოფილებას შორის დაფიქსირდა მაღალი დადებითი კორელაცია (სპირმენი) - $r_s=0.62$, $p=0.000$. მიმართება ოჯახის ექიმის მომსახურებით კმაყოფილებასა და კლინიკით კმაყოფილებას შორის, ანუ რაც უფრო კმაყოფილია პაციენტი ოჯახის ექიმის, მით მეტად კმაყოფილია კლინიკისაც (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

როგორც აღინიშნა, კარგი შედეგია მიღებული ოჯახის ექიმის მომსახურებით კმაყოფილებასა და კლინიკით კმაყოფილებას შორის კავშირის დადგენის დროს. კორელაციური ანალიზიდან ასევე ჩანს, რომ ოჯახის ექიმის მომსახურებით კმაყოფილებასა და კლინიკით კმაყოფილებას შორის კორელაცია ყველა დემოგრაფიულ ჯგუფში (ჯგუფთან) სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, ანუ რაც უფრო კმაყოფილია პაციენტი ოჯახის ექიმით, მით უფრო კმაყოფილია კლინიკის მომსახურებითაც და დადებითი ტენდენცია გამოიკვეთა ნებისმიერი სქესის, ასაკის და განათლების დონის მქონე პაციენტებში (ცხრილი 2).

ცხრილი 2

სპირმენის კორელაციის კოეფიციენტი		
ჯამური		0.62*
ფილიალი	ვარკეთილი	0.70*
	ვაჟა	0.54*
	მუხიანი	0.64*
სქესი	ქალი	0.60*
	კაცი	0.64*
ასაკი	18-35	0.72*
	36+	0.52*
განათლების დონე	უმაღლესი	0.53*
	დაწვებითი/ საშუალო	0.73*

კვლევის საშუალებით გაიზომა სამედიცინო სერვისის მიღების პროცესში პაციენტის ჩართულობის პარამეტრების მნიშვნელოვნება. აღმოჩნდა, რომ ზოგადად ყველა დებულება პაციენტისათვის, მომსახურების მიღების პროცესში საკმაოდ მნიშვნელოვანია და მაღალ შეფასებას ანიჭებენ თითოეულ მათგანს. შესაბამისად, არსებობს ვარაუდი იმისა, რომ ამ პარამეტრებზე ზემოქმედება პაციენტში გაზრდის ოჯახის ექიმის მიმართ ლოიალობის ხარისხს (ცხრილი 3).

ცხრილი 3

მაჩვენებელი	საშ. ქულა
-------------	-----------

ექიმმა მოგაწოდოთ საკმარისი ინფორმაცია თქვენი დაავადების და სიმპტომების შესახებ	6.5
ექიმმა აგიხსნათ სამედიცინო გამოკვლევების, ჩარევების, მკურნალობის არსი და მიზანი	6.5
ექიმი აგიხსნათ, თუ რატომ არის მნიშვნელოვანი, რომ შეასრულოთ მისი რჩევები	6.5
დაგისახელოთ სავარაუდო დიაგნოზი	6.5
გამოავლინოს ინტერესი კონკრეტულად თქვენი შემთხვევის მიმართ	6.5
გქონდეთ შესაძლებლობა, ტელეფონით ესაუბროთ ექიმს თქვენთვის საჭირო დროს?	6.5
კონსულტაციის დროს გაგრძობინოთ, რომ საკმარისი დრო არ აქვს თქვენთვის	6.5
ჩამოგათვლევინოთ დამახასიათებელი სიმპტომი, გაგახსენათ, რაც არ გახსოვდათ	6.4
შექმნას გარემო, სადაც თავისუფლად შეგიძლიათ უამბოთ თქვენი პრობლემების შესახებ	6.4
თქვენი პირადი მონაცემები და ჩანაწერები იყოს კონფიდენციალური	6.4
აგიხსნათ დიაგნოზის ალტერნატიული ვერსიები	6.4
ეცადოს, ჩაწედეს თქვენს პრობლემებს	6.4
ექიმის დამხმარე პერსონალმაც გაგრძობინოთ მზადყოფნა თქვენს მხარდასაჭერად	6.4
ეცადოს, ჩართული იყოს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში	6.4
ახსოვდეს, თუ რა გითხრათ წინა შეხვედრის/კონსულტაციის დროს	6.2

დასკვნა

პაციენტის კმაყოფილებასა და სამედიცინო პროცესებში მის ჩართულობას შორის დადებითი კორელაციის აღმოჩენა იძლევა საშუალებას, შემცირდეს იმის ალბათობა, რომ პაციენტმა მეორად გეგმიურ სერვისებს მიმართოს პირველადი რგოლის (ოჯახის ექიმთან კონსულტაცია) გამოტოვებით, რაც, გარდა იმისა, რომ გაზრდის ადრეული დიაგნოსტიკისა და მკურნალობის შემთხვევებს, საბოლოოდ შეამცირებს როგორც პაციენტის, ისე ჯანდაცვაზე გაწეულ სახელმწიფო დანახარჯებს. საბოლოო ჯამში, ეს იქნება სოციალური სარგებელი. ცალკე აღნიშვნას საჭიროებს პოლიპრაგმაზიის (ავადმყოფისათვის ერთდროულად გაუმართლებლად მრავალი წამლისა და სამკურნალო პროცედურის დანიშვნა) მწვავე პრობლემა. იმ შემთხვევაში, თუ კლინიკის მენეჯმენტი გააკონტროლებს გაიდლაინების და პროტოკოლების აქტიურ სარგებლობას საოჯახო მედიცინის მიმართულებით, ოჯახის ექიმის კონსულტაციაზე მისულ პაციენტს, რომელსაც აქვს მაღალი ნდობა ოჯახის ექიმის და როგორც კვლევიდან იკვეთება შესაბამისად, კლინიკის, ნაკლებად გაუჩნდება მოტივაცია შეიძინოს სხვადასხვა საინფორმაციო სივრცეში გამოცდილი მედიკამენტები.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ღვედაშვილი ნარია, ჯანდაცვის ეკონომიკა და მართვა, 2005, თბილისი,

2. ბარათაშვილი ე., ქუქიაური, ლ. 2010, მენეჯმენტის პრინციპები, თბილისი.
3. Donabedian, I., D.Locker and D.Dunt, I., J.Ware, I., & R. (ბ.დ.). *Predictors of patient satisfaction*. Maxwell, 1984).
4. Barbara Mcpake, L. K. (2003). *Health Economics: An International Perspective*. Routledge, London and New York. გვ.206.
5. Blaxter, M. (1990). *Health and Lifestyles*. New Fetter Lane, London EC4P 4EE: Routledge, p. 268.
6. Blaxter, M. (1990). *'healthy' lifestyle*.
7. Dunt, D. L. (ბ.დ.). *Problems in the conceptual framework of patient satisfaction research: an empirical exploration*.
8. Grol, R. (2002). *Improving Patient Care: The Implementation of Change in Health Care* . Radboud University Nijmegen, Netherlands: Netherlands.

Tamar Butsashvili

*PhD student in Business Administration
University of Georgia*

COST-EFFECTIVE PRIMARY HEALTHCARE AND ITS BENEFITS

Expanded Summary

The complexity of medical services, especially outpatient services, is caused by the circumstances that provided services are not tangible. It is difficult to measure their characteristics, and of course, it requires high qualified, specific (medical) knowledge. Consumers find it difficult to evaluate the quality of healthcare services in advance since it is possible only after receiving them (in some cases it is even impossible). At the same time, the initial visit to a medical establishment does not mean that a patient is not looking for any other service provider, and this applies both to the medical establishment and the treating doctor. The patient's satisfaction has a significant impact on continuing medical care. And the latter one, apart from cost-effective medical services, determines the adequate utilization of services. For the progress of the patient-oriented healthcare protection service it is important to improve both the accessibility of medical services and their quality. The medical care market differs fundamentally from any other market. It means that it is practically impossible for a person who has no medical education to define the quality of medical help and, based on this, to choose a more suitable service. Opponents of transition to free market principles of medical services consider that a person who does not have medical education (a patient, as well as a member of his/her family) is not completely qualified to define not only the service of medical care itself, but also whether it is necessary at all for a person to use these services. Consumers (patients) may have an opportunity of free choice. They might choose a specific medical establishment, but they will not be able to choose the scope of the service. The consumer may define the medical institution for its good infrastructure and high-tech equipment, although the definition of the services received is associated with certain difficulties. Free healthcare consumers do not know which type of medical care is more effective for them, what type of medical care they need, or what benefit the proposed medical assistance will bring to them. It is also difficult for patients to assess the quality and outcome of the undergone treatment. It is

due to these factors in the field of medical services that it is hard to conduct effective communication.

In the medical field individual decisions are made not in accordance with the awareness and financial possibilities of individual consumers, but based on their health needs. According to the classical model, the decision on the purchase of medical services should be made by the consumer himself.

It is interesting to consider the meaning of reputation criteria during the selection of doctor and clinic. A medical establishment is not a banking service where the existence of standard service parameters can be applied.

The indicator of quality of medical services is the index of patient satisfaction. Two factors contributed to the spreading of the extensive study of patient satisfaction: on the one hand, the growth of protection of patients' rights throughout the world, and on the other hand, the legitimation of the market economy aspects in medicine and the transfer of patients to the rank of consumers. With such a background it becomes clear that the engagement of patients in the decision-making process has increased. According to the developed recommendations from the Parliamentary Assembly of the European Consulate, the guarantee for quality assurance of medical services on the part of the government demonstrates protection of the dignity and rights of patients. And at the same time, it is recognized that every citizen should take an active part in these processes. In addition to rights, patients are assigned a certain kind of responsibility. It is much more difficult to ensure participation of patients at all stages of medical services. To provide these processes while improving the quality of medical services, special initiatives, schemes and opinions are being developed to involve patients. To study the opinions of patients different tools are developed and applied. To study the satisfaction of patients by level and quality, the questionnaires of the European consulate, the Eurobarometer and the standardized international questionnaire of Europep are used. Methodology developed by the European consulate - Eurobarometer - aims to study the patient safety and health care issues, while Europep studies the satisfaction of patients with the services of practicing doctors. In 2009, due to the use of the Eurobarometer, a study was conducted in 27 countries, and the survey included 406,557,138 people. In 1995-1998 the group of scientists developed an international standardized tool for general practice evaluation by patients –Europep (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3409606/>).

This methodology is already used in more than 20 countries. With this having been taken into consideration, a questionnaire for quantitative research was developed, which consisted of a section on the significance of the patient engagement. The size of the selection (random selection) is 100 patients who used family doctor services in Tbilisi, in three specific outpatient medical establishments. It turned out that there was a high positive correlation between family doctor services and the satisfaction with the clinic - (Spearman) - $r_s=0.62$, $p=0.000$.

გიორგი ბრეგვაძე

*ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი*

**ტურიზმის პირდაპირი ეკონომიკური სარგებლიანობის გამოთვლის
მეთოდოლოგიური საკითხები**

რეზიუმე. ტურიზმის სწრაფმა ზრდამ და დივერსიფიკაციამ საჭირო გახდა ამ გლობალური ფენომენის უფრო სიღრმისეული შესწავლა და ტურიზმის ეროვნულ ეკონომიკაზე რეალური გავლენის გაზომვის აუცილებლობის საკითხი დააყენა. ნაშრომში ხაზგასმულია ტურიზმის პრობლემათა კვლევაზე დაფუძნებული სასელმწიფო პოლიტიკის შემუშავების აუცილებლობის საკითხი. საქართველოში ბოლო პერიოდში მოვზაურების გაზრდილი რაოდენობა და მათი კონტრიბუცია ეკონომიკაში საზოგადოების უდიდეს ინტერესს იწვევს. ნაშრომის მიზანი სწორედ მსოფლიოში გავრცელებული ტურიზმის პირდაპირი ეკონომიკური ეფექტების მეთოდოლოგიების ანალიზია, რაც ამ სფეროში ოპტიმალური ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების საფუძველი უნდა გახდეს.

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმის ეკონომიკური ეფექტიანობა, ტურისტული დანახარჯი, ტურიზმის პოლიტიკა, ტურიზმის კვლევები.

შესავალი

დღესდღეობით ტურიზმი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური აქტივობაა ქვეყნების უმრავლესობაში. მისი გავლენა ეკონომიკაზე მრავალმხრივია. ტურიზმი ეხმარება ადგილობრივ მცხოვრებლებს, გაიუმჯობესონ ეკონომიკური მდგომარეობა, გაზარდონ შემოსავალი და დასაქმება, შექმნან ახალი პროდუქტები და ბიზნესები.

ტურიზმი განვითარებად ქვეყნებში, როგორც ეკონომიკური განვითარების საშუალება, განსაკუთრებით აქტუალურია და არც საქართველო ამ მხრივ გამოწვეულია. ტურიზმს სხვა ინდუსტრიებზე უფრო სწრაფად შეუძლია ეკონომიკური განვითარების წახალისება, ის სწრაფად ახდენს საჭირო ფინანსური კაპიტალის გენერირებას, ზრდის ქვეყნის ტურისტული დესტინაციის ცნობადობას, აუმჯობესებს ინფრასტრუქტურას და ქმნის ახალ სამუშაო შესაძლებლობებს. განვითარებად ქვეყნებში ტურიზმის განვითარებისგან სარგებელი უფრო თვალსაჩინოა. იმ შემთხვევაში, თუ ქვეყანა შეძლებს ვიზიტორების მოთხოვნის ხარისხიანად დაკმაყოფილებას, მაშინ ქვეყნის საექსპორტო შემოსავლები მნიშვნელოვნად იზრდება [Edgell, Swanson, 2013:90-91]. ამ შემოსავლების ნაწილი მიეძინება საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფისკენ და თუ სასელმწიფოს ტურიზმის პოლიტიკა მკვეთრად სიღარიბის დაძლევაზეა ორიენტირებული, ამით სარგებლობას მოსახლეობის ღარიბი ჯგუფები იღებენ. ეს შესაძლებელია ადგილობრივი მოსახლეობის ტურიზმის საწარმოებში დასაქმებით, ტურისტებისთვის საქონლისა და მომსახურების მიყიდვით ან მცირე საწარმოს ფუნქციონირებით, რითაც საზოგადოებაში სიღარიბის დონე მცირდება.

ტურიზმი, განსაკუთრებულად კი საერთაშორისო ტურიზმი უმნიშვნელოვანესი ეკონომიკური განვითარების საშუალებაა სოფლის მოსახლეობისთვის. სოფლის მოსახლეობას მრავალი საინტერესო სერვისის შეთავაზება შეუძლია ვიზიტორებისთვის. სოფლის მოსახლეობაში ტურიზმის ეკონომიკური განვითარების საშუალებად გამოყენების დამატებითი ფაქტორები ადამიანური, ფინანსური და ტექნიკური რესურსების უკმარისობა შეიძლება იყოს. სოფლის მოსახლეობა დღესდღეობით ეძებს დომინანტი ინდუსტრიების (როგორცაა ფერმერობა და მესაქონლეობა) ალტერნატივას, დამატებითი შემოსავლის წყაროს მიღების მიზნით. ტურიზმი შესაძლოა სწორედ ის ინდუსტრია იყოს, რომელიც მათ მოთხოვნებს მიესადაგება. თუმცა ამისთვის ბევრი დაბრკოლების გადალახვაა საჭირო, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი სოფლის მოსახლეობაში ადგილობრივი რეზიდენტების მიერ ტურიზმის ეკონომიკური განვითარების საშუალებად აღიარება და ადგილობრივი რეზიდენტებისთვის ტურიზმის ინდუსტრიაში საჭირო

უნარების შესწავლაა. ტურიზმის, როგორც ეკონომიკური განვითარების საშუალების უპირატესობა მდგომარეობს იმ ფაქტში, რომ ის დამოკიდებულია ადგილის კულტურულ, ისტორიულ, ეთნიკურ, გეოგრაფიულ და ბუნებრივ უნიკალურობაზე. ეს რესურსები მოიპოვება საქართველოს ყველა სასოფლო რაიონში, არის განახლებადი და შეუძლია ადგილობრივებს სიამაყის გრძნობა გაუჩინოს მათი სიმდიდრის ადგილობრივ და საერთაშორისო ვიზიტორებისთვის ჩვენებით [Edgell, Swanson, 2013:93].

საზოგადოებაში ტურიზმის ეკონომიკური ეფექტების მიმართ ინტერესი მზარდია. მათ აინტერესებთ ტურიზმის სექტორში შექმნილი სამუშაო ადგილების რაოდენობა, ღონისძიებების მიერ გენერირებული შემოსავალი და ეფექტი მთლიან ეკონომიკაზე. ტურიზმის ეკონომიკური სარგებლიანობის ანალიზი სწორედ ამ მიზანს ემსახურება. ტურიზმის ეკონომიკური მნიშვნელობის საზოგადოებას, ბიზნესს და სახელმწიფოს ამ დარგის მიმართ მეტი პატივისცემით განაწივებს, რასაც, საბოლოო ჯამში, ტურიზმის სექტორისთვის ხელსაყრელ გადაწყვეტილებებამდე ან სახელმწიფო პოლიტიკამდე მივყავართ. ტურიზმის ბიზნესები ერთმანეთზე და სხვა სექტორის ბიზნესებზე ძლიერ არის გადაჯაჭვული. ტურიზმის ეკონომიკური სარგებლიანობა და ხარჯები გარკვეულწილად ყველას ეხება საზოგადოებაში. ეკონომიკური ეფექტების ანალიზი იძლევა ამ ეკონომიკური ურთერთდამოკიდებულების შეფასებას, რაც ტურიზმის როლის და მნიშვნელობის უკეთ გააზრებას უწყობს ხელს.

* * *

ეკონომიკური ეფექტების ანალიზი დავიწყოთ ტურიზმის დანახარჯის ცვლილებით, გამოწვეული „პირდაპირი ეფექტის“ მნიშვნელობის განმარტებით. პირდაპირი ეფექტი, როგორც სახელიდან ჩანს, თავად ტურისტულ დანახარჯს წარმოადგენს. ყოველი კვლევისათვის ტურიზმის ეფექტის გასაზომად საწყისი წერტილია ტურისტების დანახარჯები განთავსებაზე, საკვებზე, დღესასწაულებზე, საყიდლებსა და სხვადასხვა ტურისტული დანახარჯების კატეგორიებზე. აღნიშნულის შეფასებას ვახდენთ განსხვავებული ტიპის მოგზაურის მიერ განხორციელებული დანახარჯების შესაბამისად. შემდეგ მოცემული დანახარჯების დიფერენცირება შესაძლებელი ხდება სხვადასხვა დანახარჯთა კატეგორიის მიხედვით. საბოლოო ნაბიჯს კი წარმოადგენს პირდაპირი ეფექტების გამოთვლა ისეთ ცვლადებზე, როგორიც არის წარმოება, დასაქმება, ექსპორტი და გადასახადები.

ვიზიტორების დანახარჯების შეფასებას მსოფლიოში რამდენიმე მეთოდით ახდენენ. მათ შორისაა: საერთაშორისო და შიდა ვიზიტორების კვლევა, შემოსვლის და გასვლის ბარათები, ეროვნული ბანკის კვლევა და ტურისტული ობიექტების კვლევა.

საერთაშორისო ვიზიტორების კვლევა. სმიტის (Smith) აზრით, „ტურიზმის ეკონომიკური ეფექტების კვლევების საზომების უმრავლესობა სპეციფიკური ინდიკატორებია, რომელიც მხოლოდ ვიზიტორების გამოკითხვის ბაზაზე არის დაფუძნებული“ [Smith, 2000:225]. ეს კვლევები დამყარებულია შერჩევაზე, რის შემდეგაც ხდება მათი მთლიან პოპულაციაზე განზოგადება. კითხვარში არსებული დანახარჯებთან დაკავშირებული კითხვები, როგორც წესი, გვაძლევს ვიზიტორის საშუალო დანახარჯის შეფასებას ერთ დღეში, შემდეგ ამ რიცხვის შესაბამისი ვიზიტორების რაოდენობაზე გადამრავლებით ვიღებთ ვიზიტორების მთლიან დანახარჯს [Crompton, Lee, Shuster, 2001:84].

მოგზაურების გამოკითხვა შესაძლებელია მაშინ, როცა ისინი შედიან ქვეყნის ტერიტორიაზე, ტოვებენ ქვეყნის ტერიტორიას ან გამოკვლევის ტერიტორიაზე იმყოფებიან. გარდა ამისა, სატრანზიტო კვლევები შესაძლოა ჩატარდეს, როცა

მოგზაურები მგზავრობენ თვითმფრინავით, მატარებლით, ავტობუსით, გემით დესტინაციისკენ ან დესტინაციიდან და მას შემდეგ, რაც ვიზიტორები სახლში დაბრუნდებიან [Daniels, Margaret, Norman, Henry 2004:185]. ამ კვლევებიდან ყველაზე ნაკლებად დამაკმაყოფილებელი ვიზიტორების შემოსვლისას და სატრანზიტო პერიოდში გამოკითხვაა, რადგან მათ არ შეუძლიათ რეალური დანახარჯების შესახებ ინფორმაციის მოძიება, მხოლოდ იმ თანხას იგებენ, რომლის დახარჯვაც მოსალოდნელია მოგზაურობის დროს. ინტერვიუს მეთოდები მოიცავს პერსონალურ და თვითადმინისტრირებად გამოკითხვას (კითხვარების გადაცემა და შემდეგ უკან გამორთმევა ხდება შერჩეული ვიზიტორებისთვის).

ალბათობაზე დაფუძნებული ვიზიტორების შერჩევა არ არის მარტივი ამოცანა, თუმცა ის ერთადერთია შერჩევის მეთოდებს შორის, რომელსაც ვალიდური და სანდო შერჩევა შეუძლია პოპულაციის შესახებ [Vanhove, 2005:22]. გეტზის (Getz) აზრით, არც ერთი არაშემთხვევითი მეთოდი არ უნდა იქნეს გამოყენებული მთლიანი პოპულაციის მახასიათებლების შესაფასებლად, მკაცრი სტატისტიკური პრაქტიკის შესაბამისად [Getz, 1994:440], რაც ნიშნავს კვორტრების და სხვა მოხერხებული შერჩევის მეთოდების უგულვებელყოფას. ფლემინგის და ტოეპერის (ლემინგ ანდ თოეპერ) აზრით კი, დიდი შერჩევის ზომას არ შეუძლია დეფექტური შერჩევის დიზაინის კომპენსირება [Fleming, Toepper, 1990:37].

მონაცემები ადასტურებს, რომ ვიზიტორების მიერ ქვეყნის დატოვებისას ჩატარებულ კვლევებს ყველაზე ზუსტი ინფორმაციის მოცემა შეუძლია ვიზიტორების დანახარჯებზე, თუ ინფორმაციის გახსენება ხდება წინა 24 საათის შესახებ და გამორავლებულია გამოთვლილი განხრების საშუალო პერიოდზე [Frechtling, 1994:370].

შემოსვლის და გასვლის ბარათები. ბევრ ქვეყანაში შემოსვლის და გასვლის ბარათები უმნიშვნელოვანესი წყაროა საერთაშორისო ვიზიტორების დინების და მათი მახასიათებლების შესახებ, მათ შორის დანახარჯებისაც. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის 2008 წლის რეკომენდაციებში ნახსენებია, რომ როდესაც შემომყვანი მოგზაურობის გაზომვის შესაძლებლობა არის საზღვრებზე, რეკომენდებულია ისეთი ადმინისტრაციული კონტროლის საშუალება, როგორცაა შემოსვლა/გასვლის ბარათები შეივსოს ან ჩანაცვლდეს მოგზაურების კვლევით, ძირითადად მაშინ, როცა ვიზიტორები ქვეყანას ტოვებენ. შემოსვლის და გასვლის ბარათების ვიზიტორების კვლევით ჩანაცვლების რეკომენდაცია გამოწვეულია ამ მეთოდის ნაკლოვანებებით. აეროპორტის და იმიგრაციის ადმინისტრაციის ხედვა დაკავშირებულია მომხმარებლების უმაღლესი ხარისხის მომსახურების მიწოდებასა და უცხოელი ვიზიტორების რეგისტრაციის ავტომატიზაციასთან. ისინი ცდილობენ, შეამცირონ მგზავრების ჩამოსვლის დაბრკოლებები აეროპორტებში. მათი ხედვით ეს მიზანი უმნიშვნელოვანესია მასპინძელი ქვეყნისთვის და შემოსვლა/გასვლის ბარათები სწორედ ამ დაბრკოლებაში მოიაზრება, რადგან დაკავშირებულია ვიზიტორების მთლიანი რაოდენობის მიერ მონაცემების ხელით შეყვანასთან.

ბარათების სხვა ნაკლოვანება დაკავშირებულია მის ზომასა და ადმინისტრირებასთან. ბარათები, როგორც ინფორმაციის წყარო შეზღუდულია ბარათის ზომიდან გამომდინარე. მისი ზომის გაზრდა მასში დამატებითი კითხვების შეტანით არც ისე ადვილია. რაც უფრო მეტი დრო სჭირდება ბარათის შევსებას, უფრო რთულია მათი ადმინისტრირება, შესაბამისად უფრო რთულია ყველა მგზავრის დარწმუნება მათ შევსებაში. ლოგისტიკასთან დაკავშირებული საკითხები ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დაბრკოლებაა შემოსვლა/გასვლის ბარათების გამოყენებისას. ბარათების ბრუნვის შეყოვნებები, რომელიც დაკავშირებულია მის ერთად მოგროვებასთან, აღრიცხვასა და დეკოდირებასთან, იწვევს დაგვიანებულ ანალიზს და მონაცემთა გამოქვეყნებას. ასევე, გაზრდილი

აეროპორტების რაოდენობის და მგზავრთა ნაკადის პირობებში მომატებული ბარათების რაოდენობა მოითხოვს დამატებით მუშახელის დაქირავებას, რაც მონაცემებზე პასუხისმგებელ ორგანოს მძიმე ტვირთად აწევბა.

მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის გამოკითხვის თანახმად, მსოფლიოს 125 ქვეყნიდან, სადაც შემომყვანი ტურიზმის შესახებ ინფორმაციას აგროვებენ, 90 იყენებს შემოსვლის და გასვლის ბარათებს, მას მოსდევს საერთაშორისო ვიზიტორების კვლევა და განთავსებებში ვიზიტორების გამოკითხვა. ბევრი ქვეყანა მათი გამოკითხვის მეთოდების კომბინირებას ახდენს. ათიდან შვიდი ქვეყანა მსოფლიოში იყენებს შემოსვლა/გასვლის ბარათებს, თუმცა ეს მაჩვენებელი უფრო მცირეა ევროპაში, სადაც საზღვრები ღია და უფრო დატვირთულია. აქ მხოლოდ ათიდან 5 ქვეყანა იყენებს ამ მეთოდს. ეს მაჩვენებელი ბევრად უფრო დიდია აზიურ ქვეყნებში [UNWTO, 1978:18]. თუ დავაკვირდებით როგორ იცვლება შემომყვანი ტურიზმის გაზომვის მეთოდოლოგიების გამოყენება დროთა განმავლობაში შევამჩნევთ, რომ ბარათების გამოყენება სტაბილურია ან ღდავ მცირდება მსოფლიოში, მაშინ როცა შემომყვანი ვიზიტორების კვლევის გამოყენება გასამაგდა ბოლო 20 წლის განმავლობაში. საგარაუდლოა, ეს ტენდენცია მომავალშიც გაგრძელდება [UNWTO, 2005:10].

შიდა ვიზიტორების კვლევა. მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია შინამეურნეობების კვლევას ყველაზე ეფექტურ და მოხერხებულ ინსტრუმენტად განიხილავს შიდა ტურიზმის აქტივობების გასაზომად [UNWTO, 2005:1]. ბევრ ქვეყანას აქვს სისტემები, სადაც მუდმივად ხდება ალბათურ შერჩევაზე დაფუძნებული შინამეურნეობების გამოკითხვების ჩატარება სამომხმარებლო დანახარჯებზე, პირად შემოსავალზე, დასაქმებაზე, სამუშაო ძალაში მონაწილეობასა და სამომხმარებლო თავისებურებებზე [UNWTO, 2005:28]. ვიზიტორებს სთხოვენ, განასხვავონ ჩვეული გარემოს გარეთ გაკეთებული შესყიდვები ადგილობრივისგან. ზოგ შემთხვევაში შინამეურნეობების კვლევები მთლიანად შიდა ტურიზმის აქტივობებსა და დანახარჯებზე ინფორმაციის მოსაძიებლად ტარდება [Dae-Kwan, Spots, Holecek, 1998:110].

ამ მეთოდის ვალიდურობის მთავარი საფრთხე არის გახსენების შეფასების სისტემატიური შეცდომა ან მახსოვრობის დეფექტები. ეს პრობლემები იქმნება იმ შემთხვევაში, თუ ვიზიტორებს ეკითხებიან მათი მოგზაურების აქტივობების შესახებ ვიზიტის შესრულების შემდეგ ერთი თვიდან 1 წლის შუალედში. უზუსტობა განსხვავებულია და დამოკიდებულია მგზავრობასა და გამოკითხვას შორის არსებულ დროზე. ასეთი უზუსტობები დოკუმენტირებულია ტურისტული დანახარჯის კვლევებში.

ტურისტულ აქტივობასა და კვლევის ჩატარებას შორის განვლილ დროს მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს მგზავრობების რაოდენობის გახსენებაზე. მკვლევარებმა აღმოაჩინეს, რომ რესპონდენტების მიერ ნათქვამი მგზავრობების რაოდენობა მცირდება გახსენების პერიოდის ზრდასთან ერთად [Lian, Denstadli, 2003:111]. ამერიკაში მოგზაურობის კვლევაში, რომელიც შეერთებული შტატების მთავრობამ ჩაატარა 1995 წელს, რესპონდენტებს სთხოვეს გაეხსენებინათ ინტერვიუმდე სამი თვით ადრე განხორციელებული მგზავრობების რაოდენობა. შედეგების ანალიზმა აჩვენა, რომ შესაბამისად უფრო მეტი მგზავრობები იქნა ნაპასუხები, როცა სთხოვდნენ ერთი თვის წინანდელი პერიოდის გახსენებას, ვიდრე 2 და 3 თვის შემთხვევაში¹. გარდა ამისა, საფრანგეთის ეროვნული პერსონალური ტრანსპორტირების კვლევაში აღმოაჩინეს, რომ „ხალხი იფიქვებს მათ ბიზნესვიზიტებს უფრო

¹ Bureau of Transportation Statistics (1997). *1995 American Travel Survey Technical Documentation*. Washington, DC: U.S. Department of Transportation.

ხშირად, ვიდრე მათ მოკლევადიან პირად ვიზიტებს და უკანასკნელს უფრო ხშირად, ვიდრე მათ გრძელვადიან პირად ვიზიტებს [Armoogum, Madre, 2003:152].

უნდა აღინიშნოს, რომ ვიზიტორების დანახარჯების კვლევებში ხშირ პრობლემას (ეს იქნება შინამეურნეობები თუ საერთაშორისო ვიზიტორები) წარმოადგენს ტურები პაკეტით, სადაც ტრანსპორტის, განთავსების, საკვების, გართობის კომბინირება ხდება და ერთ ფასად არის შეთავაზებული. ასეთმა ტურმა შეიძლება მოიცვას ვიზიტი რამდენიმე დესტინაციაზე. შემსყიდველები ვერ ანსხვავებენ, თუ რა ფასი აქვს თითოეულ კატეგორიას მოცემულ ტერიტორიაზე. შედეგად, მათ არ შეუძლიათ მისცენ ინტერვიუერს სანდო ინფორმაცია მათი დანახარჯების განაწილებით შესახებ (მაგ. განთავსებაზე, საკვებზე, ლოკალურ ტრანსპორტზე). მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის რეკომენდაციით პაკეტით ტურებზე დანახარჯების გამოსათვლელად ტუროპერატორების კვლევის გამოყენებაა საჭირო იმისთვის, რომ ვიზიტორების პასუხები გადაანაწილდეს მთლიანი პაკეტის დანახარჯებზე [UNWTO, 2000:62].

ეროვნული ბანკის კვლევა. უცხოური ვალუტის გაცვლითი ტრანსაქციების საბანკო ჩანაწერები ყველაზე ხშირად გამოყენებული მეთოდია ტურისტული დანახარჯის მორგებების მეთოდებს შორის [Sheldon 1993:33]. მრავალი ქვეყანა ზომავს უცხოელი ვიზიტორების დანახარჯებს მათი ქვეყნის საზღვრებში უცხოური ვალუტის შესყიდვის რაოდენობით. ქვეყნის ცენტრალური ბანკი ცდილობს, გამოთვალოს ეროვნული ვალუტის ოდენობა, რომლის გაყიდვაც მოხდა უცხოელ ვიზიტორებზე სააგენტოებისგან, რომლებიც ამ ოპერაციებს ასორციელებენ. ამ სისტემის ვალიდურობა დამოკიდებულია სისტემის შესაძლებლობაზე [UNWTO 2000:63], განასხვავოს საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ტრანსაქციები სხვა ტრანსაქციებისგან; მოიცვას საერთაშორისო ვიზიტორების ყველა განხორციელებული ტრანზაქცია (დაფარვის პრინციპი); უზრუნველყოს ტრანსაქციების ჩაწერა, იდენტიფიცირება და სიზუსტის დაცვით გადაცემა ცენტრალურ ბანკზე.

ამ მეთოდს, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის ექსპერტების აზრით, რამდენიმე პრობლემა აქვს, რაც ეროვნული ბანკის მიერ საერთაშორისო ვიზიტორების დანახარჯების შეფასებას საფრთხეს უქმნის. ცენტრალური ბანკის მეთოდს უცხოელი ვიზიტორების დანახარჯების გამოთვლა მხოლოდ ეროვნულ დონეზე შეუძლია და ვერ ახდენს ამ დანახარჯების კატეგორიების დათვლას ან რომელიმე შიდა დანახარჯის დაანგარიშებას. ეს ხელს უშლის მის გამოყენებას ვიზიტორების დანახარჯების გასახომად რეგიონებზე ან ასოცირებულ ინდივიდუალურ ღონისძიებებზე. ეს მეთოდი უგულვებელყოფილია ევროპაში სხვა მიზეზების გამოც. ევროკავშირის მონაცემებზე დაყრდნობით მეთოდი გამოიყენებოდა საგადასახდლო ბალანსში კატეგორია მოგზაურობის გამოსათვლელად 11 ევროპულ ქვეყანაში [Ortolani 2000:25]. მას შემდეგ, რაც ამ ქვეყნებში ევროს შემოდება მოხდა, მათ მოუწიათ შერჩევაზე დაფუძნებული გამოკითხვის მეთოდზე გადასვლა. შეჯამების სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ ეს მეთოდი ვერ ასრულებს დაფარვის, რელევანტურობის და სიზუსტის პრინციპებს და არ გამოიყენება რეგიონებსა და ცალკეულ ღონისძიებებზე.

ტურისტული ობიექტების კვლევა. ტურიზმის სხვადასხვა სექტორის, მათ შორის სხვადასხვა ტრანსპორტის – საჰაერო, რკინიგზის, საკრუიზო სერვისის გამოყენებას შესაძლებლობა აქვთ, ვიზიტორების დანახარჯების შეფასება მაღალი სიზუსტით მოახდინონ. თუმცა ნაკლებად სავარაუდოა, რომ რესტორნებს, ბენზინგასამართ სადგურებს, სპორტულ გასართობ ცენტრებს საშუალება ჰქონდეთ, განაცალკეონ ვიზიტორები რეზიდენტებისგან. ეს მეთოდი პრობლემატურია, რადგან შეიძლება მოიცვას ადგილობრივი დანახარჯები, შეიძლება არ მოიცვას

ყველა ის დაწესებულება, სადაც ვიზიტორი ფულს ხარჯავს და ვერ შეძლებს ვიზიტორების რაოდენობის, განხრების ხანგრძლივობისა და სხვა მაჩვენებლების შეფასებას [Sheldon 1990:230]. ამ მეთოდთან დაკავშირებული სხვა პრობლემა არის ის, რომ ამ დაწესებულებების მენეჯერებმა შეიძლება უარი განაცხადონ მონაცემების გაზიარებაზე იმის შიშით, რომ ეს მონაცემები მათი კონკურენტების ხელში აღმოჩნდება [Vaughan ,Slee 2000:100].

მკვლევარები ზემოთ მოცემულ სტატისტიკურ მეთოდებს იყენებენ სხვადასხვა ეკონომიკური ინდიკატორების ანალიზისთვის, რომელზეც ტურიზმს ეკონომიკური ეფექტის მოხდენა შეუძლია. მათ შორის შესაძლებელია შემდეგი ძირითადი ინდიკატორების გამოყოფა წარმოება, დასაქმება, შემოსავალი, ექსპორტი და გარემოზე ეფექტი.

წარმოება. მკვლევართა მიერ ხშირად ხორციელდება წარმოების გაზრდილი დონის, შშპ-ს ან რომელიმე სხვა ინდიკატორის გაზომვა, რომელიც რეგიონისთვის ეკონომიკური აქტივობის მაჩვენებელია. ტურიზმი ვიზიტორების დანახარჯების შედეგად ახდენს დიდი რაოდენობით დამატებული ღირებულების გენერირებას, მისი წილი მსოფლიო შიგა პროდუქტში 10%-ს აღწევს.

დასაქმება. მკვლევარების ინტერესის ობიექტი ხშირად ხდება ტურისტული აქტივობის შედეგად დასაქმებაში გამოწვეული ცვლილებები. ტურიზმს განსაკუთრებული როლი აქვს განვითარებად ქვეყნებში, სადაც ტრადიციული სექტორების გარდა არსებობს დამატებითი სამუშაო ადგილების საჭიროება. ეკონომიკური პერსპექტივით ტურიზმის ყურადღების ცენტრში ყოფნის ერთ-ერთი მიზეზი მისი შრომატევადობაა სხვა ინდუსტრიებთან შედარებით. ტურიზმი ძირითადად კონცენტრირებულია სერვისის სექტორში, სადაც ადამიანებს შორის მეტი კონტაქტია და, შესაბამისად, უფრო მეტი სამუშაო ადგილი იქმნება. ყოველი დამატებითი დოლარი, დახარჯული ტურიზმის განვითარებაზე, ქმნის ბევრად მეტ დასაქმებას დანარჩენ სექტორებთან შედარებით.

ტურიზმი, როგორც შრომატევადი ინდუსტრია, დასაქმების შესაძლებლობას იძლევა მათთვის, ვინც სამუშაო ბაზარზე პირველად შემოდის ან აქვს დასაქმების პრობლემები. ტურიზმი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დასაქმების შესაძლებლობების გაჩენაში დაბალკვალიფიციური მუშახელისთვის, ეთნიკური უმცირესობებისთვის, მიგრანტებისთვის, დაუსაქმებელი ახალგაზრდებისთვის, ქალებისთვის ოჯახური მოვალეობებით, რომლებსაც მხოლოდ არასრული სამუშაო განაკვეთით შეუძლიათ მუშაობა [UNWTO, ILO, 2014:17].

თუმცა, მეორე მხრივ, ტურიზმი ასევე მოითხოვს დატრენინგებულ და განათლებულ მუშახელს. ტურიზმი შექმნილია მრავალი სხვადასხვა სეგმენტისგან, რომელიც მოიცავს ტრანსპორტირებას, განთავსებას, საკვებს, მოგზაურობის დაგეგმვას, კომუნიკაციას, გართობას და ბევრ სხვა კომპონენტს. ტურიზმის სხვადასხვა ელემენტი მოითხოვს ინოვაციურ და კრეატიულ მენეჯერებს, რომლებიც განათლებულები არიან და შეუძლიათ ადაპტირება მოახდინონ ცვალებად გარემოში. ტურიზმის ზრდადობა და დივერსიფიკაცია განაპირობებს შრომის ბაზრის გაფართოებას. ტექნოლოგიას ესაჭიროება მენეჯერები, რომლებსაც გააზრებული აქვთ ტურისტული ინფორმაციის სხვადასხვა შესაძლებლობებით გავრცელების აუცილებლობა, როგორცაა მობილური ტელეფონი, ინტერნეტის და სმარტფონების აპლიკაციები ან ნავიგაციური სისტემები. ასევე, სწრაფად მზარდი სეგმენტია და დიდი რაოდენობის სამუშაო ადგილებს ქმნის ფესტივალები და ღონისძიებები, სადაც დასაქმებულების კრეატიულობა და ინოვაციურობაა აუცილებელი. ტურიზმი დამოკიდებულია ხარისხიან სერვისზე და მაღალ დონეზე დატრენინგებულ მუშახელზე, შესაბამისად მოთხოვნა ასეთ პერსონალზე მუდამ მზარდი იქნება. ტურიზმის ინდუსტრიის წარმატება დამოკიდებული იქნება პროფესიონალიზმის მაღალ დონეზე [Edgell, Swanson, 2013:100]. ტურიზმის ბიზნესები ხშირად

ინდივიდის ან ოჯახის კუთვნილებაა. მცირე და საშუალო ბიზნესი მოითხოვს ნაკლებ კაპიტალს, რაც შესაძლებლობას ქმნის, მოსახლეობისთვის დაიწყოს ბიზნესი. ხშირად ქალები იყენებენ არსებულ უნარებს იმისთვის, რომ გახსნან მცირე ზომის ბიზნესები, როგორცაა გესთჰაუსები და რესტორნები [Mc Kenzie, 2007:480].

მსოფლიოში განთავსების საშუალებებში საშუალოდ ერთი ადამიანი დასაქმებული ერთ ოთახზე. ერთი სამუშაო ადგილი მთავარ ტურისტულ ინდუსტრიაში ქმნის ერთნახევარ (არაპირდაპირ) სამუშაო ადგილს ტურიზმთან დაკავშირებულ ეკონომიკაში. უფრო მეტიც, სამი მუშახელი არაპირდაპირ დამოკიდებულია თითოეულ განთავსების საშუალებაში მომუშავე ადამიანზე, როგორცაა ტურისტული სააგენტოს პერსონალი, გიდები, ტაქსი, ავტობუსის მძღოლები, საკვების და სასმელის მიმწოდებლები, სუვენირების გამყიდველები და სხვა, ასევე აეროპორტში დასაქმებულები [Bolwell, Weinz, 2008:6].

შედეგად, ტურიზმის ინდუსტრია მრავალი სახის დასაქმების შესაძლებლობას იძლევა და, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ქმნის სიღარიბის დაძლევის შესაძლებლობებს განვითარებად ქვეყნებში.

შემოსავალი. სახელმწიფოს მიზანია დამატებითი შემოსავლის, მათ შორის საგადასახადო შემოსავლების მიღება, რომელიც, თავის მხრივ, გაზრდილი ტურისტული დანახარჯების შედეგად იქნება მიღებული. სახელმწიფო საგადასახადო შემოსავლებს იღებს ტურისტების სხვადასხვა აქტივობიდან. მაგალითად, ტურისტი იხდის ოთახისთვის, რაც ბევრ სახელმწიფოში იბეგრება. გარდა ამისა, საგადასახადო შემოსავლების გენერირება ასევე ხორციელდება სასტუმროში დასაქმებულებიდან და ბიზნესსაწარმოების მოგებიდან.

ტურიზმი მნიშვნელოვანი შემოსავლის წყაროა მსოფლიოს უმრავლესი ქვეყნისთვის. ტურისტული დანახარჯებიდან საერთაშორისო შემოსვლები ზრდას განაგრძობს, რაც მას საგადასახადო შემოსავლების მნიშვნელოვან გენერატორად აქცევს. საერთაშორისო ვიზიტორები დიდ დანახარჯებს ახორციელებენ საქონელსა და მომსახურებაზე, ამას შედეგად კი მნიშვნელოვანი მატება მოაქვს შემოსავალზე. ტურისტები დაინტერესებულები არიან მაღალხარისხიანი პროდუქტების და, ასევე, ადგილობრივად შექმნილი პროდუქტების შექენით, კარგი კვებით, ღირსშესანიშნაობების დათვალიერებით და კულტურული აქტივობებით. ტურიზმი მოიცავს მოგზაურების საქონელსა და მომსახურებაზე ყველა დანახარჯს. მან შეიძლება მოიცვას ტრანსპორტი, განთავსება, ღირსშესანიშნაობა, საკვები, გართობა, სუვენირები, ტურები და სხვა. ეს შესყიდვები ასევე მოიცავს ტურიზმის მხარდამჭერი ინდუსტრიების პროდუქციას, როგორცაა ბანკი, ტაქსი, ავტობუსები, კამერა და ფილმები, სარეზერვაციო სისტემები, კომპიუტერები, ტელეფონები და სხვა. არ უნდა დაგვავიწყდეს საერთაშორისო ტურისტული დანახარჯები ასევე მოიცავს ავიაკომპანიებს, რკინიგზას, საკრუიზო გემებს და მანქანების გაქირავებას [Edgell, Swanson 2013:102].

ექსპორტი. ტურიზმი ეკონომიკური განვითარების მნიშვნელოვანი ელემენტია, რადგან საექსპორტო ინდუსტრიაა. ის უზრუნველყოფს საქონლისა და მომსახურების ვიზიტორებზე გაყიდვით ახალი ფულის შემოდინებას ეკონომიკაში. ტურიზმი განსხვავდება სხვა საექსპორტო ინდუსტრიებისგან, რომლებიც გაყიდვებს საქონლის გადაზიდვით ახორციელებენ. იგი საკუთარი სერვისების გაყიდვას ვიზიტორების მოზიდვით ახდენს. მიუხედავად ამისა, ტურიზმის ინდუსტრიისთვის, ისევე, როგორც სხვა ინდუსტრიებისათვის, რომლებიც საქონელს საზღვარგარეთ ყიდიან, ფულადი ნაკადები ანალოგიური ეფექტის მომხდენია: ეკონომიკაში ხდება ახალი ფულის შემოდინება [Reece, 2010:51].

ტურიზმი მრავალფეროვანი სექტორია, შედეგად მრავალი სხვადასხვა ინდუსტრიებისა და ფირმებისგან. არსებობს მარტივად ცნობადი დიდი კორპორა-

ციები, რომელთაც საკუთრებაში აქვთ სასტუმროს ქსელები, ავიაკომპანიები, საკრუიზო ხაზები, გასაქირავებელი მანქანების სააგენტოები, თემატური პარკები და სხვა. გარდა ამისა, არსებობს მცირე საწარმოები, როგორცაა საოჯახო სასტუმროები, რესტორნები, სასაჩუქრე მაღაზიები და სხვა. ეს განსხვავებული ფორმები დაინტერესებულები არიან ტურიზმში როგორც ექსპორტში, რადგან საერთაშორისო ვიზიტორი უფრო მეტს ხარჯავს, ვიდრე ადგილობრივი [Edgell, Swanson 2013:103].

გარემოზე ეფექტი. გარემოზე ეკონომიკური ეფექტები მოიცავს: სოციალურ და კულტურულ ეფექტებს (მოსახლეობა, ცხოვრების სტილი და სხვა); ფიზიკურ ეფექტებს (მშენებლობა, დანაგვიანება, ეროზია და სხვა); ბიოლოგიურ ეფექტებს (ეგზოტიკური ჯიშების გადაშენება და სხვა) [Reece, 2010:51].

დასკვნა

ამრიგად, ტურიზმი უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს ეკონომიკაში და მისი პირდაპირი გავლენა სხვადასხვა ეკონომიკურ ინდიკატორებზე მრავალმხრივია. ტურიზმის ეკონომიკური ეფექტიანობის ანალიზი და შესაბამისი კვლევები მნიშვნელოვანია დაგეგმვისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებისთვის. ის ასევე მნიშვნელოვანი ფაქტორია მარკეტინგული და მენეჯერული გადაწყვეტილებებისთვის. საზოგადოებას სჭირდება, გაიაზროს ტურიზმის მნიშვნელობა სახელმწიფო თუ რეგიონის ეკონომიკაში. ამ ნაშრომში წარმოდგენილი მსოფლიოში გავრცელებული ტურიზმის ეკონომიკური გავლენის გაზომვის მეთოდოლოგიების ანალიზის საქართველოს რეალობაში გათვალისწინება უმნიშვნელოვანესია.

გამოყენებული ლიტერატურა

- Armoogum, J., and J.-L. Madre (2003). “Weighting and Correcting Long- Distance Travel Surveys.” In *Capturing Long-Distance Travel*, edited by K. W. Axhausen, J.-L. Madre, J. W. Polak, and P. L. Toint. Baldock, Great Britain: Research Studies Press Ltd. გვ. 152.
- Bolwell, D. and Weinz, W. (2008), ‘Reducing poverty through tourism’, International Labour Office, Sectoral Activities Programme, Working Paper No. 266, Geneva, გვ.6.
- Bureau of Transportation Statistics (1997). 1995 American Travel Survey Technical Documentation. Washington, DC: U.S. Department of Transportation.
- Crompton, John L., Seokho Lee, and Thomas J. Shuster (2001). “A Guide for Undertaking Economic Impact Studies: The Springfest Example.” *Journal of Travel Research*, 40 (August), გვ. 84.
- Daniels, Margaret J., William C. Norman, and Mark S. Henry (2004). “Estimating Income Effects of a Sport Tourism Event.” *Annals of of Tourism Research*, გვ. 185.
- David L.Edgell, Jason R. Swanson, *Tourism Policy and Planning, Yesterday, Today and Tomorrow* 2nd edition, by Routledge 2013.გვ 90-93.
- Fleming, William R., and Lorin Toepper (1990). “Economic Impact Studies: Relating the Positive and Negative Impacts to Tourism Development.” *Journal of Travel Research*, 29 (1), გვ.37.

- Frechtling, Douglas C. (1994a). “Assessing the Impacts of Travel and Tourism— Measuring Economic Benefits.” In *Travel, Tourism, and Hospitality Research: A Handbook for Managers and Researchers*, 2nd ed., edited by J. R. Brent Ritchie and Charles R. Goeldner. New York: John Wiley & Sons, 33. 370.
- Getz, Donald (1994). “Event Tourism: Evaluating the Impacts.” In *Travel, Tourism, and Hospitality Research: A Handbook for Managers and Researchers*, 2nd ed., edited by J. R. Brent Ritchie and Charles R. Goeldner. New York: John Wiley & Sons, 33. 440.
- Kim, Dae-Kwan, Daniel M. Spots, and Donald F. Holecek (1998). “A Comparison of Estimates of Statewide Pleasure Trip Volume and Expenditures Derived from Three Household Surveys.” In *Travel Research Roundup: Branding the Travel Market*, 29th Annual Conference Proceedings. Lexington, KY: Travel and Tourism Research Association. 33. 110.
- Lian, J.-I., and J.-M. Denstadli (2003). “How Reliable Are Household Surveys for the Description of Air Travel?” In *Capturing Long-Distance Travel*, edited by K. W. Axhausen, J.-L. Madre, J. W. Polak, and P. L. Toint. Baldock, Great Britain: Research Studies Press Ltd. 33. 111.
- Mc Kenzie, K. (2007), ‘Belizean Women and Tourism Work – Opportunity or Impediment?’, *Annals of Tourism Research*, volume 34 (2), 33. 480.
- Ortolani, G. G. (2000). “Revision of the Collection Systems for the Travel Item in the Balance of Payments of the European Member States following Stage Three of the European Monetary Union.” In *Tourism Satellite Account (TSA) Implementation Project: Enzo Paci Papers on Measuring the Economic Significance of Tourism*, vol. 1. Madrid, Spain: World Tourism Organization.
- Reece .W. S., „The Economics of Tourism”, 2010, 33. 51.
- Sheldon, P. J. (1990). “A Review of Tourism Expenditure Research.” In *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality Management*, vol. 2, edited by C. P. Cooper. London: Belhaven Press, 33. 230.
- Sheldon, P. J. (1993). “Forecasting Tourism: Expenditures versus Arrivals.” *Journal of Travel Research*, 33. 33.
- Smith, S. L. J. (2000). “New Developments in Measuring Tourism as an Area of Economic Activity.” In *Trends in Outdoor Recreation, Leisure and Tourism*, edited by W. C. Gartner and D. W. Lime. New York: CAB International, 33. 225.
- Tourism and Poverty Alleviation Retrieved from <http://step.unwto.org/content/tourism-and-poverty-alleviation-1>
- UNWTO. *Tourism As An International Traded Service, A Guide For Measuring Arrivals And Associated Expenditures OF Non-Residents*, 2005, 33. 10.
- UWTO methodological supplement to world tourism statistics. 1978, 33. 18.
- Vanhove, Norbert (2005). *The Economics of Tourism Destinations*. Oxford, UK: Elsevier Butterworth-Heinemann. 33. 22.
- Vaughan, D. R., H. Farr, and R. W. Slee (2000). “Estimating and Interpreting the Local Economic Benefits of Visitor Spending: An Explanation.” *Leisure Studies*. 33. 100.

World Tourism Organization and International Labour Organization (2014), *Measuring Employment in the Tourism Industries – Guide with Best Practices*, UNWTO, Madrid. გვ. 17.

World Tourism Organization *Measuring Domestic Tourism and the Use of Household Surveys: A Working Paper*, (v. 1), May 2005. Madrid, Spain: WTO Department of Statistics and Economic Measurement of Tourism. გვ. 1-28.

World Tourism Organization (2000). *Measuring Total Tourism Demand*. Madrid, Spain: World Tourism Organization.

Youssefzadeh, M. (2003). “Long-Distance Diaries Today: Review and Critique.” In *Capturing Long-Distance Travel*, edited by K. W. Axhausen, J.-L. Madre, J. W. Polak, and P. L. Toint. Baldock, Great Britain: Research Studies Press Ltd., გვ. 28–43.

Giorgi Bregadze

Ivane Javakishvili Tbilisi State University PhD Student

METHODOLOGICAL ISSUES IN MEASURING TOURISM DIRECT ECONOMIC BENEFITS

Expanded Summary

Tourism is the most viable and sustainable economic development option for Georgia and one of the main sources of foreign exchange earnings. Number of international traveler visits is increasing in Georgia, contributing to the national economy. The given article stresses the necessity of research based economic policy in tourism sector. In this regard, it is of paramount importance to measure direct economic effects of the tourism. Public would like to know how much inbound visitors are contributing to the economy. In this article we discuss the methodology available around the world that helps answering this question.

Tourism recognition as an economic development tool is increasing in lesser-developed nations, including Georgia. Tourism can promote economic development more quickly, than other industries, it can attract significant amount of financial capital, support infrastructural development and provide new job opportunities. Furthermore, if the country's economic policy is strictly oriented on poverty reduction the largest share of income from tourism will go to the poorest segment of the population, contributing to the reduction of poverty in the country. Another use of tourism can be for rural population development. Rural communities in Georgia are looking for the alternatives of the tradition industries that can generate addition income. Tourism can be the industry that will provide addition source of income for the people, especially in mountainous regions.

The society in Georgia is increasingly interested in economic effects of tourism. They would like to know how addition expenditure spent by visitor can effect different economic variables. The expenditure from visitor is viewed as a direct economic effect of tourism. Expenditures can come in different forms and applied methodology of measurement may also be different, including: international visitor survey, entry/departure cards, domestic visitor survey, national bank survey and tourist establishment survey.

International visitor survey focuses on international visitors travelling in the country. The survey can be conducted as they enter the country, as they leave the country, or while they are still in the country. Furthermore, route surveys can also be conducted while they are travelling using different transport means to or from the destination. Among these methods most efficient are the one conducted while visitor departs from the country. It allows to capture actual expenditure of the total trip, rather than amounts intended. The experience of other countries shows that the exit-survey model provides most exact expenditure information, if respondents are asked question about previous 24 hour period and multiplied by the projected length of stay.

Entry departure cards are one of the major source for estimation of international visitor expenditure. It allows to measure the total population of visitors and gives opportunity to disaggregate on national level. Its weakness is connected with the administrative burden levied on the visitors, its size and difficulties connected with administration.

Domestic tourism survey measures expenditures of domestic visitors. It is based on household survey and many countries have systems that allow systematic measurement of the variables: personal income, labor force participation and etc. Some countries conduct domestic tourism survey separately, it allows more disaggregation of data connected with tourism. The main weakness connected with this type of surveys are connected with recall bias. Memory effects are mainly connected with miscalculation of number of trips.

Participation of the Central Bank in estimation of visitor's expenditures is mainly connected with bank records of foreign exchange transactions. A lot of countries estimate international visitor expenditures by computing amount of national currency sold visitors from the agencies actually making this sales. This method has it weaknesses as well. It's difficult to distinguish international visitor from others, include all transactions made by them and administer accurately data delivery. Furthermore this method does not allow to categorize expenditure types.

Tourist establishment survey measures the expenditure made on main categories of tourism and include: accommodation, restaurant, transportation, etc. Although the providers can measure sales to travelers with a high degree of reliability, it is highly unlikely that they can distinguish international visitors from other customers. Another problem is connected with the refusal to share data. This could be caused by fear that data will be shared with other competitors.

Researchers use methodologies provided above to estimate effects tourism on different economic variables including: output, employment, income, export, and environment.

Output-researchers are often interested how increased expenditure effected levels of output, production, GDP or similar measures.

Employment- researchers measure changing level of employment which is cause by changing level of visitor expenditure.

Income- Tourism is important source of income for the most countries of the world. Expenditures from tourism are increasing annually generating addition income (also in terms of wage) to the people and to the government as tax revenues.

Export-the expenditure of foreign guests has a huge effect on the national balance of payments. On the asset side, it reports the income from international visitors.

Environment-many researchers go beyond the traditional economic variables and measure social, cultural, physical and biological effects of tourism.

To summarize, tourism plays very important role in economy and its direct contribution to the economic indicators is significant. Tourism Economic effect analysis and corresponding surveys are important for planning and formation of economic policy. It is also the source for marketing and management decisions in tourism and other industries as well. Society needs to understand the importance of tourism in economy. For this, methodologies discussed in this paper and accepting world’s best practices is of paramount importance in Georgia.

*ლია მეტონიძე
დოქტორანტი,
საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პრველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი*

სახელმწიფო მარკეტინგი და მისი როლი მართვის პროცესში

***რეზიუმე.** სტატიაში განხილულია მარკეტინგის მნიშვნელობა სახელმწიფო სექტორში; სწორად შემუშავებული სახელმწიფო მარკეტინგული პროგრამების როლი ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური გამოწვევების პირობებში.*

სახელმწიფო მარკეტინგული პროგრამებისა და ტექნოლოგიების გამოყენება შესაძლებლობას იძლევა გადაიტარას სახელმწიფოს წინაშე დასმული ამოცანები, დაძლიოს ძირითადი პრობლემები, უზრუნველყოს კერძო და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება. სახელმწიფო მარკეტინგი მართვის სისტემის განუყოფელი ნაწილია, რომელიც სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პროცესებთან არის ინტეგრირებული. მის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს საზოგადოებისა და კერძო სექტორის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება.

სტატიაში წარმოდგენილია ჩვენ მიერ შესწავლილი ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების მარკეტინგული მიდგომები და აქტივობები. მარკეტინგული კვლევის ფარგლებში შესწავლილ იქნა სამთავრობო მარკეტინგული პროგრამები მარკეტინგული ინსტრუმენტების გამოყენებისა და ქვეყნის იმიჯის ამაღლების მიმართულებით. აქვეა ნაჩვენები კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით გაკეთებული ზოგიერთი დასკვნა.

საკვანძო სიტყვები: მარკეტინგი, სახელმწიფო მარკეტინგი, მართვა, სახელმწიფო სექტორი.

შესავალი

მარკეტინგის გამოყენება სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სექტორისთვის. ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გამოწვევების პირობებში უმნიშვნელოვანეს როლს იძენს სწორად შემუშავებული სახელმწიფო მარკეტინგული პროგრამები, მართვის ინოვაციური მეთოდები და ეფექტიანი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა.

სახელმწიფო მარკეტინგული პროგრამებისა და ტექნოლოგიების გამოყენება შესაძლებლობას იძლევა გადაიტარას სახელმწიფოს წინაშე დასმული ამოცანები, დაძლიოს ძირითადი პრობლემები, უზრუნველყოს კერძო და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება.

სახელმწიფო მარკეტინგი მართვის სისტემის განუყოფელი ნაწილია, რომელიც სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პროცესებთან არის ინტეგრირებული. მის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს საზოგადოებისა და კერძო სექტორის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება.

მარკეტინგული საქმიანობა მმართველობითი საქმიანობის განსაკუთრებულ სახეობას წარმოადგენს. ნებისმიერ მმართველობით მოდერნიზაციაში ცენტრალური ადგილი გადაწყვეტილების მიღებას უკავია. გადაწყვეტილებათა მიღება მარკეტინგის ფუნქციებისა და პროცედურების განხორციელების ლოგიკური დამთავრებაა. მარკეტინგული გადაწყვეტილებების მიღების ადეკვატურობასა და ეფექტურობაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული შედეგის მიღება [1].

სახელმწიფო მარკეტინგი მოიცავს მოქალაქეებსა და სახელმწიფოს, ხალხსა და პოლიტიკოსებს, მასებსა და ელიტას შორის კავშირურთიერთობას[2].

სახელმწიფო მარკეტინგის მისია, მიზანი და შესასრულებელი ამოცანები წარმოდგენილია სწორად შემუშავებულ და განხორციელებულ სახელმწიფო მარკეტინგულ პროგრამებში.

მთავრობის მიერ მარკეტინგული ტექნოლოგიების გამოყენების აუცილებლობას განაპირობებს სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებრივი ამოცანების განხორციელება, მართვის პროცესი, მოქალაქეების საჭიროებებისა და მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, საშინაო და საგარეო ბაზრებზე მეწარმეთა მხარდაჭერა, და-

დებითი იმიჯის ჩამოყალიბება, ადგილობრივი მეწარმეების ხელშეწყობა უცხოური ბაზრების ათვისების მიზნით, ეროვნული ეკონომიკური სტრუქტურების როლის ზრდა, საექსპორტო პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ზრდა, საინვესტიციო მიმზიდველობის ზრდა, ქვეყნის გლობალური და ლოკალური მიზნები. ასევე, ქვეყანაში საინფორმაციო და პრევენციული ღონისძიებების გატარება (მაგალითად, მავნე ჩვევებთან ბრძოლა).

თანამედროვე პირობებში მარკეტინგული ინსტრუმენტების გამოყენება ეფექტიანია მუნიციპალურ თუ რეგიონულ დონეზე. არის საკმაოდ ეფექტიანი ინსტრუმენტი სხვადასხვა ტიპის პრობლემების გადაჭრის, ტერიტორიის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების, სახელმწიფო მომსახურების ამაღლების, ქლაქების ბრენდინგის, ინვესტიციების მოზიდვის, ტურიზმის პოპულარიზაციისათვის, რაც, ჯამში ხელს უწყობს მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებას.

სახელმწიფო მართვის დონეებიდან (ფედერალური, სახელმწიფო და ადგილობრივი) ადგილობრივი მთავრობა ყველაზე ახლოს არის საზოგადოებასთან (დაინტერესებულ მხარეებსა და სუბიექტებთან). ეს გათვალისწინებულია ლოკალურ სამთავრობო აქტივობებსა და პროგრამებში [3].

კვლევები ადასტურებს, რომ მარკეტინგი, როგორც საზოგადო ტერმინი, განსხვავებული მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი სამთავრობო და ბიზნეს სექტორში, სადაც ცენტრალური და ადგილობრივი მთავრობის მიერ მარკეტინგული გეგმა და მარკეტინგული ინსტრუმენტების გამოყენება შესაბამისობაში უნდა იყოს მის პოტენციალთან.

მარკეტინგულ გეგმას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ბიზნესის თუ სახელმწიფო სექტორის წარმატებისათვის. მარკეტინგული გეგმა ემსახურება მარკეტინგულ ძალისხმევას, ითვალისწინებს სტრატეგიულ და ტაქტიკურ კომპონენტებს, განსაზღვრავს საბაზრო შესაძლებლობებს, იკვლევს და აანალიზებს მიზნობრივი სეგმენტის სპეციფიკურ საჭიროებებს, ახდენს პროდუქტისა და მომსახურების სტიმულირებას [4].

სახელმწიფო სექტორში მარკეტინგი განიხილება, როგორც მონოლითი, რომელიც წარმოდგენილია ხელმძღვანელების მარკეტინგული იდეებითა და პროგრამებით. სახელმწიფო ორგანიზაციებში ნაჩვენებია შემდეგი მარკეტინგული ფორმები: პროდუქტისა და მომსახურების მარკეტინგი, სოციალური მარკეტინგი, დემარკეტინგი (სახსრების ოპტიმიზაციის მიზნით) და პოლიტიკური მარკეტინგი [5].

სახელმწიფო მარკეტინგი კონცეპტუალურად ნეიტრალურია, ამასთან მონაწილეობს დემოკრატიულ პროცესებში. მისი კონცეფცია, მეთოდი და ტექნოლოგია დაფუძნებულია საზოგადოებრივ მარკეტინგზე. გამოიყენება საზოგადოებასთან, პოლიტიკოსებთან, ბიზნეს და სახელმწიფო სექტორთან ურთიერთქმედებისათვის [6].

სახელმწიფო მარკეტინგში ძირითად სამიზნედ განიხილება 3 ტიპის სახელმწიფო მომხმარებელი [7]:

- მიმწოდებლები (კონტრაქტორების/სპეციალისტების ჩათვლით);
- გაგლენის მომხდენი პირები (პროგრამის მენეჯერების/გადაწყვეტილების მიმღები პირების ჩათვლით);
- საბოლოო მომხმარებლები (პროდუქტისა და მომსახურების მომხმარებელი თანამშრომლების ჩათვლით).

კვლევები ადასტურებს, რომ პოლიტიკური სუბიექტების მარკეტინგული სტრატეგია, პროგრამები და გამოყენებული მარკეტინგული ტექნოლოგიები პირდაპირ კავშირშია პოლიტიკურ სისტემასთან, პროცესების მართვასა და მართვის კონცეფციასთან.

მარკეტინგული სტრატეგიის შემუშავების პროცესში გასათვალისწინებელია შემდეგი ძირითადი მიმართულებები:

1. ქვეყნის პრიორიტეტების განსაზღვრა, სტრატეგიული ამოცანების დასმა და ანალიზი;
2. მარკეტინგული გეგმის შემუშავება, ქვეყნის სტრატეგიასთან შესაბამისობაში მყოფი მარკეტინგის ამოცანების და მიზნობრივი აუდიტორიის განსაზღვრა; მარკეტინგული კვლევები და რეიტინგების ანალიზი;
3. ბრენდის აგება: იმიჯის ფორმირება, ბრენდინგი, მისი პოპულარიზაციისათვის ინსტრუმენტების შერჩევა, რეკლამა; შეთავაზება და ქვეყნის უნიკალურობის წარმოჩენა: საინვესტიციო შესაძლებლობები, პროექტები, იდეები, ბრენდები;
4. ფინანსური და ადამიანური რესურსი: მიზნობრივ ჯგუფებთან მუშაობა, რესურსების მართვა, მარკეტინგული კომუნიკაცია (კომუნიკაციის მეთოდების შერჩევა, ინფორმაციული ზეგავლენის ტექნოლოგიები; რესურსების შეზღუდვა და კონკურენცია [8];
5. მარკეტინგმიქსი: მარკეტინგმიქსის მართვა ამარტივებს ორგანიზაციის მართვის პროცესს. მარკეტინგული პროგრამები აჩვენებს მარკეტინგმიქსის ინტეგრაციულ კომპონენტებს [9];
6. სახელმწიფო ფუნქციების ავტომატიზაცია, მართვისა და ელექტრონულ მომსახურების პოლიტიკა [10];
7. სოციალური მედიამარკეტინგი: მარკეტინგში სოციალური მედია განიხილება, როგორც მოქალაქეებზე ორიენტირების უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი. მისი არსები ბრენდის აღქმისა და პროდუქტის ათვისების ძირითადი პლატფორმაა. ამასთან, აუდიტორიის რეკომენდაცია წარმოადგენს მოქალაქეთა ნდობის სარეკლამო საშუალებას [10].

ზემოაღნიშნულის გარდა, მარკეტინგული სტრატეგიაში განიხილება გავლენის მომხდენი მარკეტინგი (influencer marketing-ს) სამიზნე ჯგუფებით, რომლებიც გავლენას ახდენს სხვებზე სახელმწიფო მარკეტინგული მიზნებით.

2017 წელს ჩვენ შევისწავლეთ ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების მარკეტინგული მიდგომები და პროგრამები. მარკეტინგული კვლევის ფარგლებში შესწავლილ იქნა სამთავრობო მარკეტინგული პროგრამები, მარკეტინგული ინსტრუმენტების გამოყენებისა და ქვეყნის იმიჯის ამაღლების პროგრამები. კვლევამ აჩვენა, რომ სახელმწიფო უწყების ძირითადი ნაწილი შეიმუშავებს და ეფექტურად ახორციელებს სამთავრობო მარკეტინგულ პროგრამებს. მნიშვნელოვანი მოცულობისაა სახელმწიფო უწყებების მიერ აღნიშნული მიმართულებით გაღებული ხარჯი.

დასკვნა

ჩატარებულმა მარკეტინგულმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებაზე გავლენა იქონია განხორციელებულმა ინფრასტრუქტურულმა პროექტებმა, წყალმომარაგების სისტემის გამართვამ, უსაფრთხოების უზრუნველყოფამ, ეკოლოგიური პრობლემების შემცირებამ, კეთილმოწყობისა და დასუფთავების პროცესებმა.

კვლევისას დადგინდა, რომ საზოგადოებას უნდა მთავრობის კონტროლი, გამჭვირვალობისა და ანგარიშგაღებულების ზრდა, მრავალფეროვანი პროდუქტი და მომსახურება, მთავრობის მიერ პასუხისმგებლობისა და პროდუქტიულობის ზრდა.

ჯამში, სახელმწიფო, რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე, მარკეტინგული პროგრამები ქმნის ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. მაცაბერიძე მ. 2003. პოლიტიკური მარკეტინგის საფუძვლები. ფონდი „ღია საზოგადოება - საქართველო“. გამომცემლობა „მეცნიერება“. თბილისი.
2. Lees-Marshment J. The Political Marketing Revolution: is marketing transforming the government of the UK? Paper for the 2004 PSA Conference, Political Marketing group panels, University of Lincoln, April 2004.
3. Fletcher R & Bohn J. (1996), “The impact of culture on internationalization of the firm”, in 25th EMAC Conference, Editors Beracs J, Bauer A & Simon J.
4. Shehane ,R. Shehane. S. B2G: Systems approach for government marketing plans. Journal of Management and Marketing Research. <http://www.aabri.com/copyright.html>.
5. Madill J. Marketing in government Judith Optimum, The Journal of Public Sector Management • Vol. 28, No. 4
6. Vankov N. The strategic dimensions of Political Marketing. Economic Alternatives, Issue 3, 2013.
7. <https://www.fdic.gov/about/diversity/sbrp/19.pdf>
8. Reeves, P. Political parties and political marketing ‘strategies’. British Academy of Management Conference 2009, Brighton UK, 15th-17th September 2009.
9. Maryani D. The Analysis of Political Marketing Mix in Influencing Image and Reputation of Political Party and Their Impact Toward The Competitiveness of Political Party (The Survey of Voters in West Java Province) INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC & TECHNOLOGY RESEARCH VOLUME 4, ISSUE 11, NOVEMBER 2015.
10. აბულაძე რ. ელექტრონული მთავრობა (ხელისუფლება, ბიზნესი, ტექნოლოგია, საზოგადოება). გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი, 2013.

Lia Metonidze

STATE MARKETING AND ITS ROLE IN THE MANAGEMENT PROCESS Expanded Summary

The article deals with the importance of marketing in the state sector, the role of correctly developed state marketing programs on the condition of socio-economic challenges in the country.

The use of state marketing programs and technologies will facilitate to solve the tasks set before the state, to overcome major problems, to ensure the development of private and civil society. The state marketing is an integral part of the management system that is integrated into socio-economic and political processes. Its main objective is to satisfy the needs of the public and private sectors.

In the article are presented the marketing approaches and activities of central and local bodies studied by us. Within the framework of marketing research have been studied governmental marketing programs in the direction of using marketing instrumentalities and the country image enhancement. Here are some conclusions made based on the results of the survey.

The use of marketing is vital for private and public sector. The challenges of socioeconomic problems in the country are of vital importance to the development of

state marketing programs, innovative methods of management and effective socio-economic policy.

Marketing activities are a special type of management activities. The decision-making takes a central place in any management activities. It is a logical end of the implementation of marketing functions and procedures.

Obtaining the results sufficiently depends on the adaptability and efficiency of marketing decision-making.

The article deals with the importance of marketing in the state sector, the role of correctly developed state marketing programs on the condition of socio-economic challenges in the country.

The use of state marketing programs and technologies will facilitate to solve the tasks set before the state, to overcome major problems, to ensure the development of private and civil society.

The state marketing is an integral part of the management system that is integrated into socio-economic and political processes. Its main objective is to satisfy the needs of the public and private sectors.

In the article are presented the marketing approaches and activities of central and local bodies studied by us. Within the framework of marketing research have been studied governmental marketing programs in the direction of using marketing instrumentalities and the country image enhancement. Here are some conclusions made based on the results of the survey.

Our marketing research has shown that the improvement of the living standards of the population has been impacted by infrastructure projects, water supply system, safety, reduction of ecological problems, cleaning and cleaning processes.

The survey revealed that the public should control the government, increase transparency and accountability, diverse product and service, increase government responsibility and productivity.

In total, marketing programs offer state, regional and municipal level the socio-economic development of the country.

Otar Soselia

Doctoral student of

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

SOME ISSUES IN IMPROVING THE ORGANIZATION OF LABOR REMUNERATION SYSTEM IN THE CONSTRUCTION SECTOR OF GEORGIA

Summary. *The paper deals with the opportunities of using one of the methods of strategic analysis and organization of effective remuneration system based on it to achieve financial sustainability in the construction sector of Georgia.*

Keywords: CVP Analysis, marginal income, break-even point, operational leverage, margin of safety.

Introduction

At every stage of economic activity, it is important for a businessman, when formulating a business strategy, to answer questions - how much profits are produced at a certain level of sales, also, about the minimum sales volume needed to ensure profitability, stability and growth of the company.

CVP (Cost-Volume-Profit) analysis is one of the most effective methods of strategic analysis. Most auditors and experts use it to better assess the financial performance of the company and to provide well-substantiated recommendations (on organization development strategy).

One of the objectives of the CVP analysis is to determine an optimal proportion of the fixed and variable costs of the organization in such a way as to minimize business risk.

Since a significant part of the fixed and variable costs is the remuneration of labor (in various forms), the purpose of analysis is to organize a flexible system of remuneration in the company.

Discussion

The main components of CVP analysis are:

- Marginal income** – measures the difference between total revenue and variable costs of sales of products (works, services) ;
- Break-even point**- the level at which total costs and total revenue from sales of products (works, services) are equal (at this point, a business neither earns any profit nor suffers any loss.);
- Operational leverage** - mechanism to measure the extent of the change in operating income resulting from change in sales volume of products (works, services);
- Margin of safety** - Showing the deviation from break-even point of actual profit from sales of products (works, services). [1]

As already noted above, the break-even point (BEP) is determined on the basis of the sales volume and the costs incurred. It is necessary to classify costs into fixed costs and variable costs. Variable costs (raw material, piece wage, etc) are expenses that vary in proportion to the volume of goods or services. Fixed costs (repair and maintenance costs of equipments and buildings, lease and leasing payments, utilities costs, time salary etc.) are expenses that are not dependent on the volume of production.

The break-even point is calculated by the following formula:

$$BEP = \frac{Fixed\ costs}{Realized\ income - Variable\ costs} * Realized\ income$$

A low break-even point indicates the success of the company, and its increase reflects deterioration of the Company's financial situation. However, it is possible to explicitly assert that in the case where the company scale remains unchanged since the increase in sales automatically leads to increase in fixed costs. Thus, the break-even point is not an optimal indicator of the company's success. It shows what the minimum sales should be so that the company can operate without losses, but not always reflect the financial position of the company. To do this, there is another indicator, in particular margin of safety, which is calculated by the following formula:

$$Margin\ of\ safety = \frac{Sales\ revenue - BEP}{Sales\ revenue}$$

The margin of safety indicates the amount by which a company's sales could decrease before the company will become unprofitable. The higher the percentage of this indicator, the

more stable the financial situation of the company and less dependence on market fluctuations and rising costs.

On the basis of the presented formulas, it can be concluded that the break-even point will increase when the amount of variable costs increases, but the margin of safety decreases. So, the increase in variable costs of the company (the main part of which is the piece wage) leads to a deterioration in the financial stability of the company.

When the break-even point is reached, the first profit is generated, and the management of the company is interested in its growth rate. To do this, the operational leverage is used, which is expressed in percentages and calculated by the following formula:

$$\text{Operational leverage} = \frac{\text{Real income} - \text{Variable Costs}}{\text{Real Income} - \text{Variable Costs} - \text{Fixed Costs}}$$

The degree of operational leverage is determined by the costs structure (distribution of funds between variable and fixed costs). The higher the share of fixed costs in the total costs, the higher the degree of operational leverage. A company with low operational leverage has high variable costs.

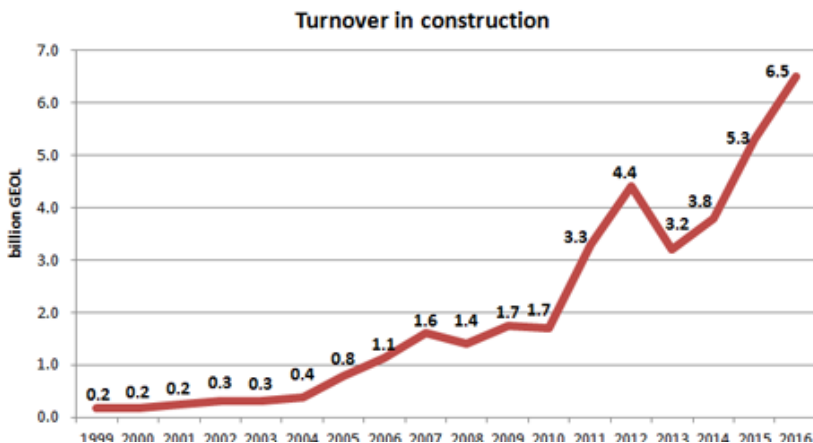
It should be noted that in case of sales growth the company with a high operational leverage increases profit at a rapid pace, but when sales shrink, a high operational leverage may drag on a company's profits. [2,3]

It is clear that in some cases the high degree of operational leverage, i.e. the high share of fixed costs in the total costs, is not suitable for the company. This means that the dominance of time wages is in some cases harmful to the company in some cases.

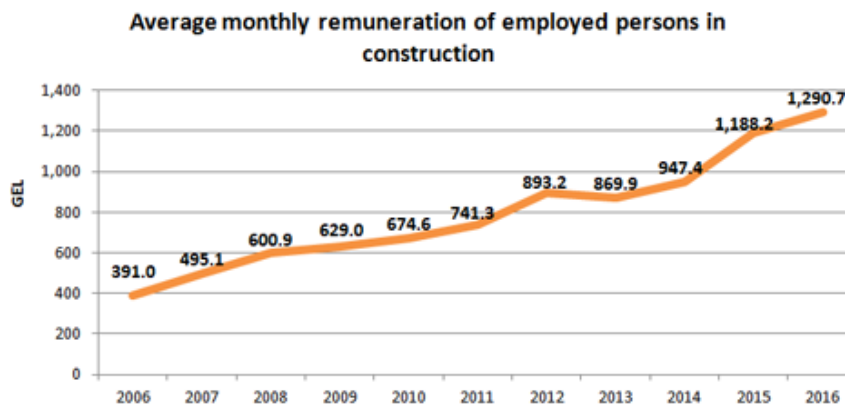
According to 2013 General Industry Compensation Survey of Georgia by EY Georgia, 88% of companies are using variable components together with a fixed salary. However, it should be noted that only 41% of companies have implemented the performance evaluation system that provides an objective determination of the amount of variable compensation of management. Interestingly, the ratio of variable pay to fixed payments is 12% in ordinary workers and 15% in middle and top managers. [4]

Since 2013, the stable growth in turnover and increase in labor costs is observed in the construction sector of Georgia.

According to the National Statistics Office of Georgia, the turnover in the construction sector increased from 3,2 billion GEL in 2013 to 6.5 billion GEL in 2016, or by 203%.

As for the labor costs in the field, they increased from 682.8 million GEL in 2013 to 1 079,1 million GEL in 2016, or by 158%.

The average monthly salary was 869.9 GEL in 2013 and 1290.7 GEL in 2016, which means a 148% increase. [5]

Thus, the statistics show that the growth rate of turnover in the construction sector has outpaced the growth of average monthly wages and total labor costs. That is, the time wage in the salary schedule structure prevails at the current stage.

Conclusion

In the formation of the expenditure policy in the construction sector in Georgia, it is necessary to keep proper proportion between the time and piece wages in the salary schedule, so that the company can maintain financial stability even under unstable dynamics of the sales. The best way is to use the Hay's profile spreadsheet method (grading system) for administrative and support staff, and lump sum salary for the builders (workers, masters and others), which is the most flexible form of remuneration in terms of variable sales.

References

1. Breakeven Analysis: The Definitive Guide to Cost-Volume-Profit Analysis, Michael E. Cafferky and Jon Wentworth, Business Expert Press, 2010, pp 89-93
2. Management accounting, M.K.Sanin, St.Peterburg SU ITMO, 2014, pp. 33-49
3. Financial engineering, B.B. Bocharov, St.Peterburg Piter, 2004, pp. 68-74
4. "Labor Market in Georgia" T. Katchakhidze, Magazine "Forbes", 2014, May
5. www.geostat.com

ოთარ სოსელია
თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
შრომის ანაზღაურების სისტემის ორგანიზაციის სრულყოფის ზოგიერთი
საკითხი საქართველოს სამშენებლო სექტორში

რეზიუმე. სტატიაში განხილულია საქართველოს სამშენებლო სექტორში ფინანსური მდგრადობის მისაღწევად სტრატეგიული ანალიზის ერთ-ერთი მეთოდის გამოყენების და მის საფუძველზე შრომის ანაზღაურების ეფექტიანი სისტემის ორგანიზაციის შესაძლებლობები.

საკვანძო სიტყვები: CVP ანალიზი, მარგინალური შემოსავალი, რენტაბელობის ზღვარი, სამეწარმეო (ოპერაციული) ბერკეტი, სიმტკიცის მარგინალური მარაგი.

შესავალი

ნებისმიერი ეკონომიკური საქმიანობის წარმართვისას თითოეულ ეტაპზე მნიშვნელოვანია ბიზნესმენმა საკუთარი კომპანიის სტრატეგიის ჩამოყალიბებისას უპასუხოს კითხვებს - რა მოგებას ნახავს კომპანია გარკვეული დონის გაყიდვების მიღწევისას, ასევე, როგორია ისეთი მინიმალური გაყიდვების მოცულობა, რომელიც აუცილებელია ორგანიზაციის მომგებიანი, სტაბილური და მზარდი ფუნქციონირებისათვის.

სტრატეგიული ანალიზის ერთ-ერთ ეფექტიან მეთოდს CVP (Cost-Volume-Profit) ანალიზი წარმოადგენს. აუდიტორთა და ექსპერტთა უმრავლესობა მას კომპანიის მუშაობის ფინანსური შედეგების უფრო ღრმა შეფასებისა და უფრო დასაბუთებული რეკომენდაციების (ორგანიზაციის განვითარების სტრატეგიის შესახებ) გასაცემად იყენებს.

CVP ანალიზის ერთ-ერთი ამოცანაა ორგანიზაციის მუდმივი და ცვლადი ხარჯების ისეთი ოპტიმალური პროპორციის განსაზღვრა, რომ სამეწარმეო რისკი მინიმალური იყოს.

ვინაიდან როგორც მუდმივი, ასევე ცვლადი ხარჯების მნიშვნელოვანი ნაწილი შრომის ანაზღაურებაა (სხვადასხვა ფორმით), ანალიზის ამოცანას კომპანიაში შრომის ანაზღაურების მოქნილი სისტემის ორგანიზაცია წარმოადგენს.

CVP ანალიზის საკვანძო ელემენტებია:

- მარგინალური შემოსავალი (**marginal income**) - საწარმოს პროდუქციის (სამუშაო, მომსახურება) გაყიდვისას შემოსავალსა და ცვლად ხარჯებს შორის სხვაობა;
- რენტაბელობის ზღვარი (**break-even point**) - მანვენებელი, რომელიც ახასიათებს პროდუქციის რეალიზაციის ისეთ მოცულობას, როდესაც საწარმოს შემოსავალი პროდუქციის (სამუშაო, მომსახურება) გაყიდვებიდან მისი ერთობლივი ხარჯების ტოლია (ანუ გაყიდვების ის მოცულობა, როდესაც საწარმო არც მოგებაშია და არც ზარალში);
- სამეწარმეო (ოპერაციული) ბერკეტი (**operational leverage**) - პროდუქციის (სამუშაო, მომსახურება) რეალიზაციის მოცულობის ცვლილებებიდან გამომდინარე საწარმოს მოგების მართვის მექანიზმია;
- სიმტკიცის მარგინალური მარაგი (**margin of safety**) - პროდუქციის (სამუშაო, მომსახურება) გაყიდვების ფაქტობრივი შემოსავლის რენტაბელობის ზღვრიდან გადახრის პროცენტული გამოსახულება [1].

როგორც აღინიშნა, რენტაბელობის ზღვარი (BEP) პროდუქციის რეალიზაციის მოცულობისა და მასზე გაწეული დანახარჯების შესახებ მონაცემების საფუძველზე განისაზღვრება. გაანგარიშებისას აუცილებელია ხარჯების ცვლად და მუდმივ ხარჯებად დაყოფა. ცვლადი ხარჯები (ნედლეული, მასალები, სანარდო ხელფასი და სხვა) პროდუქციის წარმოების მოცულობის პროპორციულად იცვლება. მუდმივი ხარჯები (დანადგარებისა და შენობა-ნაგებობების რემონტისა და შენახვის ხარჯები, საიჯარო და სალიზინგო გადასახადები, კომუნალური მომსახურების ხარჯები, დროითი შრომის ანაზღაურება და სხვა) არ არის დამოკიდებული წარმოების მოცულობაზე.

რენტაბელობის ზღვარი შემდეგი ფორმულით გამოიანგარიშება:

$$BEP = \frac{\text{მუდმივი ხარჯი}}{\text{რეალიზ. შემოსავალი} - \text{ცვლადი ხარჯი}} * \text{რეალიზ. შემოსავალი}$$

რენტაბელობის ზღვრის დაბალი მანვენებელი არის კომპანიის წარმატების ნიშანი, ხოლო მისი ზრდა კომპანიის მდგომარეობის გაუარესებაზე მეტყველებს. თუმცა, ამის მტკიცება შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, როდესაც კომპანიის მასშტაბები უცვლელია, ვინაიდან გაყიდვების მოცულობის ზრდა მუდმივი ხარჯების ავტომატურად ზრდას იწვევს. ამრიგად, რენტაბელობის ზღვარი არ წარ-

მოადგენს კომპანიის წარმატებულობის ოპტიმალურ მაჩვენებელს. იგი გვიჩვენებს როგორი უნდა იყოს გაყიდვების მინიმალური მოცულობა, რომ კომპანიამ ზარალის გარეშე იმუშაოს, თუმცა ყოველთვის ვერ ასახავს კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის გაძლიერებას ან შესუსტებას. ამისათვის არსებობს სხვა მაჩვენებელი, კერძოდ, სიმტკიცის მარგინალური მარაგი, რომელიც შემდეგი ფორმულით გამოიანგარიშება:

$$\text{სიმტკიცის მარგინალური მარაგი} = \frac{\text{რეალიზაციიდან შემოსავალი} - \text{BEP}}{\text{რეალიზაციიდან შემოსავალი}}$$

სიმტკიცის მარგინალური მარაგი მიუთითებს იმაზე, თუ რამდენი პროცენტით არის სავალდებულო რეალიზაციის მაჩვენებლის გაზრდა კომპანიის ზარალის გარეშე მუშაობისათვის. რაც მეტია აღნიშნული მაჩვენებლის პროცენტული გამოსახულება, მით უფრო მყარია კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა და იგი ნაკლებად დამოკიდებულია ბაზრის რყევებსა და ხარჯების ზრდაზე.

წარმოდგენილი ფორმულების საფუძველზე შესაძლებელია დავასკვნათ, რომ ცვლადი ხარჯების ზრდასთან ერთად იზრდება რენტაბელობის ზღვარიც, თუმცა მცირდება კომპანიის სიმტკიცის მარგინალური მარაგი. ამრიგად, კომპანიის ცვლადი ხარჯების (რომლის ძირითად ნაწილს სანარდლო ფორმის ხელფასი წარმოადგენს) ზრდის პირობებში უარესდება კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა.

როდესაც მიღწეულია რენტაბელობის ზღვარი, წარმოიქმნება პირველი მოგება, ხოლო კომპანიის მენეჯმენტი ინტერესდება მისი ზრდის ტემპით. აღნიშნულის დასახასიათებლად სამეწარმეო ბერკეტს იყენებენ, რომელიც პროცენტებში აისახება და შემდეგი ფორმულით გამოიანგარიშება:

$$\text{ოპერაციული ბერკეტი} = \frac{\text{რეალ. შემოსავალი} - \text{ცვლადი ხარჯი}}{\text{რეალ. შემოსავალი} - \text{ცვლადი ხარჯი} - \text{მუდმივი ხარჯი}}$$

სამეწარმეო ბერკეტის სიდიდეს ხარჯების სტრუქტურა (ცვლად და მუდმივი ხარჯებს შორის ფინანსების გადანაწილება) განსაზღვრავს. რაც უფრო მაღალია მუდმივი ხარჯების წილი საერთო ხარჯებში, მით მაღალია სამეწარმეო ბერკეტი. დაბალი სამეწარმეო ხარჯების მქონე ორგანიზაციებში ცვლადი ხარჯები დომინირებს.

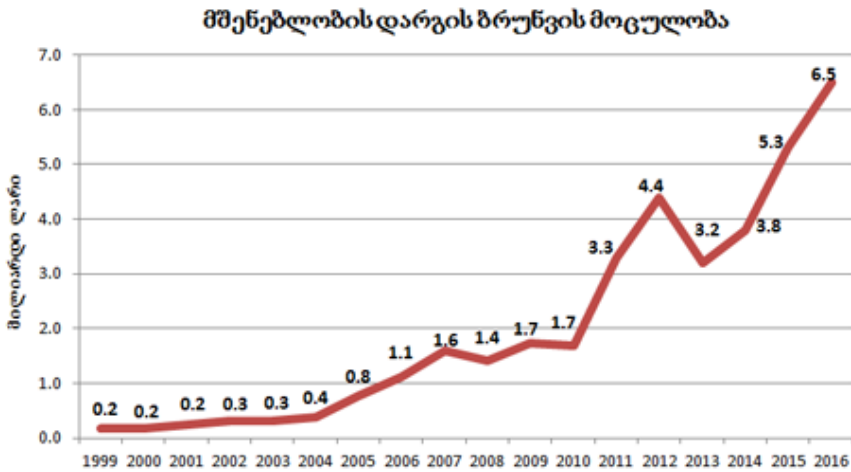
აღსანიშნავია, რომ გაყიდვების თანაბარი ზრდის პირობებში მაღალი სამეწარმეო ბერკეტის მქონე კომპანიის მოგების ზრდა ვითარდება სწრაფი ტემპებით, თუმცა, გაყიდვების ვარდნის შემთხვევაში მაღალი სამეწარმეო ბერკეტის მქონე კომპანიაში ასევე სწრაფი ტემპებით მცირდება მოგების მიღების პროცენსი [2,3].

ნათელია, რომ კომპანიისათვის რიგ შემთხვევაში მაღალი საწარმოო ბერკეტი, ანუ მუდმივი ხარჯების მაღალი წილი საერთო ხარჯებში არ არის მიზანშეწონილი. ეს ნიშნავს, რომ სახელფასო ფონდში შრომის ანაზღაურების დროითი ფორმის დომინირება რიგ შემთხვევაში კომპანიისათვის საზიანოა.

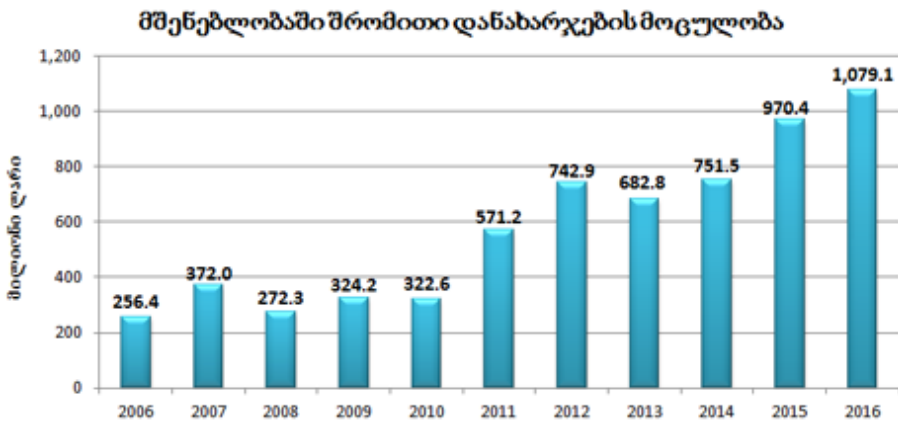
EY georgia-s 2013 წლის საქართველოს ზოგადი ინდუსტრიის სახელფასო კვლევის მიხედვით, კომპანიების 88%-ში შრომის ფიქსირებულ ანაზღაურებასთან ერთად ცვლად კომპონენტებსაც იყენებენ, თუმცა აღსანიშნავია, რომ თანამშრომელთა შეფასების ისეთი სისტემა, რომელიც ხელმძღვანელობის ცვლადი კომპენსაციის ოდენობის ობიექტური განსაზღვრის საშუალებას იძლევა, კომპანიების მხოლოდ 41%-ს აქვს დანერგილი. საინტერესოა, რომ ფიქსირებულ ანაზღაურებასთან ცვლადი ანაზღაურების წილობრივმა შეფარდებამ რიგით მომუშავეებში 12%, ხოლო საშუალო და მაღალი რგოლის მენეჯერებში 15% შეადგინა [4].

2013 წლიდან დღემდე საქართველოში სამშენებლო სექტორში შეინიშნება ბრუნვის მოცულობის სტაბილური ზრდა და, ასევე, აღნიშნულ სფეროში შრომითი დანახარჯების მატებაც.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, ქვეყნის სამშენებლო სექტორში ბრუნვა 2013 წლის 3,2 მილიარდი ლარიდან 2016 წელს 6,5 მილიარდ ლარამდე, ანუ 203%-ით გაიზარდა.

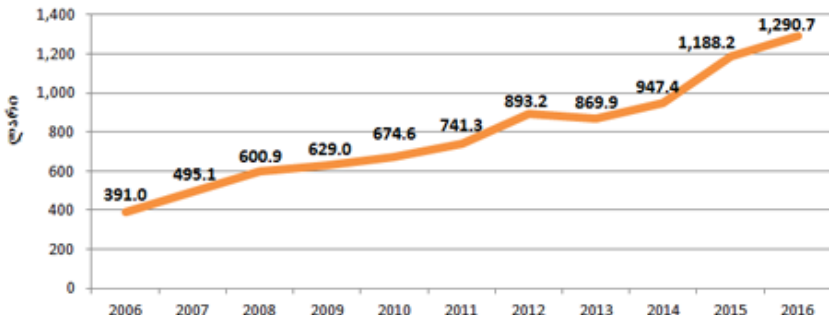

რაც შეეხება დარგში შრომით დანახარჯებს ფულად გამოსახულებაში, ისინი 2013 წლის 682,8 მილიონი ლარიდან 2016 წლის 1 079,1 მილიონ ლარამდე, ანუ 158%-ით გაზრდილია.

საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურება 2013 წელს 869.9 ლარს, ხოლო 2016 წელს 1290.7 ლარს შეადგენდა, რაც 148%-იან ზრდას გულისხმობს [5].

მშენებლობის დარგში დასაქმებულთა საშუალოთვიური შრომის ანაზღაურება

ამრიგად, სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს, რომ სამშენებლო სექტორში ბრუნვის მოცულობის ზრდის ტემპი უსწრებს საშუალო თვიური შრომის ანაზღაურებისა და საერთო შრომითი დანახარჯების ზრდის ტემპებს, ანუ სახელფასო ფონდის სტრუქტურაში დროითი ხელფასის შემადგენელი მიმდინარე ეტაპზეც პრევალირებს.

დასკვნა

საქართველოში სამშენებლო სექტორში ხარჯების პოლიტიკის ჩამოყალიბებისას საჭიროა სახელფასო ფონდში შრომის ანაზღაურების დროითი და სანარდო ფორმების ისეთი თანაფარდობის დაცვა, რომ გაყიდვების არასტაბილური დინამიკის პირობებშიც კომპანიამ ფინანსური მდგრადობის შენარჩუნება შეძლოს. ოპტიმალური იქნება ადმინისტრაციული და დამხმარე პერსონალისათვის ე.წ. გრეიდების სისტემის გამოყენება, ხოლო მშენებლებისათვის (მუშები, ოსტატები და სხვა) სანარდო შრომის ანაზღაურების ერთ-ერთი სახის - აკორდული შრომის ანაზღაურების გამოყენება, რაც ცვალებადი გაყიდვების პირობებში ხელფასის ყველაზე მოქნილი ფორმაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Breakeven Analysis: The Definitive Guide to Cost-Volume-Profit Analysis, Michael E. Cafferky and Jon Wentworth, Business Expert Press, 2010, pp. 89-93.
2. Управленческий учёт, М.К. Санин, Спб ГУ ИТМО, 2014, стр. 33-49.
3. Финансовый инжиниринг, Бочаров В.В., Спб Питер, 2004, стр. 68-74.
4. „შრომის ბაზარი საქართველოში“, თ. კაჭახიძე, ე. „Forbes“, 2014, მაისი.
5. www.geostat.com

Lasha Arevadze

PhD student at Tbilisi State University

**ESTIMATION OF GOVERNMENT SPENDING MULTIPLIER IN COUNTRIES IN
TRANSITION**

*The article is prepared with the financial support from Shota Rustaveli National Science
Foundation of Georgia through grant agreement PhDF2016_226*

შოთა რუსთაველის საპარამეტვლუს ეროვნული სამეცნიერო
ფონდი
SHOTA RUSTAVELI NATIONAL SCIENCE FOUNDATION OF
GEORGIA

Summary. *This paper examines theoretical and empirical approaches for estimating government spending multiplier for Countries in Transition, among them the focus here is Post-Soviet Countries (CIS countries). Government spending multiplier is low in developing countries, mainly it is caused with high debt level and weak institutions of those economies, CIS countries are not exception of these features. The paper studies the effects of government*

spending on CIS economies and how this effect depends on economic conditions, such as public debt level, cyclical position of economy, currency regime and etc.

Keywords: *government spending multiplier, CIS economies*

Acknowledgment: I would like to show my warm thank to Professor Iuri Ananiashvili, who is my supervisor at the department of econometrics at Tbilisi State University. Also, I wish to present my special thanks to Professor Temirlan Moldogaziev and Professor James Monogan from University of Georgia (USA) for their comments and beneficial revision of the article.

Introduction

The main purpose of this paper is to investigate evidence about fiscal policy (spending side) efficiency in CIS countries (Common Wealth of Independent States: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Ukraine, and Uzbekistan). Limited numbers of publications are available for developing countries on fiscal multipliers. Actually, the shortfall of relevant evidences about developing countries stems from the data limitation. Moreover, time series on main macroeconomic variables are nonstationary and serial correlation is a serious problem.

The paper studies the effects of government spending on CIS economies and how this effect depends on economic conditions, such as public debt level, crisis time and exchange rate regime. In order to evaluate effects of spending shock to economy two stage model is applied in the paper. On the first stage, exogenous spending shock is identified and on the next stage its effect to economy is assessed based on fixed effect panel data model. Spending multiplier is not constant and it varies across policy environment, spending effect is stronger in crisis time, however, there are opposite cases as well. Also, bad fiscal time measured in GDP/debt ratio influence negatively on multiplier effect, as well as in case of currency peg regime the spending effect is stronger. The paper contributes to literature on fiscal policy in CIS economies by identifying government spending effect across different policy environment.

After global financial crisis in 2008-2009 and the boost of Bubble on the assets market, we face sequential boost in the literature as general and about fiscal policy efficiency in particular. Interest among economists is due to unprecedented huge fiscal stimulation packages proposed by national governments for recovering their economies. In principle, the total amount of anti-crisis package was \$2.18 trillion or 3.5% of world's GDP. Existed literature about developed countries shows high efficiency of fiscal policy, i.e. high multipliers. In contrast, despite this boost in literature about developed countries, the developing countries still remain as a periphery of researches about the government spending multiplier and CIS countries are not exception.

There is no “the multiplier”² and the effect of government spending varies with economic conditions. The size of the multiplier is affected by crowding out effect of private consumption and investment, if this effect dominates, then multiplier is small and sometimes it can be negative. However, the effect varies in response to the economic situation. During economic and financial crisis fiscal policy is more efficient than in expansion, as there is scarce liquidity during recession while government spending shock address this constraint. As well as literature shows spending multiplier is high in case of fixed exchange regime. Government spending shock results in higher interest rate, if financial market is open then it causes appreciation of local currency and export is declined in case of floating exchange

² Corsetti at al. 2012. “What Determines Government Spending Multipliers?”, *International Monetary Fund WP/12/150*

regime, however, in case of fixed exchange regime government purchases foreign currency to defeat local currency from appreciation and there is no trade off in terms of export.

One of the stylized facts on multiplier is that it is smaller in developing countries. This means more crowding out effect of government spending in less developed countries. Also, in case of advanced economies there is no or limited difference between government consumption and investment multipliers, but the multiplier effect of government investment is higher in developing countries. Another stylized fact is that in case of high public debt level, fiscal policy can be contractionary for economy and vice versa fiscal consolidation can be expansionary as consolidation results in lower risk premium of a country because of the lower debt burden. To sum up, the size of government spending multiplier is not unique number for a particular economy; moreover, its size is affected by various economic conditions.

Post-soviet countries have experienced one of the turbulent economic environment after the collapse of the Soviet Union, on the way from socialism to market economy the size of government declined substantially, they have experienced financial and currency crisis in 1998 and 2008, as well as there was wave of currency devaluation from 2014 in CIS countries, what is effect of government spending in those countries and how it contributes to GDP under such a turbulent economic environment is a main research question of this paper.

In literature various econometric models are applied for identifying government spending multiplier, among them VAR model (such as Ilzetzki and others (2009)) and Dynamic Stochastic General Equilibrium model (DSGE), (such as Blanchard and other 2002) are widely used. To evaluate government spending multipliers which vary across economic conditions such as crisis time, currency exchange regime, debt level and etc. In the paper two stage linear estimation technique is applied to identify government spending shock at the first stage and to evaluate conditional multiplier on the second stage.

The remainder of this paper is organized as follows: Section 2 reviews existed literature on identification issue of spending multiplier especially in developing countries. Section 3 briefly describes theory and methodology for estimating government spending multiplier, Section 4 presents data, Section 5 describes results from two stage fixed effect model for 12 CIS countries; Section 6 concludes.

Literature Review

Limited numbers of publications are available for developing countries on fiscal multipliers. Actually, the shortfall of relevant evidences about developing countries stems from the data limitation in those groups of countries. Moreover, time series on main macroeconomic variables are nonstationary and serial correlation is a serious problem.

Despite those limitations, there still exists some analysis for developing countries and various econometric models are applied. Researchers have to work out a new manner to isolate fiscal policy shock in developing countries. This shock should be unanticipated and not related to the current economic situation, otherwise private agents, who internalize government budget constraint in their intertemporal constraint, change their behavior and estimation will be biased. One of the contemporary studies for the sample of 102 developing countries on estimation of government spending multiplier was applied by Kraay in 2012. Best of my knowledge this is largest panel of countries such analysis is applied for, because of data limitation, Kraay (2012) in his paper use instrumental variable procedure for determining fiscal shock. In principle, he uses a debt reimbursement as an instrument of government spending shock. Kraay try to address problems related to policy anticipation and independence from the current economic situation by the assumption that debt reimbursement is determined in advance and it is not related to the current economic situation. Moreover, as Kraay shows, only 20% of the total loan

is disbursed in the first period and 17% in the second year and so on. Resulted from this evidence, Kraay claims that disbursement of particular loan is predetermined, but as in developing countries loan is one of the basic sources to finance expenditures, then it can be a good instrument of government spending. In this group of countries, Kraay applies his analysis, on average 16% of expenditure is financed at the expense of loan taken from multilateral and bilateral official creditors. But this strategy cannot be taken without careful judgment. Firstly, Kraay has conducted this analysis about 102 developing countries, but approximately 84% of those countries use foreign debt as a significant source for financing government expenditures. Hence, if we follow Corsetti's analysis about fiscal multiplier, most part of developing countries are below -6% critical threshold of negative budget balance (i.e. net borrowing).

The multiplier identified by Kraay varies from 0.38 to 0.42; which is fairly lower than multiplier for developed countries. However, there is a question about the multiplier calculated by Kraay; is it really unconditional multiplier i.e. multiplier in normal times? If we take into account the fact that most of the countries, Kraay applies his analysis, use loans to finance its expenditure, it is a conditional multiplier in case of high indebtedness. As other studies show fiscal policy is less efficient in case of higher debt, and then we can claim that the multiplier identified by Kraay in developing countries makes difficulties to interpret as multiplier in normal times in those countries. Moreover, the size of multiplier is affected not only by debt level but also, the source of debt financing matters. The rest part of this section deeply review some stylized facts in the literature on government spending multiplier.

Effect of debt level and its composition on the size of multiplier

The indebtedness level of a country effects on the size of the fiscal multiplier and it is higher for countries with low levels of debt (Corsetti, 2012). Initially, when the public debt level is not very high government spending and private consumption are positively correlated, but when the debt level reaches a critical level they move in the opposite directions. The motivation of this argument is that a high level of debt is accompanied by a high interest rate because of higher risk premiums, especially in developing countries. Consequently, the crowding out effect dominates and fiscal policy efficiency is small. Furthermore, if the Debt/GDP ratio is above 50%, then fiscal policy is strongly unproductive; the long run multiplier in this case is -2 (Ilzetski, 2009). This once again means that to finance government consumption at the expense of taking debt is not a good deal. It is obvious that we face strong crowding out effect, which can be result of expectation about future consolidation and higher taxes, i.e Ricardian equivalence holds.

There exists some evidence about the strong crowding out effect of private investment due to public expenditures financed at the expense of domestic loans from banks. For instance, Emran and Farazi (2008) showed that if governments in developing countries take loans from banking sector, then each \$1 (taken from a bank) caused a reduction of private investment by \$0.8. This evidence emphasizes the liquidity constraint in developing countries. Moreover, Gupta et al (2005) argues that a 1 percentage point increase of expenditures financed through domestic loans causes a reduction of the potential growth rate by 0.75 percentage points. The argument is that if deficit is financed through domestic debt, then it amplifies inflation, which negatively effects on growth.

It should be mentioned that the source of financing matters for the size of multiplier. In particular, debt financed expenditure causes an increase in private investment in developing countries; if such expenditure is financed through tax then it has a negative effect (Miller and Ahmed, 1999). Miller and Ahmed (1999) analyzed the effect of source of spending on crowding out effect on investment and show that debt-financed expenditure crowds out investment if it concentrates on social security and welfare, but expenditures on

communication and infrastructure crowds in. As for tax-financed expenditure, we face a negative effect on investment if it is spent on infrastructure.

This idea is also supported by the analysis of Barro (1990). He states that tax-financed government expenditure causes a negative effect on GDP. Moreover, if it is productive spending, then it balances negative tax effect and causes a positive impact in the economy. While argument in favor of debt financed expenditure shows a liquidity constraint in developing countries. A government provides additional liquidity to economy by taking loans instead of tax based expansion. However, we should not forget the discussion about critical level of debt and its negative impact on the effectiveness of public expenditure.

Composition of Government Spending

To determine the size of the fiscal multiplier is equivalent to identify when it crowds in or crowds out private consumption and investment. Existing literature about the effect of fiscal policy on investment can be summarized as follows: government capital expenditure in developing countries crowds in investment, as private and public investment can be considered as complements, while government investment is not more effective than consumption in developed countries. The last finding fits the traditional view of crowding out effect of government spending due to higher interest rates. However, evidence about developing countries is a non-traditional view, which is more powerful under non full employment condition. However, the magnitude of this effect depends on the structure of spending. For example, Sadeghi et al (2013) in their panel analysis about developing and developed countries show that the elasticity of private investment with respect to public investment is positive and significant (0.31), while it is 0.18 in developed ones. Moreover, private investment elasticity w.r.t. other type of expenditures is negative and lower than in developed countries, i.e. crowding out effect. Those authors conclude that in developing countries public investment is more efficient because private agents face a liquidity constraint, and interest rate differentials. However, there exist some other evidences which do not support this idea. For example Hasan (1960) states that in developing countries public investment has a long run nature (infrastructural projects, irrigation and other) and it has a low effect on current output and it contributes to inflation. The paper by Hassan (1960) is only a theoretical discussion, but recent empirical evidence from the IMF suggests that public spending on investment has positive impact on the economy, not only in the short run, but also in the medium-run; Estevao and Samarke (2013) in this paper estimate investment multiplier as from 0.2 to 0.7 and from 0.42 to 0.92 in the short-run and in the medium-run, respectively, in case of central American developing countries, while non-productive expenditure has a negative impact on those countries. As for the type of expenditure, the empirical evidence about developing countries shows that cutting expenditures on investment can be more harmful in the case of economic downturn relative to cuts in current expenditure.

Devarajan et al (1996) showed that in the case of developing countries, current expenditures positively effect on GDP, while capital expenditures have a negative influence for the panel of 43 developing countries over 20 years. In their model, they also account for the total level of government spending; hence, in their model a one dollar increase of capital spending automatically means a dollar reduction in current expenditures. But in other models which do not account for total level of expenditures, then as Devarajan et al (1996) claim, the strong positive effect of capital expenditure can be a reflection of level effect of expenditure and not the relative advantage of capital over current expenditure. Actually, Miller and Ahmed (1999) do not control the total level of expenditure in their linear fixed effect estimation for 23 developing and 16 developed countries. Their result is more informative and different than the previous evidences. In principle, they showed that if expenditure on transportation and communication is financed through either taking loans or tax, then it has a positive effect on investment for developing countries, but we have zero or a negative impact on investment in

developed countries. However, if the government spends money on social security and welfare, it crowds out private investment. The work by Miller and Ahmed (1999), however, does not say anything about the gross effect on GDP due to different types of budget outlays.

In case of developing countries full effect of government investment is not reflected in multiplier. Kraay et al (2013) claim that higher share of expenditure on investment does not mean that it is automatically resulted in the higher asset accumulation in developing countries due to inefficiency and waste. This analysis is supported by Kneffer and Kanck (2007). Moreover, Gupta et al (2011) numerically showed that a significant part of public expenditures on investment are not reflected in productive investment in developing countries. For example, in case of low income countries the share of capital stock adjusted with efficiency criteria is 30.1% of GDP, while the raw share is 71%. This finding magnifies our intuition that due to institutional rigidities, the spending on productive assets is not effectively used in those countries. Furthermore, the income share of adjusted public investment in GDP is lower (0.14 instead of 0.25), but because of downward adjustment of public investment by efficiency criteria, then marginal productivity for low income countries reaches 0.88, which is too high. Moreover, it is slightly higher than the marginal productivity of private investment (0.71).

To sum up, as it was previously stated in the analysis by Ilzetzi et al (2010), the government investment multiplier is 0.6, which is significantly much higher than consumption multiplier (-0.19) in developing countries ; the paper clarifies that with 95% confidence level we can say that the efficiency of government investment is higher than the consumption multiplier in those countries. Moreover, the multiplier effect is further eroded with inefficiency.

Fixed Exchange Regime versus Flexible

In his paper, Müller (2012) identifies government spending multiplier as 0.75 under a floating regime vs. 1.2 under a pegged regime. The difference is significant but not as large as in other works. For example, Petroć et al (2014), for a panel of 10 emerging European economies show that the spending multiplier under a pegged regime is 1.31 versus 0.03 under fixed exchange regime. Moreover, Muller finds evidence against the traditional Mundel-Flaming channel; in this standard framework, government spending under the flexible exchange regime causes appreciation of the domestic currency and additional crowding out of net export, but in this evidence we face no deterioration of net-export. This means that there are other channels for making the difference between fiscal policy efficiency under fixed and flexible regimes.

There is no strong convention among economists about fiscal policy efficiency under fixed and flexible regimes. One cohort of economists for example, Corsetti et al (2012) claim that increasing outlays from the budget causes an increase of the interest rate. As a result, it causes currency appreciation, but if then monetary authority desires to fix the exchange rate, then it should increase money supply, which is additional stimuli for an economy and because of this we would expect a higher multiplier. But as other studies show, the real world is not so simple and we should investigate the effect of fiscal expansion under a fixed exchange regime and its interaction with other conditions of an economic environment. For example, Bonam and Lukkezen (2013) show that when a country experiences high sovereign debt risk, then currency devaluation is expected to the response of fiscal expansion. As a result, the monetary authority will have to tighten monetary policy in the case of a fixed exchange regime. Consequently, we face a higher interest rate and stronger crowding out effect of investment and consumption, hence a lower multiplier under a fixed exchange regime instead of the big stimulus predicted by one group of authors. However, Bonam and Lukkezen (2013) argue that there is a room for fiscal policy when its effect is higher under a pegged than flexible regime, even if we introduce sovereign risk in our analysis. For example, expansionary fiscal contraction holds only in the case of a fixed exchange regime only in the short run. Hence, if sovereign risk is high and

	Country	Impact multiplier	Cumulative	Methodology	Shock
Developed countries³					
Perotti (2005)	Australia	-0.1/0.4	1.4/0.7	VAR	Government spending
	Canada	1/-0.3	0.6/-1.1		
	Germany	0.6/0.5	-0.8/-1.1		
	UK	0.5/-0.3	0/-0.9		
	USA	1.3/0.4	1.7/0.1		
Romer and Romer (2008)	USA	1.2 (one year)	4 (cumulative)	Narrative	Tax
Ramey (2008)	USA	1.5	1.5	Narrative	Gov. spending
Johnson, Souleles, and Parker (2006)	USA	0.2/0.4	n.a.		Tax rebates
Ilzetzki and Vegh (2008)	High income	0.4	1.5	VAR	Government spending
Blanchard and Perotti (2002)	USA	0.9	1.3	VAR	Government spending
Cogan and others (2009)	USA	1.0	1.2- 1.5	DSGE	Government spending
Dalsgaard, Andre, and Richardson (2001)	USA	1.1 - 1.5(one year)	2.1-2.8	OECD INTERLINK model	Government spending
	Japan	1.7-2.6 (one year)	2.8-4.5		
	Euro Area	1.2-1.9 (one year)	2.1-3.4		
Elmendorf and Furman (2006)	USA	1	n.a.	DSGE	Government spending
Corsetti and others (2012)	OECD	0.7	n.a.	Two step model	Government spending
Developing and emerging economies					
Kraay (2012)	102 developing countries		0.38-0.42	IV estimation	Government spending
Ilzetzki and others(2009)		-0.19	0.38	VAR	Government spending
Ilzetzki (2011)		0.2		VAR	Government spending
Shen and S. Yang	Developing countries		0.39	DSGE	Government ⁴ spending

³ All those multipliers are taken from IMF staff paper note about fiscal multiplier (2009)

(2012)			0.32	DSGE	Government ⁵ spending
Petrovic and others (2014)	Emerging European economies	0.2	0.58	VAR	Government spending

1. Theory

In this section, I review different theoretical approaches to identify fiscal multipliers; i.e. what they are and why they vary across different theory. Ilzetski and others (2012) claim that there is no “the multiplier” and it varies across different policy environment. Therefore, I will review key drivers of the size of multipliers resulted from the different economic environment and finally based on theoretical discussion; I will formulate two stage procedures for estimating government spending multipliers, similar to the model developed by Ilzetski and others (2012).

The simplest definition of a fiscal multiplier is that “it [spending multiplier] is the change in output due to a change in fiscal policy instrument” (as cited in Chinn 2013). Algebraically, it is $\partial y/\partial x$ where y is output and x is a policy instrument. If we wonder about the immediate impact of a policy, we should calculate the impact multiplier ($\Delta Y/\Delta G$), but in most cases, especially when we try to calculate fiscal multiplier based on quarter data, we should calculate a cumulative multiplier:

$$\frac{\sum_{t=0}^T \Delta Y_t}{\sum_{t=0}^T \Delta G_t}, \quad t=1, \dots, T$$

Most of empirical evidences about multipliers use not only Y_t (GDP) as an endogenous variable, but also, researchers try to investigate how a change in fiscal policy is reflected in changes in consumption, investment, current account balance, exchange rate and other macroeconomic variables (Corsetti, 2012; Petrović, 2014).

I begin the discussion about the fiscal multiplier from the perspective of Neoclassical Synthesis. This theoretical model is characterized by Keynesian properties in the short run and Classical properties in the long run. As a result, as prices are sticky and cannot adjust quickly in the short run, fiscal policy is efficient and the multiplier is larger. Nevertheless, we expect no permanent effect from the change of fiscal policy as we use properties of Classical theory in the long run (Chinn, 2013).

The government spending multiplier is close to zero in Neoclassicists` approaches, as they assume no nominal rigidities. Moreover, this theory predicts a negative fiscal multiplier if taxes are distortionary.

Finally, as a New Keynesian model uses inter temporal optimization, it is close to Classical approaches in its predictions, but additionally the model uses the assumptions about nominal and real rigidities. Due to these last extensions, fiscal policy has an effect on output in the short run (Chinn, 2013). Fiscal policy is not secured itself from a negative spending multiplier if expenditure is expected to be financed at the expense of taxes in the future; this is reflection of Ricardian equivalence (Capet, 2004). An expectation that taxes will be higher in the future erodes consumption and investment today and output decreases consequently, so there is a negative spending multiplier.

In order to estimate multiplier in practice at least two conditions must be satisfied for government spending shocks, it should be unanticipated by economic agents and contemporaneous exogenous. Moreover, there is no “the multiplier” and it varies in relation to the economic environment. First of all cyclical nature of government spending matters. If

⁴ Source of expenditure is domestic debt

⁵ Source of expenditure is external debt

government spending is acyclical, then the requirement of contemporaneous exogeneity holds. But we still do not have a guarantee that fiscal policy is unanticipated. Empirical literature about the cyclical nature of fiscal policy can be summarized as follows: fiscal policy is acyclical or counter cyclical in developed countries and mostly pro cyclical in developing ones (Ilzetki, 2008). For example, the measure of the cyclical nature of government spending is 0.61 for developing countries and -0.11 for developed ones based on GMM estimation. Kraay et al. (2013) make a distinction between discretionary fiscal policy and automatic stabilizers and claim that in the case of developing countries, both of them are pro cyclical; automatic stabilizers are ineffective in those countries to smooth fluctuation of output. Moreover, they state that the procyclical fiscal policy is a reflection of constraint on financial resources, and also, sometimes it is politically motivated. Kraay points out that during the post crisis in 2008, the developing world and their governments had a better fiscal stance and they had a tendency to more counter cyclical policy than in the pre-crisis period. Theoretically, counter cyclical policy is optimal, as increase in government spending relaxes liquidity constraint in economy in case of recession and its effect is stronger. Hence, recommendation is that government should increase spending in crisis time and reduce it in boom. In contrast to last argument about the advantages of counter cyclical fiscal policy, Hemming (2002) advocates that contractionary fiscal policy can be expansionary. Hence, fiscal consolidation causes a positive response from the private sector. The basic reason is that consolidation, in particular, if a country faces high public debt, causes reduction of risk premium, and as a result, the crowding out effect will be lower after consolidation and fiscal policy recreates power. Moreover, if low and negative fiscal multiplier is tendency in developing countries, then pro-cyclical fiscal policy seems rational for those economies; moreover, if they have problems related to solvency. For example, if a particular country increases its expenditure in bad times and the multiplier is negative, then it causes an additional reduction in GDP due to counter cyclical fiscal policy. Based on this discussion pro cyclical fiscal policy takes advantages in the case of developing countries mainly during recession. Debt level is main reason why counter cycle fiscal policy is not optimal in case of developing countries, high debt level bears positive and high risk premium from investor's point of view, hence, if public debt is high then better strategy is to reduce government expenditure. In addition to low multiplier in case of high level of public debt, if it is financed through domestic loan then the multiplier is lower than if it is financed through foreign loan. Intuition is that if financial resource is scarce within country then additional financial resource from abroad provides additional liquidity to economy and crowding in effect of government spending is larger.

Not only debt composition matters in terms of size of multiplier but also spending composition is important, in developing countries public investment is more efficient than government consumption, as public investment has complimentary effect and crowds in private investment, as a result effect is stronger.

In case of fixed exchange rate multiplier is higher, as expansionary fiscal policy provokes expansionary monetary policy. However, situation changes if capital market mobility is low. Higher government spending financed with debt causes higher interest rate that can be reflected in inflow of financial resources from abroad, it pushes exchange rate up, and monetary authority has to increase supply of money to reduce interest rate differential. But if capital mobility is low then there is no pressure on exchange rate and no necessity for monetary expansion as a result no additional multiplier effect.

Based on empirical strategy described below size of spending multiplier will be iterated with different macroeconomic conditions.

Empirical strategy

The existing literature on government spending (or consumption) multipliers are mostly concentrated on identification issue of discretionary fiscal policy shock, i.e. the unanticipated

part of government expenditure and its effect on output, private consumption, exports and many other macroeconomic variables. To identify the unanticipated part of government outlays is a principal requirement for precise estimation, especially for the research concentrated government spending multiplier based on VAR (vector autoregressive) model. In order to identify the unexpected part of government consumption SVAR (stochastic specification of VAR model), models make some linear assumptions about fiscal policy rules, and the rest of government spending can be considered as the unanticipated part. But as Ilzetki (2010) points out, there is no guarantee that the unexplained part by econometric models cannot be predicted by private agents; this is common across other papers based on the conventional VAR estimation developed by Blanchard and Perotti in 2002. But if the fiscal shock is predicted by private agents, this causes changes in their behavior and we cannot estimate the efficiency of fiscal policy precisely.

There are also a few papers, for example, Ramey (2011) which use extraordinary shocks in the economy which cannot be anticipated. For example, Ramey uses war time expenditure in the case of the USA to predict the government spending multiplier. Ramey argues that military expenditures in the case of the USA were properly exogenous shock. Other findings notify us about that the exogeneity assumption about war time requisition is ambiguous. For example, Ilzutski (2008) in his paper argues that war time can be predicted in advance by individuals. The reason why it is problematic is that when we want to predict exogenous fiscal shock there are two basic requirements. Firstly, as we already said, fiscal shock should be unanticipated and secondly, shock should not be related to the current economic situation. Without ambiguity it can be said that wartime requisition is absent from the current economic situation. But it can be anticipated by private agents, because war cannot be started immediately. Moreover, the main reason why the model proposed by Ramey contains potential problems is that it requires a long time series. For example, the analysis by Ramey is applied over a long period of history of the USA and it covers a war time in Vietnam as well in Korea. Such long data is not available for most of other countries; moreover, those wars were out of the territory of the USA and these war times were not related to a significant reduction of capital in this particular country. Of course, this is not the case in other countries where the result of war was an extraordinary destruction of capital. Those are the main drawbacks of the model proposed by Ramey; at least it is too problematic to apply this model for other countries besides the USA.

As we say, the basic requirement is that fiscal shock should be contemporaneously exogenous, hence, fiscal stimulus should not be driven by the current economic situation. Because of this, researchers have to make an assumption about the lag in which fiscal policy can react to contemporaneous change in the economy. In normal times, of course, this lag is just one year; as the fiscal authority works out a new budget plan within one year intervals; but more problematic is that what happens during sudden and sharp downturn or boom periods. Most researchers who use quarter data claim that one quarter lag is quite relevant in this case; i.e. fiscal authority needs at least one quarter to adjust its initial budget plan. The assumption that fiscal shock is contemporaneously exogenous is difficult to apply in the analysis which are based on annual data; in this context contemporaneously exogeneity means that the fiscal authority does not make any adjustment in the budgetary plan during one year. As Corsetti claims, a one year period as an implementation lag is relevant if there is no extraordinary case; for example, as this was in the case in the global financial crisis in 2008.

The second part of literature for identifying fiscal multiplier is based on New-Keynesian DSGE models. Structural models are not sensitive to assumptions required by VAR model, but they still bear some restrictions. The main assumption is related to price setting behavior. DSGE framework follows Calvo type price setting; according to this, one part of prices on intermediate goods are rigid in the short time period, but some part of prices are free to optimize to the response of change in the economic situation. For example, Christiano,

Eichenbaum, Rebelo (2009) in their paper for identifying the spending multiplier makes the assumption that 0.85 parts of price are rigid. And only under such exaggerated assumption they make a conclusion that the fiscal multiplier is 1.05. It is obvious that the size of the fiscal multiplier identified by DSGE models is sensitive with respect to the assumption about Calvo type price setting; if prices are less rigid then DSGE identifies a smaller multiplier against higher rigidity when the identified multiplier is close to Keynesian multiplier, and it is not a big surprise in the case of high price rigidity.

Moreover, there is no convention among economists about fiscal policy rule, which is one of the basic equation in DSGE framework (Batini et al, 2014); in principle, we observe different modelling of fiscal rule in different papers; this can be a potential source of variation of the fiscal multiplier itself.

Those problems related to conventional VAR and DSGE models is amplified by data limitation in the case of developing countries, this is a main reason why we have little empirical evidence for this group of countries. As we face lack of convention in estimation procedures and huge variation among calibrated multipliers is tendency, Batini et al (2014) provide a new model for estimating multiplier under data limitation called “the bucket approach”. This model is basically an “analytic guess” about the fiscal multiplier. The multiplier under this model is a simple weighted average of scores assigned to particular state of country (openness, rigidity of the labour market, level of automatic stabilizers, fixed or flexible exchange regime, level of government debt, effective expenditure/revenue management), but the authors allocate this measure of multiplier to three different intervals, hence, it gives us interval estimation and not point estimation of the fiscal multiplier. Unfortunately, except its simplicity under data limitation, this model has no theoretical background.

Finally, we can say that each type of model, i.e. VAR and DSGE models cannot be used without pros and cons, and we need deeper analysis of specific application of those models to determine when the identified multiplier by economists can be obtained without any significant bias.

As it is stated in many papers, for example Perotti (2007), Muller (2012) the conventional VAR models proposed by Blanchard and Perotti (2002) are unable to predict fiscal shock, which is perfectly discretionary or unanticipated. Perotti’s argument is that most of the papers use one quarter implementation lag which is too short for fiscal policy to be implemented in this period, because of long implementation lag it can be anticipated by private agents. This idea is tolerated by Muller et al (2012). They proposed to add predicted government spending in model. Due to this, we can reduce the risk of anticipation. This approach is practically implemented by Corsetti (2012) for OECD countries when he uses composite leading indicator as a proxy of predicted GDP in his two stage regression. As long run time series about predicted GDP or government spending is not available in the case of developing countries, then economists will have to work out new ways for predicting unanticipated fiscal shock, for example, Kraay use instrumental variable estimation (but as was discussed, his approach is not free from problems).

Corsetti, Meier, and J. Muller (2012) suggests a two-stage model to identify fiscal multiplier. This model tries to solve omitted variable problem which is the main problem in conventional VAR models. In principle, they put dummy variables which describe the economic environment in the model, such as: currency peg dummy, crisis dummy, the state of the primary balance of budget, public debt level.

The objective on the first stage the model identifies fiscal shock which will be orthogonal to other developments in the economy, i.e. exogenous shock of government

spending. At this stage this model assumes that the fiscal policy rule can be described with past information on the economic environment. In principle, the explanatory variables at this stage are: trend variable, two lagged values of government spending (g_{t-1} , g_{t-2}); two lagged value of real GDP per capita (Y_{t-1} , Y_{t-2}); public debt/GDP ratio (b_{t-1}); peg dummy ($peg_{t-1,i}$); the dummy variable which shows the level of the primary deficit ($strain_{t-1,1}$), crisis dummy ($crisis_{t-1,i}$). But as it pointed out in other papers fiscal shock which is generated through fiscal policy rule can be anticipated if the rule is based on only past information, and public expenditure can be predictable in this case. Due to this Corsetti and others try to control future development in the economy by introducing composite leading indicator ($cli_{t-1,i}$) which is used as a proxy of predicted GDP. The dependent variable is government spending per capita in t period.

Stage (1)

$$G_{t,i} = \Theta_i + \delta_i * trend_t + \beta_{i,1} g_{t-1} + \beta_{i,2} g_{t-2} + \gamma_{i,1} Y_{t-1} + \gamma_{i,2} Y_{t-2} + \theta_i cli_{t-1,i} + \lambda_i b_{t-1} + \rho_{i,1} peg_{t-1,i} + \rho_{i,2} strain_{t-1,1} + \rho_{i,3} crisis_{t-1,i} + \mu_i \quad (I)$$

At the second stage, this model uses fiscal shock and its lagged values as explanatory variables ($\muhat_{t,i}$, $\muhat_{t-1,i}$, $\muhat_{t-2,i}$, $\muhat_{t-3,i}$) generated from the first stage regression. Also, interaction between fiscal shock and dummies which describes economic environment is applied ($\muhat_{t,i} * d_{t,i}$, $\muhat_{t-1,i} * d_{t-1,i}$, $\muhat_{t-2,i} * d_{t-2,i}$, $\muhat_{t-3,i} * d_{t-3,i}$), as well pure effect of dummy variables on the dependent variables is considered ($d_{t,i}$, $d_{t-1,i}$, $d_{t-2,i}$, $d_{t-3,i}$). The dependent variable can be firstly, GDP per capita, as well as, consumption, investment, export, exchange rate and many other macroeconomic variables.

Stage (2)

$$X_{t,i} = a_i + k_i trend_t + q_i x_{t-1,i} + \xi_1 \muhat_{t,i} + \xi_2 \muhat_{t-1,i} + \xi_3 \muhat_{t-2,i} + \xi_4 \muhat_{t-3,i} + \tau_1 (\muhat_{t,i} * d_{t,i}) + \tau_2 (\muhat_{t-1,i} * d_{t-1,i}) + \tau_3 (\muhat_{t-2,i} * d_{t-2,i}) + \tau_4 (\muhat_{t-3,i} * d_{t-3,i}) + \omega_1 d_{t,i} + \omega_2 d_{t-1,i} + \omega_3 d_{t-2,i} + \omega_4 d_{t-3,i} + \varepsilon_t \quad (II)$$

Corsetti and others (2012) use this model to estimate the spending multiplier for OECD countries, based on annual data. In this section I am going to apply this model for CIS economies. The main limitation is the lack of sufficient data; I use annual data from 1991 to 2016 on GDP per capita (current USD), instead of dummy variable of bed fiscal time which is defined based on primary balance in the original paper, I use GDP/public debt threshold. Also, the data about composite leading indicator is not available for those groups of countries, and instead of this, I use a one year forward lag value of the trend component of GDP.

2. Data

In this paper government spending multiplier is estimated with two stage linear model. On the first stage government spending shock is identified based on the fiscal policy rule as it was described in empirical strategy, fiscal policy rule is determined with public debt level, budget balance, currency peg regime, and crisis periods. Detailed description of those variables and their sources is given in the table II.

Table II. List of variables

Variable	Data source
Log of per capita GDP	World Bank database, World Development Indicators: GDP per capita (constant 2010 US\$) World Development Indicators. Data is available from 1992 to 2015, in total we have 290 observations
Log of real per capita government spending	World bank database: World Development Indicators, general government final consumption expenditure (% of GDP) is used together with per capita GDP to reconstruct per capita government expenditure, data

	are available from 1992 to 2015, in total we have 288 observations.
General government gross debt (as % of GDP)	IMF, Data is available from 1992 to 2015 only for Russia and Ukraine, also, data on debt is available from 1995 to 2015 for most CIS countries. In total we have 256 observations for 12 countries
Financial crisis dummy	Takes on value of 1 during financial crises, and 0 otherwise, when one of them Systemic Banking Crisis (starting date) Currency Crisis, Sovereign Debt Crisis happens. The data comes from IMF Working Paper "Systemic Banking Crises Database: An Update" by Luc Laeven and Fabian Valencia (2012) which is available from 1992 to 2012 , In total we have 262 observations for 12 countries.
Bad fiscal times dummy	Takes on a value of 1 when lagged public debt exceeds 100 percent of or alternatively time when General government net lending/borrowing (Percent of GDP) is less than -6%. Because of limited data availability on General government net lending/borrowing, we have to use public debt threshold for determining bad fiscal time. The 100% threshold is taken by Corsetti et al. (2012) for advanced economies, but 60% threshold is more prudent for CIS countries.
Peg dummy	Carmen M. Reinhart database: Exchange rate regime classification, annual, 1946-2016, (http://www.carmenreinhart.com/data/browse-by-country/) is used as a peg dummy variable Data is available from 1992 to 2015, in total we have 288 observations.

Results and discussion

On the first stage 12 individual regressions were run and residuals (spending shocks) were identified. Residuals from the first stage linear regressions are government spending shock, i.e. part of government spending that cannot be explained by fiscal policy rule.

On the second stage initially unconditional multiplier was estimated, hence, the model was estimated without putting dummy variables on economic condition in it. On the second stage firstly unit root test was applied for logarithmic value of GDP and as it was predicted non-stationarity was detected with Im–Pesaran–Shin test, but first difference of $\ln(\text{GDP})$ is stationary. Hence, on the left hand side dependent variable in our model is growth rate of GDP. Unconditional fixed effect model predicts that coefficient of impact of government spending over growth rate of GDP is 0.045, however, this cannot be interpreted as multiplier, because the multiplier is level change in GDP from 1 dollar change in government spending; as the average share of government spending is 15% in CIS countries, we can say that $0.045/0.15=0.3$ is unconditional government spending impact multiplier for CIS. Hence, one dollar government spending shock cause 0.3 dollar increase in GDP, this coefficient is quite close to multiplier identified by Kraay. First and second year lag multipliers are insignificant, on the third year impact multiplier is negative and significant, as a result cumulative multiplier is smaller than impact multiplier, this finding suggests that government spending is significant contemptuously, but close to neutral in the long run.

Table III. Second stage regression analysis

	Unconditional (model 1)		Debt level (model 2)		Fixed vs. flexible exchange regime (model 3)		Recession vs. expansion (model 4)	
	(1) ⁶	(2) ⁷	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Spending shock	0.0456*	(3.78)	0.0529*	(3.36)	0.0495*	(2.50)	0.0195*	(2.23)
Spending shock - 1	-0.0385	(-1.40)	-0.00577	(-0.16)	-0.0262	(-0.85)	-0.0399	(-1.79)
Spending shock - 2	0.0293	(1.30)	-0.0224	(-0.92)	-0.0180	(-1.07)	0.0302	(1.52)
Spending shock-3	-0.0261*	(-2.97)	0.0267	(0.48)	-0.000842	(-0.09)	-0.0342*	(-5.12)
Spending shock*debt dummy			-0.00946	(-1.36)				
Spending shock1*debt dummy1			-0.0539*	(-5.24)				
Spending shock2*debt dummy2			0.0600*	(6.68)				
Spending shock3*debt dummy3			-0.0553	(-1.10)				
Debt dummy			0.0404*	(3.60)				
Debt dummy -1			-0.0330	(-1.79)				
Debt dummy -2			-0.0234*	(-2.62)				
Debt dummy -3			0.00549	(0.75)				
Spending shock*peg dummy					-0.00148	(-0.11)		
Spending shock1*peg dummy1					-0.0349*	(-4.78)		
Spending shock2*peg dummy2					0.0605*	(4.52)		
Spending shock3*peg dummy3					-0.0203	(-0.96)		
Peg dummy					0.0377*	(3.36)		
Peg dummy 1					0.00183	(0.21)		
Peg dummy 2					-0.0155	(-1.70)		
Peg dummy 3					0.00459	(0.55)		
Crisis dummy ⁸							0.0466*	(6.12)
Crisis dummy 1							-0.0379*	(-7.46)

⁶ Coefficient

⁷ t-test

⁸ 1 – in case of expansion and 0- in case of recession.

Crisis dummy 2							-0.00922	(-1.43)
Crisis dummy 3							-0.0325*	(-3.98)
Spending shock*							0.00781	(0.67)
crisis dummy								
Spending shock1* crisis dummy1							0.0363*	(4.56)
Spending shock2* crisis dummy2							0.00620	(0.57)
Spending shock3* crisis dummy3							-0.000126	(-0.01)
_cons	0.0534*	(104.52)	0.0621*	(9.94)	0.0280*	(2.82)	0.0658*	(21.46)
N	210		210		210		210	

One of the core question in our model was how economic environment effects on the size of multiplier.

Effect of public debt level

60% of debt to GDP ratio was taken as a threshold to analysis effect of government spending when it keeps low level of debt versus higher level of debt. When the debt/GDP ratio is less than 60% (low level) then impact multiplier is 0.35⁹. Coefficient of interaction between government spending and debt dummy is not significant contemporaneously. Hence, impact multiplier at high debt versus low debt is not different. However, coefficient of first and second year lags of interaction variable is significant, but signs of those coefficients oscillate. Hence the model doesn't provide enough evidence to conclude that fiscal multiplier is smaller in case of high debt versus low debt level in the case of CIS countries, probably, it happens because of low frequency of sovereign debt problems among those countries in data.

Crisis and spending multiplier

I defined crisis as negative deviation from HP trend of GDP, hence the negative output gap, while positive deviation is expansion. Government spending impact multiplier in crises time is 0.13¹⁰, this is significantly smaller than unconditional multiplier. Coefficient of interaction variable of government spending and crisis dummy on impact is not significant; hence, impact multiplier is not different across crises versus non crises conditions. However, the previous year multiplier in case of expansion is positive and significant (0.0363), this means that if government increases expenditure in crises time then it will have negative effect on GDP in the next year (negative multiplier is 0.24). This evidence supports the idea on expansionary fiscal consolidation. Hence, if government will consolidates budget in crises time it has expansionary effect on GDP. Alternatively, I defined sever crisis as negative one standard deviation from HP filter. In this least case impact multiplier in non-crises time is 0.28 while coefficient of interaction variable is insignificant too.

Currency regime and the size of multiplier

Based on Carmen M. Reinhart database on currency regimes I have applied interaction between currency peg dummy variable and government spending shock to assesses variation

⁹ Elasticity of GDP w.r.t. government spending is divided by share of government spending in GDP 0.0529/0.15

¹⁰ 0.019/0.15

of multiplier in flexible versus fixed exchange rate regime. Impact multiplier in case of fixed exchange rate regime is 0.33, but model failed to identify different impact multiplier in case of flexible exchange rate regime. However, government spending shock has smaller effect in case of flexible regime versus fixed regime (multiplier is smaller by 0.23) after one year when fiscal shock is implemented, probably, this means that monetary expansion channel needs time to react on fiscal policy changes.

Conclusions or Implications

There is scarcity of researches on government spending efficiency, and developing countries are not exception. This paper analyses government spending multiplier in CIS countries. Main challenge for economists to measure government spending multiplier is to identify spending shock which will be unanticipated and contemporaneously exogenous. This paper use two stage linear model approach, on the first stage spending shock is identified based on modeling fiscal policy rule, and on the next stage spending shock is used as policy variable to estimate multiplier for the panel of 12 CIS countries.

Government spending unconditional multiplier identified in this paper is 0.3 for CIS countries. In principle, the multiplier is close to other estimates for developing countries. It shows that 1 dollar unexpected increase in government expenditure is resulted in increase of GDP by 0.3 dollar. As a result there is no evidence of expansionary effect of government spending in CIS countries.

Together with unconditional multiplier the paper also identifies spending multiplier across different economic condition. As model shows there is evidence that in crisis time government expansion can lead negative consequence to economy, it supports the idea on expansionary fiscal contraction. According to the model there is no evidence on variation of multiplier across debt level, while model estimates smaller multiplier in case of flexible exchange rate regime versus fixed regime. There is no strong evidence on lagged effect of government spending, hence, cumulative multiplier (long run multiplier) is not higher than impact multiplier which is close to 0.3 for the panel of CIS countries, as it was expected spending multiplier is low in this group of countries and this estimation is close to empirical evidences for other developing countries. To sum up based on the evidence of two stage models for CIS countries; fiscal authorities from those countries should not expect significant effect of government spending shock to their economies, in addition, there is evidence that fiscal consolidation contributes positive response of economy in crisis time in those group of countries.

References

- Batini, Nicoletta, Luc Eyraud, and Anke Weber, (2014). “A Simple Method to Compute Fiscal Multipliers”, IMF working paper WP/14/93.
- Christiano, Lawrence, Martin Eichenbaum, and Sergio Rebelo. 2009. “When is the Government Spending Multiplier Large?” National Bureau of Economic Research working paper 15394
- Corsetti, Giancarlo, Andre Meier, and Gernot J. Müller. 2012. “What Determines Government Spending Multiplier?” IMF working paper WP/12/150
- Estevao, Marcello, and Issouf Samarke, (2013). “The Economic Effect of Fiscal Consolidation with Debt Feedback”, IMF working paper WP/13/136.
- Ilzetzki, Ethan, Mendoza Enrique G. and Végh, Carlos A. 2013. "How big (small?) are fiscal multipliers?," *Journal of Monetary Economics*, vol. 60(2), pages 239-254
- Ilzetzki, Ethan, Carlos A. Vegh. 2008. “Procyclical Fiscal Policy in Developing Countries: Truth or Fiction?” National Bureau of Economic Research Working Paper 14191.

Kraay, Aart. 2012. “Government Spending Multiplier in Developing Countries.” The World Bank Policy Research Working Paper 609
Petrović, Pavle, Miloško Arsić, Aleksandara Nojković. 2014. “Fiscal Multiplier in Emerging European Economies.” Fiscal Council of Republic of Serbia Research Paper.
Shen, W. Shu-Chun S. Yang, and Luis-Felipe Zanna. 2015. “Government Spending Effects in Low-Income Countries”, IMF working paper WP/15/286

ლაშა არევაძე

თსუ დოქტორანტი

სამთავრობო დანახარჯების მულტიპლიკატორის შეფასება გარდამავალი ტიპის ეკონომიკებისათვის

გაფართოებული რეზიუმე

ამ ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს ფისკალური პოლიტიკის ეფექტიანობის (დანახარჯების მახარის) შეფასება ზოგიერთი გარდამავალი ტიპის ეკონომიკებისათვის, უფრო ზუსტად კვლევა ეხება დსთ-ის წვერი ქვეყნების¹¹ (სომხეთი, აზერბაიჯანი, ბელორუსია, ყაზახეთი, ყირგიზეთი, მოლდოვა, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი, უკრაინა, უზბეკეთი) და საქართველოს პანელური მონაცემების საფუძველზე სამთავრობო დანახარჯების მულტიპლიკატორის შეფასებას. ზოგადად განვითარებადი ქვეყნებისათვის ამ მიმართულებით კვლევები არ გამოირჩევა მრავალფეროვნებით და მათ შორის ამ ჯგუფის ქვეყნები არ წარმოადგენენ გამონაკლისს, ერთ ერთ დამბრკოლებელ ფაქტორს ამ კუთხით წარმოადგენს მონაცემების სიმწირე.

ნაშრომი სწავლობს პოსტ საბჭოთა ეკონომიკებისათვის სახელმწიფო დანახარჯების ეფექტს და თუ როგორ არის აღნიშნული ეფექტი დამოკიდებული ეკონომიკურ მდომარებაზე, მაგალითად, რა გავლენას ახდენს მთავრობის ვალის დონე დანახარჯების ეფექტიანობაზე, ან რა ეფექტი აქვს დანახარჯების ცვლილებას კრიზისის დროს, როგორ იმოქმედებს დანახარჯების მულტიპლიკატორის ზომაზე გაცვლითი კურსის რეჟიმი და ა.შ.

მულტიპლიკატორის შესაფასებლად გამოყენებულია ორსაფეხურიანი ეკონომეტრიკული მოდელი, პირველ ეტაპზე ხდება ფისკალური პოლიტიკის წესის მოდელირება და დანახარჯების ეგზოგენური შოკის შეფასება, რაც წარმოადგენს პირველი საფეხურის მოდელის ნარჩენობით წევრს, ხოლო შემდგომ ეტაპზე ხდება მიღებული შოკის ეფექტის გავლენის შეფასება მთლიან შიგა პროდუქტზე. სამთავრობო დანახარჯების მულტიპლიკატორი არ არის მუდმივი და ის იცვლება გამომდინარე იმ მაკროეკონომიკური გარემოდან რა დროსაც ხორციელდება დანახარჯების შოკი.

გლობალური ფინანსური კრიზისი შემდგომ (2008 წელი) ჩვენ სახეზე გვაქვს ეკონომიკური კვლევების გააქტიურებასთან, მათ შორის ფისკალური პოლიტიკის და სამთავრობო დანახარჯების ეფექტიანობის შესახებ. განახლებული ინტერესი ამ საკითხის მიმართ უკავშირდება წამყვანი ქვეყნების მიერ

¹¹ მთლიან ჯგუფს დარჩენილ ნაწილში მოვისხვებით როგორც პოსტ საბჭოთა გარდამავალი ტიპის ეკონომიკებს, უფრო მოკლედ კი პოსტ საბჭოთა ეკონომიკებს (კვლევა არ მოიცავს ლიტვის, ლატვიისა და ესტონეთის შემთხვევას, ვინაიდან ამ ქვეყნების ინსტიტუციონალური განვითარების დონე განაპირობებს დანახარჯების ეფექტის განსხვავებულ ზომას).

უპრეცედენტო ფისკალური სტიმულირების მექანიზმების გამოყენებას ნეგატიური შოკის შედეგების შერბილების მიზნით. სხვადასხვა შეფასების მიხედვით მთლიანი ანტი კრიზისული სტიმულირების პაკეტი მსოფლიო ეკონომიკებში ჯამში წარმოადგენდა 2.18 ტრ. დოლარს (რაც წარმოადგენდა იმ დროინდელი მთლიანი შიგა პროდუქტის 3.5%-ს). თანამედროვე ლიტერატურა ამ საკითხების შესწავლისას აჩვენებს ფისკალური პოლიტიკის მაღალ ეფექტიანობას (დიდ მულტიპლიკატორს). მიუხედავად იმისა, რომ კვლევები ამ მიმართულებით სწრაფად განვითარდა, განვითარებადი ქვეყნები ამ მიმართულებით ლიტერატურაში რჩებიან პერიფერიად და პოსტ საბჭოთა ქვეყნები არ წარმოადგენენ გამონაკლისს.

დღეს დღეობით შეიძლება ითქვას, რომ არ არსებობს მხოლოდ ერთი მულტიპლიკატორი არამედ მისი ზომა დამოკიდებულია მაკროეკონომიკურ მდგომარეობაზე. სამთავრობო დანახარჯების მულტიპლიკატორი დამოკიდებულია კერძო მოხმარებისა და ინვესტიციების გამოდევნის ეფექტის ზომაზე, თუ ეს არხები დომინირებენ მაშინ დანახარჯების მულტიპლიკატორი არის მცირე და შეიძლება იყოს უარყოფითიც. ასევე მნიშვნელოვანია ეკონომიკური სიტუაციისა თუ რეჟიმების გათვალისწინებაც, მაგალითად თეორიაში დანახარჯების მულტიპლიკატორი არის უფრო მაღალი ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისების დროს ბუმის საპირისპიროდ, ვინაიდან რეცესიის დროს ეკონომიკური აგენტებს ექმნებათ ლიკვიდობის პრობლემა და სახელმწიფო დანახარჯებს შეუძლია ამ შეზღუდვის შემსუბუქება. ასევე კვლევები აჩვენებს, რომ დანახარჯების მულტიპლიკატორი უფრო დიდია ფიქსირებული გაცვლითი კურსის რეჟიმის შემთხვევაში მცურავი რეჟიმის საპირისპიროდ, ვინაიდან იმ შემთხვევაში თუ კაპიტალის ბაზრი არ არის შეზღუდული, სამთავრობო დანახარჯების ზრდა იწვევს საპროცენტო განაკვეთების ზრდას, ხოლო იმისათვის რათა დაიცვას ფიქსირებული კურსი ცენტრალურ ბანკს მოუწევს მონეტარული ექსპანსიის განხორციელება, რაც ასევე დადებითი მოთხოვნის შოკია ეკონომიკათვის, მონეტარული პოლიტიკის მსგავს ცვლილებას და დამატებით შოკს ადგილი არ აქვს მცურავი კურსის შემთხვევაში და დანახარჯების მულტიპლიკატორი შესაბამისად მცირეა, ამდენად მულტიპლიკატორის ზომა დამოკიდებულია ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ლიტერატურაში ერთ ერთი გავრცელებული მოსაზრება განვითარებადი ქვეყნებისათვის არის ის რომ მულტიპლიკატორი არის უფრო მცირე ვიდრე განვითარებად ქვეყნებში. თუმცა ამ ეკონომიკებში სამთავრობო ინვესტიციების მულტიპლიკატორის ზომა არის უფრო დიდი ვიდრე მოხმარების მულტიპლიკატორი, ასევე მულტიპლიკატორი მცირეა თუ ქვეყნის ვალის დონე დიდია და საინტერესოა რომ ამ შემთხვევაში შესაძლებელია რომ რეცესიის დროს საბიუჯეტო კონსოლიდაცია იყოს დადებითი შედეგის მომტანი, ვინაიდან ამ დროს კონსოლიდაცია, დეფიციტის და ვალის შემცირება ამცირებს ქვეყნის რისკ პრემიუმს რაც დადებითად მოქმედებს გამოშვებაზე.

კვლევაში გამოყენებული მეთოდოლოგიის საფუძველზე სამთავრობო დანახარჯების უპირობო მულტიპლიკატორის¹² ზომა პოსტ საბჭოთა ქვეყნების პანელისათვის არის 0.3. აღსანიშნავია, რომ ეს შეფასება ახლოს არის განვითარებადი ქვეყნების შესახებ სხვა ნაშრომების შედეგებთან. მულტიპლიკატორი ამ შემთხვევაში აჩვენებს, ბიუჯეტიდან 1 დოლარის ხარჯვა ამ ქვეყნებში იწ-

¹² უპირობო მულტიპლიკატორში იგულისხმება, მულტიპლიკატორის შეფასება მოდელში როდესაც განხილული არის შოკის გავლენა სხვადასხვა ეკონომიკურ მდგომარეობასთან (რეცესია/ექსპანსია, ვალის დონე, ეკონომიკის გახსნილობის მაჩვენებელი და ა.შ.) ინტერაქციის გარეშე.

ვევს 0.3 დოლარით მშპ-ის ზრდას, შესაბამისად დანახარჯების შოკის ექსპანსიური შედეგი საკმაოდ მცირეა.

უპირობო მულტიპლიკატორთან ერთად ასევე კვლევაში შეფასებულია პირობითი მულტიპლიკატორებიც სხვადასხვა ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით. მაგალითად, ქვეყნების ამ პანელისათვის ემპირიულად დასტურდება, რომ კრიზისის დროს ფისკალური ექსპანსია შეიძლება იყოს კონტრპროდუქტიული და პირიქით საბიუჯეტო კონსოლიდაციას რეცესიის დროს გააჩნია დადებითი მულტიპლიკაციური ეფექტი. საბოლოოდ, კვლევაში განხილული ორასფეხურიან მოდელზე დაყრდნობით ჯგუფის ქვეყნები არ უნდა ელოდნენ ძლიერ მულტიპლიკაციურ ეფექტს დანახარჯების შოკის განხორციელების დროს თავიანთ ეკონომიკებზე, ამასთან დასტურდება, რომ სამთავრობო დანახარჯების კონსოლიდაციას კრიზისის დროს ამ ქვეყნებში გააჩნია დადებითი ეფექტი ეკონომიკაზე.

ჟურნალი “ეკონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

ჟურნალ “ეკონომისტში” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “Ekonomisti”

Address: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103

Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თსუ პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა
რედაქტორი **სესილი ხანჯალაძე, ნატო აბესაძე**

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili khanjaladze, Nato Abesadze**